

Fotografia de portada: Ana Sagredo

X JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Edita: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx

© dels autors, 2016

Col·labora: Estanc de Plaça, Imprenta Calatayud i Llibreria Calabruixa

Impressió i disseny: Gràfiques Rubines, Binissalem

Dipòsit legal: ????????

El present volum recull les comunicacions presentades a les X Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, celebrades al Centre Capvespre (Cooperativa de Sant Bartomeu, Sóller) els dies 6 i 7 de novembre de 2016.

Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Antoni Quetglas Gifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Dr. Manel Calvo Trias, Plàcid Pérez Pastor, Pere Crespi Isun, Josep A. Morell González i Cristina Fiol París

X JORNADES
D'ESTUDIS LOCALS
DE SÓLLER
I FORNALUTX

Índex

Presentacions

Jaume Servera Servera. Batle de l'Ajuntament de Sóller [Pàgina 15](#)

Antoni Aguiló Amengual. Batle de l'Ajuntament de Fornalutx [Pàgina 17](#)

Societat cultura i art

L'educació a Sóller en el segle XIX.

(Actors i testimonis: Pere Joan Coll, Francesc Saltor i Josep Rullan i Mir) [Pàgina 21](#)

Miquel Jaume Campaner i Francesc Lladó Rotger

Mestres de les escoles públiques de Sóller i Fornalutx (1950-1959). [Pàgina 29](#)

L'evolució dels seus sous.

Antoni Aulí Ginard (AMEIB), Joan Cánovas Salvá (AMEIB) i Jaume Soler Capó

L'escola de l'Horta de Sóller, el curs 1963-1964 [Pàgina 41](#)

Gabriel Janer Manila

Quatre dècades del col·legi Es Puig ⁽¹⁾ [Pàgina 47](#)

Jaume Albertí i Catalina Bernat

Els Llaneras o Generas (gent del port) [Pàgina 67](#)

Joan Antoni Estades de Moncaira i Bisbal

Una mirada forana, Sóller en la literatura artística del segle XIX [Pàgina 75](#)

Marina Frau Maestre i Bernat J. Mateu-Morro

De la invisibilitat al testimonialisme.

La presència de la dona a la premsa local des de 1975 fins a l'actualitat. [Pàgina 83](#)

El cas del Setmanari Sóller.

Lurdes Ferrà Pericàs

Geografia, medi ambient i territori

Sóller i la neu del puig Major de Son Torrella [Pàgina 101](#)

Gabriel Ordinas i Marcé

Dèficits pluviomètrics a Sóller a la segona meitat del segle XX [Pàgina 115](#)

Joan Rosselló

La nevada del 22 de novembre de 1999: [Pàgina 125](#)
un esdeveniment meteorològic extraordinari

Alberto Darder Rosell

Josep Rullan i Mir i l'agronomia científica a les Balears [Pàgina 129](#)

Mateu Morro Marcé

Història

Relacions entre la comunitat jueva i la vila de Sóller, [Pàgina 141](#)
a la segona part del regnat de Jaume II de Mallorca (1299-1309)

Plàcid Pérez i Pastor

L'estructura agrària sollerica a través del Delme (1380-1420) [Pàgina 157](#)

Maria del Camí Dols Martorell

Les cases de Biniaraix -propietaris i habitants- 1815 a 1915 [Pàgina 179](#)

Costat esquerre del carrer Sant Josep.

Pere Frontera Alemany

El cicle festiu al Sóller de Rullan i Mir (I) [Pàgina 199](#)

Joan Carles Simó Artero

La confecció i comercialització de figues seques a Sóller (1868-1936) [Pàgina 207](#)

Antoni Quetglas Cifre

L'evolució urbanística i paisatgística de la zona del Castellet (1868-2015) [Pàgina 223](#)

Antoni Quetglas Cifre

Les Germanes Terciàries Carmelites de la Caritat a Sóller [Pàgina 241](#)

Josep Antoni Morell González

Patrimoni

Una colometa de l'edat del ferro de la cova de s'Alova *Pàgina 253*

Faume Deyà Miró

Grafitis de vaixells a Fornalutx i Sóller *Pàgina 257*

Faume Deyà Miró

Arquitectura i recepció del turisme de masses al Port de Sóller (1948-1973) *Pàgina 265*

María Sebastián Sebastián

Presentacions

Jaume Servera Servera

*Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, març de 2016*

Enguany és tota una satisfacció presentar el llibre que recopila els treballs presentats a les Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, ja que aquestes celebren el seu desè aniversari.

Les Jornades són un projecte de recuperació de la nostra història i patrimoni que s'ha consolidat de forma creixent i constant en aquests darrers deu anys i que s'ha convertit en un referent i en una cita ineludible per a molts sollerics sensibilitzats amb aquests temes. La culminació d'aquest esdeveniment cultural s'ha donat amb l'edició del llibre que teniu a les vostres mans i que des de fa deu anys es va editant ininterrompudament, constatant l'enorme volum de feina feta pels investigadors i la multitud d'aspectes i matèries susceptibles d'estudi que ens dona la nostra vall.

Aprofitam l'ocasió per agrair i encoratjar la feina feta pels membres del GRES, la Regidoria de Cultura i l'Arxiu municipal, l'Ajuntament de Fornalutx i tots els comunicants que han presentat treballs en aquestes darreres Jornades i com no, agrair la presència, sempre important i imprescindible, dels assistents que gràcies al seu interès fan que les Jornades siguin possibles cada any.

Moltes gràcies a tots i enhorabona per aquests deu anys!

Antoni Aguiló Amengual

*Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, març de 2016*

Benvolguts lectors,

Teniu a les vostres mans la recopilació dels treballs presentats a les Jornades d'Estudis Locals queenguany celebren el seu desè aniversari. Una vegada més, aquestes jornades ens han permès, a través de les comunicacions que s'han presentat, endinsar-nos en la història i el patrimoni de la nostra vall. Deu anys després de l'inici d'aquest projecte podem dir que hem consolidat una xarxa d'investigadors locals que han sabut treure a la llum una gran quantitat de temes i matèries que, sense aquesta edició i les que l'han succeït, no estarien a l'abast dels sollerics i fornaltuxencs.

Volem agrair molt sincerament la feina feta per part del Grup de Recerca i Estudis Solleric, la Regidoria de Cultura i l'Arxiu municipal de l'Ajuntament de Sóller amb l'organització de les Jornades i com no, a tots els participants.

Moltes gràcies!

Societat, cultura i art

L'educació a Sóller en el Segle XIX. (Actors i testimonis: Pere Joan Coll, Francesc Saltor i Josep Rullan i Mir)

*Miquel Jaume Campaner
i Francesc Lladó i Rotger*

Resum

L'aparició del setmanari *Sóller* l'any 1885 va possibilitar que hi apareguessin les notícies i opinions sobre educació que abans estaven més disperses i eren més males de trobar. Amb la nostra comunicació pretenem donar compte del testimoni d'aquests tres educadors que van publicar al *Sóller* alguns articles en els quals expliquen la situació de l'educació, especialment masculina, a la ciutat en aquells anys. Aquests testimonis permetran completar la informació vessada en els articles de les anteriors jornades.

1. Introducció

A les conclusions del nostre article *L'educació a Sóller en el segle XIX (Aspectes organitzatius i manuals escolars)* a les Jornades de l'any passat prometíem seguir estudiant l'educació a Sóller en aquest període a partir de les informacions i opinions publicades al setmanari *Sóller* des de la seva aparició el 1885. Per dur-ho a terme, ens hem fixat especialment en els articles d'opinió dels primers anys 1885-1892). Parlarem doncs d'aquests articles d'opinió del setmanari que tracten d'educació. Hi afegirem els dels autors que siguin educadors o persones interessades en aquest tema.

Analitzant aquests escrits ens apareixen principalment tres figures que, a la vegada, tingueren un paper important en la confecció del setmanari *Sóller*, especialment la primera i la darrera. Feim referència a Pere Joan Coll Estades, al català Francesc Saltor i Montagut i a Mn. Josep Rullan i Mir.

2. Pere Joan Coll Estades

El primer personatge que ens apareix ja, en un article del *Sóller* de 10 d'octubre del 1885 és Pere Joan Coll Estades (1833-1909). Aquest mestre havia començat a regentar l'escola de nins número 1 l'any 1869, així que l'any 1885 tenia 52 anys i en feia 16 que exercia la professió de mestre a Sóller. Era doncs, una persona madura que tenia un cert prestigi entre la població en general i, especialment, entre els ex-alumnes, un bon nombre dels quals eren pares de família.

Pere Joan Coll aprofita aquest prestigi per publicar alguns articles al *Sóller* per educar i orientar els so-

l·lerics en general i especialment aquells que havien estat els seus alumnes els anys anteriors i que ara ja eren homes fets. En aquests articles convida els ciutadans a votar a les eleccions en lloc de criticar l'ajuntament¹, els intenta convèncer de la bondat de la mecanització de les màquines de teixir², els explica la importància dels establiments de crèdit a Sóller,³ els parla de la riquesa de l'oli solleric⁴ i de la instrucció de la dona⁵. D'aquest darrer article cal destacar la conclusió final que aconsella instruir i educar la dona perquè així la instrucció i la cultura penetraran en les masses car només ella sap formar i educar el cor. "Amb la dona ben educada, la Societat tindrà en cada llar una escola i en cada família un mestre."

Però d'aquests articles n'hi ha un que ens interessa especialment. Es titula "La cuestión de escuelas".⁶ Aquest article és la resposta a una carta escrita al *Sóller* per Jaume Rullan Frau⁷ en la qual protesta perquè a les escoles de Sóller no hi ha places disponibles per als seus fills.

Coll contesta que les escoles són plenes i que, com que hi ha molts alumnes quan no es pot donar plaça a algun, només cal esperar perquè sempre hi ha baixes. Manifesta que les autoritats tenen normes perquè els alumnes no siguin víctimes de l'excessiva aglomeració i perquè l'ensenyament es pugui donar com cal. La que ell regenta té capacitat per a 102 nins i n'hi ha matriculats 118 contravenint les orientacions pedagògiques admeses en els països més avançats que estipulen que el nombre d'alumnes que pot dirigir amb profit un sol mestre no pot passar de seixanta.

A continuació aprofita l'ocasió per fer una reflexió sobre la seva pròpia escola i els alumnes que hi van. Critica el turment que han de patir una trentena de nins molt petits que hi assisteixen assíduament. I aprofita al mateix temps per donar una lliçó, a la vegada de pedagogia i d'higiene. Manifesta que la constitució física dels infants petits requereix que es moguin molt i els seus alumnes es veuen obligats a romandre quasi immòbils durant molt de temps. Si no estan quietos, no és possible que el professor pugui explicar als que tenen edat per aprendre. Després diu a les mares que seria important que entenguessin el perjudici que suposa per aquests infants tan petits "passar-se sis o més hores diàries amuntegats en locals, generalment inadequats, i subjectes a una disciplina que no ofereix en absolut el desenvolupament dels seus òrgans"⁸.

Dóna molta importància al període infantil perquè diu que és quan té lloc el desenvolupament de les distintes parts del cos fins a arribar a la seva completa formació. Adverteix que no tenir-ho en compte en aquesta edat pot dur a una vida malaltissa i passar aquesta herència als seus fills i néts. Fins i tot gosa dir que si cercaven l'origen de les malalties que pateixen amb freqüència certes persones, veurien que d'infants, han estat en habitacions malsanes. Finalment recomana que els infants duguin vestits amples perquè qualsevol pressió o estretor sobre el seu cos és contraproduent.

Després adverteix que, en previsió d'aquestes necessitats abans esmentades, "s'han creat les escoles de pàrvuls dels dos sexes amb jardins on els nins aprenen cantant i marxant, els primers rudiments del que han de saber posteriorment." Les autoritats superiors insisteixen cada any en la seva creació però a Sóller no s'arriba a fer per manca de recursos econòmics. No fa falta un gran capital, els ajuntaments gasten molt més en coses de menys importància. Si les mares agafessin consciència d'aquesta necessitat i aconseguissin convèncer els seus marits, es generalitzaria l'opinió al seu favor i el projecte es realitzaria a Sóller. I afegeix que hi ha persones que tenen doblers i fills, altres s'han fet famoses per al seva filantropia i unes i altres podrien dotar Sóller d'un establiment d'aquests que marquen el grau de cultura dels pobles moderns. Podria ser que el seu antic alumne Antoni Arbona Estades, el metge Fusselles, devot de la seva forma d'educar, tengués en compte aquestes paraules quan va fer construir i li va dedicar l'edifici per escola

1 "En momentos críticos", *Sóller*, 2-1-86.

2 "Artes. El telar mecánico", *Sóller*, 28-11-85.

3 "Los establecimientos de crédito", *Sóller*, 19-12-85.

4 "Llueven proyectos", *Sóller*, 6-2-86.

5 "La instrucción de la mujer", *Sóller*, 17-4-86.

6 *Sóller*, 10-4-86.

7 "Comunicado" *Sóller*, 3-4-86.

8 Ens hem permès traduir al català aquest fragment i els dels demés articles de Coll, Saltor i Rullan i Mir que estaven escrits en castellà.

del Fossaret que du el seu nom gravat al portal. Aquest edifici el va regalar al poble de Sóller l'any 1926, quan el mestre ja era mort.

De tota manera Coll no era el primera que feia referència a aquest tema, l'any 1969 l'inspector Francesc Riutort, després de la visita a totes les escoles de Sóller, va proposar a la Junta Local d'Instrucció Primària la creació d'una escola de pàrvuls i va suggerir que s'establís a la casa de les Germanes de la Caritat com vàrem indicar en la nostra comunicació a les VIII Jornades.⁹

Amb aquest escrit de Pere Joan Coll, podem constatar d'una manera concreta com es trobava l'escola de nins de Sóller que ell regentava. I també el problema de la manca d'un parvulari públic que l'Ajuntament no feia els esforços necessaris per crear i mantenir. Finalment es pot percebre el compromís de Pere Joan Coll per aquesta i moltes altres qüestions referents, no només a l'educació sinó a la formació completa dels seus conciutadans i alumnes. Pere Joan Coll era un membre actiu de la societat sollerica i va participar en diferents projectes duits a terme per persones que els preocupava la situació de crisi que patia Sóller en aquells anys. En aquest sentit fou un dels membres impulsors del Centro Sollerense, una entitat política i social que es creà a Sóller el 1886. També assistia habitualment a les reunions que es feien els dijous a la impremta Marquès.¹⁰

3. Francesc Saltor i Montagut

Un altre escrit important és "Escuelas de adultos"¹¹ que escriu Francisco Saltor des de Sant Feliu de Guixols. En ell explica la imperiosa necessitat que les corporacions municipals estableixin escoles nocturnes d'adults. Aquesta necessitat es manifesta —diu— si tenim en compte el poc temps que molts de nins de poca edat assisteixen a les escoles de primera ensenyança i que, precisament en el moment que comencen a tenir alguna capacitat intel·lectual per comprendre les matèries que les ensenyen, abandonen l'escola per a dedicar-se a l'aprenentatge d'algun art o ofici mecànic, adquirir aquells coneixements més indispensables per a poder exercir les futures i constants ocupacions en les quals trobar mitjans per a viure.

"Si després de l'ensenyament primari, quan els nins emprenen un ofici mecànic, poguessin freqüentar una escola d'adults ben organitzada, dedicant-li hora i mitja cada nit, tendrien, des dels 12 als 20 anys, temps més que suficient per aprendre bastant acceptablement la part pràctica de la Gramàtica, Aritmètica, Geometria, Mecànica i Dibuix lineal aplicat a les arts industrials."

Aleshores tendríem artesans allunyats de la rutina, amb coneixements teòrics i pràctics en les seves arts i oficis respectius i donarien lloc a la formació de "vertaders manobres, fusters, ferrers, majordoms de fàbrica, etc." amb formació suficient per realitzar "el plànol d'un edifici, per a construir una màquina, per a la transmissió d'un moviment" o per el que calgués. Aquests alumnes haurien adquirit "la instrucció necessària per a consultar amb profit les obres o tractats dels seus respectius oficis". Això ho diu referint-se a l'educació masculina. Pel que fa a la dona fa un munt de consideracions que es podrien resumir en que seria necessari que s'establissin escoles en les quals perfeccionessin els coneixements de gramàtica i aritmètica, i se'ls donessin seriosos coneixements en economia i comptabilitat domèstiques. Tot anava enfocat, deia, a que la dona s'havia de convertir en esposa o mare i quan ho fos trobaria més utilitat en aquests coneixements útils que en els que són purament decoratius que ell critica. També estén les seves crítiques a les dones que només es preocupen d'aquests.

Precisament el 12 de novembre d'aquest mateix any, dues escoles públiques nocturnes començaren a funcionar a Sóller. Les organitzaren Pere Joan Coll i Josep Miró a les seves respectives escoles entre les 7 i

9 *L'educació a Sóller en el segle XIX (Programes mètodes i material escolars)*, pàgs. 45-46.

10 Antoni QUETGLAS CIFRE, *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap America i Europa. el cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, Tesi doctoral inèdita, 2013, pàgs. 349 i ss.

11 *Sóller* de 17 -3-88.

les 8,30 del vespre i tengueren molt èxit tal com explicàrem a les IX Jornades. Ho havia demanat la Junta Provincial de Primera Enseñanza a l'Ajuntament, i aquest hi va accedir, tal volta animat per l'article de Saltor i la repercussió que va tenir.

Dos anys més tard, el juliol de 1891, l'Ajuntament signa un contracte amb el mateix Francesc Saltor perquè ensenyi als alumnes que havien acabat l'escola les assignatures esmentades. Es veu que en el moment de posar-se en marxa aquest contracte hi hagué certes dificultats perquè alguns membres de l'Ajuntament no hi estaven d'acord i intentaren impedir la seva realització. A causa d'això a una sèrie de sessions de l'Ajuntament es discuteix aquest tema i fins i tot es convoca la Junta Local per tractar-lo específicament.¹²

4. Josep Rullan i Mir

El *Sóller* es fa ressò del problema anterior a un editorial¹³ en el qual planteja la necessitat d'aquesta escola anomenada comercial o mercantil i també la de parvularis. Diu que l'escola elemental no té res que desitjar, ja que hi ha tres escoles públiques i dues privades de nins i dues públiques i quatre privades de nines, a més de les que s'han establert a l'Horta, al Port i fins i tot a la mateixa població i les infinites persones que reben instrucció al seu domicili. Això mostra la manca de l'escola comercial i que és molt necessari pels molts alumnes que a ella aspiren. Comenta que del personal tampoc hi ha res a dir com no sigui ponderar els dots intel·lectuals que posseeixen i alabar els seus grans coneixements pedagògics; per aquesta mateixa raó lamenten la manca d'una escola de pàrvuls i d'una altra d'ampliació. Amb aquestes dues escoles s'evitarien les aglomeracions en els locals reduïts i de males condicions higièniques en el que normalment estan instal·lades les escoles públiques d'aquest poble. El mestre de primera ensenyança ha d'atendre massa alumnes perquè hi acudeixen els pàrvuls i els que desitgen una instrucció especial per a poder entrar després en les importants cases comercials de França i Amèrica que no poden aprofitar bé el temps. El mestre, per molt bona voluntat que tenguí, no es pot cuidar bé de tots. El *Sóller* crida els pares de família perquè se'n preocupin. Diuen que en seguiran parlant, però la continuació de l'opinió del *Sóller* la confien a Mn. Rullan i Mir que hi dedica quatre articles.

A nosaltres ens interessa especialment un d'aquests, perquè en ell Rullan es preocupa d'explicar la dramàtica situació de l'ensenyament a Sóller en aquells moments i en els anys anteriors (Mn. Rullan havia nascut el 1829) que coincideix amb el que havia exposat Pere Joan Coll. Hem de dir de passada, que sembla que Mn. Rullan no és una persona que sigui neutral en aquest assumpte sinó que té interessos en que aquesta escola sigui d'una manera determinada però això és una altra qüestió que tractarem en un altre comunicació en properes Jornades. A causa d'això dedica els seus articles a teoritzar sobre l'educació i en fa un petit tractat.

Per altra part Mn. Rullan el 1888, els mesos de setembre i octubre, havia escrit una sèrie d'articles al *Sóller* amb el nom genèric de "Cartas sobre's vapor"¹⁴. Aquests escrits mostren la visió de conjunt que tenia Rullan de la societat sollerica i els seus problemes. En aquests articles parla de la manca d'un vapor que uneixi Sóller amb Barcelona i Marsella. Aquests escrits li serveixen per fer una reflexió sobre el fet que aquest vaixell a vapor no és possible o no servirà de res si no hi ha alguns elements a Sóller que facin possible la seva efectivitat. Entre ells hi ha: un telègraf amb Ciutat, un telèfon amb el Port, un sindicat agrícola, una societat de foment agrícola-industrial, una acadèmia de música i de lletres i, el que ens interessa a nosaltres: "Escolas de segona enseñanza." "Y si posible fós escuelas de comers y d'industria, basadas totas, com sa suposa, en sa moral y religió católicas". Aquesta petició la fa concretament a l'article del *Sóller* de 7-IX-88. Ara, el 1892, en el primer article "La cuestion de enseñanza I"¹⁵ Rullan parla de convèncer les autoritats

¹² D'aquesta qüestió ja en parlàrem a VII Jornades, pàg. 43.

¹³ "La escuela comercial I" *Sóller*, 5-3-92.

¹⁴ *Sóller*, 1-9-88, 7-9-88, 15-9-88, 22-9-88, 29-9-88 i 20-10-88.

¹⁵ *Sóller*, 18-3-92.

i persones influents, de la necessitat que té Sóller de millorar i ampliar l'ensenyament intel·lectual, moral, religiós i artístic en tots els graus. Comença fent reflexions morals sobre la importància que té l'ordre com a regulador. Aquest ordre —diu— el dona l'educació intel·lectual. I afegeix que l'educació moral i religiosa són els frens de la lleugeresa de costums i de moral, que suposa la societat moderna on l'únic valor és l'afany d'enriquir-se. I acaba dient que si les coses degudes a la ignorància no s'han agreujat més, és a causa que a Sóller tenen més instrucció les dones que els homes. Troba aquest fet impropï i oprobios per aquells que haurien de dirigir la família i creu que en instrucció el sexe fort no és l'home sinó la dona. Segueix dient que la dona que és més instruïda que l'home en moral i religió i fins i tot en lletres i en això té un predomini sobre l'home. Però aquest predomini no és suficient per mantenir l'home en el camí del deure a causa de la debilitat —diu— de la dona, que la du a la condescendència fins que l'home, que hauria de dirigir la família, cau en el predomini de la ignorància. Després diu que com que la dona no és “l'encarregada per la naturalesa de sostenir els interessos de la família sinó de fomentar-los” d'aquí es dedueix que l'home ha de ser el més instruït i capaç per sostenir els deures socials. En cas contrari es produeix el desequilibri i el desordre.

En el segon article “La cuestión de enseñanza II”¹⁶ exposa com hauria de ser l'escola d'un poble que estima el progrés, com el de Sóller i, després de fer-ne una ampla explicació general, explica com hauria de ser una vertadera escola de pàrvuls i es demana si s'assembla a res del que ha dit al que hi ha a Sóller.

És molt trist haver de contestar aquesta pregunta. “Per al que conegui la necessitat que té el nin de respirar aire pur, estar banyat per la llum, exercitar la seva natural activitat i desenvolupar les seves naixents facultats i es troba a cada pas amb aquestes cases estretes, obscures, humides, sense més ventilació que aires acanalats a l'hivern i sense un petit embat a l'estiu, on passen el dia multitud de nins amuntegats uns sobre els altres, vençuts per la son, millor diríem mig asfixiats, coberts de brutor, devorats per repugnants insectes, o lluitant amb totes les forces per a posar-se en moviment i rompre la post entravessada al portal que els té engabiats com porcells dins una soll, només pot treure llàgrimes de compassió a favor d'uns éssers tan desgraciats. Una protesta d'ira i de venjança s'escapa dels llavis contra els pares ignorants que a tals vexacions i tortures subjecten els seus fills.” Continua dient que cal criticar “les autoritats encarregades de vigilar per la salut pública que la descuiden fins al punt de tolerar aquests focus d'insalubritat, d'on parteixen rajos mortals en totes direccions, escampant els horrors de la mort mitjançant la diftèria, la pigota, el xarampió i tantes altres malalties que delmen de continu la infantesa.”

“¿I que direm d'aquesta malaltia de pit que du al sepulcre innumbrables joves i jovenetes, víctimes de la tisi pulmonar contreta durant el temps d'encorralament en els mencionats locals, doncs tots o quasi tots hem hagut de viure més o menys temps en aquestes habitacions palúdiques? ¿I si al manco se'ns hagués ensenyat alguna cosa de profit a canvi de les terribles canyades descarregades sobre els nostres infantils capets per a subjectar-nos al quietisme més violent!”

Pel que fa a les dones encarregades de la direcció de les tan mal anomenades escoles de pàrvuls, no hi té res que dir, considera que “són pobres que cerquen un medi de viure i ho fan alliberant les mares ocupades en les feines de la casa, en el taller o en el camp, per a guanyar-se la vida igualment que elles.”

Seguidament denuncia la fragilitat del sistema pedagògic solleric si la base de tot, que és el parvulari, està completament desatès per les autoritats. Afirmar que la infantesa perd la millor època de la seva vida tan pel que fa al físic com al desenvolupament de les facultats intel·lectuals i morals, a causa de la manca de parvularis públics. Seria el moment de desenvolupar i contreure hàbits que li permetin començar bé l'escola elemental als sis anys i seguir, acompanyat de mestres i professors, estudis que el facin, el dia de demà, un home de profit, un perfecte artesà, un home de carrera o de govern al qual l'acostarien els bons professors que amb jocs científicament dirigits hi posarien tota la seva força i voluntat. Afirmar que l'ensenyament popular comença per la creació d'una vertadera escola de pàrvuls. Li sembla un crim que es faci malbé un temps tan important per a l'individu i per a la societat. Però tot això no serà possible si els pares

16 *Sóller* 26-3-92.

no surten del seu ensopiment i cerquen el recolzament dels altres pares per fer entendre al que pot i ha de solucionar aquest problema que hi doni una solució.

En el tercer “La cuestión de enseñanza III”¹⁷ parla de les escoles elementals, diu que els resultats no són tan pèssims com molts volen suposar; és ver que podrien ser millors, però la culpa no és del personal docent sinó de les autoritats “que descuiden la seva obligació motivant una excessiva aglomeració de nins, indegudes exigències dels pares fins a obligar el mestre a sortir-se del programa legal i convertir l’escola en superior o ampliada, en perjudici de tots.”

Crítica la inoperància de la Junta Local que només es recorda dels mestre per molestar-los i posar-los destorbs en el compliment del seu deure. I es manifesta amic de l’escola i de l’ensenyament popular. També diu que en els pobles on no hi ha escola superior o ampliada hi ha infants que més enllà dels dotze anys queden a l’escola si no han de començar una carrera o de posar-se a treballar i el mestre no ho pot impedir. Remarca la necessitat de posar una escola de pàrvuls que entregui al mestre elemental alumnes disciplinats i una escola superior o ampliada a la qual passin els alumnes quan hagin recorregut tot l’ensenyament de principis i preveu que això donarà bons resultats.

Rullan advoca a favor de locals suficients, instal·lacions adequades i temps pel mestre car no n’hi ha cap que tengui un ajudant. També demana la classificació per graus i separació per edats i desenvolupament intel·lectual, i un reglament que fixi el deure de cada un.

Exposa que cal que autoritats i pares de família vigilin millor aquest ensenyament. Diu finalment que la societat pot viure sense literatura però no podrà subsistir sense moral ni religió.

Això dona pas al següent article “La cuestión de enseñanza IV”¹⁸ que ja no comentarem perquè pertany a la discussió que va tenir amb Saltor que tractarem més extensament a les properes jornades.

5. Conclusions

L’existència d’un mitjà de comunicació com el *Sóller* possibilita que tinguem articles que parlin tant teòrica com pràcticament de l’estat de l’educació que abans de 1885, amb la documentació que teníem, no podíem més que suposar.

Sembla que hi ha bons mestres preocupats no només per l’ensenyament sinó per influir amb les seves idees progressistes en els ciutadans a través dels mitjans de comunicació.

Hi ha bons teòrics de l’educació que utilitzen aquests mitjans per fer propostes o per teoritzar sobre com hauria de ser l’ensenyament a Sóller.

Hi ha mestres preocupats per l’ensenyament superior i que plantegen una escola d’adults o una de comerç que sense donar uns coneixements molt amplis en doni suficients per a la formació dels artesans, comerciants i industrials sollerics.

Els tres educadors, malgrat admetre el paper secundari de la dona en la societat, sostenen la gran importància de l’educació d’aquesta i del seu paper en l’educació malgrat que aquest no sigui explícit dins la societat.

La situació de les escoles és molt dolenta: Tant Pere Joan Coll com Josep Rullan presenten un panorama quasi dramàtic. Rullan atribueix moltes morts infantils a les condicions d’amuntegament en les quals es troben els infants a les escoles. Pere Joan Coll hi atribueix moltes de les malalties en l’edat adulta.

La que diuen que està millor és l’escola primària però aquesta està sotmesa a dues pressions que li lleven la seva pròpia naturalesa. En primer lloc la manca de parvularis que fa que els infants arribin a aquesta escola sense gens de preparació i els hagin d’ensenyar a llegir i escriure i a mantenir-se quiets des del principi. Aquests nins que arriben del parvulari i que el mestre té l’obligació d’admetre augmenten consi-

¹⁷ *Sóller*, 2-4-92

¹⁸ *Sóller*, 9-4-92.

derablement el nombre d'alumnes que ha de tenir un mestre sol que en el cas de Pere Joan Coll arriben als 118, quan les autoritats en permeten només 102 i els organismes internacionals aconsellen que no passin de seixanta. Aquest gran nombre d'alumnes fa que el mestre els hagi de mantenir quiets i silenciosos de la manera que sigui, si vol fer classe als altres que poden arribar fins als dotze anys. En segon lloc, els pares exigeixen al mestre que doni als fills més avançats en estudis, uns coneixements que no són propis de l'escola elemental i que ho serien d'una escola superior ampliada que no existeix.

L'any 1892 es fa explícita aquesta problemàtica amb la implantació d'una escola que es diu comercial però que només dóna les assignatures més pràctiques i més necessàries. Això suscita una polèmica dins l'Ajuntament de la qual se'n fa ressò el *Sóller* a un editorial i Mn. Rullan en una teorització sobre com hauria de ser aquesta escola que ell considera superior d'ampliació i que hauria de tenir moltes més assignatures i entre elles la Doctrina Cristina.

Aquesta problemàtica suscita una polèmica en el *Sóller* sobre educació que ens permet conèixer les teories sobre educació de Mn. Rullan, la situació de les escoles en aquells moments i el que pensaven sobre l'escola comercial tant el mateix Rullan i Mir (que la qualificava de laica i atea) com el *Sóller* en la seva editorial, com el mateix Francesc Saltor.

Aquesta darrera problemàtica, juntament amb tota la polèmica que suscita en l'enfrontament que hi va haver en l'Ajuntament i el que tengueren Rullan i Mir i Francesc Saltor té una gran extensió i pensam tractar-la en properes edicions.

Els edificis i la situació escolar durant el segle XIX i bona part del vint explica la poca importància donada a l'educació per la ciutat que construïa sumptuosos casals modernistes, la rica façana de l'església i el banc i grans empreses i no fou capaç de fer una escola com calia fins avançat el segle XX. Això suposava entre-egar l'educació a la iniciativa privada o impartir-la en edificis obsolets com el convent i repartits per aquí i per allà en un nomadisme intolerable per una ciutat com la nostra.

Una de les causes de la deficient escolarització de la infància va ser, durant bona part del segle XIX, la manca de disponibilitat d'espais arquitectònics aptes per fer la funció que haurien d'haver fet els edificis escolars que, exceptuant el de les Escolàpies, eren inexistents a *Sóller*. L'antic convent dels franciscans, propietat municipal en aquells moments, hagués pogut ser una bona solució per al problema de l'escolarització dels nins, però l'Ajuntament va optar per fer-lo compartir amb la Guardia Civil i donar-li altres usos.

Mestres de les escoles públiques de Sóller i Fornalutx (1950- 1959). L'evolució dels seus sous

*Antoni Aulí Ginard (AMEIB),
Joan Cánovas Salvá (AMEIB) i
Jaume Soler Capó.*

Resum

Després de la incertesa a l'hora d'assignar plaça als mestres i les mestres durant la Guerra Civil i la postguerra a les escoles públiques de les Illes Balears, els anys 50 representen una major estabilitat mestre/a-plaça. Aquesta estabilitat encara no era definitiva degut al nombre de docents que arrossegaven sancions que, en alguns casos, havien provocat la sortida del cos. Per aquest motiu, un any més, en farem una petita ressenya biogràfica.

A la vegada, volem fer una petita ressenya sobre l'evolució dels sous dels mestres de l'escola pública durant aquest període. Per tenir una idea aproximada de l'evolució de les nòmines, hem escollit les de gener de 1950, juny de 1955 i desembre de 1959.

1. Introducció: els anys cinquanta

Encara en plena postguerra arranca la dècada dels cinquanta. feia onze anys que havia acabat la guerra civil espanyola i cinc la segona guerra mundial. Espanya vivia apartada de la resta del món.

No és fins el 4 de novembre de 1950 quan la Assemblea General de la ONU revoca per amplia majoria —gràcies al recolzament nord-americà i a l'abstenció francesa i britànica— la resolució de condemna del règim franquista de desembre de 1946 —votaren a favor 38 països: 10 votaren en contra i 12 es varen abstenir—. Així, en els mesos següents regressaren a Madrid els ambaixadors occidentals i s'aprovà l'entrada d'Espanya als organismes internacionals especialitzats de la ONU.

La gent viu moments difícils, les nafres de la guerra civil es van guarint molt poc a poc, impera la dictadura de Franco en un punt àlgid...; però, hi ha fets que suposen, per al règim franquista, la integració definitiva en el bloc occidental. Acabant, així, amb l'aïllament que havia patit des de el final de la Segona Guerra Mundial per la seva vinculació amb les potències del “Eje”.

Les sotanes del nacionalcatolicisme manen molt...i el 27 d'abril de 1953, es signa a la Ciutat del Vaticà el Concordat entre l'Estat Espanyol i la “Santa Sede”, representants, respectivament, pel secretari d'estat del Vaticà Domenico Tardini i per l'ambaixador d'Espanya davant el Vaticà Fernando María Castiella.; uns acords que s'han anat perllongant en el temps.

El 23 de setembre de 1953 es signen els nomenats Pactes de Madrid entre Espanya i Estats Units, país que

veu Espanya com un indret estratègic a Europa; pels que, a canvi d'instal·lar quatre bases nord-americanes en territori espanyol, Espanya rebria ajuda econòmica i militar. Cal recordar la famosa llet en pols i el formatge que se repartien a les escoles... per ajudar a uns escolars amb grans deficiències nutricionals....

Amb l'entrada a l'ONU, el 1955, va acabant l'aïllament internacional del país.

A les escoles segueix predominant l'ensenyament doctrinari en mans de les ordres religioses...; i els nins i nines continuen separats a les aules dins un clima d'educació totalment sexista.

Els mestres tenien sou molts baixos, molts eren pluriempleats: no cal oblidar aquella frase tan significativa: **“passa més fam que un mestre d'escola”**

Al carrer, continua havent-hi penúries: encara existia la **“Orden Ministerial de 14 de mayo de 1939, que estableció el régimen de racionamiento en España para los productos básicos alimenticios y de primera necesidad.”**

Des de l'any 1949 s'autoritza la venda lliure de saïm ; des del 1950, la de bacallà (març), patates (abril), llenties (juliol), ciurons i mongetes (agost), llet condensada (setembre), arròs i sabó (octubre), i, des d'abril de 1952, la del pa, oli i carn. El maig de l'any 1952 desapareix oficialment la Cartilla de Racionament per als productes alimentaris.

Es l'època del mercat negre i del contrabandistes i estraperlistes; que, en molts caos, feren autèntiques fortunes.

La insuficiència i baixa qualitat de l'alimentació, així com l'especulació i el mercat negre, foren elements bàsics en la determinació dels nivells de vida dels espanyols en una trista i llarguíssima postguerra.

Entre els anys 1950 i 1960 el consum per càpita de carn i paper es duplica i el de sucre i el de l'electricitat es triplica. (Estadísticas históricas de España: siglos XIX - XX Escrito por Albert Carreras, Xavier Tafunell).

També, es donen algunes vagues d'obriers i d'estudiants, i la gent intenta evadir-se de la fam i el fred amb la presència de figures com Antonio Molina, Joselito, Machín, futbol i toros...; a finals del 50 sorgeix el “600” que significa un gran canvi per a la societat del moment i; també, es donen les primeres passes del turisme de “sol i platja” que millorarà l'economia i l'obertura i descobriment del sexe no pecaminós per a molts homes. Va apareixent la figura del “picador”...; en un moments de pecats, de rosari en família, del consultori “d'Elena Francis”, al que escrivien moltes dones per plantejar problemes derivats de la seva trista vida diària a casa.

El “desarrollismo econòmic” del tecnòcrates de l'Opus Dei donarà pas a uns seixanta de modernització i d'importants canvis de la societat espanyola i de les Illes; encara amb una important censura i control dels medis de comunicació i un bon grapat de persones que emigren a Europa.

2. Escoles i mestres de Sóller (1950-1959)

2.1. Escola graduada de nins de Sóller: escola graduada del Fossaret¹

SECCIÓ PRIMERA

Juan Bautista Mayol Canals. Pel mes de juny de 1956 es va jubilar a l'edat reglamentària tot i què durant el darrer any havia disposat de llicències per malaltia².

Jaime Garcías Roca. Nascut el dia 21 d'octubre de 1920 a Consell. Mestre de primer ensenyament. Després d'estar a les escoles de La Bonanova, Sa Pobla, Sant Rafel (Eivissa), Cap de Barberia (Formentera),

¹ Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg.72.

² Aulí Ginard, A., Cánovas Salvà, J.Soler Capó, J.: IX JEL de Sóller i Fornalutx

Sant Antoni (Eivissa) i Fornalutx, prengué possessió d'aquesta secció el dia 30-06-1956 com a Propietari Provisional. El curs següent passà per CGT a l'escola de Ses Marjades (01-09-1957).

Vicente Moratal Borràs. Nascut el dia 8 de setembre de 1920 a Bellreguard (València). Mestre de primer ensenyament i batxiller. L'any 1928 ja havia pres possessió de la plaça, però degut a una sanció en el procés de depuració que va sofrir durant la guerra civil, no tornà al centre fins dia 1 de setembre de 1957. L'any 1972, es jubilà a l'edat de 68 anys al mateix centre.

SECCIÓ SEGONA

José Guasch Espina. Nascut el dia 31 d'octubre de 1882 a Tarragona. Mestre superior de primer ensenyament. "Suspendido de empleo y sueldo" en diverses ocasions. Pel novembre de 1952 es jubila a l'edat reglamentària (70 anys).

Miguel Ginestra Sastre. Nascut el dia 7 de setembre de 1922 a Fornalutx. Mestre de primer ensenyament i batxiller universitari. Fou mestre de les escoles de Llubí, Lloseta, Arenal, Santa Margalida, Ses Salines i Sa Indioteria (Palma). Prengué possessió de la secció el dia 11-11-1952 com a Interfí. El curs següent passa a l'escola de Búger.

Joaquín Gual de Torrella Truyols. Va néixer el dia 8 de juliol de 1916 a Palma. Mestre de primer ensenyament. Després de servir a l'escola de la Soledat i a dues de Catalunya, se li concedí una excedència de set anys (1946-1953). El dia 1-09-1953 reingressà i prengué possessió de la secció. El curs següent passà a l'escola de Son Espanyolet com a Propietari Provisional.

Pujol Barceló, Bernardo. Nascut el 17 d'octubre de 1908 a Palma. Mestre de primer ensenyament. Després d'exercir a diverses escoles de Sóller i Eivissa, el dia 1-09-1954 prengué possessió de la secció per Concurs de Traslats. El dia 9-02-1956, per petició expressa del Bisbe de Mallorca, ocupà plaça a l'escola unitària preparatòria d'ingrés al Seminari.

Gil Llabrés, Antonio. Nascut el dia 24 de maig de 1909 a Palma. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre a les escoles de Tenerife, Estellencs, Es Carritxó i l'Horta de Sóller. El dia 12-02-1956 prengué possessió de la secció com a "Propietario Consorte". Estava casat amb Dolores Carrillo Franco. El 31-08-1958 cessà i va passar a l'escola del Vivero (Palma).

Bezuaratea Urbicaín, Eduardo. Va néixer el 15 de maig de 1931 a A Coruña. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre a escoles de Palma i Bunyola. Prengué possessió de la secció el dia 1-09-1958 per CGT³.

Roman al centre fins l'any 1967 que passà a l'escola del Vivero.

SECCIÓ TERCERA

Julián Cànaves Vidal. Nascut el dia 7 de febrer de 1915 a Palma. Mestre de primer ensenyament. Va exercir a les escoles: "Aneja" de la "Normal" de Palma, Graduada de Sant Joan i Unitària núm. 4 de Palma. Durant la Guerra Civil va ingressar a l'exèrcit arribant al grau de tinent de l'arma d'infanteria. Li reconeixen 3 anys, 8 mesos i 6 dies de serveis.

El dia 1 d'octubre de 1946, per CGT obté la plaça en propietat. Va ser secretari de la Junta Local d'Ins-

3 Concurs General de Traslats. És un sistema pel qual els funcionaris poden canviar de destí després d'un cert temps d'haver obtingut una plaça

trucció Pública de Sóller.

Roman al centre fins el 31 d'agost de 1969. L'endemà pren possessió de la plaça a l'Escola "El Vivero" de Palma també per CGT.

SECCIÓ QUARTA

Antonio Brazales Oliver. Nascut a Palma el dia 8 de desembre de 1909. Mestre de primer ensenyament. Mestre a les escoles de Sineu, St. Vicenç, Sta. Eugènia, Palma i Castelló.

De l'1 d'abril de 1937 al 31 de maig de 1939 fou declarat excedent per mor de la seva incorporació a l'exèrcit.

Arriba a l'escola com a propietari provisional per "derecho de consorte" (estava casat amb la mestra **Maria Pons Benejam**) el dia 1 de maig de 1944. Roman al centre fins el 31 d'agost de 1964. L'endemà pren possessió a l'escola Jafudà Cresques de Palma.

SECCIÓ PÀRVULS

Clementina Riutort Villalonga. Nascuda el dia 14 de febrer de 1917 a Sant Climent (Menorca). Mestra de primer ensenyament. Després d'estar a les escoles de Palma, Ariany i Graduada de Nines de Sóller, per dret de consort, arriba a l'escola graduada de nins (1-10-1946) com a "parvulista" i cessa el 30 d'abril de 1956 gràcies a una permuta amb una paisana seva, la mestra Juana Villalonga Vidal.

Juana Villalonga Vidal. Nasqué a Sant Climent (Menorca) el dia 4 de juliol de 1888. Mestra de primer ensenyament. Va fer feina a les escoles de Sant Climent i Villacarlos a Menorca. A Mallorca a les de "El Vivero", Pere Garau i Unitària núm. 2 de Pàrvuls de Palma.

Dia 1-05-1956 prengué possessió de la plaça que, fins aleshores, ocupava Clementina Riutort.

Pel mes de juliol de 1958, a l'edat reglamentària de 70 anys, es jubila.

Francisca Pons Oliver. Va néixer el dia 8 de desembre de 1921 a Sencelles. Mestra de primer ensenyament i batxiller universitari.

Fou el seu primer destí. Arribà a la Graduada com a Propietària Provisional dia 15 de setembre de 1958.

El 31-08-1959 cessa i la traslladen a Villanueva de Viver (Castelló).

La plaça queda vacant.

Jerónima Sueca Coll. Nascuda el dia 16 de febrer de 1921 a Chambéry, capital de la Savoia històrica (França). Mestra de primer ensenyament. Fou el seu primer destí. Pren possessió com a interina el dia 1 de novembre de 1959. Tot i que era una mestra interina va quedar al centre fins l'any 1978 que passà al ja CNM Es Puig (també de Sóller).

2.2. Escola graduada de nines de Sóller: escola graduada de Santa Teresa⁴

SECCIÓ PRIMERA

Josefa Sampol Fiol. Va néixer el dia 5 de febrer de 1899 a Palma. Mestra de primer ensenyament. Arribà per CGT a l'escola quan encara era unitària el 28-08-1933. Fou la primera directora de la nova Graduada de nines (1938). Roman a l'escola fins el dia 31 d'agost de 1959 i l'endemà pren possessió per Trasllat Voluntari de l'escola de Son Anglada.

⁴ Albertí Sastre, Jaume... pg 72, IV JEL

Matilde Tello Bosch. Nascuda el dia 8 de febrer de 1930 a Palma. Mestra de primer ensenyament i batxiller universitari. Va ser mestra de les escoles de Cortijo Grande (Almeria) i Artà. Arriba al centre per CGT el dia 1 de setembre de 1959. Dia 1 de setembre de 1962 passa a l'escola "Aneja" de la Normal de Palma on desenvoluparà la resta de la seva vida laboral.

SECCIÓ SEGONA

Natividad Vayá González⁵. Nasqué a Carabanchel Alto (Madrid) el dia 25 de desembre de 1890. Mestra de primer ensenyament. S'incorpora a la Graduada l'any 1938. Acabat el curs 1950-1951 deixa l'escola.

Mercedes Martínez Rigo. Nascuda el dia 7 de juny de 1896 a Barcelona. Mestra de primer ensenyament. Després de servir a les escoles de Sant Josep i Sant Joan a Eivissa i s'Arracó i Puigpunyent a Mallorca, arriba per primera vegada al centre com a interina el curs 1951-1952. Acabat el curs segueix com a Interina a diverses escoles de Mallorca.

El 15-09-1958 torna a l'escola també com Interina on exercirà fins dia 4 de febrer de 1963.

Antònia Payeras Cifre. Nasqué a Maria de la Salut el dia 9 de juliol de 1917. Mestra de primer ensenyament. Després d'exercir a les escoles de Santa Catalina i La Soledat, arriba com a Interina al centre dia 7 de febrer de 1952 i hi roman fins el 31 d'agost de 1953. En total, 1 any, 6 mesos i 23 dies.

María Dolores Carrillo Franco. Nascuda el dia 11 d'octubre de 1923 a Cartagena (Múrcia). Mestra de primer ensenyament i batxiller universitari. Va ser mestra a les escoles de: Deyà, Espinagar (Manacor) i Felanitx. El dia 1 de setembre de 1953 obté la plaça per CGT i s'incorpora com a mestra.

El 31 d'agost de 1958 cessa i passa, juntament amb el seu espòs Antonio Gil Llabrés, a l'escola de "El Vivero" (Palma).

Després d'uns dies sense mestra arriba al centre **Mercedes Martínez Rigo**.

SECCIÓ TERCERA

Herminia Barba Cejas. Va néixer el dia 27 d'abril de 1907 a València. Mestra de primer ensenyament. Arriba a la Graduada de Nines el dia 1 de setembre de 1948 i hi fa feina fins el dia 31 d'agost de 1950 que passa a l'escola de Sineu en virtut d'una "permuta" amb **Maria Pons Benejam**.

Maria Pons Benejam. Nascuda el dia 12 de juny de 1916 a Maó. Mestra de primer ensenyament i batxiller universitari. Ja havia exercit dues vegades a l'escola pel "derecho de consorte" (era l'esposa d'Antonio Brazales).

El dia 1 de setembre de 1950 s'incorpora per tercera vegada al centre, aquesta vegada gràcies a la permuta esmentada. El 31 d'agost de 1964 cessa i passa a l'escola de "El Vivero" (Palma).

SECCIÓ QUARTA

A partir de l'1 d'octubre de 1946 ocupa la plaça **Guillermina Tejedo Torres**. Per desembre de 1950 encara era a l'escola.

Després d'un període en el qual no tenim referències, dia 1 de setembre de 1952 pren possessió de la secció **Josefa Segura Riu** que exercirà al centre fins dia 31 d'agost de 1957.

⁵ Aulí Ginard, A., Cánovas Salvà, J., Soler Capó, J.: VII JEL de Sóller i Fornalutx

Lidia Torres Gómez. Nasqué a Eivissa el dia 27 de febrer de 1933. Mestra de primer ensenyament. Instructora Elemental. Després d'exercir com a mestra a les escoles de Sant Joan Baptista i Sant Mateu a Eivissa, arriba com a Propietària Provisional al centre dia 1 de setembre de 1957 i hi roman fins el 31-08-1958.

Juana Martínez Juan. Nascuda el dia 18 de novembre de 1937 a Puigpunyent. Mestra de primer ensenyament. Aquesta fou el seu primer destí professional. Prengué possessió el dia 15 de setembre de 1958 i va estar a l'escola fins el 31 d'agost de 1959. Obté plaça de mestra propietària a una escola d'Alacant.

María Fernanda Bordes Porta. Va néixer el dia 24 d'abril de 1934 a Palma. Mestra de primer ensenyament. Mestra "parvulista". Pren possessió de la plaça com a "parvulista" per CGT el dia 1-09-1959. Roman al centre fins l'any 1971.

2.3. Escola graduada parroquial de nins⁶

Sebastián Garí Barceló. Nascut a Vilafranca de Bonany el dia 31 de gener de 1932. Mestre de primer ensenyament. Batxiller superior i guia intèrpret. Després d'estar a les escoles de Sagrada Família (Palma) i Valldemossa, pren possessió de la nova Escola Graduada dels SSCC dia 1 de setembre de 1958 i exerceix al centre fins el 15 d'octubre de 1961.

Juan Domenge Riera. Va néixer el dia 29 de març de 1927 a Sant Llorenç des Cardassar. Mestre de primer ensenyament. Exercí a les escoles de s'Horta (Felanitx), Calonge i Barcelona. Pren possessió de la nova Escola Graduada dels SSCC dia 1 setembre de 1958 i exerceix al centre fins el 31 d'agost de 1959. El substitueix el mestre **Miguel Sampol Trias**.

Miguel Bennássar Oliver. Nasqué a Sencelles el dia 25 de setembre de 1920. Mestre de primer ensenyament. Després d'estar a les escoles de Pollença, Maria de la Salut, Sencelles, Esglaieta, Son Calderó (Felanitx), El Terreno, Alaró i Lleida, pren possessió de la nova Escola Graduada dels SSCC dia 1 de setembre de 1958 i exerceix al centre fins el 31 d'agost de 1960.

2.4. Escola unitària de nins de ses Marjades: grup escolar Miquel Bisbal (des de 1931)⁷

Bernardo Pujol Barceló. Va néixer el dia 17 d'octubre de 1908 a Palma. Mestre de primer ensenyament. Arriba al centre l'1 de gener de 1944 i hi fa feina fins el 31 d'agost de 1954 que passa a la Graduada de Nins (també de Sóller).

El seu substitut fou **Vicente Moratal Borràs** que hi exerceix des del dia 1 de setembre de 1954 fins el 31 d'agost de 1957.

Com a substitut del mestre Moratal arriba al centre **Jaime Garcías Roca** el dia 1 de setembre de 1957. L'any 1964 el nomenen director i roman a l'escola fins el dia que va morir (21 de gener de 1973).

⁶ Graduada de tres seccions a partir de setembre de 1958

⁷ Albertí Sastre, Jaume pg 70, IV JEL

2.4. Escola unitària de nines de Ses Marjades: grup escolar Miquel Bisbal (des de 1931)

Maria Fiol Llabrés. Va néixer el dia 9 de febrer de 1900 a Palma. Mestra de primer ensenyament. Va fer feina a diverses d'Eivissa i a Sta. Catalina de Palma, Lluçmajor, Consell, Pina i Mercadal (Menorca). Arriba a l'escola per CGT el dia 1 de gener de 1949 i exerceix al centre fins el 31 d'agost 1950.

Teresa Pons Nadal. Nascuda el dia 7 de febrer de 1906 a Lleida. Mestra de primer ensenyament. Fou mestra a les escoles de València (diverses) i Castelló.

Dia 1 de setembre de 1950 prengué possessió de la plaça i va exercir al centre fins dia 31 d'agost de 1952.

Margarita Cantalops Pou. Nasqué el dia 24 de desembre de 1919 a Algaida. Mestra de primer ensenyament. Batxiller i llicenciada en Filosofia i Lletres. Va fer feina a les escoles de València, Valldemossa, Castelló, Santa Margalida i Binibona. Arriba a l'escola el dia 1 de setembre de 1952 i exerceix al centre fins el 31 d'agost de 1953.

Matilde Gibert Sureda. Nascuda el dia 4 d'abril de 1922 a Sóller. Mestra de primer ensenyament i batxiller. Fou mestra a les escoles de Binissalem, Sant Rafel (Eivissa) i Deià. Arriba a l'escola el dia 1 setembre de 1953. A finals de 1959 encara exercia al centre. Fou l'esposa de **Jaime Garcias Roca**.

2.5. Escola unitària de ses Marjades (pàrvuls): grup escolar Miquel Bisbal (secció creada el mes de setembre de 1958, Balears)⁸

Una Escuela de párvulos en la barriada de Se Marjadas (sic) del Ayuntamiento de Sóller⁹

Josefa Amengual Fondevila. Nascuda el dia 3 de març de 1934 a Besalú (Girona). Mestra de de primer ensenyament. És el seu primer destí professional. Pren possessió de la secció el dia 16 de setembre de 1958 i roman al centre fins dia 31 d'agost de 1959.

Carmen Ginard Ferrer. Va néixer a Palma el dia 9 de setembre de 1935. Mestra de de primer ensenyament. Va exercir a les escoles de Llubí, Tarragona i Sant Climent (Menorca).

Arribà a l'escola i pren possessió de la plaça dia 1 de setembre de 1959

2.6. Escola unitària de nins de l'Horta¹⁰

Bartolomé Suau Tugores. Nascut a Palma el dia 16 de juliol de 1915. Mestre de primer ensenyament i batxiller superior. Periodista. Va fer feina a les escoles de Son Espanyolet i Consell. Pren possessió de la plaça dia 1 de gener de 1944, com a propietari definitiu. El 31 de desembre de 1951 cessa i passa a l'escola del Mollet de Palma.

José Salvador García. Va néixer a Almansa el 14 de novembre de 1925. Mestre de primer ensenyament i batxiller. Va estar a les escoles de Chulilla i La Pobla de Sant Miquel (València). Pren possessió com a mestre substituït el dia 5 de gener de 1952 i hi exerceix fins el dia 18 de gener de 1954. Del 19-01-1954

⁸ Albertí Sastre, Jaume pg 70, IV JEL

⁹ BOE 205, 02-05-1958, Ordre 14-05-1958

¹⁰ Albertí Sastre, Jaume pg 68, IV JEL

fins el 31-08-1955 ocuparà la plaça el mestre **Antonio Gil Llabrés**.

Antonio Miró Miró. Nasqué a Palma dia 9 de setembre de 1893. Mestre elemental i capellà. Exerceix a les escoles de “El Palmer” (Campos), València, Terol i Palma. Arriba a l'escola dia 1 de setembre de 1955 per CGT. El dia 31 d'agost de 1959 cessa en virtut d'una permuta amb el mestre de Puigpunyent **José Peñalver**.

José Peñalver Miquel. Nascut a Tarragona el dia 11 d'agost de 1930. Mestre de primer ensenyament. Va estar a les escoles de Tarragona i Puigpunyent.

Dia 1 de setembre de 1959 pren possessió de la plaça que havia permutat amb l'anterior.

2.7. Escola unitària de nines de l'Alqueria del Comte¹¹

María Esperanza Martín Sintes. Nascuda a Palma el 16 de febrer de 1916. Mestra de primer ensenyament. Començà com a mestra-alumna a l'escola de “Can Capas” de Palma.

Per oposicions arribà a l'escola de Lloret de Vistalegre. L'1 de setembre de 1944, per “derecho consorte” arriba a aquesta escola on hi fa feina fins a principi dels anys 60 que passa també per “derecho consorte” a l'escola Del Vivero de Palma.

Al full de serveis, a més a més del núm. 2 corresponent a l'escola unitària, apareix *“Alqueria del Conde, Baleares”*

2.8. Escola unitària de nins de Biniaraix¹²

Pedro Terrasa Cañellas. Nasqué a Alcúdia el dia 13 de novembre de 1908. Mestre de primer ensenyament. Pren possessió de l'escola l'any 1936.

Exerceix al centre fins dia 31 d'agost de 1960. L'endemà pren possessió de la plaça a l'escola de la Soledat de Palma.

2.9. Escola unitària de nins del Port¹³

Transformada en *“Escuela Nacional de Orientación Marítimo Pesquera”* durant el curs 1944-1945

Pedro Cerdà Valenzuela. Nasqué a Palma el 18 de juliol de 1912. Mestre de primer ensenyament i Batxiller Universitari. Arriba a l'escola d'Orientació Marítimo Pesquera com a propietari definitiu l'1 de gener de 1944. Cessa en el càrrec el 31-08-1959.

Claudio Metola Blázquez. Nascut a Madrid el 21 d'abril de 1910. Mestre de primer ensenyament, batxiller i ajudant de medicina. Va exercir a escoles de Madrid, Barcelona, Gàlcia i Cadis. Pren possessió de la plaça com a Propietari Definitiu dia 1 de setembre de 1959 i roman al centre fins el 31 d'agost de 1967, que passa al col·legi Jaume I de Palma.

11 Albertí Sastre, Jaume pg 69, IV JEL

12 Albertí Sastre, Jaume pg 70, IV JEL

13 Albertí Sastre, Jaume pg 67, IV JEL

2.10. Escola unitària de nins de Fornalutx¹⁴

Estanislao Guijarro Segura. Nascut a Villafranqueza (Alacant) el dia 6 de maig de 1907. Mestre de primer ensenyament. Arriba a Fornalutx l'any 1938. Roman a l'escola fins el 31 d'agost de 1955.

Del 29 d'octubre de 1955 al 29 de juny de 1956 ocupa la plaça **Jaime García Roca**, esmentat anteriorment.

L'escola queda un temps sense mestre.

Lorenzo Guasp Gelabert. Nasqué a Alaró el 27 de novembre de 1916. Mestre de primer ensenyament. Pren possessió de la plaça com a Propietari Definitiu per CGT el dia 1 de setembre de 1956 i exerceix al centre fins el 31 d'agost de 1975. El 15 de setembre de 1975, també per CGT, passa al col·legi Jaume I de Palma.

2.1.1. Escola unitària de nines de Fornalutx¹⁵

Antonia Ramon Llopart. Va néixer a Palma de dia 24 d'abril de 1930. Mestra de primer ensenyament. Ocupa la plaça com a substituta de la mestra **Catalina Serra Ramis** el 7 d'octubre de 1948. Segueix com a interina substituta fins dia 31 de desembre de 1957. L'endemà passa a l'escola del Molinar.

Juana Amengual Fondevila. Nascuda el dia 4 d'octubre de 1924 a Puente Caldelas (Pontevedra). Mestra de de primer ensenyament. Va exercir a les escoles de Sa Pobla i El Molinar. El dia 9 d'octubre de 1954 obté la plaça en propietat, però només exercirà durant alguns períodes concrets. Finalment, el 30-11-1957 cessa definitivament (tenia llicència d'estudis).

Josefa Sanz Prats. Va néixer dia 12 de gener de 1936 a Eivissa. Mestra de primer ensenyament. Arriba com a Propietària Provisional al centre el dia 1 de gener de 1958 i només hi estarà fins el 31 d'agost de 1958.

Antonia Peña Ferrer. Nascuda a Palma dia 13 de novembre de 1901. Mestra de primer ensenyament. Essent mestra propietària a l'escola de Vilafranca, el 31 de desembre de 1931 va renunciar al càrrec. Pren possessió com a "rehabilitada" i exerceix al centre de l'1 de setembre de 1958 al 31 de desembre del mateix any.

Donatila Pardo López. Nasqué a Gomean (Lugo) el dia 1 d'abril de 1909. Mestra de primer ensenyament. A Mallorca va estar a les escoles d'Inca, Sa Pobla, Lloret, Jaume I (Palma), La Soledat i Port d'Andratx. Ocupa la plaça com a Interina del dia 2 de gener de 1959 fins el 31 d'agost de 1959.

Francisca Ana Rosselló Ferragut. Va néixer a Alcúdia el 20 de setembre de 1935. Mestra de primer ensenyament. Després d'estar a les escoles de La Savina (Formentera), Lluçmajor i Sa Murtera (Manacor), arriba a l'escola per CGT el dia 1 de setembre de 1959.

3. L'evolució dels sous

Enguany, addicionam a la informació unes petites pinzellades sobre les nòmines dels mestres d'aquest

¹⁴ Albertí Sastre, Jaume pg 70, IV JEL

¹⁵ Albertí Sastre, Jaume pg 70, IV JEL

període comprés entre els anys 1950-1959.

De tots els/les mestres que han desenvolupat les seves tasques a les distintes escoles de Sóller i Fornalutx durant aquest període de temps comprés entre els anys 1950-1959, n'hi ha tres que hi romangueren sempre. Les fonts d'aquesta petita ressenya han estat els llibres de nòmines de la secció administrativa de l'AMEIB del moment i del BOE.

Per tenir una idea aproximada de l'evolució de les nòmines hem escollit el mes de gener de 1950, el de juny de 1955 i el de desembre de 1959. L'estructura de les nòmines d'aquests anys no és exactament la mateixa.

L'any 1950 era:

Número de escalafón

1. *Destino y fecha de nombramiento*
2. *Remuneración y haber anual que disfrutan* (hi ha el sou anual més altres)
3. *Total* (la suma de la casella anterior)
4. *% del impuesto* (referit a *Impuesto de utilidades*)
5. *Nombre y apellidos*
6. *Haber integro* (es referia a la mensualitat)
7. *Patronato de Huérfanos (1% del líquido)/(Diferencias por ascenso)*
8. *Líquido* (descomptant de la mensualitat l'1% del Patronat)
9. *Impuesto de Utilidades* (s'aplicava el % de la casella número 5 sobre la mensualitat)
10. *1% por subsidio familiar* (Sobre la mensualitat)
11. *5% por mejora de pensión* (Sobre la mensualitat)
12. *Total* (Descomptes) (la suma dels punts 10, 11 i 12)
13. *Líquido a percibir* (La diferència entre el punt n.9 -*Líquido*- i el punt 13)

A l'estructura de la nòmina de juny de 1955 desapareix l'epígraf "*1% por subsidio*" familiar mantenint els altres però no amb el mateix ordre.

Com a novetat i, mitjançant la Llei de 15 de març de 1951¹⁶ s'estableix la paga de Nadal d'una mensualitat. També es preveu una pujada del sou d'un 40% que, pel que fa al *Magisterio Nacional* seria, només, del 30%. Aquesta pujada se desenvolupa mitjançant el Decret 9/5/1951¹⁷ amb el concepte "*Asignación de Residencia*" per a tot Espanya, excepte Mallorca. Ho veurem més endavant.

La Llei de Pressuposts per l'any 1954¹⁸ fixa augment de sou i amb el desenvolupament per distintes ordres de març de l'any 1954 queden establertes dues pagues extraordinàries d'una mensualitat cadascuna. Els tres mestres escollits, un de 5ª Categoria i els altres dos de 6^a, cobraran sou anual de 15.500 pts i 14.000 pts. respectivament.

Cal remarcar que per a cadascuna de les categories del magisteri, mitjançant ordres, es publicava la relació nominal del mestres que pertanyien a cada una d'elles, així trobam les referides a categoria 5^a i 6^a de l'època.

A partir de la aplicació del decret de 20/08/55¹⁹, es determina una assignació per a residència dels mestres nacionals que suposava un increment del 30% del sou base menys els descomptes corresponents.

Aquest decret al seu articulat, que és únic, diu textualment:

"La denominada "Asignación de Residencia" que el Decreto de nueve de mayo de mil novecientos cincuenta

16 BOE 16 de març de 1951

17 BOE 13 de maig de 1951

18 BOE 27 de desembre de 1953

19 BOE 25 d'agost de 1955

y uno concede al personal civil, militar i eclesiástico del Estado que presta sus servicios en las localidades que en dicho Decreto se señalan, se hará extensivo a aquellos que radican en la isla de Mallorca en la cuantía del 30 por ciento del sueldo íntegro, igualmente que la otorgada en dicho Decreto para las islas de Menorca e Ibiza.”

A aquest decret citat, que desenvolupava la Llei de 15 de març de 1951, esmentada anteriorment, pel que fa a la província de Balears apareix el següent:

BALEARES

*Treinta por ciento en Menorca e Ibiza
Cuarenta por ciento en el Valle de Arán*

Cal remarcar que de maig del 51 fins l'agost del 55, aquets quatre anys, és quan es dona la diferència de dates d'aplicació del esmentat decret entre la resta d'Espanya i a Mallorca.

Endemés de una pujada considerable del sou base reflectit a “*Remuneración y haber anual que disfrutan* com a aplicació a lo disposat a la *Ley de 12 de mayo de 1956²⁰ sobre mejora de remuneraciones al personal civil y militar de la Administración del Estado*”. La llei, endemés, reafirmava les dues pagues extres, una de juliol i l'altra de Nadal.

Els sous, d'acord amb aquesta llei, quedaven reflectits al decret del Ministeri d'Hisenda de 8 de juny de 1956 a les seves distintes categories.

A l'estructura de la nòmina de desembre de 1959 desapareix del epígraf “*Patronato de Huérfanos*” el segon punt: “*Diferencias por ascenso*”, i n'apareix un de nou: *3.6% por mutualidad*, quedant de la següent manera:

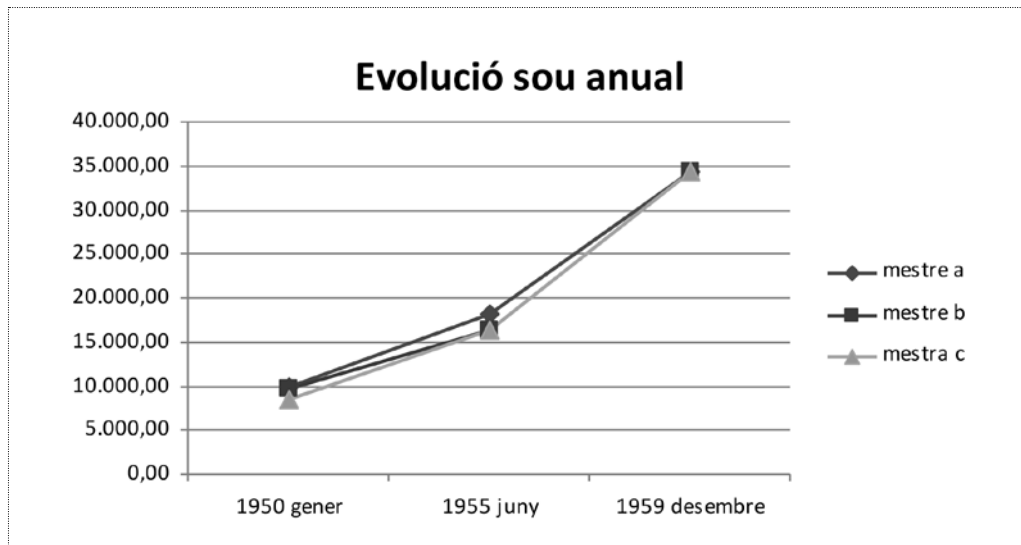
1. Número de escalafón
2. *Destino y fecha de nombramiento*
3. *Remuneración y haber anual que disfrutan*
4. *Total*
5. *% del impuesto* (referit a Impuesto de utilidades)
6. *Nombre y apellidos*
7. *Haber íntegro* (es referia a la mensualitat)
8. *Impuesto de Utilidades* (s'aplicava el % de la casella n° 5 sobre la mensualitat)
9. *5% por mejora de pensión* (Sobre la mensualitat)
10. *Líquido* (n. 7 menys la suma dels 8 i 9)
11. *Patronato de Huérfanos* (1% del líquido)
12. *3.6% por Mutualidad* (sobre la mensualitat)
13. *Líquido a percibir* (La diferència entre el n. 10 i la suma dels 11 i 12).

L'any 1959 es mantenen les dues pagues extraordinàries i el complement esmentat. El mes de desembre el sou mensual era de 1950 pts. Suposava, si li aplicam el 30% la quantitat de 585 pts. Quantitats brutes, abans d'aplicar-hi els descomptes corresponents.

Tant les pagues extres com el complement per a residència es confeccionaven per separat, als documents del ministeri. Així, per al mes de desembre de l'any 1959 trobam tres petits quaderns: Un per a la nòmina normal, un per a la paga extra de Nadal i el tercer per al complement de residència.

²⁰ BOE 13 de maig de 1956

	1950 gener	1955 juny	1959 desembre
mestre a	9.850,00	18.083,32	34.320,00
mestre b	9.600,00	16.333,32	34.320,00
mestra c	8.400,00	16.333,32	34.320,00

Cal remarcar, malgrat que surti de l'anàlisi dels anys que tractam, la llei 92/1959 de 23 de desembre²¹, de *Reforma del Magisterio Nacional Primario*, que per a l'any 1960 establia nous sous i, per primera vegada, apareixia un nou concepte: els quinquennis, a comptar des de l'any 1945. Suposaven 1200 pts anuals.

²¹ BOE 28 de desembre de 1959

L'Escola de l'Horta de Sóller, el curs 1963-1964¹

Gabriel Janer Manila

Resum

En aquesta comunicació, vull recordar el meu pas com a mestre de mestre a L'Horta de Sóller. Malgrat hi vaig estar sols un curs, recordo amb gran estima el temps que vaig passar allí.

Fa molts d'anys –més de cinquanta-, vaig exercir de mestre a L'Horta de Sóller. Era una escola unitària de nins quasi perduda enmig de la vall fèrtil, no gaire lluny del pont d'en Barona, en una davallada del terreny on s'alçaven unes poques cases els corrals de les quals confrontaven amb el torrent, tumultuós després de les pluges, convertit en un rieró en arribar el bon temps. Vaig estar-hi només per espai d'un curs. Havia aprovat l'oposició al cos de magisteri i era obligat ocupar una plaça provisional durant dos anys, abans que t'adjudicassin el destí definitiu, sempre fora de l'illa. El curs anterior havia estat a l'escola de Llubí, el que vindria em podia tocar un poble perdut del Pirineu. Vull dir que la meva situació era eventual, però hi vaig ser feliç, a aquella escola i, passat tant de temps, pens que el meu treball no hi fou inútil.

Succeí durant el curs 1963-1964. Llavors tenia vint-i-dos anys, només nou o deu més que els alumnes més grans de l'escola que, perquè era unitària, la matrícula abrigava dels sis anys fins als tretze. A uns havia d'ensenyar-los a llegir i a escriure per primera vegada, a conèixer els números i a sumar petites quantitats sense dur cap desena afegida, als altres també havia d'ensenyar-los a llegir i a escriure, però no per primera vegada. També ens atrevíem a penetrar el misteri de les quatre operacions aritmètiques i a jugar amb les taules de multiplicar. M'agradava llegir poemes en veu alta –era una activitat que fèiem cada dia dirigida a totes les edats, i els de totes les edats s'embadalien- i em commovia veure fins a quin extrem la poesia cisellava la seva sensibilitat i la meva, perquè en veure'ls engrescats en els ritmes que es desprenien dels versos que llegíem, descobria uns altres significats a les paraules. Sovint els explicava una rondalla o els contava una història tinguda per certa: una llegenda vinculada a l'espai geogràfic a què pertanyíem, la gran gesta dels sollerics sobre els pirates moros, la diada de Sant Ponç de 1561, l'epopeia de les Valentes Dones de can Tamany, el coratge del capità Angelats. En acabar, els engrescava a posar en un dibuix l'emoció que els havia suscitat el poema, algunes de les imatges que havien sorgit en el seu imaginari mentre contàvem aquelles històries. He de dir que els dibuixos que feien –sobretot els que feien els més petits- eren expressius i rics d'imaginacions. Alguns d'aquells dibuixos vaig guardar-los molt de temps en una carpeta. Un dia, passats més de vint anys, vaig retrobar un d'aquells alumnes. Era un home fet i, si no m'hagués explicat qui era, no hauria estat capaç de reconèixer el nin de sis anys al qual havia ensenyat de llegir i escriure, a escoltar poemes, a dibuixar històries extraordinàries. Després que em contàs què havia estat de la seva vida, dels seus pares, d'alguns dels companys, li vaig dir:

- Guard els teus dibuixos. Fa més de vint anys, que els guard. Llavors només tenies sis anys. Si em dones una adreça, te'ls enviaré per correu certificat.

Vaig observar que els ulls li brillaven. Me'n donà les gràcies.

L'activitat escolar començava dia quinze de setembre, però aquest dia no podia ésser-hi present. Havia

¹ El text d'aquesta comunicació forma part del llibre de memòries de Gabriel Janer Manila "Ha nevat sobre Yesterday", en procés de publicació per edicions Proa.

demanat a l'inspector que em permetès arribar dos dies més tard, perquè tenia exàmens a la universitat de València on seguia els cursos comuns de Lletres. L'inspector em va donar el permís, però em va dir que algú havia d'acudir a l'Ajuntament el mateix dia quinze, explicar que el mestre arribaria passats dos dies i recollir la clau de l'escola, obrir-la i avisar els nins que es presentarien a classe, convèncer els pares que l'absència del mestre no es perllongaria per més temps.

Hi vaig enviar el pare que tenia una enorme habilitat per convertir qualsevol acció, per rutinària que fos, en una festa. Partí cap a Sóller, donà les explicacions pertinents a l'autoritat municipal, obrí l'escola i col·loquà amb les mares que aquell dia acompanyaren els fills. Féu servir la capacitat que sempre havia tingut de convèncer les dones –a les possessions de sa marina, a la plaça de Pina, a la botiga de ca nostra- perquè comprassin la camisa de jeure, els calçons pel marit, el llençol per al llit de la núvia. Tancà l'escola, guardà la clau i se'n tornà al poble, primer el tren, llavors el camió de passatgers.

Em vaig allotjar, de bon començament, a can Rosari, una antiga fonda situada al punt on comença el camí que mena a Deià. Des de la finestra de la cambra observava les postes de sol de setembre sobre la vall, escoltava els ocells que s'abrigaven dins l'alzinar, muntanya amunt, la remor del vent que venia del port. La madona de la fonda havia nascut a França i s'hi havia criat. Cada horabaixa sortia a la terrada a regar els cossiols –hi havia rododèndrons, clíviens, falgueres, geranis- i cantava petites cançons apreses a l'escola de Lyon, de Lille, de París, qui sap? Alouette, gentile alouette. Alouette je te plumerai... Quina necessitat tenia aquella dona de plomar cada tarda l'alosa gentil? No ho sabia respondre, però sempre que he tornat a sentir la cançó m'he recordat d'aquella dona vinguda de França que regava els cossiols de la terrada a posta de sol.

Poques setmanes després vaig abandonar can Rosari i em vaig hostatjar a casa de les mestres de l'antiga escola de la Vall d'Or. Les mestres, dona Magdalena i dona Margarida, habitaven el primer pis d'una casa de pedra voltada de jardí, cap al final del carrer de Sant Jaume, no gaire lluny del centre de la ciutat. Espaiosa i gran, aquella casa, l'havien edificat els pares de les mestres en ocasió que la filla gran, dona Magdalena, havia acabat la carrera i tenia la intenció d'obrir un centre escolar de caràcter privat per a nines. Aquelles dones esmerçaren la vida en el projecte d'impartir un ensenyament de qualitat i prestigiar la petita escola de la Vall d'Or. Passats els anys les normes que arribaven de Madrid no els permeteren continuar per més temps i hagueren de tancar. Restaven les aules a la planta baixa impecables i buides per on havien passat centenars de nines, amuntegades les taules i les cadires. A vegades vaig entrar-hi, captivat per la llum que es filtrava per les finestres. Tot era en ordre: la bolla del món, un mapa físic de la península Ibèrica, tot de rius i muntanyes, una maqueta del cor humà. Tot era en ordre sobre les pissarres, com si acabassin de rentar-les. Ni un bri de pols.

Més d'una vegada aquelles mestres evocaren l'esplendor de la seva escola: les aules plenes de nines amb la bata blanca, els silencis –perquè sovint, advertia dona Magdalena, fèiem classe de silenci-, les rialles, la cançoneta dels aprenentatges que feien de memòria, les músiques de maig. Potser em va decidir a canviar de fonda que allà s'havia instal·lat en Joan Crespi, que exercia de mestre a Biniaraix, i un altre jove vingut de Barcelona, que treballava en una empresa dirigida a construir la infraestructura de la ciutat: la xarxa d'aigua corrent i el clavegueram. Ambdós m'insistiren i em vaig instal·lar a la casa de pedra del carrer de Sant Jaume. Llavors havia de travessar tot el poble fins arribar a L'Horta. Prenia el carrer de Sant Jaume, arribava a la plaça pel carrer d'es Vent i enfilava el carrer de sa Mar, fins al pont. Per quatre vegades feia aquest camí, tots els dies i, si de cas plovia, pujava al tramvia que em deixava a un tir de pedra de l'escola en una parada ran de la qual hi havia una botiga de records de l'illa –petites peces d'olivera, postals amb el puig Major al fons de la vall, castanyetes i, sobretot, múltiples objectes –polseres, clauers, agulles per a la corbata, botons pels punys, petites espases per treure caragols- d'or de Toledo. La propietària de la botiga –madò Maria- estava disgustada amb el marit difunt: abans de morir havia comprat per valor de setanta mil pessetes de bijuteria i pensava que, per molts anys que visqués, no rescabalaria la inversió. M'ho contava amb tristesa. I potser no li ho havia pogut contar a ningú. Un dia, cap a les darreries de maig, el germà

de madò Maria es presentà a l'escola amb un paner de melicotons. Em va dir:

- Li duc aquest paneró de “peches”, li estam agraiats.

- De què? –vaig preguntar.

- No ho sé. Però la meva germana m'ha enviat. Diu que li estam agraiats.

El francès dels emigrants que tornaven havia deixat algunes paraules sobre el parlar dels sollerics. I apareixien les “peches” en boca del germà de madò Maria. I podies sentir que una nina deia a l'altra: “La mare és a la perruqueria, volia fer-se la “mis en plis”. I un altre: “Hem anat a fer una “promanade” pels “environs de la gare”. Però un dia –ens ho contà dona Margarida que ho havia sentit, la boca plena de rialles- una veïna es queixava al gendre perquè trobava que tenien massa fills. Havien vingut de França a fer vacances. Ella li deia que, des que era casada, la filla no havia fet més que parir.

- “Grande mere, je ne la touche pas a votre fille, c'est mon regard qui fait tout”.

Per a aquelles mestres –però crec que era un pensament que compartien molts de sollerics- el món es dividia en dues parts: Sóller, que era el centre del món i “per allà abaix”, la resta de terres d'allà deçà les muntanyes, fins a l'extrem de l'illa: un univers petit, construït a mesura dels homes i les dones que habitaven la vall.

Molts d'anys després –llavors era mestre provisional a l'escola unitària de l'Horta de Sóller, en una vall d'arbres fruiters que arribava al mar–, vaig tenir notícia de les activitats d'aquell petit grup de republicans. Érem quatre o cinc mestres que, cada dilluns pujàvem al tren a fi d'arribar a Sóller abans de les nou del matí: dues mestres destinades a l'escola d'es Celler, un altre que ho estava a l'escola de Biniraix, la mestra de s'Alqueria des Comte, més gran que nosaltres, obscura de pell i emmelangida per la tristor. Un dia, aquesta mestra, que havia observat en silenci els llibres que llegia sovint en aquells viatges en tren, em va dir:

–Tu saps molt poc de mi. Però tinc ganes de fer-te algunes confidències. Fa poc temps he tornat de l'exili. He viscut més de vint anys a l'Uruguai. M'haurien assassinat, si no hagués partit, o m'haurien tancat a la presó fins que m'hi hagués podrit. He tornat perquè m'ofegava d'enyorament, tot i que allí tinc enterrada la meva mare, que volgué partir amb mi.

Es deia Margarida Rul·lan i feia poc temps que havia tornat, potser un any i mig. Mentre resolva els papers per a reincorporar-se al cos del Magisterio Nacional, havia posat una clínica de nines prop del carrer del Sindicat, en un pis sobre la merceria de can Bet.

–Em vaig comprometre a fons en la lluita política, –deia. Vaig treballar en les missions pedagògiques amb en Pere Capellà, na Cèlia Viñas, en Cion Rosselló. I amb altra més gent, que varen carregar-se pocs mesos després del cop d'estat. És prohibit dir-ne cop d'estat?

Li vaig dir que ho era, que havia estat un Movimiento Salvador. Ens havia “salvat” de persones com ella que estimaven la cultura i pensaven que a través d'ella aixecarien el nivell social, la qualitat de vida, la consciència moral del poble.

Però l'entusiasme d'aquells missioners no s'acabà encara que Madrid suprimís el pressupost. A Mallorca continuaren organitzant representacions de teatre, recitals de poesia, conferències de divulgació. I pagaven les despeses, com ho havien fet sempre, perquè ací els diners pressupostats de Madrid no arribaven, de la pròpia butxaca.

*

1963

4 d'octubre

Cada matí es presenta alguna mare per dir-me que el fill és a collir oliva, que necessiten el jornal, que han vingut a Mallorca per guanyar diners, més que per aprendre de llegir i escriure, car ni el llegir ni l'escriure no els alliberaran d'esser pobres tota la vida. Els dic que paga la pena que vinguin, que deixin l'oliva i pres-

cindeixin de guanyar uns diners, que potser es penediran d'haver deixat perdre l'oportunitat... Elles no entenen els meus raonaments i em proposen que faran una mica d'escola totes les nits a la possessió amb un missatge vell que sap molt..., perquè no hagin de baixar de la muntanya i puguin collir l'oliva..., que només seran tres mesos, fins per Nadal..., que els digui que ho accept, que no marxaran de l'escola sense la meva aprovació, que són pobres, que els seus fills no es poden permetre el luxe d'anar a escola. Tots els matins, com un esbart d'aviram remolest, es presenten les mares."¹

Una nit, era al cor de l'hivern a la vall, es presentà al teatre Victòria la companyia de Pepe Escribano. Era un grup familiar de còmics ambulants que recorrien l'illa. Portaven un teatre de fustes i lona que instal·laven enmig d'una plaça, en un parc públic, en un passeig amb arbres. Arribaven a un poble i s'hi estaven dos mesos. Llogaven una casa, un pis moblat, i allí s'acomodava tota la família. Representaven el teatre castellà més popular de l'època, les obres de Pedro Muñoz Seca, d'Adolfo Torrado, de Jacinto Benavente, dels germans Joaquín i Serafín Álvarez Quintero... Tenien en cartell setanta obres i cada dos dies canviaven la programació. I portaven per a cada espectacle el decorat, el vestuari... Encara, el matí dels diumenges posaven en escena versions teatrals dels contes més coneguts de Perrault o dels Germans Grimm. Els havia descoberts a Inca, durant el curs en què vaig estar destinat a l'escola de Llubí, una tarda en què havia anat a comprar unes peces de ceràmica en un obrador de fang. L'endemà vaig llogar el cotxe d'en Reüll i vaig convidar n'Àlícia i la seva mare al teatre. Aquella nit representaven *Morena Clara*, dels germans Álvarez Quintero, i el local era ple de gent a vessar. Ens hi divertírem, i el muntatge de l'obra tant com la feina dels actors tingué un nivell acceptable de dignitat. He de dir que el seu treball em va semblar heroic. Però la nit en què la companyia de Pepe Escribano actuava al teatre Victòria de Sóller la representació fou singular: pocs dies abans, en un poble de l'illa, un cap de fibló havia destrossat el teatre de fustes i lona, les cadires havien volat i els decorats havien quedat destruïts. La tempesta havia aniquilat la petita màgia del teatre ambulant, i ara els actors, abans de desfer la companyia, recorrien els pobles i les ciutats on havien tingut una acollida favorable amb la finalitat d'acomiar-se del públic i recaptar quatre diners. Crec que representaren *La enemiga*, de Dario Niccodemi, un melodrama d'emocions i conflictes familiars que provocava amb facilitat el plor de la gent. Al final de la representació parlaren els actors, parlà una autoritat municipal... I parlà finalment Pedro Cañestro, el primer actor de la companyia i alhora gendre del senyor Pepe Escribano. Vaig seguir el seu rastre, una mica de lluny. Cañestro s'instal·là a Eivissa, allí fou director del grup de teatre experimental de l'escola d'Arts i Oficis i es convertí en un activista de l'avantguarda teatral. Hi representà Lorca, Eduard Albee, Tennessee Williams, la traducció que Marià Villangómez féu de *L'assemblea de les dones*, d'Aristòfanes... I aconseguí estimular la devoció pel teatre en una societat canviant que configurava uns nous models de viure. Record aquell grup eivissenc en una representació a la sala Mozart. Participaven en un certamen del jurat del qual vaig formar part.

L'any anterior de la meua estada a Sóller, havia succeït un esdeveniment a Biniaraix del qual tothom encara parlava. En una casa del petit llogaret, a prop de l'església, una nit hi varen sortir bruixes. Es va dir que rapinyaven les parets amb les ungles i, s'hi acostaves l'orella, podies sentir que arrossegaven cadenes i giscaven. Molts tingueren por, i els al·lots no es volien arrimar a aquella casa ni passar-hi per davant. Les bruixes continuaren les nits de ball per espai de dies. Hi acudí gent de fora, també d'altres pobles i de Ciutat. I fins i tot posaren una indicació a la carretera que apuntava on eren les bruixes. Quan les coses foren aclarides, tot va esser una invenció de l'escolà i el rector. L'escolà volia, fort i no et moguis, comprar aquella casa, però l'amo no la tenia en venda. L'escolà ho va contar al rector, i aquest tingué la idea: si a la casa hi surten bruixes, a l'amo no li quedarà més remei que treure-se-la de sobre. I era segur que no en demanaria gaires diners, per tal de desfer-se d'una casa plena de bruixes. Cada nit, l'escolà i el rector saltaven la paret del corral i començaven la festa. Era l'hora en què s'apagaven els llums dels carrers. Llavors grataven amb ganxos pels murs, rapinyaven les portes, removien cadenes de ferro i giscaven, ni com si fossin harpies. En

1 . Gabriel JANER MANILA, *Petita memòria d'un mestre del meu temps*. Op. cit. Pàg. 64.

descobrir-se l'engany, el bisbat obligà el rector a jubilar-se i l'enviaren al seu poble. I destituïren l'escolà. Llavors les escoles públiques de Sóller es distribuïren per tota la vall. Hi havia la d'es Fossaret i la del Celler, que eren al casc urbà, però també hi havia la de ses Marjades, la de l'Horta, la de s'Alqueria des Comte, la de Biniaraix, la des Port... Sovint eren escoles unitàries que arreplegaven els fills de la població dispersa pels faldars de la muntanya. La meva escola de l'Horta era petita, just a la vora de la carretera del Port. Hi vaig aconseguir la complicitat de les veïnes, que em portaven cossiols de fulles i clíviens per decorar aquella aula, una mica inhòspita. Una d'elles, cada matí, vigilava sobre el portal i, en veure'm arribar, tot just quan apareixia al pont d'en Barona, colpejava les mans i amb dues mamballetes reunia els al·lots en dues fileres a punt per a entrar a classe.

*

1964

20 de març

Ha vingut l'inspector. No m'ha sorprès, que es presentàs. M'havien avisat que el tindria, aquesta tarda. Havia convocat la reunió de la Junta Municipal d'Ensenyament a les sis i mai no la reunia que no hagués visitat totes les escoles. Només quedava la meva. Hauria pogut succeir que se n'hagués oblidat. Durant el matí hem agranat amb serradís i hem espolsat les taules, hem fet net l'excusat i hem regat els cossiols de fulles. Ha vingut devers les quatre. Se n'ha endut una bona impressió. Em varen dir que el curs passat havia sortit que pegava crits, perquè el mestre era gran i els al·lots saltaven per damunt les cadires i cridaven. Avui ha pogut comprovar que la repressió i l'ordre funcionen. M'ha preguntat què pensava fer, el curs vinent i li he contestat que hauria d'anar-me'n fora de l'illa... «No pensa presentar-se a l'oposició per a una escola de patronat?», m'ha dit. «Sí, faig comptes d'anar-hi.»²

*

18 d'abril

Havia guanyat una plaça de patronat i era segur que em quedaria a l'illa. Atès que la meva puntuació era la més alta, podia triar la que em donàs la gana i vaig escollir la que era més a prop de Ciutat, al barri de Son Ferriol. A pesar de tot, vaig estar a punt de renunciar-hi. Tot començà amb la indignació del rector d'un suburbi veí, la germana del qual era casada amb el mestre que m'havia precedit. El mestre, que tenia la plaça provisionalment per un any, també es presentà a l'oposició i la va treure, però la qualificació obtinguda solament li arribava per triar dels darrers i li tocà l'escola de Pollença. El pobre rector no podia consentir quedar-se sol, sense la germana i el cunyat, i començà a moure el cel i la terra. Més la terra que el cel. Deia que, si l'Església havia creat el Patronat, era just que se n'aprofitassin els capellans, i si donar al seu cunyat la meva plaça havia de suposar un benefici per a un capellà (en aquest cas, ell), també era just que l'hi donassin, perquè, així, el Ministeri d'Educació l'alliberaria a ell de cercar criada. No em vaig assabentar fins algunes setmanes després. El capellà de l'Horta m'avisà que li havien demanat informació i m'aconsellà que fes comes, que em volien mal i que havien assegurat de mi coses monstruoses. Digueren que era ateu, que admirava Sartre i que, temps passat, havia volgut ésser existencialista. (Llavors, aquell que tenia alguna inquietud intel·lectual encara era un monstre digne del foc.) Em vaig indignar de veure que aquell capellà em volia fotre, que s'aferrava a uns privilegis... També vaig estar a punt de renunciar a l'oposició perquè, a més, digueren que tenia una amant i em va semblar un insult. El pare de n'Alícia, que tenia més seny que no jo i més experiència, em digué que els deixàs córrer, que la millor manera de fotre'ls era acceptar la plaça.³

² . Ibidem. Pàgs. 70-71.

³ . Ibidem. Pàgs. 71-72.

14 de juliol

El sol cremava. Els dies eren llargs i els al·lots frisaven d'acabar el curs i posar-se a fer feina. El Port havia cobrat una estranya vida. Els diners corrien i les mares obrien uns ulls com a medalles. Alguns dies abans havia preguntat als més grans quines coses pensaven fer durant l'estiu. Em respongueren que havien de llogar-se als hotels a pelar patates, a rentar plats i a tragar maletes. Després, vindrien les gateres dels cambrers, les bromes feixugues, les dones... Vaig pensar que aquells al·lots que partien contents a treballar al Port, convençuts que hi abundaven els diners, tornarien a l'escola després de l'estiu una mica més homes. Tornarien a l'escola i no em trobarien. Potser, ni es recordarien d'aquell pobre mestre il·lusionat que, en tan poc temps, havia tractat de donar una mica de sentit a les seves vides. Un punt d'esperança a les seves mans fràgils. En tots aquells dies no era capaç de mirar altra cosa que les mans dels meus alumnes. Quin futur tindrien, aquelles mans? Potser aviat es quedarien paralitzades i cercarien recer dins dues butxaques, tot dibuixant un gest de cansament. Me'n vaig acomiadar. N'hi havia un de petit que em mirava astorat i no entenia res. Algun dels més grans restava indiferent. Els vaig dir... Ni sé què els vaig dir. Vaig rodar la clau per darrera vegada i me la vaig posar a la butxaca, com sempre. M'acompanyaren fins al pont. El torrent era sec i, entre les pedres allisades, es podrien quatre pots de llauna. Ens diguérem adéu. Una mica de vent gronxava les fulles dels arbres d'ombra."⁴

4 Ibidem. Pag. 76.

Quatre dècades del col·legi Es Puig (1)

Faume Albertí i Catalina Bernat

Resum

Just girant cantó, pel setembre del 2016, es compliran quaranta anys de l'existència del major edifici d'ensenyament bàsic de Sóller, el col·legi Es Puig, inaugurat el 1976. La nova estructura educativa de l'EGB del ministre Villar Palasí del 1969 porta graduar l'ensenyament en vuit nivells-aula i construir nous centres grans a les poblacions cap de comarca. Al Puig s'hi traslladen les matrícules de les suprimides escoles públiques de Fornalutx, Biniaraix, Alqueria des Comte, Marjades, l'Horta, Port, Fossaret, Celler i els alumnes majors de Deià. Així, aquest nou col·legi de 16 unitats i capacitat per 640 alumnes ha d'anar superant moltes i voluminoses NECESSITATS, que les cronicam i comentam ara mateix en aquestes Desenes Jornades. Però Es Puig i els seus mestres també s'animen durant aquestes quatre dècades a sumar INNOVACIONS educatives que recollirem en una segona part, a les Onzenes Jornades. Si marcam les principals fites d'aquest centre apuntarem: l'obligada organització d'un menjador escolar i transport, l'ensenyament en català, el focus comarcal de l'Educació Especial, la jornada continuada i activitats extra-escolars, l'engrandiment d'edifici i noves infraestructures i un CEIP complet sumant l'oferta d'Infantil.

Imatge actual de l'edifici, poliesportiu i pati.

1. Naixement

1.1. L'EGB i la gestació del col·legi

L'any 1969 es publica el Llibre Blanc de l'Educació a Espanya sota el títol "Bases para una política edu-

cativa”. La nova Educació General Bàsica del ministre Villar Palasí unifica l'antiga Primària del Certificat d'Estudis i El Batxiller Elemental en un sol tram educatiu obligatori, l'EGB, que introdueix la coeducació i estructura l'ensenyament bàsic en vuit nivells, de sis a catorze anys, i col·legis amb un mínim de vuit aules. Cap escola de Sóller funciona amb aquesta quantitat de tutories i són els col·legis privats els qui tenen més fàcil adaptar-se als vuit nivells. El Sagrats Cors té espai suficient, les Escolàpies tanquen i se'n van i Sant Vicenç de Paül absorbeix la matrícula i els espais del col·legi del carrer Batac. La pública ho té més difícil. A inicis del anys setanta del segle passat només funcionen dues escoles graduades: Es Fossaret, amb quatre aules per a nins, i Es Cellar, amb tres aules per a nines. La resta d'escoles de la comarca són unitàries d'un sol mestre o dos (si atén nins i nines). Són: Fornalutx, Biniraix, Alqueria des Comte, Marjades, L'Horta, Port i Deià. El MEC (Ministeri d'Educació i Ciència) crea el 1973, provisionalment, un Col·legi Nacional Mixt agrupant tres escoles ja esmentades: Santa Teresa/Cellar, Fossaret i Alqueria des Comte per completar, així, vuit unitats. Les nines majors i el nins majors (sisè, setè i vuitè d'EGB) aniran a Santa Teresa que a més acollirà tot l'alumnat major de la resta de centres estatals de la Vall. Els infants dels quatre primers nivells s'escolaritzaran al Fossaret i a la Unitària de l'Alqueria des Comte es farà el cinquè. Les unitàries de barriades segueixen treballant, també provisionalment, els primers cinc cursos d'EGB i Deià continua amb totes les edats. El següent quadre mostra l'alumnat que assisteix a l'escola pública el curs 1975-1976, un abans d'anar tots al Puig manco els quatre primers nivells de Deià que es queden al poble. L'escola del Port ja està tancada aquest curs.

COL·LEGIS	1er	2on	3er	4t	5è	6è	7è	8è	TOTALS
Fossaret	27	23	25	23					98
Alqueria						31			31
Cellar						72	44	30	146
Deià	6	5	3	9	6	3	1	7	40
Fornalutx	3	3	3	6	1				16
Biniraix	2	6	5	4	3				20
L'Horta	15	21	16	13	20				85
Marjades	18	19	15	18	26				96

Mentrestant la iniciativa és del llavors batle de Sóller Miquel Antoni Lladó. Sol·licita al Ministeri d'Educació un grup escolar i el quatre d'octubre del 1974 el Butlletí Oficial de l'Estat anuncia la subhasta del nou col·legi de setze unitats, per tant amb dues línies completes d'EGB. L'Ajuntament ha comprat uns terrenys a fora vila, al Puig d'en Canals o d'en Muntaner, a 55 metres d'altura i a 760 metres del Monument. Són 16.800 metres quadrats que li costen 2.573.333 pessetes. El consistori posa a disposició del Ministeri la meitat del solar, 8.400 metres quadrats, els que es troben més a prop de la carretera. El rectangle educatiu tindrà una amplada màxima de 75'20 metres i una llargada de 115, coincidint així amb el nou vial que es farà des de la confluència del camí de la Cimentera i la Carretera Nova. Les obres del nou edifici comencen a inicis del 1975, Pere Garau Sagristà n'és l'arquitecte i l'aparellador és Josep Casanoves Puig. Els terrenys fins ara han estat ametlerar i molt anys enrere, des de l'Edat del Bronze, foren poblats de distintes èpoques.

1.2. Un gran edifici i molts apressats equipaments

Construcciones Mayol inicia les obres del que s'havia de dir “Colegio Nacional Mixto Príncipes de España”. El pressupost de les obres ascendeix a més de trenta-dos milions de pessetes amb una superfície total a construir entre els dos nivells de 2.771 metres quadrats. Cada aula, pensada llavors per a 40 alumnes quan la UNESCO en recomanava trenta, té una superfície de 73'95 metres quadrats. A més de les setze classes que ocupen l'ala que mira el Sol, sud-est, a l'altra costat s'alineen les dependències de: direcció, secretaria, consergeria, tutories, sala de professors, higiènic, biblioteca, laboratori, casa habitació del conserge, gimnàs, menjador, capella i cuina.

Un gran edifici de 2.771 metres quadrats construït en un any i mig. (foto Setmanari Sóller).

Pel setembre del 1976, un any i mig després d'iniciades les obres, l'edifici està acabat i també encimentat el pati de 6.928 metres quadrats. Però, qui posa en marxa aquest voluminós centre quan cinc dies abans encara no estaven del tot resolts: ni l'aigua, ni el propà, ni l'electricitat, ni col·locat el mobiliari, ni el transport, ni el menjador i encara no hi ha la plantilla completa dels professors? Hem d'apuntar unes persones que treballaren de valent l'investida. Matilde Girbent Sureda, fins ara mestra de Ses Marjades, ja a principi de mes és anomenada directora. Ella, l'Administració Educativa, el batle Miquel Soler, el transportista Antoni Arbona "Repic", l'APA amb el seu president Joan Daniel Pasqual i el nou conserge Joan Rabassa, empenyen el carro perquè 567 alumnes puguin iniciar les classes. Anem a contar aquesta gran moguda per parts.

TRANSPORT. Al principi del funcionament del Puig només les poblacions allunyades, Fornalutx i Deià, tenen transport escolar totalment subvencionat, la resta d'alumnat, majoritari, bastants enfora, més de tres quilòmetres, s'han de cercar la vida. El transportista Antoni "Repic" ofereix gratuïts els autocars durant els dies de setembre perquè fins i tot el casc urbà està allunyat de la nova escola. Després, a partir d'octubre, posa unes taxes de cinc pessetes diàries. S'hauran d'esperar alguns cursos perquè la gratuïtat arribi a tothom.

MENJADOR. Paral·lelament al transport, només tenen parcial subvenció del dinar els transportats oficialment, la resta ha de pagar 50 pessetes de menú a partir del 4 d'octubre, que és quan el primer cuiner, Toni Reus, posa en funcionament el menjador escolar. Hauran de passar bastants cursos perquè les ajudes estatals de menjador siguin generalitzades.

INFRAESTRUCTURES. Aigua potable, electricitat, calefacció i mobiliari funcionen sense retràs des del dia d'obertura del nou col·legi. Inicialment només per al menjador s'ha d'agafar mà de mobiliari de les escoles de barriada, ara tancades. I el problema gros a resoldre pel futur és el clavegueram, que al no existir xarxa pròxima ha d'anar a pous negres i avencs; tema resolt a la dècada del noranta.

1.3. Obertura i inauguració

El 20 de setembre, vencent totes les dificultats i només una setmana després del dia oficial d'inici de curs, s'obrin les portes de l'escola més gran que ha tingut Sóller en tota la seva història i en un marc incom-

parablement verd. El professorat és la suma de 16 mestres per a 16 aules, justs i amb la directora amb completes funcions educatives. Són i venen de: Matilde Girbent (que en serà directora en cos i ànima fins la seva mort el 1985) i Pep Rigo estaven a ses Marjades; Francisca Sunyer, Margalida Caldentey i José Parrón eren mestres d'es Celler; Magdalena Caldentey i Miquel Ginestra provenen del Fossaret; Pere Mir arriba al Puig via Escola de Fornalutx; Antonio Rivera i Maria Ignàsia Mercadal estaven a l'Horta; i Gabriel Martorell, darrer mestre de Biniaraix, ara ho és del nou centre. Tots aquests docents canvien la seva escola, ara ja tancada, pel nou col·legi. S'hi afegeixen nous arribats: Catalina Bernat, que abans ensenyava a Bunyola; Casto Vindel i Sixto López, nou titulars que venen de la Península, com les interines Antònia López i Carolina Jordan.

Encara que a l'obrir-se l'escola no existeixi oficialment la figura de Cap d'Estudis, n'Antonio Rivera lleva un bon mal de cap a la directora Matilde en fer-se càrrec de coordinar els tres cursos dels majors, els de la Segona Etapa d'EGB, que funcionen en professorat especialista en cada assignatura. Jema Orell, contractada per l'APA per dur els comptes del menjador, fa classes d'Educació Física. I posteriorment els pares, l'APA, també es posen en marxa organitzant un cicle de conferències educatives al cinema Fantasio que tindran molta assistència de públic.

I amb l'obertura del Puig, el curs 1976-1977, com està la preescolar de la comarca? El curs 1975-1976 és la privada, quasi en exclusiva la Caritat, la que s'encarrega dels més menuts. De 394 infants de dos a cinc anys, 325 són acollits per l'escola privada, dels quals 311 per Sant Vicenç de Paül, que és l'únic centre que té dos i tres anys. Els Sagrats Cors acaba d'obrir parvulari de cinc anys amb 7 alumnes. L'escola pública només té parvularis de quatre i cinc anys al Fossaret, amb 35 alumnes, i Ses Marjades amb 34. Quan s'obri es Puig, sense parvulari, aquestes dues escoles dels menuts, Fossaret i Marjades, continuen la seva activitat i posteriorment s'hi suma el parvulari públic de l'Horta. La Unitària Pública de Deià resta oberta pels quatre primers cursos d'EGB.

I amb l'obertura del Puig, com queda el percentatge públic i privat d'ensenyament obligatori a Sóller? El nou centre unirà en un edifici el sector d'EGB estatal, però no rebaixarà molt el tant per cent d'escolarització privada a la comarca que l'any 1975, un curs abans, és d'un 58'5 per cent (758 alumnes) davant un 41'5 per cent del sector públic (538 alumnes). Es Puig s'inaugura amb 567 nines i nins i el 1979 en té 562, baixant un poc de matrícula, com el sector privat que baixa a 625. Així i tot, aquests últims anys setanta del segle passat es caracteritzen per aules que freguen o passen els quaranta alumnes per aula tant al Puig, com als Sagrats Cors, com a Sant Vicenç de Paül.

La benedicció del nou col·legi és contemplada per la delegada del MEC Solange Castro, pel batle de Sóller Miquel Soler, pel geòleg Guillem Colom i per la directora Matilde Girbent. (Foto Setmanari Sóller)

Just un mes després, el vint-i-tres d'octubre, s'inaugura oficialment Es Puig. És dissabte i a les cinc del capvespre es concentren al pati alumnes, pares i professors, acompanyats de les direccions de Sant Vicenç de Paül, BUP Municipal i SS.CC. i la destacada presència de don Guillem Colom geòleg. La Directora Matilde Girbent reb les autoritats vingudes de Palma: Solange Castro, Delegada Provincial del MEC, i Gabriel Barceló, el seu secretari i molt vinculat a Sóller. Mentre es fa una visita a les instal·lacions les Majorettes de Sóller omplen el pati amb les seves escenografies. A l'acte religiós hi intervenen capellans de la Parròquia, Alqueria des Comte, Deià, Fornalutx i SS.CC. i del discurs del Rector de la Vila el setmanari "Sóller" destaca en titular les paraules: "Fecha memorable, mojón señero de la historia de esta comarca". El batle Miquel Soler destaca que els pobles de Sóller, Fornalutx i Deià poden sentir-se orgullosos d'aquest moderníssim centre, dotat amb tot el necessari pel ministeri i l'ajuntament solleric. I tanca parlaments la directora amb aquestes paraules: "Voldríem que fos un nucli educatiu per a moltes generacions i això ho podem aconseguir amb l'ajuda de pares, mestres i totes aquelles persones que estimin l'ensenyança". La nova Banda de Música de Sóller i un conjunt d'alumnes grans amenitzaren l'horabaixa. El se'n demà, diumenge, l'escola s'obri als visitants.

2. Transcurs

2.1. L'organització del centre

Una vegada cronicat l'inici de l'escola, agrupam en apartats el transcurs viu del col·legi, és a dir el seu funcionament i les seves necessitats. Ho fem des de tres vessants: l'organització del centre, les millores educatives i els necessaris serveis.

DIRECTORS: Es Puig, amb aquests quaranta anys de vida, ha conegut vuit directors. Ja hem apuntat que Matilde Girbent Sureda n'és la primera en uns moments en que el MEC no contempla ni el càrrec de cap d'estudis ni el de secretari. Per tant la ex mestra de Ses Marjades, que també fou regidora de l'Ajuntament de Sóller, ha d'envestir sola la direcció d'aquest col·legi de setze unitats i només setze professors, un per aula (inclòs ella). Això sí, reb la gran ajuda de l'ex mestre de l'Horta, Antonio Rivera, que coordina el funcionament per assignatures dels alumnes majors de Segona Etapa, i de la sollerica Jema Orell que és contractada per donar classes d'Educació Física (durant els primers anys del centre no hi ha dotació ministerial d'aquesta especialitat) i porta la comptabilitat. La malaltia irreversible de l'esforçada Matilde en el novè any de direcció, el 1985, fa que la veterana mestra Francisca Sunyer Mas es faci càrrec provisionalment de la direcció des de Pasqua fins a final de curs. Pel setembre el solleric Bernat Lladó Arbona, germà del batle Miquel Antoni impulsor del nou centre, és el segon director de l'escola, elegit per àmplia majoria del claustre de professors i ratificat per Palma. Aquest es fa amb l'ajuda d'Antoni Rivera, cap d'estudis, i del també treballós gallec Manuel Cid, ja arrelat a Sóller que, a més de docent, porta la secretaria. Bernat treballa dos anys la direcció, del 1985 al 1987, i és substituït els dos cursos següents, del 1987 al 1989, per Josep Vicens Colom de Can Nyegus que disposa oficialment dels càrrecs de cap d'estudis i secretari, acceptant-ho ser Jaume Albertí i Andreu Gayá respectivament. Després del curs 1989-1990 en el qual Bernat Lladó torna ser director formant equip amb Manuel Cid i Soledad Traperero, la Direcció Provincial del MEC anomena l'artanenc Andreu Gayá, espòs de Magdalena Caldentey, per dirigir l'escola. Ho fa durant tres anys, del 1990 fins el 1993, sent Vicens Pérez el cap d'estudis i Manuel Cid el secretari. Precisament l'experiència d'aquest darrer professor el fan director dos anys, del 1993 al 1995, i reb l'ajuda de Vicens Pérez i Magdalena Caldentey.

CURSOS I ANYS	DIRECTOR/A	CAP D'ESTUDIS	SECRETARI/A
Del 1976-1977 al 1984-1985 <i>9 anys</i> 1985	Matilde Girbent Sureda Francisca Sunyer (*)		
Del 1985-1986 al 1986-1987 <i>2 anys</i>	Bernat Lladó Arbona	Antonio Rivera	Manuel Cid
Del 1987-1988 al 1988-1989 <i>2 anys</i>	Josep Vicens Colom	Jaume Albertí	Andreu Gayá
El 1989-1990 <i>1 any</i>	Bernat Lladó Arbona	Manuel Cid	Soledad Trapero
Del 1990-1991 al 1992-1993 <i>3 anys</i>	Andreu Gayá Dalmau	Vicens Pérez	Manuel Cid
Del 1993-1994 al 1994-1995 <i>2 anys</i>	Manuel Cid Pérez	Vicens Pérez	Magdalena Caldentey
Del 1995-1996 al 2002-2003 <i>8 anys</i>	Vicens Pérez Bru	Catalina M ^a Colom 1995-1996 i 1996-1997 Catalina Bernat 1997-1998 al 2002-2003)	Magdalena Caldentey
Del 2003-2004 al 2010-2011 <i>8 anys</i>	Maties Rabassa Ordines	Mercè Valero	Magdalena Caldentey 2003-2004 al 2008-2009 Catalina Bernat 2009-2010 al 2010-2011
Del 2011-2012 al 2014-2015 <i>4 anys</i>	Mercè Valero Cano	Francisca Juan 2011-2012 al 2013-2014 Catalina Garcia 2014-2015	Catalina Bernat 2011-2012 al 2013-2014 Raquel Bertazioli 2014-2015

(*) Uns mesos per malaltia de Matilde Girbent

Primer claustre de Professors (d'esquerra a dreta i de dalt a baix): Casto Vindel, Gabriel Martorell, Miquel Ginestra, Josep Rigo, Antonio Rivera, Francisca Sunyer, Pere Mir, José Parrón, Matilde Girbent, Jema Orell, Maria Ignàsia Mercadal, Magdalena Caldentey, Margalida Caldentey, Catalina Bernat, Antònia López i Carolina Jordan.

És quan en Manuel ha de partir a la seva Galícia per necessitats familiars, quan el solleric Vicens Pérez Bru, i per un llarg espai de vuit anys, es responsabilitza de les regnes del Puig, fins el 2003. Durant la seva direcció es produeix el canvi d'EGB a Primària i ESO i això fa que continuï uns cursos-pont més al centre abans d'anar destinat a l'Institut per exercir la seva especialitat. Dues solleriques, primer l'activa Catalina Mª Colom i després la constant Catalina Bernat, treballen amb ell de cap d'estudis i continua a la secretaria la veterana mestra de la Vall i del col·legi, na Magdalena Caldentey. Els vuit anys següents, 2003-2011, n'és director el també solleric Maties Rabassa Ordines, de càlida relació amb l'escola per ser ex alumne i fill del recordat primer conserge del col·legi, Joan Rabassa. Mercè Valero n'és tot el temps la seva cap d'estudis i després de bastants d'anys de cuidada secretaria de na Magdalena, la també veterana mestra de l'escola i de Sóller, Catalina Bernat, és la que li pertoca arromangar-se en la informatització del centre. Actualment i des del proper 2011, nous impulsos: La bunyolina Mercè Valero Cano és la directora. Francisca Juan i Catalina Garcia, caps d'estudis, i Catalina Bernat i Raquel Bertazioli, secretàries, s'han sumat a ella i han estat i són el primer equip directiu totalment femení.

PROFESSORAT: Durant quaranta anys pel col·legi Es Puig han passat 273 mestres. Bastants només hi són presents en el transcurs d'un curs escolar o unes setmanes o mesos per substitucions. D'aquest gran nombre les professores sumen una àmplia majoria, 197, i els professors només són 76. Si ens fixam amb les/els docents més veterans, amb molta presència a l'escola, podem subratllar els següents, per ordre d'anys d'estada al col·legi: Catalina Bernat 38 anys, Magdalena Caldentey 37, Bernat Lladó 35, Catalina Mª Colom 29, Maria Llufríu 26, Andreu Gayá 24, Eva Aparicio 22, Raquel Bertazioli 22, Maties Rabassa 20, Jaume Albertí 18, Joana Medina 18, Mercè Valero 18, Casto Vindel 18, Magdalena Carrillo 17, Teresa Mercè 17, Vicenç Pérez 17, Francisca Juan 16, Isabel Salom 15, Francisca Suñer 15, Magdalena Vera 15, Margalida Eugènia Canyelles 13, Maria Teresa Estarelles 13, Manel Rullan 12, Manuel Cid 11, Miquel Ginestra 11, Antonio Rivera 11, Margalida Bujosa 10, Josep Vicens 10, Matilde Girbent 9, Llorenç Salvà 9 i Pere Crespi 8. Cal afegir a aquesta llista la psicopedagoga de l'escola des del 1984, n'Aurèlia Pardo. Només els dos primers professionals, les mestres Catalina Bernat i Magdalena Caldentey han viscut Es Puig des dels seus inicis, 1976, fins la seva jubilació, fa poc: 2014-2013, abraçant quasi els quaranta anys del col·legi. En aquest capítol de jubilacions es fa necessari subratllar la de Francisca Sunyer el 1991, una mestra carismàtica. Escriu dos llibres: "Viure a Cabrera", presentat el 1993 a la Casa de Cultura de La Caixa pels seus companys del Puig, i el 1996 presenta al mateix Puig el seu llibre de contes curts "Històries d'en Lluç" seguint l'estela de potenciar dins l'aula els escrits infantils. També s'han jubilat del Puig dins aquests primerencs anys 2000: Andreu Gayá, Jaume Albertí i Bernat Lladó. I Josep Vicens i Magdalena Carrillo ho han fet des de la seva darrera plaça a l'Institut. L'última és Catalina Bernat, el 2015.

ALUMNAT: Els quasi 74 metres quadrats de cada sala tutorial del Puig està pensada per acollir 40 alumnes per aula, el que es marca en els anys setanta del segle passat amb la nova EGB. És per això que ens trobam grups sobrecarregats que no segueixen els dictàmens de la UNESCO de la mateixa època que fixa grups d'un màxim de 30. Per exemple el curs 1977-1978 al Puig hi ha un total 570 d'alumnes amb grups d'una mitja de 36 nins i nines per aula (els més saturades els dos sisè nivells amb 47 i 49 alumnes per classe). Del primer any acaben estudis un total de 65 al·lotes i al·lots. Són:

Maria Albiñana, Rafael Andreu, Pedro Arbona, José Castañer, Antonio Frau, Antonia Frontera, Francisco Marroig, Gregorio Martínez, Carmelo Madal, Diego Peña, Fabián Puigrós, Alfonso Varón, Mª Luisa Vivas, Juan Francisco Xumet, Manuel Bosch, Gabriel Calafat, Mª Dolores Cerezo, Felipe Frontera, Damián Heine, Antonio Jorquera, Juan Joy, Pedro Llobera, José Marqués, Maria Navarro, Esperanza Otero, Agueda Perelló, Mª Dolores Sánchez, Mª José Sánchez.
Fernando Aguilar, Antonio Aloy, Rosa Mª Amengual, Margarita Arbona, Antonio Banegas, M^a Te-

resa Bautista, Juan Bautista Bernat, Bartolomé Busquets, Catalina Calvo, Esperanza Calvo, Cipriano Cerezo, Miguel Durán, Antonio Escalas, Guillermo Ferrer, Andrés Fiol, Miguel Forteza, Francisco Garau, Catalina Luque, José Mª Manrique, José Martínez, Gabriel Marroig, Joaquín Matilla, Pedro Mayol, Deseado Mongeot, Francisca Mora, Leonor Noguera, Catalina Ordinas, Magdalena Otero, José Pujol, Juan Reynés, Lorenzo Reynés, Joaquín Rodríguez, Juan Francisco Rullán, Miguel Rullán, Antonia Rullán, Ginés Verdú, Soledad Zamora.

(Llistat transcrit en castellà del llibre d'actes, tal com es fa en aquells anys)

Amb els transkurs dels lustres el nombre d'alumnes per aula es va fent més racional, però també va disminuint. Quatre són els factors: 1) La reobertura d'aules a les escoles petites de barriada que tornen oferir serveis d'ensenyament bàsic. 2) La disminució de les ràtios per part del MEC, sobretot amb la implantació de la LOGSE i la nova Primària que substitueix l'EGB i que fixa vint-i-cinc alumnes per aula. 3) La fluctuació de la natalitat que ha baixat dos terços en l'actualitat en relació als anys 70. I 4) No tenir Parvulari/Infantil al propi centre, que nodreixi matrícula. Del primer punt cal dir que el 1980 s'obri una aula al Port per acollir el Primer Cicle d'EGB, primer i segon nivell. Que Ses Marjades admet aquests dos primers nivells a partir del 1986. Que aquest mateix any els de cinquè d'EGB de Deià també ja es queden al poble i que a partir del 1993, amb un edifici nou, ja s'hi queda tota la Primària. Que Fornalutx des del 2002 té aula per a Cicle Inicial i des del 2011 per a Cicle Mig. I que Es Fossaret, per etapes, es converteix en un centre complet: els dos primers nivells el 1983, els quatre primers nivells el 1989 i els sis nivells de Primària el 2008. Per tant Es Puig avui no té la matrícula saturada de fa quaranta anys pels factors esmentats i perquè és l'edifici més allunyat de les barriades poblades.

Alumnes de Segona
Etapa d'EGB de l'any 1988.
Alumnes de Segona Etapa
d'EGB de l'any 1988.

La immensitat de quaranta anys d'alumnes dóna perquè alguns tornin al Puig convertits en mestres, com actualment ho són Maties Rabassa d'Educació Física i Joana Maria Marquet d'Infantil. Però també, i fora del Puig, exerceixen de mestres o altres tasques relacionades amb l'ensenyament bastants exalumnes:

Jaume Alcover, Gràcia Andreu, Catalina Bauçà, Adrián Balbuena, Joan Bisbal, Catalina Crespi, Gon-

zalo Esteban, Joan Antonio Fernández Vila, Ana Frías, Pilar Estarelles, Francisca Gayá, Maria Gayá, Lluïsa Juan, Neu Lorente, Sofía Lorente, Antoni Marcús, Guillem Mateu, Adriana Morell, Irene Morell, Catalina Ordines, Josefina Ortiz, Lluïsa Palou, Carolina Pastor, Laura Pizà, Natalia Rodríguez, Joan Antoni Ruiz, Francisca Sampol, Marifé Vázquez, Pere Antoni Vicenç...

CONFIGURACIÓ: Es Puig ha viscut dues importants i estatals lleis educatives. S'edifica per donar resposta a l'EGB que unifica l'antiga Primària i el Batxiller Elemental en vuit nivells/aula i des del setembre del 1992 viu la Primària (Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu LOGSE del 1990). Cada una té evolucions i millores. Des del 1976 fins el 1981 l'EGB només es divideix amb dues etapes: 1^a) de primer nivell a cinquè, amb un mestre tutor que imparteix totes les assignatures i 2^a) de sisè a vuitè, amb professorat especialista per assignatures. No és fins el 1981 que la 1^a) es subdivideix en dos cicles: un primer dels dos nivells elementals i un segon dels altres tres, de tercer a cinquè, procurant que el tutor promocioni amb el seu grup per així completar un cicle complet.

A partir de la LOGSE, començada a aplicar com hem dit l'any 1992, els alumnes fins ara d'EGB ja són la nova Primària. Ara s'agrupen en tres cicles amb dos nivells-edat cada un. D'aquesta manera els programes es poden distribuir en dos anys i el tutor està els dos cursos amb els mateixos infants. Ara bé, els alumnes de setè i vuitè d'EGB es converteixen en 1er i 2on d'ESO i el 1996 toca passar a l'Institut, però resten un curs més al Puig, fins el 1997, perquè els pares raonen, entre altres arguments, que aquets alumnes perdran els serveis que tenien fins ara de menjador i transport. Definitivament Es Puig ha de restar els dos cursos d'ESO, però suma a les necessitats del moment i durant uns quants cursos els alumnes de tercer i quart de Primària del Fossaret per la creixent matrícula d'Infantil d'aquest últim col·legi i la seva manca d'espais ens aquests anys. Tornant a l'ESO, l'Estat Espanyol tracta molt diferent aquesta etapa segons els tipus d'escola. Si és concertada deixa que hi quedin els quatre cursos i si és pública els alumnes d'aquesta edat han de passar als instituts, anant-se els majors dels fins ara seus col·legis d'EG.B. Tant l'AMPA del Puig, encapçalada per Maria Lluïsa Rodríguez, com els claustres de l'escola, dirigit per Vicenç Pérez, fan forta oposició al trasllat. Amb l'ESO pública ja als instituts, dins el nou mil·lenni, el 2011, el col·legi aconsegueix, a la fi, tenir Infantil i així equilibrar-se perquè les altres escoles de la vila, concertades i públiques, sí ofereixen aquest servei des de fa ja dècades. És per això que s'amplia edifici amb possibilitats d'acollir dues línies per als alumnes més menuts i es tanca el servei d'Infantil de l'Horta. L'esforç final el fan el matrimoni pedagògic Maties Rabassa, director, i Joana Medina, regidora d'Educació de l'Ajuntament solleric.

Serveis de Parvulari/Infantil de les escoles de Sóller des de l'inici del Puig el 1976: Sant Vicenç de Paül (des d'abans del 1976), Fossaret (des d'abans del 1976), Marjades (des d'abans del 1976), Sagrats Cors (des del 1975), l'Horta (des del 1979), Port (des del 1986), Fornalutx (des dels inicis dels anys noranta).

APA I CONSELLS ESCOLARS: L'associació de pares d'alumnes, l'APA, funciona des del primer moment de l'escola. El primer president, Juan Daniel Pascual, nou anys al càrrec, organitza un cicle de conferències educatives al cinema Fantasio que té un gran ressò de públic i és positiva investida per a la nova escola. També polemitzava al setmanari local sobre el tema de la llengua, si català o mallorquí, puix el Puig des del principi en fa assignatura, una a dues hores setmanals a Segona Etapa d'EGB. Juan Pascual, que defensa que es digui mallorquí, ho vol posar a votació en assemblea de pares. El talla, sabent nedar i guardar la roba, la mateixa directora del col·legi, Matilde Girbent. Puntualitza que el seu títol és Professora de Llengua Catalana i que Es Puig ensenya el mallorquí respectant la gramàtica catalana.

Segueixen les presidències APA o AMPA durant aquestes quatre dècades en les persones de: Magdalena Noguera, Maria Marquès, Dina Salomón, Antoni Fernández, Josep Brenen, Lluïsa Rodríguez, Juanjo

Vivas, Eduardo Urraca, Marcelino Caballero, Magdalena Pastor i Catalina Bernat. La tasca sempre continuada de l'APA es manifesta a través de l'activa participació en l'organització del centre, les millores educatives i els necessaris serveis. El menjador, el transport, les activitats extraescolars i les festivitats en són capítols continuats. Algunes accions puntuals de l'APA tenen especial rellevància: Un exemple reivindicatiu passa el 1991 quan qualifica de bomba de rellotgeria col·locar un magatzem de gas butà vora l'escola i demana a l'Ajuntament, conjuntament amb el claustre de professors, la paralització de les obres. Un exemple de professionalitat passa el 1992, final de curs, quan es deslliga davant el MEC d'haver de fer d'empresa que contracta el personal de cuina, passant a ser-ho pel setembre el mateix personal, supervisant el funcionament el Consell Escolar.

Els Consells Escolars són posteriors als equips directius i a les APA's. Comencen l'any 1986 i entre les seves principals funcions hi ha: elecció de director del centre i el seu equip, admissió d'alumnes, resolure conflictes, aprovar pressupost i programació general, promoure la renovació d'instal·lacions, establir criteris de participació del centre en activitats exteriors i aprovar el reglament de règim intern. El Consell Escolar està format per representants del professorat, pares, alumnes majors, personal no docent i Ajuntament. El presideix sempre el director de l'escola i n'és secretari el també secretari del col·legi. Dins el CE també hi pot haver comissions, sent operativa al Puig la d'Economia.

Membres del Consell Escolar del 1986 format al Puig: Director: Bernat Lladó. Secretari: Manuel Cid. Professorat: Antonio Rivera, Francisca Sunyer, Magdalena Carrillo, Josep Vicens, Pedro M. Domingo i Andreu Gayá. Pares: Magdalena Canyelles, Carlos Couce, Llúcia Oliver, Francisco Oliver i Dina Salomón. Alumnes: Toni Palou, Joana Mª Marquet i Jaume Alcover. Personal no docent: Toni Bestard (cuiner). Ajuntament: Jaume Fons.

EQUIPAMENTS: Es Puig suma un seguit d'equipaments que milloren l'organització i l'activitat educativa de l'escola. El primer, 1986, és una sala d'audio, amb auriculars per a cada alumne, per a, sobretot, l'ensenyament de l'anglès. S'instal·la a una part de la sala que fou laboratori i també és aprofitada per altres activitats auditives, com les classes de Català Rock dels anys vuitanta del segle passat que animen l'interès dels alumnes majors pel nostre idioma. L'Educació Física del col·legi es veu millorada materialment amb un poliesportiu, 1996, de 1783 metres quadrats. Aquest començat segle ens ha portat la informatització del centre amb varies vessants, una sala d'informàtica per a us de totes els grups, pissarres digitals per a les aules i la informatització de Secretaria i demés serveis de i per al professorat. L'enxarxament a la GESTIB, gestió administrativa, i a l'ECOIB, programa de comptabilitat, augmenta la línia comunicativa amb la Conselleria d'Educació de la nostra Comunitat Autònoma que substitueix del tot la Delegació del MEC (Ministeri D'Educació i Ciència) des del gener del 1998. Una prolongació de l'edifici, 2011, que concretam al punt de millores materials, fan passar al Puig de ser un CEP a ser un CEIP (Centre d'Educació d'Infantil i Primària). Així hi ha un augment de sis aules més de tutoria, a més d'altres espais col·lectius.

3. Les millores educatives

Com tot col·legi, Es Puig ha tingut dos tipus d'envestides educatives. Unes de caire general de tot el claustre, escola i administració i unes altres de petits grups, cicles i individus. Enumeram en aquest punt les primeres que ampliarem al detall en una posterior segona part d'aquest recull històric juntament amb les segones.

CATALÀ: Des de la seva inauguració el 1976 Es Puig imparteix classes de català una hora setmanal als alumnes majors (246 de Segona Etapa), fent-ho extensiu, tira a tira, a altres alumnes. Ja el 1983 imparteix classes de català a tots els nivells, de primer a vuitè d'EGB, dues hores setmanals. Des del 1984 Francisca

Sunyer i Catalina Bernat fan sortides de Medi treballant fixes en català. La nova Llei de Normalització Lingüística de l'abril del 1986 aprovada al Parlament Balear dona una gran passa normalitzadora i amplia el nombre d'hores de llengua i literatura catalanes a l'ensenyament no universitari. Amb aquesta nova meta legal el col·legi amplia a quatre hores setmanals les hores de Català a Segona Etapa d'EGB. No és, però, fins el curs 1986-1987, el segon de direcció de Bernat Maria Lladó, quan aquest mestre promou una comissió d'estudi que treballi la possibilitat d'iniciar l'ensenyament en català, començant precisament per l'assignatura de Medi per a tots els nivells a partir del següent curs 1987-1988 a primer d'EGB i pujant un nivell cada any. L'estudi també promou que les hores setmanals de l'assignatura de català s'igualin a les de castellà. Encara que llavor els concursos de trasllats dels mestres eren Territori MEC de tot l'Estat Espanyol, la nova direcció demana a l'Administració doti l'escola de professorat catalanoparlant per a impartir ja aquest primer en català. En cas que l'administració educativa incompleixi la petició, els mestres Catalina Bernat i Jaume Albertí s'ofereixen per fer primer.

El 26 de febrer del 1987, el claustre, per majoria i amb algunes abstencions dels mestres castellanoparlants aprova la iniciativa. Es subratlla que les matemàtiques seguiran essent en castellà i que les hores de l'idioma espanyol han de ser de qualitat, cosa que vol dir que el docent, encara que sigui mallorquí, ha de seguir un programa d'immersió i també fer-hi del tot la conversa i l'explicació, i no només els exercicis. Els mestres esmentats, Catalina i Jaume, són els qui ajuden al director Bernat a enllestir l'estudi sobre les raons i les necessitats de l'ensenyament en català a altres matèries. Argumenten cinc principis: el psicològic, el pedagògic, l'històric, el social i el polític. Hi afegeixen la viabilitat de les propostes i les fases a seguir perquè una vegada treballat el dossier es presenti i s'aprovi a claustre i consell escolar. La primera fase compren l'homologació horària de català i castellà, la implantació escalonada de les Ciències en català, el català llengua de relació i de l'administració interna i la potenciació didàctica del castellà. Quan s'introdueix la reforma educativa de la LOGSE el 1992 el col·legi ja aplica completament la immersió lingüística en català només destenyida per l'esburbada i tendenciosa aplicació del TIL del curs 2013-2014.

EDUCACIÓ ESPECIAL I PUNTUAL: Essent Es Puig un centre educatiu comarcal, pel setembre del 1981 comença a treballar en exclusiva una aula d'Educació Especial per a infants afectats per algun retràs que afecti el seu aprenentatge. Compta amb una professional i una ajudant especialitzades i pot acollir infants des del sis fins als devuit anys i posteriorment fins els vint-i-un. En principi, el 1981, és una aula aïllada o independent de l'activitat general del centre i els seus alumnes no estan en contacte amb la resta de les aules. Però, des de la posada en marxa de la Integració per part de l'Administració, el 1986, aquests infants participen en horaris adequats a les altres aules i progressivament es van enxarxant a la resta d'activitats del col·legi, un col·legi que millora la dotació de personal de qualitat. Es Puig es va reforçant amb professionals especialistes com: PT (professor de suport), logopeda i ATE (ajudant tècnic educatiu). Aurèlia Pardo és la psicopedagoga del col·legi des del 1984 i, a la vegada, dirigeix els subsector Tramuntana de l'EOEP (Equip d'Orientació Educativa i Psicopedagògica). La seva tasca implica una relació directa amb l'aula d'EE i atén i assessora els col·lectius de pares, i docents. A partir del 1994 l'aula d'educació especial es batejada Ropit i els seus tallers s'integren plenament en altres activitats del centre com, per exemple, la revista de l'escola, les celebracions, les exposicions, etc. Les professionals que actualment i directament porten l'aula són Francisca Juan, ja fa setze anys, i Eva Aparicio, que en fa vint-i-tres. La EE ha atès plenament a una trentena de nines i nins.

Es Puig també ha treballat o treballa altres atencions significatives i puntuals, pròpies o oficials. Apuntem com exemples: El grup de reforç dels alumnes grans de Segona Etapa d'EGB conduït per Manuel Cid durant els anys 1978 i 1979. Pel desembre del 1992 desset nins del grup de refugiats bosnians, d'edats compreses entre 5 i 16 anys, comencen l'escolarització al Puig gràcies a un acord entre el Col·lectiu d'Acollida i el MEC, fent de pont idiomàtic la també bosniana Maja Stanic. A partir del gener del 1995 i en horabaixes i/o vespres l'Associació de Pares organitza una escola d'adults amb classes de català, francès, anglès,

alemany, mecanografia i informàtica. A partir del 2002 comença l'atenció a la diversitat (adaptació dels alumnes vinguts d'altres països) impulsada des de l'Administració i sent treballada a l'escola, principalment per: Joana Mª Feliu, Bernat Lladó i Maria Llum LLufriu.

UNESCO: El Pla d'Escoles Associades a la UNESCO es crea l'any 1953 amb la finalitat de fomentar la cooperació i la pau internacional a través de l'educació escolar. L'any 1988 es celebra per primera vegada a Espanya la Trobada Estatal d'Escoles Associades a la UNESCO i ja l'any següent el col·legi Es Puig hi participa, sent unes de les poques de les Balears que s'hi inscriu. Les mestres Magdalena Carrillo, Francisca Sunyer i Bàrbara Suau són les primeres en viatjar, el 1989, fins a Barcelona on es fa la segona trobada estatal. Però, la docent Cata Colom és l'ànima UNESCO del centre i cada juliol assisteix a les jornades de tres-quatre dies que es fan a distintes ciutats de l'estat espanyol. La que ha col·laborat més amb ella, sobretot al principi, ha estat na Catalina Bernat. Altres mestres participants als encontres han estat: Bàrbara Suau, Francisca Jaume, Pere Crespí, Mercè Valero, Jaume Albertí i Joana Medina. A les trobades estatals, al final de cada curs escolar, cada centre aporta les pràctiques d'aula que s'han treballat sobre preservació i promoció del patrimoni material i immaterial de la localitat o regió. Molts són els temes sollerics exposats:

Una manera innovadora d'estudiar el Medi. Exposició del quadern sobre la tolerància i la pau. Tallers d'educació ambiental. Descobrim Sóller. Les sínies, les fonts i les creus de terme. El tramvia de Sóller. Les possessions, Països del món i els nostres alumnes. L'arquitectura de l'aigua. Estudi de les teules pintades. Enginy, mans i profit. Les rondalles mallorquines. L'escola fa un crit per la Serra de Tramuntana...

L'estiu del 2003 Es Puig i altres tres escoles mallorquines organitzen l'encontre a Palma. De l'estudi "El paisatge com a recurs educatiu o mirar la Serra amb uns altres ulls" fet per Catalina Bernat, Cata Colom i Pere Crespí i presentat a les VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx de l'any 2011 enllistam les ciutats on s'han celebrat encontres de l'UNESCO.

1989 Barcelona (Catalunya), 1990 Gijón (Astúries), 1991 Crevillent (País Valencià), 1992 Granada (Andalusia), 1993 O Grove (Galícia), 1994 Donostia (Euskadi), 1995 Terol (Aragó), 1996 Barcelona (Catalunya), 1997 Lleó (Castella-Lleó), 1998 Camargo (Cantàbria), 1999 Toledo (Castella-La Manxa), 2000 Castelló d'Ampúries (Catalunya), 2001 València (País Valencià), 2002 Bilbo (Euskadi), 2003 Palma (Illes Balears), 2004 El Ejido (Almeria), 2005 Pontevedra (Galícia), 2006 Saragossa (Aragó), 2007 Salamanca (Castella-Lleó), 2008 Còrdova (Andalusia), 2009 Avilés (Astúries), 2010 Lleida (Catalunya), 2011 Melilla, 2012 Madrid, 2013 Alcoi-Oriuela (Alacant), 2014 Pontevedra (Galícia) i 2015 Línia de la Concepción (Cádiz).

REVISTES: Una activitat educativa que surt de l'escola i es posa en contacte amb els pares és la revista escolar. Es Puig n'ha tingut sempre, unes generals amb participació de tots els nivells, altres de cicle o curs i altres especialitzades o singulars. Començant per esmentar les generals, aquestes són dues: "RAP" i "Tramuntana". "R.A.P" (revista d'alumnes i pares) està coordinada els primers anys pel mestre Pere Dietrich i continuada altres pel també mestre Miquel Àngel Pons i amb recolzament de l'APA. Són quinze nombres (entre ells un especial dedicat a celebrar els 20 anys del centre) entre 1993 i 1999. Hi col·labora significativament l'aula ROPIT d'Educació Especial que treballa, sobretot, les portades. L'altra, "Tramuntana", l'inicia el 1999 el mestre Maties Rabassa i és continuada per una comissió anual de professors. Encara ara es publica i ja porta més de 70 nombres, cuidant-se del disseny el docent Pere Crespí. En el capítol de revistes d'aula es fa necessari esmentar: "Es Puig" del 1977 al 1981, catorze nombres de la mestra Francisca Sunyer. "The English Magazine" d'alumnes de Segona Etapa d'EGB dels anys 1988 i 1989. "Nadal- Pas-

qua- Estiu” del mestre Bernat Lladó entre 1988 i 1990 i treballada a tercer i quart nivell. I “Triputrapu” i “Bulumbus” de 1991 i 1992 de la docent Catalina Bernat. En l’apartat de singularitats s’ha d’esmentar: “Es Puig de Sóller”, revista única i commemorativa del vint-i-cinquè aniversari del col·legi celebrat el 2002 i “El firó a l’escola”, treballada per totes les escoles de Sóller (públiques i concertades) i confeccionada pels mestres del Puig Pere Crespí, Catalina Bernat i Jaume Albertí. I els quaderns didàctics: “El fems a Sóller” i “La Depuradora” (dos còmics) de l’alumne Juan Cobos, “Descobrim Sóller” (temes de Medi) de la mestra Catalina Bernat i “Color de Vida” (plàstica del color) de Jaume Albertí.

ESPECIALITATS I DEPARTAMENTS: Quan s’inaugura Es Puig el 1976 només el conformen professors tutors d’aula, sense haver-hi cap especialista en una assignatura concreta que en sigui oficial. A la Segona Etapa d’EGB els mateixos tutors es reparteixen les distintes matèries a la mesura dels seus coneixements. De tot d’una es veu en la necessitat de tenir un professor d’Educació Física i la sollerica Jema Orell, contractada per dur la comptabilitat del menjador, també ajuda en la matèria esmentada. L’Educació Física ja compta del tot amb professorat anomenat per l’Administració a partir de la Primària, el 1992. Una altre contractat com a monitor de menjador, Joan Torrens (posteriorment es farà mestre), imparteix classes de música a partir del 1986. I la música es consolida també oficialment i estable amb la mestra Margalida Dolç el 1997. La primera directora, Matilde Girbent, continuà l’ensenyant del Francès, que fins llavor havia estat l’idioma estranger a l’escola, però la Segona Etapa d’EGB molt prest es passa a l’Anglès que es consolida definitivament el 1991 quan també els de cinquè en fan i ja després tots els nivells. Capellans i diaques sollerics es responsabilitzen, fins el 1992, a mostrar la Religió Catòlica. Però ja hi ha professorat seglar de Religió des del 1993 amb Margalida Eugènia Canyelles que el 2006 és substituïda per Llorenç Salvà. A partir dels finals de la dècada dels vuitanta es sumen altres especialitats de suport o molt específiques: PT, logopèdia, atenció a la diversitat, speakings i fins i tot fisio (del 1992 al 1994). Quan comença l’ESO a l’Institut, els mestres d’EGB del Puig: Magdalena Carrillo, Vicenç Pérez, Miquel Àngel Pons i Pere Dietrich hi passen a fer les seves especialitats.

Amb reunions periòdiques, el 1986 es creen els departaments o comissions entre els components del Claustre de Professors per coordinar les distintes matèries o grups de matèries del centre. Durant el transcurs d’aquests quaranta anys s’ha atès: Anglès, Biblioteca, Castellà, Català, Educació Física, Expressió Corporal, Matemàtiques, Medi, Música, Plàstica, Revista, Infantil... També uns anys funciona l’original departament de Noves Experiències, també dit Grup Ye-yé, que és iniciativa de Francisca Sunyer, Catalina Bernat i Jaume Albertí.

COMENIUS/ERASMUS: Del 2012 al 2014 Es Puig participa del Projecte Comenius, també anomenat Erasmus, sota el títol: “HISTORY AND EUROPEAN TRADITIONS” (“Història i Tradicions Europees”). El mestre coordinador és Joan Montaner. El projecte es va dur a terme entre cinc escoles d’educació Infantil i Primària de diferents països de la Unió Europea: Polònia (país coordinador), Xipre, República Txeca, Regne Unit (Escòcia) i Espanya (Mallorca). Més de 1000 alumnes de 3 a 12 anys i 100 mestres hi han estat involucrats. L’objectiu principal ha estat la recerca, descobriment i comparació de les nostres cultures antigues i modernes així com també els seus aspectes culturals i les tradicions, de manera que les parts implicades es mostrassin motivades per esdevenir investigadors i desenvolupadors de la nostra pròpia identitat nacional i europea. Durant aquests 2 anys s’han realitzat moltíssimes activitats per anar elaborant els productes comuns tals com: la creació d’un logotip que ens representàs, un concurs de dibuix per la creació d’un calendari comú, correspondència per carta amb alumnes d’altres països (penfriends), un llibre de receptes de cuina tradicional dels 5 països, un llibre de la història local més propera de cada país, un CD de cançons tradicionals i altres materials per promoure la dimensió europea. A més a més es dona l’oportunitat, tant a alumnes com mestres, de viatjar als països participants, estudiar i aprendre de les seves cultures, tradicions, història i altres aspectes referents a les nostres arrels Europees. Els alumnes

amb discapacitats o amb necessitats educatives especials també han participat en les activitats del projecte per afavorir la seva integració i autonomia. Els productes locals, així com també les activitats dutes a terme s'han difós en els diferents pobles a través de la premsa local, la revista escolar i ara també a les webs de les escoles. D'aquesta manera es pretén fer difusió dels productes elaborats i, a la vegada, adquirir una dimensió europea d'acceptació de les diferències culturals, històriques, i socials.

ACTIVITATS I CELEBRACIONS: En aquesta primera part de “Quatre Dècades del Col·legi Es Puig” hem historiat més el seu transcurs i les seves necessitats, apuntant ja les principals fites educatives. En una segona part ens aturarem més a la pedagogia i les innovacions dutes a terme pels professionals d'aquest centre. Ara, per tancar aquest punt de millores educatives, tal volta es fa necessari, encara que només sigui enllistant-les, subratllar les activitats i celebracions, algunes de caràcter general i anual i altres puntual fruita de bolets creatius. Nadal i Fi de Curs sempre han estat motiu de tancar trimestre i any. El menjador durant molts anys es converteix en cadafal-escenari per a les representacions infantils: balls, teatre, cant... El corredor central i entrada han estat llocs de betlems i nombroses exposicions actives. I el pati i poliesportiu són escenari de jocs i festes. També en ocasions tot el col·legi s'ha traslladat al Teatre Victòria per a les representacions del teatre infantil coordinades per a Mercè Valero.

Activitats i innovacions: aprenentatge cooperatiu, biblioteca, carnivals, català rock, centre ecoambiental, colors i pigments, comicteca, educació emocional, estades a colònies, expos d'astronomia, filosofia 3/18, història de la vida, historietes-tebeos a la premsa, hort i galliner, jocs de línies, ioga, maleta viatgera, mediació escolar, mostra de prehistòria, notosauri, setmanes culturals, sortides de medi, speakings, teatre negre, text lliure, vaixell pirata, viatges...

Es Puig ja ha viscut dues anteriors celebracions d'aniversari. Pel desè, el 1986, es fa una exposició a la sala de professors a l'entorn del Puig abans del Puig, es a dir sobre la història d'aquest pujoleit abans de que s'hi construís l'edifici. L'arqueòleg William Waldren de Deià hi col·labora aportant myotragus. Paral·lelament l'escola també imprimeix un full informatiu que explica: la geografia antiga de la zona, els poblaments prehistòrics del Puig i la Mola, la caça i la pesca a l'albufera de ca s'Hereu (Monument), els seus mosquits i les febres tersianes, l'existència del myotragus, l'antiga configuració de la Badia de Sóller i les restes de vèrtebres de notosauris de fa 200 milions d'anys trobades als voltants del Puig i conservades al Museu de Ciències.

Claustre de professors del 25è aniversari: Bernat Lladó, Mercè Valero, Eva Aparicio, Margalida Dolç, Maria Apol·lònia Soberats, Maria José Mir, Vicenç Pérez, Cristina González, Magdalena Vera, Teresa Mercè, Joana Medina, Isabel Salom, Catalina Bernat, Joana Maria Feliu, Jaume Albertí, Teresa Castanyer, Francesca Bauçà, Andreu Gayà, Francisca Juan, Margalida Capellà, Cata Colom i Maties Rabassa.

L'altra celebració del Puig és pel vint-i-cinquè aniversari, el 2002. També es fa una exposició sobre fotos i treballs dels exalumnes i es publica una revista commemorativa. Aquesta té una part històrica de Jaume Albertí i Bernat Lladó; una secció d'entrevistes a mestres veterans, personal no docent i exalumnes; i uns articles d'opinió d'històrics mestres que passaren pel Puig, com Antonio Rivera i Manuel Cid.

4. Els necessaris serveis

TRANSPORT I MENJADOR: Al ser és Puig un centre comarcal, amb alumnat d'altres poblacions veïnes i allunyat del centre urbà, ha de resoldre tres escaires. Un: el transport del matí i del capvespre, dos: el menjador perquè la jornada és partida i tres: el control de les hores des de les dotze hores del migdia fins a la represa de classes a les quinze hores. Ja hem apuntat a l'inici d'aquest treball que durant els primers anys del col·legi la subvenció estatal de transport i menjador gratuïts només abraça als alumnes de Deià i Fornalutx, els més allunyats en quilòmetres. Però que els esforços de la directora Matilde, la bona disposició del transportista Repic i l'Ajuntament amplien la xarxa al Port, Biniaraix i Marjades. No és fins una dècada després, el 1985, quan les beques per a aquests dos serveis ja arriben als sollerics de la Vila amb noves parades del bus. Les beques són personalitzades en el casos de més necessitats econòmiques de les famílies i de repartiment generalitzat per als altres beneficiats. Paral·lelament s'ha de reforçar la contractació de vigilants majors als autocars i de monitors de guàrdia del menjador. Bastants anys mestres voluntaris fan aquesta tasca de l'escola de dotze a quinze hores i posteriorment s'hi afegeix altre personal a mesura de les necessitats. El menjador del Puig arriba a acollir més de 200 alumnes que avinven quan el setè i vuitè d'EGB passa a fer l'ESO a l'Institut i quan s'estableix la jornada continuada i bastants pares decideixen dur-se'n els infants a les catorze hores. Així i tot el transport continua a les cinc del capvespre. El cuiner del primer lustre és Toni Reus i té com ajudants Isabel Vera i Paquita Reus. Després el màxim responsable de la cuina és Antoni Bestard, fins l'any 2011. El complementen Montserrat Maiol, Francisca Miró, Bienvenida Burgos i Maria Antònia Coll, que malauradament ens deixa per defunció el 1999, amb molt sentiment a l'escola. El 1992 l'APA deixa d'actuar com empresa a l'hora de contractar el personal de cuina i són les mateixes treballadores qui se'n fan responsables. Rosa Marquès (filla de la finida Maria Antònia), Francisca Miró i la cuinera titular Antònia Albiñana en són les responsables del servei a l'hora d'ara. La cuina del Puig també atén actualment el menjador del Fossaret, Pere Cerdà del Port, Robert Graves de Deià i Ses Marjades. Dugué el menjar durant una temporada als SS.CC i a l'Escoleta Municipal.

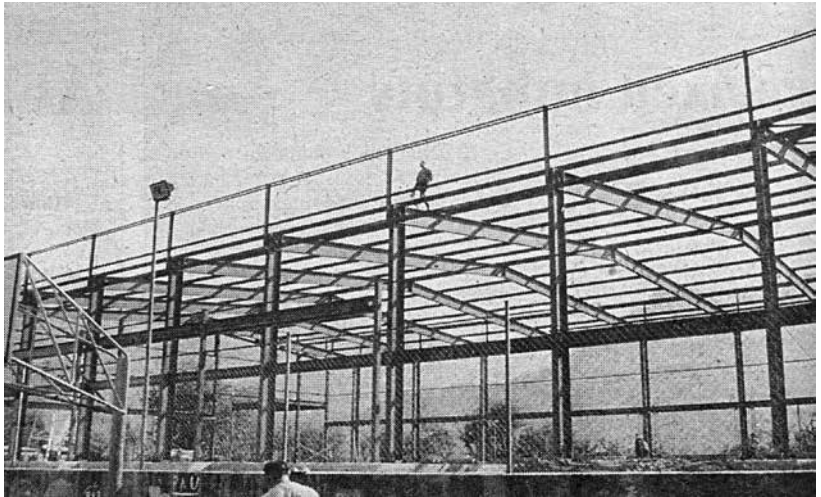
JORNADA CONTINUADA: El juny del 1993, final de curs, les escoles públiques de Sóller i Deià es plantegen la jornada escolar continuada. S'apunten a la possibilitat oficial de canviar l'horari partit de nou a dotze del matí i de tres a cinc del capvespre per un altre de cinc hores seguides de nou a catorze hores. L'Administració exigeix, a les hores, una participació mínima del 55 per cent dels pares enquestats i d'aquests un sí d'un tant per cent elevat. Fossaret i Deià aconseguixen el sí dels pares, a l'Hort i al Port els pares no donen suport a la iniciativa i al Puig la participació dels pares és insuficient. A declaracions a "Veu de Sóller" uns pares manifesten la por de perdre el servei de menjador i transport i Andreu Gayá, director a les hores del centre, es lamenta i diu el següent:

"Aquest és el camí que es segueix a Europa. A l'hivern, quan els infants surten d'escola ja fa fosca i no tenen temps de fer res. Amb la jornada continuada tendrien temps l'horabaixa per realitzar activitats al propi centre o fora d'ell i completar la seva educació".

L'any següent, pel març del 1994, hi ha una altra votació al Puig ja amb una participació del 56'77 per cent i un sí majoritari del 68'7. I pel maig la direcció de l'escola i l'AMPA ja fa una crida, publicada als mitjans de comunicació locals, demanant que futurs monitors interessats presentin projectes per a les activitats

del capvespre. El nou horari del col·legi serà: de 9 a 14 hores les cinc hores lectives; de 14 a 15 h 30' menjador i esbarjo; de 15'30 hores activitats extraescolars impartides per monitors o estudi-tasques a l'aula amb torns de guarda del professorat del centre. I a les 17, com sempre, l'autocar escolar de tornada a casa. L'inicial compromís dels mestres d'afegir hores a la seva jornada lectiva, al no ser d'obligatori compliment i restant un necessari temps a la preparació de classes i correcció de treballs fa que posteriorment l'estudi extraescolar també sigui assumit per monitors. Actualment les activitats extraescolars són: cuina, bàsquet, futbol, conta contes, artesanía, anglès. A partir de l'any 2011, de 8 a 9 h, l'escola amplia l'oferta d'escola matinera per als pares amb necessitats. N'és la cap Mari Cruz Ensenyat i actualment també hi treballa Esperança Bernat.

PERSONAL: Es Puig ha estat atès per personal contractat per l'Ajuntament de Sóller. El primer conserge de l'escola, Joan Rabassa, hi treballa quasi bé durant vint anys, fins el 1995. La seva labor, molt valorada pels mestres, és múltiple perquè també cuida que l'edifici estigui en bon estat, ocupant-se de les petites reparacions que van sorgint. Un exemple, la multitud de persianes, 280, requereixen quasi atenció diària. Després ve l'època de Bernat Reinés, fins els 2013. El seu entusiasme cap a la labor educativa el fa participar activament, sobretot amb muntatges expositius. Seu és, per exemple, el notosauri de l'entrada que presideix una exposició prehistòrica del 2007. Dissortadament des del 2013 l'Ajuntament ha eliminat el servei de consergeria que també solucionava, a més del funcionament del centre, les petites reparacions del dia a dia d'un col·legi tan gran que ja nota signes de deteriorament. Catalina Ordines, Antònia Raja i Margalida Maiol són les responsables de la neteja des del 1976 fins el 2002, anys que es jubila la primera, tot dinamisme. I a partir del 2002 i fins el present l'Estel Nou s'ocupa que aquest gran casal no desllueixi.

Construcció del poliesportiu de mil metres quadrats que s'allarga durant dos anys.

MILLORES MATERIALS: Durant aquests quaranta anys hi ha abastaments millores materials. El 1983 es construeixen les grades de les pistes de joc. El 1986 s'instal·la una sala d'audio. L'estiu de l'any següent, final de curs, es provoca un incendi al centre, forçant la porta d'entrada. Cremen sis dependències de secretaria i tutories i sortosament no afecta als arxius del col·legi. Les obres de restauració es perllonguen durant tot l'estiu, però l'inici del següent curs, setembre del 1987, no es veu afectat. El 1992 es fa el pòrtic de l'entrada. El 1996 s'asfalten de bell nou i es pinten les pistes esportives, que també són il·luminades i emprades els horabaixes pel Joventut Mariana. Nova instal·lació elèctrica i ascensor són altres millores, pont entre els dos segles. Un pont que a vegades es fa llarguíssim amb el tema de l'ascensor. El 1990 la direcció Provincial del MEC ja té prevista la seva instal·lació perquè Es Puig és un Centre d'Integració. El Claustre de Professors considera que hi ha coses més urgents i més quan el contracte de manteniment

pujaria a setze mil pessetes. El tema s'allarga perquè baldament s'instal·li no es posarà en marxa fins que el col·legi l'any 2006 no hagi d'atendre una minusvalidesa física.

I també el que s'allarga més que un rosari és la construcció i posta en funcionament del poliesportiu. Pel desembre del 1993 l'empresa Ingeniería de Sondeos practica cinc perforacions de vuit metres de fondària en el solar que ja havia estat un primer intent esportiu. El sondeig és positiu per poder-hi fonamentar la nau. Fins el març del 1995 no es concedeix la llicència d'obres i s'està pendent que el Consell Superior d'Esports de Madrid procedeixi a l'adjudicació dels treballs. De la informació de "Veu de Sóller" destaca que el cost inicial és de 123 milions de pessetes, que la pista central tindrà 980 metres quadrats d'un total d'actuació de 1783 i que les grades podran acomodar fins a 350 persones. A la fi, pel juliol del 1995, s'inicien les obres dels fonaments, però amb extremada lentitud perquè les bigues de ferro de l'estructura no arriben fins el gener del 1996. Aquestes, molt llargues, de 8 i 14 metres, només es poden transportar per la carretera de Lluc. Les obres s'aturen diverses vegades, problemes de subcontractes i vagues, i es reprenen definitivament pel març del 1997, ja amb un any de retràs. Finalment i encara que no sigui millora directa per al Puig, per l'agost d'aquest mateix any l'Ajuntament compra 24.700 metres quadrats a l'altra costat del carrer del col·legi que serviran per inaugurar el 1999 la piscina municipal i les posteriors pistes de tennis.

Fonaments de l'ampliació per a Infantil del Puig realitzats el 2011, obres en-vestides paral·lelament amb el nou edifici del Fossaret i l'ampliació de l'Institut.

Si el 1976 l'edifici del Puig comptabilitza 280 persianes, el setembre de l'any 2011, en la inauguració de l'ampliació destinada a Educació Infantil, Es Puig suma 50 persianes més que aguaiten a la punta de l'anomenat pati de terra. Són sis aules tutoria més altres cinc espais destinats a sala de psico, anglès, música, biblioteca i religió. El nou edifici contigu ocupa un solar de 239'56 metres quadrats i les tres plantes en sumen una disponibilitat de 718,68. Els infants d'Infantil disposen, també, d'un pati per ells de 243 metres quadrats, lloc per on hi ha el nou accés al centre. Pel maig del 2009 l'IBISEC aprova l'ampliació projectada i pel febrer de l'any següent és l'Ajuntament el que aprova la licitació de la nova construcció d'un cost de més d'un milió i mig d'euros (1.583.759'6 €). Les obres comencen dins l'estiu del 2010 i pel novembre, tal com crònica el setmanari "Sóller", el president del Govern de les Illes Francesc Antich es desplaça oficialment a Sóller per visitar el gran volum de millores educatives de la Vall: ampliació de l'Institut Guillem Colom, construcció del nou CEIP del Fossaret i la dita ampliació del Puig que de CEP es convertirà en CEIP. L'acompanyen en la visita: Francina Armengol, presidenta del Consell; el sollaric Ramon Socias, Delegat del Govern; Bartomeu Llinàs, Conseller d'Educació; Josep Lluís Colom, batlle de Sóller i Joana Medina, regidora d'Educació i mestra del col·legi. Puntualment, pel setembre del 2011, es posa en funcionament aquesta nova Infantil que substitueix la de l'Horta amb una matrícula total del Puig de 394 alumnes.

(Treball fínit i tancat el juliol del 2015)

5. Claustre de professors 2015–2016

Eva Aparicio, Raquel Bertazioli, Catalina Maria Borge, Margalida Bujosa, Antònia Cifre, Catalina Maria Colom, Pere Josep Crespí, Maria del Pilar Estarelles, Maria Teresa Estarelles, Maria de Lluç Fiol, Catalina Garcia, Francesca Juan, Marta Juan, Maria Llufríu, Joana Maria Marquet, Joana Maria Medina, Teresa Maria Mercè, Joan Montaner, Maria Ignàsia Pérez, Nàdia Pérez, Maties Rabassa, Manuel Rullan, Isabel Maria Salom, Aina Salvà, Llorenç Salvà, Maria Mercè Valero, Magdalena Vera.

6. Professorat 1976–2016 (*)

(*) *Essent que els anys escolars van per cursos, del setembre a l'agost de l'any següent, i per no acaramullar xifres i així fer-ho més llegible, només hem marcat de cada curs els inicis, els setembres. Per tant, els anys d'aquest llistat s'han de pensar com en el següent exemple. Es llegeix: Pilar Abia (del 1987 al 1989: tres anys) i vol dir: Pilar Abia (del curs 1987-1988 al curs 1989-1990: tres anys). Bastants mestres que només tenen un curs apuntat no l'han fet complet perquè eren places interines per substitucions.*

Pilar **Abia** (del 1987 al 1989: *tres anys*) - Dolors **Aguiló** (1987) - Francisca **Aguiló** (2006) - Jaume **Albertí** (del 1986 al 1990, del 1994 al 2001 i del 2003 al 2007: *devuit anys*) - Mª Francisca **Albertí** (2006) - Mª de Lluç **Albertí** (1996, 1998, 1999, 2004: *quatre anys*) - Jaume **Alcover** (2000) - Guillem **Alemaný** (1995) - Mª Lluïsa **Alemaný** (1997) - Cristina **Álvarez** (2006) - Joan **Alzina** (2013, 2014) - Gabriela **Amado** (1999) - Catalina **Amengual** (1988) - Dolors **Amengual** (2007) - Joan **Amorós** (1999) - Margalida **Arbona** (2013) - Francisca **Armengol** (1976, 1977) - Montserrat **Anguera** (1990, 1991) - Maria **Antuñia** (1996, 2002) - Eva **Aparicio** (del 1993 al 2014: *vint-i-dos anys*) - Edurne **Arribi** (1979, 1980) - Emilia **Artigues** (1990)

Mª José **Baña** (1979, 1980) - Catalina **Batle** (1993) - Francisca **Bauçà** (2001) - Catalina **Bauçà** (del 2005 al 2007: *tres anys*) - Guillermo **Beltran** (1981) - Catalina **Bernat** (del 1976 al 2013: *trenta-vuit anys*) - Raquel **Bertazioli** (del 1991 al 2013: *vint-i-dos anys*) - Marisa **Beti** (del 2001 al 2003 i 2006: *quatre anys*) - Fernando **Blanes** (2005) - Mª Carmen **Boquete** (1979) - Catalina **Borge** (del 2011 al 2014) - Margalida **Bujosa** (1986, 1987 i del 2004 al 2014: *deu anys*) - Miquel **Bujosa** (1982, 1983) - Catalina **Burguera** (2006)

Maria **Calafell** (1991) - Magdalena **Caldentey** (del 1976 al 2012: *trenta-set anys*) - Margalida **Caldentey** (1976, 1977) - Carme **Calvo** (1991) - Miquel **Campaner** (1979) - Margalida Eugènia **Canyelles** (del 1993 al 2005: *tretze anys*) - Mª José **Cánovas** (del 2005 al 2008: *quatre anys*) - Margalida **Capellà** (2011, 2002) - Pilar **Carayol** (1995) - Andrea **Carbonell** (2014) - Maria **Caro** (1990 i del 1998 al 2000: *quatre anys*) - Magdalena **Carrillo** (1980 i del 1983 al 1996: *desset anys*) - Esther **Casanova** (2000) - Francisca **Casesnoves** (1992) - Jaume **Caselles** (del 1986 al 1989: *quatre anys*) - Teresa **Castanyer** (1996 i 2001, 2002) - Mª Àngeles **Castejón** (2008, 2009) - Sílvia **Cebrián** (2009) - Damià **Celià** (2006) - Ferran **Cercós** (1983) - Manuel **Cid** (del 1984 al 1994: *onze anys*) - Antònia **Cifre** (2007 i del 2012 al 2014: *quatre anys*) - Mª José **Cladera** (del 2008 al 2010: *tres anys*) - Sebastiana **Cloquell** (1981, 1982) - Aina **Cobacho** (2009, 2010) - Julian **Coll** (1983) - Míriam **Coll** (2007) - Lídia **Collado** (1993-1994) - Catalina Mª **Colom** (del 1986 al 2014: *vint-i-nou anys*) - Catalina **Contí** (1998) - Pere **Crespí** (del 2007 al 2014: *vuit anys*)

Lourdes **Dameto** (2008) - Juan L. **De Sancho** (1980) - Marisa **Del Valle** (1991) - Inmaculada **Díaz del Cañizo** (2008, 2011) - Pedro **Dietrich** (del 1992 al 1996) - Margalida **Dolç** (1997, del 1999 al 2003 i 2007: *set anys*) - Carolina **Domènech** (2000) - Pedro **Domingo** (del 1985 al 1988: *quatre anys*) - Catalina **Erencia** (1980) - Gloria **Escudero** (2007) - Maria del Pilar **Estarelles** (2015) - Maria Teresa

Estarelles (1990 i del 2003 al 2014: *tretze anys*) - Pilar **Estarelles** (1996) - **Damià Estelrich** (2006, 2007 i del 2009 al 2013: *set anys*) - Carles **Estrany** (2011)

Joan Mª **Feliu** (del 2001 al 2006: *sis anys*) - Camino **Fernández** (1995) - Eva **Fernández** (2005) - Ignacio **Fernández** (del 1981 al 1983: *tres anys*) - Paula **Fernández** (2008) - Pilar **Fernández** (del 1980 al 1982: *tres anys*) - Jaume **Ferrà** (2003) - Antònia **Ferrer** (1990) - Mª Magdalena **Ferrer** (1979) - Xavier **Ferrer** (2004, 2006) - Maria de Lluç **Fiol** (2015) - Isidora **Flores** (1982) - Mateo **Forteza** (1991) - Catalina **Frontera** (2000 i del 2011 al 2014: *cinc anys*)

Antonio **Gallardo** (1980) - Laura **Gallego** (del 2009 al 2014: *sis anys*) - Mª Àngels **Gallego** (2009) - Magdalena **Galmés** (1996) - Carmen **García** (2010) - Catalina **García** (2013, 2014) - Cristina **García** (del 2001 al 2005: *cinc anys*) - Mª Antònia **García** (1993) - Yolanda **García** (del 1992 al 1994: *tres anys*) - Jaume **Garcías** (del 1994 al 2000 *set anys*) - Francisca **Garrido** (2012, 2013) - Eduard **Gaviño** (2004 i del 2008 al 2010: *quatre anys*) - Andreu **Gayá** (del 1981 al 2005 *vint-i-quatre anys*) - Azucena **Gil** (2008) - Margalida **Gili** (1997) - Pedro **Giménez** (1983, 1984) - Miquel **Ginestra** (del 1976 al 1986: *onze anys*) - Matilde **Girbent** (del 1976 al 1984: *nou anys*) - Sílvia **Girón** (2005, 2006) - Rafel **Gomila** (2009) - Pere **Gonyalons** (2011, 2012) - Maria A. **González** (1977) - Sagrario **González** (1992) - Sara **González** (2005) - Mª Luz **Got** (1991, 2005, 2008: *tres anys*) - Mª Antònia **Guardiola** (2009) - Mª José **Guerrero** (1988)

Carmen **Hernández** (2004, 2008) - Marisa **Herranz** (2011) - Joan **Huguet** (1980)

Amparo **Ibáñez** (1989) - Sebastià **Isern** (2007)

Francina **Jaume** (1999 - 2000) - Francisca **Jaume** (1990) - Carmen **Jiménez** (del 1995 al 2000: *sis anys*) - Carolina **Jordán** (1976) - Francisca Juan (del 1999 al 2014: *setze anys*) - Marta Juan (2015) - Rosa **Juan** (2006, 2007)

Antònia **López** (1976) - Juan N. **López** (1980) - Mª Eugènia **López** (1993) - Mercedes **López** (2009) - Sixto **López** (1976, 1977) - Maria C. **Loredo** (1977) - Mª Àngels **Lorente** (2014) - Sofia **Lorente** (del 2008 al 2012: *cinc anys*) - Mario Luis **Lou** (del 1985 al 1988: *quatre anys*) - José Manuel **Lucas** (1991, 1992)

Bernat **Lladó** (del 1979 al 2014: *trenta-cinc anys*) - Maria **Llufriu** (del 1988 al 2014: *vint-i-sis anys*)

Mercedes **Magallón** (1986, 1987) - Mª Antònia **Manera** (2003, 2005) - Vicenta **Marquès** (1982) - Antònia **Marquès** (1982, 1983) - Joana **Marquet** (del 2011 al 2014: *quatre anys*) - Patrícia **Martí** (del 2001 al 2004: *quatre anys*) - Ana **Martín** (1984) - Dolores **Martínez** (1991) - Mª José **Martínez** (2010) - Mª Magdalena **Martínez** (2006) - Matilde **Martínez** (2000) - Pepa **Martínez** (1994) - Gabriel **Martorell** (1976) - Sebastià **Martorell** (1993) - Joana **Medina** (del 1995 al 2008 i del 2011 al 2014: *devuit anys*) - Teresa **Mercè** (del 1998 al 2014: *desset anys*) - Antònia **Mestre** (2004) - Raul **Minguella** (2013) - Maria **Mir** (2001) - Pedro J. **Mir** (1976, 1977) - Margalida **Miralles** (1998) - Mª José **Montaña** (2008) - Joan **Montaner** (del 2011 al 2014: *quatre anys*) - Magdalena **Mora** (1995) - Maria V. **Morell** (1988) - Joan **Moyà** (2003) - Mª Encina **Muñiz** (1983, 1984) - Carmen **Muñoz** (1995)

Francisca **Nadal** (1990) - Guillem **Nadal** (1989) - Lluís **Nadal** (2014) - Mª Teresa **Navarro** (1983, 1984) - Cristina **Núñez** (1992)

Magdalena **Palmer** (1992) - Francisca **Palou** (2008, 2009) - Llorenç **Palou** (2004, 2010) - José A. **Par-rón** (del 1976 al 1981: *6 anys*) - José Mª **Pejeante** (1992) - Penélope **Pedrajas** (2006, 2007) - Jaume **Pere-lló** (del 1980 al 1982: *tres anys*) - Maria Ignàcia **Pérez** (2013, 2014) - Mª Jesús **Pérez** (1990, 1991) - Nadia **Pérez** (2013, 2014) - Vicenç **Pérez** (1985 i del 1988 al 2003: *desset anys*) - Mª Antònia **Pericàs** (1997) - Joana **Picazo** (2009) - Alejandra **Picó** (2004) - Laura **Pizá** (2002) - Francisca **Planas** (2007) - Antònia **Pons** (1987) - Bartomeu **Pons** (1984) - Miquel Àngel **Pons** (del 1991 al 1996: *sis anys*) - Sonia **Porras** (1999) - Carmen **Posell** (1992) - Laura **Poza** (1979, 1982) - Inmaculada **Prado** (1985, 1986) - Margalida **Puig** (1985) - Clara **Puigserver** (1992)

Bartomeu **Quetglas** (1991)

Maties **Rabassa** (del 1995 al 2014: *vint anys*) - Natividad **Ramírez** (del 1985 al 1988: *quatre anys*) - Maria **Ribot** (2007) - Josep **Rigo** (1976, 1977) - Ana Mª **Rigo** (1983, 1984) - Juan Carlos **Rincón** (1985) - Antonio **Rivera** (del 1976 al 1986: *onze anys*) - Carmen **Rodríguez** (1985) - Margalida **Roig** (1991) - Isabel **Rotger** (1991) - Mª Bel **Rotger** (1996) - Manel **Rullan** (1997, 1998 i del 2003 al 2014: *dotze anys*) - Martín **Saez** (1981, 1983) - Isabel **Salom** (del 2000 al 2015: *quinze anys*) - Ana **Salvà** (2014) - Llorenç **Salvà** (del 2006 al 2014: *nou anys*) - Agustina **Sánchez** (del 1989 al 1994: *cinc anys*) - Catalina **Sánchez** (2002) - M^a del Carmen **Sánchez** (2010) - Sandra **Sánchez** (2008, 2009) - Joana **Santaegènia** (2007) - Catalina Mª **Santandreu** (2007) - Mª Nieves **Sanz** (1982) - Antònia **Sastre** (1994) - Antonio **Sastre** (1981) - Maria **Sbert** (1987, 1988) - Jaume **Seguí** (2009, 2010) - Joan **Seguí** (2000) - Joana Mª **Seguí** (1989) - Catalina **Serra** (1988, 1989) - Esperança **Serra** (2006) - Susana **Sigiran** (1989) - Maria **Soberats** (2001) - Maria **Solana** (1991) - Noemi **Solano** (2008, 2009) - Maria J. **Soler** (1988, 1990) - Sílvia **Solive-llas** (2008) - Bàrbara **Suau** (1987-1988) - Pilar **Subirana** (1987, 1988) - Jerònima **Sueca** (1982) - Francisca **Suñer** (del 1976 al 1990) - Onofre **Sureda** (1984) - Mª José **Sureda** (del 1992 al 1995: *quatre anys*) - Esperança **Taberner** (1997, 2005) - Antònia **Tomàs** (2007) - Margalida **Tomàs** (1986) - Mª Soledad **Trapero** (del 1987 al 1990) - Vicenta **Tur** (1999) - Lourdes **Tutusans** (1985)

Maria **Vadell** (2013) - Mercè **Valero** (del 1994 al 2014: *devuit anys*) - Eloisa **Vallejo** (1995) - Rafaela **Vallespir** (1996) - Mª Àngels **Vaquer** (2009, 2010) - Sonia **Vázquez** (2008) - Yolanda **Vega** (2011) - Gabriel **Vera** (del 1992 al 1995: *quatre anys*) - Magdalena **Vera** (del 2000 al 2014: *quinze anys*) - Ana **Vergara** (1984) - Fina **Vicens** (2005) - Josep **Vicens** (del 1979 al 1981 i del 1984 al 1990: *deu anys*) - Cristina **Vila** (2007) - Pilar **Villa** (1985) - Casto **Vindel** (del 1976 al 1993: *devuit anys*)

Sagrario **Zaldívar** (1988, 1989) - Helena **Zamora** (1999)

7. Consultes

Arxiu CEIP Es Puig, Arxiu Municipal de Sóller, Setmanari “Sóller”, Setmanari “Veu de Sóller”, Revista “Es Puig de Sóller” del vint-i-cinquè aniversari, Revistes “RAP” i “Tramunta” del CEIP Es Puig, Estudi del 1979: “Situació escolar de Sóller i Fornalutx” de J. Albertí, T. Arbona, A. Miró i P. Vicens. Estudi del 1988: “Present i futur de l’educació a la comarca de Sóller” de J. Albertí, A. Marquès i M.I. Pérez

Els Llaneras o Generas (gent del port)

*Joan Antoni Estades
de Moncaira i Bisbal*

Resum

Ma mare Rosa Bisbal Albertí 1897-1979, de Can Nyirvi de Fornalutx sovint me xerrava de la seva padrina paterna que nomia Rosa com ella que personalment no havia conegut ja que havia morta jove als trenta anys, vint-i-set abans de néixer ella però de la que havia sentit xerrar a ca seva de boca del seu padrí patern o sigui el vidu de la padrina. Aquesta repadrina materna paterna era sollerica del Port i pertanyia a una humil família de gent dedicada a la mar. Aquí a Sóller el cognom o llinatge Llaneras -escrit Llaneras amb ortografia castellanitzada o, a un moment donat, Generes o Generas segons es vulgui o no castellanitzar-, es propi de la nostra barriada marinera. És doncs d'aquest cognom o llinatge Llaneres o Generes, el qual portava la meva repadrina Rosa Llaneras Mayol, que me permetreu parlar vos.

La meva mare Rosa Bisbal,
la neta de Rosa Llaneras
Mayol amb el seu pare.

1. Generalitats sobre el cognom

LLANERES (Llaneras) seria un nom d'ofici. De llanera, dona que treballa la llana.

Escrit al singular, LLANERA, és el vint i quatre mil vuit cent- tres cognom més comú d'Espanya, a tot el territori de l'Estat.

Trobam que hi ha censats cent quatre amb LLANERA de primer, cent denou de segon cognom i un total de cinc en ambdós cognoms.

LLANERAS. Ara escrit al plural, el duien a tot l'Estat espanyol tres-cents noranta-tres persones de primer cognom, tres-cents vuitanta-cinc de segon cognom i cap el portaria en ambdós cognoms.

Llocs de l'Estat espanyol que porten aquest nom Llanera o Llanera de Solsonès és un antic municipi de la comarca del Solsonès que l'any 1968 fou incorporat al terme municipal de Torà de la Segarra.

Llanera de Ranés és una població de la comarca de la Costera. Al País Valencià que limita amb Canals, Cerdà, Estubeny, la Granja de la Costera, Xàtiva, Rotglà i Corberà, Torrella i Vallés (a la mateixa comarca), i amb Anna i Sellent (a les comarques de la Canal de Navarrés i la Ribera Alta respectivament Llanera és també un "concejo" de la Comunitat Autònoma del Principat d'Astúries. Limita al nord amb Gijón i Corvera d'Astúries, al sud amb Ovicola, a l'est amb Gijón i Siero i a l'oest amb Illas i La Regueras. La capital, Posdada de Llanera, està situada a 11 km d'Ovicola, 20 d'Avilés i a 22 de Gijón.

Fou un annex de la desapareguda alqueria àrab de Cairent. Lloc de moriscos, comptava amb 32 cases abans de l'expulsió d'aquests. En el segle XVI ostentaren el senyoriu els Vilaragut, comtes d'Olocau. El 1650 es va concedir el títol de marquès de Llanera a Jordi Sanç de Vilaragut i de Castellví, segon comte d'Olocau. Amb el temps el marquesat passà als Fenollet i, finalment, als Castillo.

2. La barriada de Santa Catalina del Port

Avui dia, al segle XXI el Port de Sóller, és una barriada quasi cosmopolita amb moltes botigues, cafeteries o restaurants; però això cent cinquanta anys enrere no era així i tot girava entorn de la barriada de Santa Catalina.

Era la barriada pròpiament poblada del Port. Molts del cognomenats Llaneras hi han nascut o viscut i se'ls coneix a alguns d'ells amb el malnom de “catalineró”.

Els Llaneras del Port de Sóller, per norma general, s'han dedicat a tasques relacionades amb la mar. Pescadors i mariners.

Donat a que a les famílies d'aquest llinatge hi figura quasi sempre el nom de Jaume, pensam que si no d'aprop, almanco de lluny estan emparentats entre ells.

No sabem quan comença haver-hi Llaneras a la nostra vall però a un treball sobre Germania a Sóller, de Francesc Pérez Ferrer, trobam a unes llistes, de la pàgina 527, el nom d'Antoni Laners e son fill i a la pàgina 541, Miquel Laners 12 lliures. Es ben possible que dels Laners del temps de les Germanies en siguin descendents els Llaneras o Llaneres d'avui en dia

3. El cognom o llinatge, com deim a Mallorca, d'una repadrina

Llaneras o Llaneres, si seguim l'ortografia de Pompeu Fabra i a vegades Generes o Generas (encara que això darrer sols ho he trobat als llibres sacramentals de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller i a un breu període del segle XIX); aquest cognom o llinatge, com deim a Mallorca, és ell ben conegut al Port de Sóller. Una de les meves quatre repadrines el duia. Concretament la mare del meu avi matern que nomia Rosa Llaneras Mayol.

Aquesta repadrina – que pertanyia a una família totalment humil va néixer, al Port de Sóller, dia 5 de maig de 1837 i fou batiada poc temps després a l'església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller ja que aleshores al Port, no hi havia església parroquial ni tan sols vicaria amb arxiu de llibres sacramentals.

Havia de morir. a Fornalutx, als trenta-tres anys i a conseqüència del part del seu segon infant, de nom Jaume, qui igualment morí, el 29 de maig de 1870.

La meva repadrina Rosa Llaneras, (o Generas), Mayol havia contret matrimoni a l'església de Sóller, un 17 de febrer de 1867, amb el meu repadrí Antoni Bisbal Barceló de Can Nyirvi de Fornalutx. I el 20 d'agost del mateix any, també a Sóller i molt possiblement al Port naixeria el seu primogènit, Antoni Bisbal Llaneras, que seria el meu padrí gran o avi matern,

Mu mare, per suposat, no conegué a la seva padrina Rosa, però sí al seu padrí, Antoni Bisbal Barceló (1835-1917), qui havia fet set anys de servei militar i havia estat a València i fins i tot a Tetuan en temps del General Prim.

Aquest li contava coses de la seva primera esposa, la mare del seu fill – Toni – de qui estava molt enamorat fins al punt de consentir “esser desheretat” de la casa que com a fill major li pertocava tenir a Fornalutx, al carrer de l'Església a la barriada de Es Mirador. Li deia entre altres coses a la néta – qui per cert feia el nom de la padrina com manava la tradició – que l'avia morta era una dona molt bona i molt maca. Malauradament no hi ha cap retrato o fotografia d'ella. De l'avi (el meu repadrí) amb la seva segona esposa – Maria Bisbal Vicens una parenta llunyana – per contra sí que n'hi ha.

Els pares del meu repadrí trobaven que, Rosa Llaneras Mayol ,no era la dona adequada pel seu fill gran; ja que era de família pobra. No és que aleshores, a Ca'n Nyirvi, els sobrassen els doblers, però pensaven d'aquesta manera, Canviarien de parer després del casament però la casa familiar de Es Mirador seria pel fill petit Gabriel Bisbal Barceló (1850-1930) qui ell la deixà en herència al seu fill major Antoni Bisbal

Puig conegut a la nostra vall per “ En Toni de Sa Coma”.

Segons la meua mare, Rosa Bisbal Albertí 1897-1979) ; la padrina Rosa tenia una germana, Catalina, nascuda el 27 de març de 1843 que es feu monja i adoptà el nom de Sor Possidia i un germà Pere Antoni, nascut el 24 d'agost de 1845, el qual va ser el padrí de fonts del meu padrí Antoni Bisbal Llaneras. (Sòller 20 d'agost 1867- Fornalutx 29 de juliol de 1948).

La repadrina, Rosa Llaneras Mayol, així com els seus germà i germana. eren fills de Jaume Llaneras Ballester, (nascut el 19 de febrer de 1805), i de la seva esposa Maria Mayol Ensenyat (filla de Pere i Antònia).

Mu mare, ella, me contava haver sentit a dir que al seu repadrí patern matern li deien “ Es Patró Generes” i que era patró de barca. Per cert que si a la partida de baptisme la meua repadrina està enregistrada com a Rosa Generas Mayol, a la del casament i al llibre d'òbits ho és ja com a Rosa Llaneras Mayol.

4. L'arbre genealògic familiar

Jaume Llaneras Ballester,- “ Es Patró Generes”- era fill de Pere Antoni Llaneras Ros y de Rosa Ballester Mayol. Tenia un germà que és deia Miquel (nascut el 18 de gener de 1818) i altre que nomia Francesc, casat amb Antònia Barceló Colom.

Una filla d'aquest matrimoni - la major molt segurament - Rosa Llaneras Barceló es casà amb Vicenç Ferrer Oliver de la família sollerica de Cas Xicu oriünds de l'illa d'Eivissa.

El 8 de desembre de 1850, nasqué Rosa Generas Barceló filla de Francesc i Antònia. Néta de Pere Antoni i Rosa Ballester i d'Antoni Barceló i Antònia Colom .L'apadrinaren Lluç Albertí i Rosa Ballester.

El 15 setembre de 1883 a l'edat de 26 anys es casa amb Vicenç Ferrer Oliver, comerciant, de 30 anys, fill de Joan i Bel. Benef l'enllaç, el prevere Llorenç Rul·lan Ballester, de Cas Puput

En 1930 mor a Madrid.

A l'esquela d'aquesta senyora, un dels seus gendres es deia, José Lópe de la Vega, i, l'altre, Félix Rodríguez de la Fuente. Coincidència de nom i cognoms amb el naturalista Félix Samuel Rodríguez de la Fuente (1928-1980) fill del notari Samuel Rodríguez i de Manuela de la Fuente Ibañez especialitzat en la convivència amb llops i casat amb la francesa Marcelle Geneviève Parmentier Lepied.; però es tracta d'una simple coincidència

Pel que fa als pares de Pere Antoni Llaneras Ros: Jaume Llaneras Bernat i Catalina Ros tengueren igualment un fill Antoni (1782-1854) casat amb Bàrbara Vidal, altre que es deia Jaume (1793-1859) casat amb Catalina Homar. Néta d'Antoni Llaneras Ros era Bàrbara Llaneras Bauçà – nascuda el 10 de gener de 1877 – filla del teixidor Jaume Llaneras Vidal i de Margalida Bauçà Castanyer, la qual és apadrinada pels seus avis Francesc Bauçà Frontera i Bàrbara Vidal, vídua d'Antoni Llaneras Ros (abans esmentat)

Jaume Llaneras Bernat, era ell fill de Pere Antoni Llaneras Puig i nét de Jaume i Antònia per part de pare .

5. Els familiars col·laterals

Tornem, un poc, al germà de la repadrina Rosa - el que fou padrí de fonts del meu avi - Pere Antoni Llaneras Mayol.

Als documents que he trobat, figura que tenia la professió de teixidor. Als vint-i- sis anys es casà, una primera vegada, amb Francisca Coll Morell de qui tengué una filla Maria Llaneras Coll que nasqué dia 20 de maig de 1876 i que fou apadrinada pel seu avi patern, Jaume Llaneras Ballester i per Catalina Ros.

En segones noces es casà amb Antònia Castanyer Morell de la que tendria dues filles:

Antònia, nascuda el 30 de maig de 1891, i Isabel, nascuda el 12 de desembre de 1895; qui casaria, el 28 d'agost de 1925. amb Ramon Navarro Sala.

A dir ver, ma mare, hauria tengut t més relació amb la cosina, o millor dit tia segona, Antònia Llaneras Castanyer. Fins i tot és molt possible que ignoràs que aquesta cosina de son pare tingués més germans o germanes. Jo record haver vist una parenta del padrí Toni de Ca'n Nyirvi qui, encara a començaments dels anys seixanta del segle xx. Habitava al carrer de Sant Pere. Tenia una filla Catalina Castanyer Llaneras que es casà amb un jove de Bunyola, Andreu Salvador Bosch Verdera.

El seu fill, Antoni Bosch Castanyer, nascut en 1965, treballa actualment a la Fundació Deixalles.

Antònia Llaneras Castanyer es casà, el 2 de gener de 1928, amb Salvador Castanyer Reynés. Quan la vaig conèixer ja era una dona major i vídua. A la seva partida de baptisme figuren com padrins de font Josep Castanyer i Maria Llaneras Coll (la germana de part de pare).

6. Altres Llaneras del Port de Sóller

El 26 febrer 1836 morí, a Sóller, Rosa Generes Bas (filla de Jaume i Cayetana). Estava casada amb Bartomeu Bennàsser i no feu testament.

El juliol de l'any 1868 Bartomeu Llaneras Caparó, (pescador matricula de marina), Era fill de Jaume i Catalina i vidu de Maria Biscafé Vicens. D'edat de 26 anys es casa amb Maria Bernat Castanyer, de 18 anys, (filla de Gabriel i Antònia).

Foren testimoni Pere Joan Llaneras Caparó també mariner i Pere Joan Valeriola.

Fills del segon enllaç foren Jaume. Antònia i Isabel Llaneras Bernat.

Jaume casà amb Catalina Mayol Ferrer (filla de Bartomeu Mayol Pastor i de Catalina Ferrer Morey). El 6 de setembre de 1905 nasqué el seu fill Bartomeu Llaneras qui en 1930 es casarà amb Bàrbara Campins Carrasco. Un altre fill fou, Jaume Llaneras Bernat nascut el 17 de maig de 1913, casat en primeres noces. 29 de gener de 1940 amb Aina Trias Bernat i el 1962, dia de la Candelaria, amb Araceli Sosa Castellano. Pensem que Antoni Llaneras Mayol conegut pel "Catalinero" i mort al 67 anys dia 18 de gener de 1985 era germà dels anteriorment esmentat, donat que a l'esquela hi figura un germà amb el nom de Jaume. Antoni "Es Catalinero" habitava al numero 40 del carrer de Santa Catalina i estava casat amb Catalina Oliver Munar. El matrimoni Llaneras Oliver tengué cinc al·lotes Catalina, Francisca, Maria, Margalida i Anita respectivament casades amb Bartomeu Frau, Julián Palma, Joan Ponce i Antonio Mingorance. També a l'esquela consta els noms de tres germanes Maria, Aina i Antònia Llaneras Mayol.

Antònia Llaneras Bernat es casà amb Nicolau Jaume Calvo, natural de Santanyí. El 2 d'octubre de 1904 nasqué el seu fill Nicolau Jaume Llaneras.

Isabel Llaneras Bernat, ella, fou l'esposa de Ginés Saez Meca, Una filla d'ells nomia Catalina Saez Llaneras que nasqué el 16 d'agost de 1894 i tengué per padrins de font als seus oncles Jaume i Antònia Llaneras Bernat

El 7 d'agost de 1870 als 25 anys Aina Llaneras Caparó – la germana de Bartomeu i Pere Joan – contreu matrimoni amb Jaume Biscafé Vicens de 30 anys, fill de Pere Joan i Maria

El 18 febrer 1885 neix a Sóller, Bartomeu Llaneras Bonet, fill de Jaume Llaneras Caparó (pescador) i de Magdalena Bonet Arbona. Era nét de Jaume i Catalina i de Joan (natural d' Establiments) i Magdalena. Fou apadrinat per Joan Bonet Arbona i Aina Llaneras Caparó.

Catalina Llaneras Guerau o Garau estava casada, ella amb Josep Xumet Forteza (serraller).

La seva filla Antònia (Pollença, 1838 – Sóller, 1886) havia casat a Pollença el 4 de març de 1855 amb Jaume Valls Aguiló. Tenia un germà de nom Joan Xumet Llaneras (1843- 1916) i altre de nom Bartomeu (1841-?) i Josep Xumet Llaneras (1848-?) El primer morí als 72 anys d'una cardiopatia i era vidu de Joana Aina Cifre i Cifre .

Al cementeri de Sóller hi figuren dos noms: Magdalena Llaneras Bauzá, segons la inscripció de la tomba nasqué el 8 de novembre de 1909 i va morir el 2 de novembre de 1999. L'altre és José Llaneras, nat el 27 d'octubre de 1898 i mort el 4 d'agost de 1982.

Al llibre de baptismes de la Parròquia de Sant Bartomeu Sóller hem llegit que:
Dia 18 de novembre de 1909 hauria nascut Maria Llaneras Bauzá la qual era filla de Joan Llaneras Bonet (mariner) i de Catalina Bauzá Estades. Néta de Jaume i Catalina i de Miquel i Catalina.

7. El llinatge Llaneras també a Fornalutx

A Fornalutx, el llinatge, Llaneras, el trobam abans que al Port. Compareix el segle XVIII on exercien l'ofici de ferrer.

El 18 març 1610 als llibre de difunts figura anotada la mort d'Antonina muller de Jaume Llaneres qui testà davant Pere Mayol notari.

Un Bartomeu Llaneres, casat amb Joana Maria Escalles, tenia una filla Joana Maria qui, el 14 d'abril de 1781, casaria amb Cristòfol Puig Vicens. El seu fill Josep Puig Llaneras estava casat amb Maria Albertí Sastre.

El 13 juny 1612 trobam, als batejos de Fornalutx, un Jaume Llaneras (fill de Jaume i de Catalina Barceló). I el 15 d'agost de 1614 a Antonina que consta com filla de "mestre Jaume Llaneres" i de Catalina Barceló. Figuren ortografiats Llaneres

El 20 de febrer de 1649 també a l'església de Fornalutx hi és Pere Antoni Llaneres Puig fill de Jaume i Antònia, que fou apadrinat per Josep Llaneres i Joana Bernat.

A Fornalutx dia 5 de setembre de 1810 es casaren Josep Puig Llaneras i Maria Albertí. Ell havia nascut, també a Fornalutx, el 8 de maig de 1785 fill de Cristòfol Puig Vicens i de Joana Maria Llaneras Escalas casats el 17 d'abril de 1781. Ella era filla de Bartomeu Llaneras i de Joana Maria Llaneras. Josep Puig Llaneras tenia una germana nascuda el 4 de maig de 1787.

Descendents d'aquest fornalutxenc, foren Josep Puig Barceló - que fou batle de Fornalutx quan la dictadura de Primo de Rivera i en temps de la guerra civil espanyola 1936-1939 - i Cristòfol Puig Barceló qui el 1935 comprà "Sa Casa d'Amunt" als Estades de Moncaira. Aquesta família Puig, de malnom "Toful" tenia una casa al carrer de l'Església que a Fornalutx fa cantonada amb el carrer dit de "Es Vent". Els germans Puig Barceló, de Can Toful, eren fills de cosins del meu padrí Antoni Bisbal Llaneras. El parentesc els venia pel llinatge Vicens. El pare del meu repadrí es deia Antoni Bisbal Vicens.

Es molt possible que de Fornalutx els Llaneras passassin a viure al Port de Sóller. Els noms de Pere Antoni i Jaume ho indicarien.

Antoni Bisbal Barceló, de Can Nyirvi de Fornalutx, amb la seva segona esposa Maria Bisbal Vicens i llur filla Maria Bisbal Bisbal (1875-1946)

8. El concejal Jaime Llaneras Garcias i els Llaneras a la actualitat

En plena època franquista, dia 1 de gener de 1957 - Sóller tenia 9.701 habitants... Entre els regidors de l'ajuntament solleric figura el nom i cognom de Jaime Llaneras Garcías, que és designat oficiosament com

“alcalde de barrio” per el Port de Sóller. Els altres regidors entrants són el falangista Guillem Mayol Marqués, de “Sa Lleita”, Miquel Colom Rullan (administratiu del Ferrocarril de Sóller SA) i Jaume Morell Coll, elegits en representació dels “ Terços sindicals i corporatius “.

L'any següent, aquest Jaume Llaneras Garcias, era una de les autoritats presentes a la benedicció de les obres de la parroquia de sant Ramon de Penyafort, oficiada amb capa pluvial, pel canonge Joan Ensenyat, l'econom del Port Josep Morey Vicens i el capellà de l'Estació Naval José Gonzalez Diaz. El Batle de Sóller era Don Jaume Colom Casasnovas, de Cas Fideuer, i cap de l'Estació Naval, el capità de vaixell Don Carlos Pardo Delgado (el pare del cantant galleg nascut a Palma de Mallorca Juan Ignacio Pardo Suárez) .Llevat de que era solleric i de que uns quants anys formà part del consistori de Sóller poques coses sabem de Jaume Llaneras Garcias. A la dècada dels vuitanta, o potser un poquet abans, se'n anà de la seva ciutat nativa.

Molt possiblement nasqués cap a l'any 1923 i fos fill de Pere Joan Llaneras Fiol (Sóller, 20 de novembre de 1898-?) que, el 6 d'abril de 1922, s'havia casat amb Antònia Garcias Estades. Era per tant nét de Jaume Llaneras Caparó i de Maria Fiol Matas.

Als registres de baptismes del 1906 consta que el dia 17 d'octubre nasqué Catalina Llaneras Fiol, filla de Jaume (de Sóller) i de Maria de Sineu. Néta de Jaume Llaneras Garau i de Catalina Bonet per una banda i de l'altra banda de Bartomeu Fiol Duràn i de Maria Matas Gual. Germana per tant de Pere Joan i tia de Jaume Llaneras Garcias.

Per Tot Sants del 1973, a la carretera del Port de Sóller en un accident de trànsit, troben la mort, carbonitzats, la jove de 16 anys Joana Llaneras Croix i el seu promès Bernat Enric Ramón Calafat, de 21 anys tècnic de Televisió Espanyola.

Joana era filla del contramestre. adscrit a l'Estació Naval ,Joan Llaneras Luis (1922-1985) i de la seva esposa Antònia Croix Frontera (1929-2002) Vivien al número 19 del carrer de Santa Catalina.

Joan Llaneras Luis tenia un germà, de nom Antoni ,casat amb Teresa Pacheco i pare del metge Jaume Miquel Llaneras Pacheco que té consulta a Ciutat.

Altra germà, ja difunt de Joan Llaneras Luis, es deia Jaume i estava casat amb Catalina Arbona Casasnovas de qui tenia dues filles Maria Concepció i Catalina respectivament casades amb José Luis Gradaille Tortella i Joan Josep Delgado Tous així com un fill de nom Jaume Llaneras Arbona. La viuda de Jaume Llaneras Luis morí, a Ciutat dia 4 de març de 1985. Era filla de Josep Arbona Ferrer (Pep Conxa) mort als

noranta-u anys un 24 de febrer de 1980 i que habitava al Port, al carrer de la Marina.

L'historiador local, especialitzat en temes religiosos Josep Antoni Morell González, de Cas Sid, conta que Jeroni Llaneras Luís, fou escolanet quan era nin. Jeroni devia ser de germà de Joan i Antoni.

El 8 d'octubre de 1980 es casa a Sóller, una germana de Joana Llaneras Croix de nom Antònia amb José Lacumba Artiada. Maria del Carme i Margalida Llaneras Croix són altres dels infants del matrimoni Llaneras Croix del Port de Sóller. Gendres seus eren Mateo Cobos Garcia i el ja esmentat José Lacumba.

El 18 d'agost de 1982 mor, als 93 anys, la vídua de Jaume Llaneras Bernat, Antònia Izquierdo o Esquerdo Bernat (sembla que el primer cognom hauria estat capritxosament ortografiat de les dues maneres al registre civil essent la forma Esquerdo la més correcta). Vivia al carrer Marina 28 i tenia els següents fills Jaume, Antoni, Maria, Aina i Antònia.

El repadrí Antoni Bisbal Barceló casat en primeres noces amb Rosa Llaneras Mayol la padrina de ma mare.

Antoni Bisbal Llaneras, el fill de Rosa Llaneras Mayol, pare de la meua mare.

9. Arreu de Mallorca

Sant Martí de Llaneres o Llaneres, o Castell d'Empordà (Girona) és el nom d'un municipi del Baix Empordà.

El segle XIV el trobam a Felanitx, Bunyola, Santanyí i Castellitx (avui Algaida). Avui n'hi ha a Palma, Felanitx, Porreres, Lluçmajor, Algaida, Campos, etc. (Els de les guies) provenen de Porreres, Felanitx i Santanyí.

10. Llaneras sollerics emigrats fora de Mallorca

A Audincourt (França) el segle passat, segons "Paris Balears" hi viva Pep Llaneras i la seva muller Magdalena Llaneras Bauzá. Solien passar els estius, uns quants mesos a Sóller.

Una mirada forana, Sóller en la literatura artística del segle XIX

*Marina Frau Maestre
i Bernat J. Mateu-Morro¹*

Resum

Mallorca fou, al llarg de tot el segle XIX, l'escenari dels viatges d'erudits i il·lustrats europeus. Els visitants venien atrets pel caràcter rural de la societat mallorquina, a la que veien com un reducte aïllat i endarrerit dins Europa i que desapareixeria amb l'imminent industrialització. La seva arribada s'incrementà arrel de la creació d'una línia regular que unia el port de Palma amb Barcelona i la publicació de les obres de Bonaventure Laurens o George Sand. Dites obres inauguraren l'eix Deià-Sóller-Valldemossa, creant així un itinerari al que sempre intentarien acudir i recollir els futurs viatgers. En aquest sentit, Sóller tingué un paper important en el marc de la literatura artística d'aquest segle.

Aquesta comunicació pretén revisar la imatge que aquestes obres generen de Sóller, destacant els elements o els aspectes del poble en els quals els visitants hi paren atenció. Ressaltant també la repercussió d'aquests treballs en l'àmbit artístic, patrimonial i turístic.

1. Introducció

La present comunicació neix de l'interès que tradicionalment han generat i continuen generant els escrits sobre Mallorca dels viatgers del segle XIX.

La literatura de viatges és un gènere literari que es popularitzà en els segles XVIII i XIX lligat sobretot a la realització del Grand Tour per Europa que els joves de les famílies més riques duïen a terme per consolidar la seva formació. Tot i que Mallorca no fou el destí preferit, possiblement per la seva insularitat, un bon nombre de forasters arribaren a l'illa atrets per la promesa d'un paradís aturat en el temps, una natura exuberant i un món que semblava no haver canviat amb el pas dels segles.

A més, Sóller es convertí en una de les excursions més sol·licitades per part dels primers turistes que, en els seus escrits no dubtaran en descriure i donar informació sobre el municipi.

El tema de la mirada dels viatgers a Sóller ja va ser tractat per Antoni Vives Reus¹ durant les I Jornades d'Estudis locals, pel que hem pres l'article com a punt de partida. Així, el que ens interessa ara és incidir en quines foren les imatges i impressions que en els texts dels viatgers es formaren de Sóller, entenent-les com a una de les principals fonts per a la conversió de Sóller en tema artístic especialment en els primers anys del segle XX.

En definitiva, el que es planteja a Una mirada forana, Sóller en la literatura artística del segle XIX és una revisió directa de les fonts escrites per tal d'establir quins foren els focus en els que es fixaren els viatgers i quines són les imatges simbòliques que es varen conformar amb el seu conjunt.

¹ Graduats en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears. Estudiants del Màster de Patrimoni Cultural: investigació i gestió a la mateixa universitat. marinafraumaestre@gmail.com. bj.mateumorro@gmail.com.

² VIVES REUS, A. "La primera promoció turística de Sóller: les visions dels viatgers del segle XIX". I Jornades d'estudis Locals a Sóller. Sóller (2007). P. 151-166.

2. La literatura de viatges en el segle XIX

Entenem per literatura de viatges el conjunt d'obres escrites amb la intenció de donar a conèixer un lloc o una cultura sobretot gràcies a la descripció ja sigui real o fictícia de les experiències d'un viatger². Es diferenciarà, per tant, de la narrativa o la novel·la pel gran protagonisme de les descripcions del paisatge i de la població local que contrasta amb la poca importància donada a la narració. Encara així el terme no ha estat exempt de polèmica pel que alguns autors prefereixen l'ús de conceptes com descripcions de viatges³. Des de l'Antiguitat, l'home s'ha vist fascinat per les descripcions de mons llunyans, la recreació de la vida de gentes i cultures diferents pel que no tardaran a sorgir els primers exemplars escrits. Però serà a partir del segle XIV, amb el Renaixement i els viatges de formació dels artistes que aquests assoleixen una major rellevància. En el segle XVII i XVIII es convertiren en el millor reflex del jove erudit il·lustrat influenciat a més per una gran dosi de l'auge científic imperant a l'època. Aquestes obres es convertiren més prest que tard en un catàleg d'imatges simbòliques que s'incorporaran al repertori de temes artístics. A més a més amb el segle XIX el triomf definitiu de la burgesia sobre l'aristocràcia, la literatura de viatges servirà de guia i promotora d'un incipient turisme arreu d'Europa.

2.1. El cas de Mallorca.

A principis del segle XIX, molts de joves europeus continuaren la tradició del Grand Tour pel que arribaren a Espanya a la recerca de paradisos occidentals i noves aventures. No succeí el mateix amb Mallorca, que, per la seva insularitat quedà allunyada dels principals itineraris. Ara bé, els primers viatgers que visitaren l'illa ho feren cercant l'exuberància del paisatge illenc encara molt enfora de les transformacions decimonòniques.

L'apogeu de Mallorca com a destí romàntic s'inicia amb l'estada de Chopin i George Sand a Valldemossa des de desembre de 1838 fins al febrer de 1839. Un hivern a Mallorca⁴ de l'escriptora és el relat de la decepció d'una viatgera que cercant el mite es troba de ple amb el rebuig d'una societat molt endarrerida si bé admira l'arquitectura de Ciutat, el ball mallorquí i els vestits folklòrics així com també el seu paisatge.

Alguns mesos més tard, el setembre de 1839, arribà a l'illa un altre francès, Jean-Bonaventure Laurens, autor de *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*⁵. La seva visita té una clara intenció artística: cerca un nou indret sobre el que escriure, donat que Mallorca era el paradís desconegut d'Europa. La importància del volum recau no només en ser el primer, també en les seves litografies, vertaderes protagonistes i a les que el text, únicament acompanya.

La línia regular de transport de passatgers entre Barcelona i Palma a bord del vapor El Mallorquí a partir de 1837 fa que l'afluència de viatgers augmenti⁶, configurant-se al voltant de 1840 el mite romàntic de Mallorca gràcies a tota una sèrie de publicacions on predominen les descripcions dels paisatges amb una natura que sembla infinita i plena de poètica⁷.

Les descripcions que de l'illa fan els viatgers durant el segle XIX ens permeten atracar-nos a indrets i monuments que formaren part d'un paradís avui dia perdut.

2 SANTOS ROVIRA, J. M. y ENCINAS ARQUERO, P. "Breve aproximación al concepto de literatura de viajes como género literario" a Revista electrónica de estudios filológicos, n° 17 (2009).

3 REGALES SERNA, A. "Para una crítica de la categoría de Literatura de viajes" a Castilla. Estudios de literatura, n°5 (1985). P. 63-85.

4 SAND, G. Un hivern a Mallorca. Edhasa (1992). Barcelona.

5 LAURENS, J.B. Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca (1840). Ediciones de Ayer (1971[1840]). Palma de Mallorca.

6 BARCELÓ PONS, B. "Història del turisme a Mallorca" a Treballs de la Societat Catalana de Geografia, n°50, vol. XV. P. 31-55.

7 ALZAGA RUIZ, A. "El viaje a Mallorca en el siglo XIX, la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos" a Espacio, Tiempo y Forma, serie VII, Historia del Arte t.18-19 (2005-2006). P. 163-193.

2.2. Els llibres de viatges a Sóller.

Malgrat que no trobam cap obra referida específicament al cas de Sóller sí que és evident la importància que els viatgers atorgaren al municipi, tant en els relats dedicats a Mallorca com als de les Illes Balears⁸. La gran difusió de les obres de George Sand i Jean-Bonaventure Laurens configurarà l'eix Sóller-Deià-Valldemossa, en moltes ocasions s'identificava la visita a aquests indrets com un viatge a la totalitat de Mallorca.

a. Els autors.

L'estudi dels viatgers que arribaren a Sóller va ser iniciat per Antoni Vives⁹. En el seu article es fa una relació dels autors que escrigueren sobre Sóller des del segle XVII fins a principis del XX. Per les característiques del nostre estudi i l'extensió limitada de la comunicació no aprofundirem en les particularitats de cadascun d'ells. Ens centrarem doncs, en establir un perfil comú al que responen la gran majoria dels escriptors.

Per molt que en el context Europeu la dona començava a emancipar-se, tots els viatgers que arribaren a Sóller foren homes, únicament hem de mencionar a George Sand, autora d'una obra de cabdal importància, en la que es cita Sóller, qui mai trepitjà el poble.

Econòmicament gaudien d'una posició, com a mínim, acomodada. I és que les illes foren visitades per cònsols o emissaris de govern¹⁰; il·lustres erudits¹¹, artistes¹², comerciants¹³, científics¹⁴ i una menció especial hem de fer a l'Arxiduc Lluís Salvador d'Ausburg-Lorena que pel paper que desenvolupà dins la societat mallorquina resulta difícil classificar-lo dins d'alguna de les categories anteriors.

Diferents són les motivacions que els porten a Mallorca des de els compromisos professionals, passant per l'asil polític, la recerca romàntica de nous paisatges o l'estudi positivista de l'illa.

Tots ells, foren deutors de l'esperit il·lustrat i liberal que imperava en l'Europa del moment de la que provenien destacant especialment els viatgers de França però també de la Corona d'Àustria-Hongria i Anglaterra a més d'alguns cas de visitant català. Hem afegit les aportacions de Jeroni Berard i d'Antoni Furió malgrat que es tracti d'autors mallorquins perquè les seves obres responen al mateix patró que la dels forans. Cal també diferenciar entre dos tipus de viatger o relat: el romàntic amb descripcions poètiques i amb una vocació clarament literària i les científiques que cerquen la relació de dades amb la màxima objectivitat possible (amb més o menys èxit).

Les obres assoliren gran difusió gràcies a traduccions i reedicions. Això farà que els viatgers que arribaren en el darrer terç del segle quedin condicionats per els relats anteriors i que en molts de casos havien esdevingut l'origen del seu interès per l'illa. Aquesta influència no es limità en l'itinerari sinó en els temes i el mode en que es decideix descriure.

En la majoria dels casos la bona rebuda als viatgers per part dels erudits locals posa de manifest la bona consideració que es tindrà d'aquest primitiu turisme i també contribuiran en el relat que construeixen els viatgers guiant-los i recomanant allò que mereix ésser visitat.

8 Gaston Vuillier insereix les Balears dins d'un context encara més ampli visitant les illes del Mediterrani occidental. VUILLIER, G. Les illes olvidades. Editorial Moll (1990). Mallorca.

9 VIVES REUS, A. "La primera promoció."

10 André Grasset de Saint Sauveur (1757-1810) enviat per Napoleó de França o Charles Toll Bidwell, cònsol anglès (1832-1887).

11 Jean-Bonaventure Laurens (1801-1890); Charles Dembowski; Pau Piferrer i Fàbregues (1818-1848); Charles William Wood; Joan Cortada (1805-1868); Antoni Furió i Sastre (1798-1853).

12 Jeroni Berard i Solà (1742-1795); George Sand (1804-1886); Gaston Vuillier (1845-1915); Gustav Doré (1832-1883); Francesc Xavier Parcerisa (1803-1876).

13 Josep Antoni Cabanyes Ballester (1797-1852).

14 Herman Alexander Pagenstecher (1825-1889); Moritz Willkomm (1821-1895).

b. La mirada sobre Sóller.

A partir de la consulta de les fonts, hem desconstruït cadascuna de les narracions per tal d'establir els temes més freqüents i aquells en els que es fa una major incidència. A continuació els presentam a partir de les cites dels propis autors.

I. El poble.

L'orografia muntanyosa del terreny feia que fos aquest el primer element que destacaren del municipi, ja que era un impediment per a l'arribada al poble. La pràctica majoria de visitants refereixen la dificultat d'arribar fins a la vil·la. I és que Sóller compta només amb quatre vies d'accés, tres d'elles terrestres, són la carretera de Palma que passa per la Serra d'Alfàbia i més transitada, la de Deià i la de Lluc. Es posa de manifest l'aïllament geogràfic del poble però també la precarietat de les comunicacions, extensiva a tota l'illa. De fet per baixar a la vall l'accés es feia sobre ase deixant a Alfàbia els carros. Al respecte, Joan Cortada escrigué:

“Y está muy lejos de ser una exageración, no hay cristiano que pueda andar por las sendas, que no caminos, que conducen de uno a otro punto. Y cuando el viajero molido, quebrantado y cubierto de sudor llega por fin a un pueblo le aguarda una mala y asquerosa posada, y una cama a propósito para no dormir, sino para quitar el sueño al primer dormilón del mundo”¹⁵.

Abans d'arribar al nucli urbà una aturada és obligatòria, situats sobre la vall, aquesta es mostra en tot el seu esplendor. Ningú s'escapà de l'encisadora opulència de les vistes. Tinguem en compte que és en el segle XIX quan el paisatge esdevé protagonista i gènere autònom a nivell pictòric. El contrast entre les imponents muntanyes i la fertilitat de la vall copsarà les descripcions destacant la verdor dels horts d'arbres fruiters, sobretot els tarongers.

“;Ay región bella, ay valle regalado! razón tuvieron en deponer su ferocidad los valientes árabes que invadieron Mallorca, y bien se concibe como sojuzgada la capital, las armas cristianas no encontraron resistencia; porqué muy duro ha de ser el corazón que tu no ablandes, y muy miserable el alma en que no introduzcas sosiego y dulcedumbre. ¡Ay, valle hermoso!”¹⁶.

“Plantado todo de naranjos, bosque siempre verde, como una inmensa alfombra bordada de oro”¹⁷.

“A cada lado ve levantarse agigantados montes llenos de quebradas, con mil picachos que al parecer quieren desplomarse sobre él, habitación de aves de rapiña y de cabras salvajes. A sus pies un espantoso y profundo valle aumenta el pavor y la admiración del curioso que sin advertirlo se desliza por una una cuesta serpenteada entre mil hierbas olorosas y salutíferas”¹⁸.

El poble es trobava envoltat d'un anell de tarongers que impedièn el pas als raigs del Sol, singularitat a la que s'atribueix l'excel·lència del fruit. Per les descripcions podem veure que malgrat la varietat dels conreus, els tarongers guanyaren l'indiscutible protagonisme gràcies a descripcions hiperbòliques.

“Els nisprers, les llimoneres, les pomeres, les palmeres, els ametllers, els plataners, els cirerers, les figueres, els melicotoners i els albercoquers es confonen i es perden dins l'oceà de tarongers que cobreixen totalment la plana. És el jardí de les Hespèrides”¹⁹.

“Este valle, abrigado por montañas muy elevadas, de las cuales brotan algunos manantiales suficientes para el riego, ofrece todas las riquezas de la vegetación mallorquina. He visto árbol que sostenía dos mil quinientas naranjas; he cortado de una cepa un racimo que pesaba veintidós libras; el fruto de la higuera es muy succulento, y las peras y los melones son igualmente exquisitos”²⁰.

15 CORTADA, J. Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845. Miquel Font Editor (2008). Palma de Mallorca. P. 95.

16 PARCERISA, F. X. Recuerdos y bellezas de España: Mallorca. José J. de Olañeta (2004[1842]). Palma. P. 293.

17 DAVILLIER, C; DORÉ, G. “Viaje a Mallorca” dins Panorama Balear, vol. 10. Taller Mossèn Alcover (1951). Palma. P. 15.

18 FURIÓ, A. Panorama Óptico-histórico-artístico. Imprenta. La Palmesana (1988[1840]). Palma. P.224

19 VUILLIER, G. Les illes... P. 74. La mateixa comparació ja va ser feta per Joan Cortada l'any 1845 a CORTADA, J. Viaje a Mallorca... P. 99.

20 LAURENS, J. B. Recuerdos de un... P. 86.

Per les descripcions que es feren del poble es pot deduir que encara que la prosperitat econòmica fos un fet, aquesta no es va traduir ni a nivell urbanístic ni arquitectònic. De cases blanques i senzilles²¹, Sóller era un poble sense ostentació amb multitud de carrers i carrerons regats pel torrent que portava aigua a cases i horts.

“El pueblo es deliciosamente pintoresco, más que ningún otro pueblo de Mallorca. Tiene el encanto de la decadencia y la vejez”²².

“Les cases blanques de Sóller brillen dins la verdor, alegrant encara els fons florits de la vall”²³.

“Sumergida la villa en medio del sombrío follaje de los huertos que la rodeaban y llenaban el valle, producía un efecto agradable, que se aumentaba con las innumerables casas blancas esparcidas por los huertos y con las torres de la iglesia”²⁴

Com a principals monuments es destacaren l'Església de Sant Bartomeu, que encara presentava l'aspecte barroc i la fortificació moderna, la Creu des Coll per la que es passa des de la carretera de Palma o el convent. Tot això prova el caràcter unitari que devien tenir les construccions del poble pel que en general és l'església la única destacada.

Amb tot, la singularitat de Sóller no residia en el poble en sí, sinó en l'indret sobre el que s'aixecava. Així, la identitat de la vila queda definida per la vall, les muntanyes que l'envolten i el conreu dels arbres fruiters, especialment els tarongers.

II. El port.

En relació al Port els viatgers faran incís en dos aspectes: el caràcter de paratge verge i natural que tenia i el gran trànsit que es produïa entre aquest i el poble.

Els viatgers descriueren la via que uneix Sóller amb el port com un tranquil camí, a peu pla, envoltat d'arbres fruiters i on es pot gaudir del treball i l'espectacle dels margers. A més, aquest estava constantment transitat per pagesos i comerciants que traginaven diferents tipus de mercaderies.

Sobre la seva aparença coincideixen a ressaltar la bellesa natural del Port per molt que també es detenen en descriure els oratoris de Santa Caterina d'Alexandria, actual seu del Museu de la Mar de Sóller, el de Sant Ramon de Penyafort o les ruïnes del castell del Port que es trobaven a vorera de la mar i que avui queda imbuït dins del nucli urbà. Front la trama urbana actual, els viatgers narren la sola presència d'algunes casetes de pescadors.

“Su entrada estrecha pero de líneas correctas y sencillas, parece más bien trazada por el arte que por la misma naturaleza”²⁵.

“Bellísima es la vista que se disfruta desde lo alto de este montecillo; por la parte del mar todo es tan grandioso como romántico. A nuestros pies veíamos por debajo de una notable profundidad, el mar agitado estrellándose contra las paredes de rocas verticales y socavando con sus olas constantemente la base”²⁶.

Més enllà de les simples descripcions, la literatura de viatges també s'omplí d'anècdotes que visqueren els escriptors durant el seu periple. En aquesta línia, Laurens contà com volent dibuixar les restes del Castell del Port va ser atacat per quatre sollerics que el capturaren i empresonaren per incompliment de la llei que impedia prendre plànols d'una fortalesa reial sense un permís exprés. Feu falta la intervenció del cònsol francès per resoldre el malentès. El conjunt dels fets és presenten d'una manera que rossa la caricatura, pel que no ens estranya que Laurens afirmés:

“Al fin y al cabo regresé a Sóller, riendo alegremente de haber sido tomado por enemigo de la patria y de

21 “(...) aquellas casas señoriales, velles però grandioses, que hi ha a Sóller” GARCÍA BONED, G. Mallorca vista per viatgers alemanys. Miquel Font Editor (2003). Palma. P. 55.

22 WOOD, C. W. Cartas desde Mallorca. Ediciones de ayer (1968[1888]). Palma. P. 164.

23 VUILLIER, G. Les illes... P. 75.

24 PAGENSTECHEER, H. A. La isla de Mallorca. Reseña de un viaje. El Drac Editorial (1989[1867]). Palma. P. 96.

25 PARERA SAURINA, M. Mallorca artística, arqueológica y monumental. José J. de Olañeta Editor (1991[1904]). Palma. P. 152.

26 PAGENSTECHEER, H. A. La isla de... P. 104.

la Constitución”²⁷.

III. El comerç.

Quan els escriptors es refereixen al comerç, sempre el relacionen amb el Port ja que aquest és imprescindible per a poder dur a terme l'activitat exportadora dels productes agrícoles, on destaquen, especialment, la venda de taronges a l'Europa continental.

Charles Toll Bidwell fixa en 200.000 dòlars el valor de les taronges exportades a Marsella i que serien que ocuparia el 3er lloc en volum d'ingressos per sota del vi i l'oli d'oliva. Explicà que anys enrere Sóller havia estat un dels ports principals d'exportació del cítric a Europa i que s'arribà a produir la quarta part de la collita de tota Espanya, però aquesta s'ha vist retallada a menys d'un quart per culpa d'una plaga, deixant a València com a la major productora de taronges²⁸.

Els viatgers no destaquen activitat industrial en el municipi, com tampoc una mecanització o industrialització dels treballs agrícoles. Així i tot, alguns fan recomanacions en aquest sentit.

“És probable que si es generalitzàs la introducció de maquinària agrícola moderna i s'explicàs als pagesos com utilitzar-la de manera pràctica, s'aconseguiria una revolució considerable en el sistema de cultiu de les finques; però si es deixa la iniciativa als agricultors nadius passaran molts d'anys abans que el sistema actual canviï de manera essencial”²⁹.

IV. Els costums.

En general, els visitants estrangers, es sentiren molt atrets per la cultura i les tradicions mallorquines. Abunden en els seus escrits les descripcions dels vestits típics i les del ball de bot. I és que la gran majoria no poden establir paral·lels entre la nostres costums i les europees del moment ja que aquestes eren el reflex d'una societat més endarrerida.

A Sóller, cridà molt l'atenció dels viatgers la celebració de Es Firó, festivitat que recordava l'atac islàmic a Sóller i la victòria dels cristians l'onze de maig de 1561. El port i el poble s'omplien d'ambient festiu i era una data en que es solien rebre un major nombre de visitants. G. Doré comparà la festa sollerica amb la de moros i cristians d'Alcoy³⁰.

Una altra de les costums dels habitants de Sóller fou el ball, la música i el glosar descrit per Antoni Furió amb els següents termes:

“La gaya-ciencia o el glosar, como aquí se dice, es peculiar en estos naturales, particularmente la gente ordinaria, que aficionada a los licores, entonan en los días festivos, dentro los templos de Baco, himnos en idioma del país, saliendo los versos más graciosos de sus labios por el acento de su peculiar pronunciación”³¹.

V. Els sollerics.

Els sollerics foren descrits com a homes feners i destres en el conreu i comerç si bé es destacà la seva afició al beure.

De pell clara pel poc Sol que arriba a la vall i la frondositat dels tarongers, les solleriques gaudeixen d'una singular bellesa que es converteix en exòtica gràcies als vestits amb ratlles de colors i rostres emmarcats pel rebosillo. Pel vestir foren sovint comparats amb musulmans o grecs. No podem pensar, però que el de Sóller és un cas aïllat sinó que trobarem descripcions d'aquesta manera de vestir semblant a la mora per tota l'illa. L'estudi de les descripcions dels viatgers ens serveix per a constatar, a més, com durant la segona

27 LAURENS J. B. Recuerdos de un... P. 88.

28 TOLL BIDWELL, C. Les Illes Balears. Leonard Muntaner (1997[1876]). Palma. P. 76.

29 TOLL BIDWELL, C. Les Illes Balears... P. 64.

30 DAVILLIER, C.; DORÉ, G. “Viaje a Mallorca”... P. 15.

31 FURIÓ, A. Panorama Óptico-histórico... P. 225.

meitat del segle XIX, els homes anaren abandonant la vestimenta tradicional mentre perdura en el cas de les dones.

També es destacà la bona veu dels vilatans que, en molts de casos eren cridats per cantar a la Seu.

“La gente robusta, de color claro y la voz muy sonora. Mantiene música y maestro con mucho crédito en la Cathedral a que provehe de los mejores pibles y famosos tenores, en su coro. Gente honrada y decente; vestir al uso de la montaña”³².

En contra d'aquestes paraules l'anglès Charles William Wood especificà:

“Las mujeres dicen sus devociones con una entonación muy curiosa. La verdadera música y la melodía son cosas desconocidas para ellos”³³.

Ell mateix parà atenció a un altre dels aspectes dels mallorquins i ho comentà durant la seva estança a Sóller:

“Jamás había oído voces como las de los mallorquines, salvo en Alemania. Son altas, molestas y asperas. [...] Se gritan unos a otros como si el sentido del oído no existiera, o se encontraran a gran distancia unos de otros. Podrían despertar a un muerto. A veces he salido corriendo, pensando que iba a ocurrir algo horrible. Nada en esta isla es musical ni suave, excepto, quizás, el croar de las ranas, poseedoras de lo que, incluso en su país, es consa excelente: una voz suave y musical”³⁴.

Altres trets característics dels sollerics foren la simpatia, gràcia i refinats modals i educació per molt que hem d'aclarir que aquesta visió estarà completament influenciada per l'experiència personal de cadascun dels viatgers.

“El pueblo más agudo y chistoso de la Isla”³⁵.

c. Repercussions.

Aquests llibres de viatges promogueren la creació d'un repertori d'imatges sobre la idea de Sóller que no sempre es correspongué amb la realitat, la Sóller física, però que s'anirà repetint d'obra en obra. La pintura no tardà en reproduir aquest ideari, especialment a principis del segle XX quan el municipi es converteixi en un dels focus artístics de Mallorca.

La literatura artística suposà, al mateix temps, la posada en valor de molts dels béns patrimonials de l'illa i per tant del poble i un primer intent de difusió d'aquests.

I finalment, podem extreure una tercera repercussió, els llibres dels viatgers serveixen de base per a un incipient i encara molt primitiu turisme, servint de guia a futurs viatgers però també fent recomanacions als sollerics sobre la gestió dels monuments, els hostatges i fins i tot les comunicacions.

“Abrid caminos, mallorquines, abrid posadas; vuestra isla será entonces visitada, porque en verdad lo merece y no olvidéis que en Francia, en Suiza, en Italia y en Bélgica la mucha concurrencia de extranjeros es una verdadera riqueza”³⁶.

3. Conclusions

En definitiva, l'anàlisi de les obres de viatges a Mallorca posen de manifest la importància de Sóller dins l'itinerari dels viatgers ja des dels inicis de l'activitat viatgera i que s'anà consolidant al llarg del segle.

Les descripcions que es fan del poble i les característiques ens mostren no només la situació objectiva en el segle XIX sinó que suposen també una valoració i comparació en relació a la resta d'Europa. Viatjar

32 DE BERARD, J. Viaje a las Villas de Mallorca. Ajuntament de Palma (1983[1789]). Palma. P. 68.

33 WOOD, C. W. Cartas desde Mallorca.... P. 169.

34 WOOD, C. W. Cartas desde Mallorca.... P. 158.

35 DE CABANYES I BALLESTER, J. A. Notas y observaciones hechas en mi viaje permanencia en Mallorca. Editorial Pòrtic (1970). Barcelona. P. 112.

36 CORTADA, J. Viaje a la Isla ... P. 97.

implica conèixer una nova cultura i un nou indret, però per descriure-les, s'ha de fer ús dels referents de la persona que viatja i que per tant, la condiona. D'aquesta manera, Sóller serà analitzada des de l'òptica contextual de cadascun dels visitants, és a dir s'ens està mostrant el poble més enllà del context local. Malgrat l'interès i la rellevància dels propis textos, aquestes obres acostumen a acompanyar-se de dibuixos, gravats o fotografies que enriqueixen el discurs i que són una font documental cabdal per conèixer la realitat sollerica en el segle XIX.

4. Bibliografia

- ALZAGA RUIZ, A. “El viaje a Mallorca en el siglo XIX, la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos” a Espacio, Tiempo y Forma, serie VII, Historia del Arte t.18-19 (2005-2006). P. 163-193.
- BARCELÓ PONS, B. “Història del turisme a Mallorca” a Treballs de la Societat Catalana de Geografia, n°50, vol. XV. P. 31-55.
- CORTADA, J. Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845. Miquel Font Editor (2008). Palma de Mallorca.
- DAVILLIER, C; DORÉ, G. “Viaje a Mallorca” dins Panorama Balear, vol. 10. Taller Mossèn Alcover (1951). Palma.
- DE BERARD, J. Viaje a las Villas de Mallorca. Ajuntament de Palma (1983[1789]). Palma.
- DE CABANYES I BALLESTER, J. A. Notas y observaciones hechas en mi viaje permanencia en Mallorca. Editorial Pòrtic (1970). Barcelona.
- DEMBOWSKI, C. Viaje a Mallorca. Editorial Clumba (1953[ca. 1840]). Palma.
- FURIÓ, A. Panorama Óptico-histórico-artístico. Imprenta La Palmesana (1988[1840]). Palma.
- GARCÍA BONED, G. Mallorca vista per viatgers alemanys. Miquel Font Editor (2003). Palma.
- LAURENS, J.B. Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca (1840). Ediciones de Ayer (1971[1840]). Palma de Mallorca.
- PAGENSTECHE, H. A. La isla de Mallorca. Reseña de un viaje. El Drac Editorial (1989[1867]). Palma.
- PARCERISA, F. X. Recuerdos y bellezas de España: Mallorca. José J. de Olañeta (2004[1842]). Palma.
- PARERA SAURINA, M. Mallorca artística, arqueológica y monumental. José J. de Olañeta Editor (1991[1904]). Palma.
- REGALES SERNA, A. “Para una crítica de la categoría de Literatura de viajes” a Castilla. Estudios de literatura, n°5 (1985). P. 63-85.
- SAND, G. Un hivern a Mallorca . Edhasa (1992). Barcelona.
- SANTOS ROVIRA, J. M. y ENCINAS ARQUERO, P. “Breve aproximación al concepto de literatura de viajes como género literario” a Revista electrónica de estudios filológicos, n° 17 (2009).
- TOLL BIDWELL, C. Les Illes Balears. Lleonard Muntaner (1997[1876]). Palma.
- VIVES REUS, A. “La primera promoció turística de Sóller: les visions dels viatgers del segle XIX”. I Jornades d'estudis Locals a Sóller. Sóller (2007). P. 151-166.
- VUILLER, G. Les illes oblidades. Editorial Moll (1990). Mallorca.
- WOOD, C. W. Cartas desde Mallorca. Ediciones de ayer (1968[1888]). Palma.

Lurdes Ferrà Pericàs

De la invisibilitat al testimonialisme.

La presència de la dona a la premsa local des de 1975 fins a l'actualitat.

El cas del setmanari Sóller.

Resum

El setmanari Sóller, recurs indispensable per a qualsevol investigació que tenguí per objecte l'estudi contemporani de la comarca, ha estat poques vegades l'objecte de l'anàlisi. L'estudi de la presència de la dona a les seves pàgines, des dels inicis de la transició democràtica, ofereix una mirada crítica no sols d'àmbit local sinó de la societat espanyola en general. Com ha evolucionat el grau de visibilitat de la dona als mitjans de comunicació reflecteix la pervivència de models i estereotips socials heretats gairebé sense cap manipulació.

1. Introducció

Desafortunadament, no són molts els estudis que s'han fet amb perspectiva de gènere a les nostres illes. No per manca de fonts. Tal volta, manquen els recursos i també les ganes de sentir la veu d'aquells que han estat silenciats durant segles.

“Mallorca no ha estat fecunda quant a la producció d'estudis sobre la història de la dona¹” asseguraven Escartín i Serrano l'any 1997. Més d'una dècada després, l'afirmació segueix vigent.

Davant d'aquest silenci, sols interromput amb murmurs, crec que es fa necessari visibilitzar la dona en moltes disciplines. La història es converteix en aliada indispensable en aquesta empresa i la seva relectura és una tasca constant a dia d'avui.

Però rellegir la història no sempre és suficient i, de vegades, cal tenir en compte molts d'elements que passen desapercebuts. Els mitjans de comunicació n'és un d'ells i la història poques vegades ha recorregut a la premsa per a fer visible la dona.

Sens dubte, aquest estudi pot servir de precedent per a descriure una història social, de la premsa, en què la dona tenguí cabuda. A través d'aquest breu estudi, però gens insignificant, es pretén, precisament, oferir al lector una evolució d'aquesta visibilitat a la premsa en un període concret. En definitiva, una història de la presència de la dona als mitjans de comunicació.

1 ESCARTÍN, Joana M. i SERRANO, Aina R.: *La dona en la Mallorca contemporània*. Documenta Balear. Palma (1997). Pàg. 5

Fent ús de fonts històriques i una metodologia pròpia d'aquesta disciplina, he utilitzat el cas d'un setmanari local, des dels inicis de la transició a la democràcia fins a l'actualitat, per il·lustrar una situació generalitzada, no sols a les illes sinó a la resta de l'estat espanyol. Aquest treball pretén reflectir objectivament quina ha estat l'evolució de la presència de la dona en el darrer terç del segle xx i els inicis del segle XXI als mitjans de comunicació partint d'un cas local: el setmanari *Sóller*.

El setmanari *Sóller* té moltes qualitats per les que pot ésser font d'estudi però principalment ofereix una història local que no es pot trobar a cap altre municipi de les Illes Balears i, difícilment a la resta de l'estat espanyol. La seva trajectòria ininterrompuda durant més de cent anys² i l'afecció d'un públic fidel que sobrepassa diverses generacions garanteix que tenc entre les mans, més que un setmanari, un bé patrimonial documental que cal conservar i, sobretot estudiar en totes les seves possibilitats.

Establir 1975 com a inici cronològic no és fruit de la casualitat ni un caprici injustificat. Ben al contrari. Hi intervenen dos factors molt interrelacionats entre si. En primer lloc, analitzar la presència de la dona a la premsa durant èpoques anteriors com el franquisme hagués resultat molt interessant. Ara bé, no caldria esperar una evolució ni un canvi significatiu d'unes dècades a altres. Fruit del mateix imaginari col·lectiu i l'estructura social que definí la legislació franquista, la dona no tenia un pes fonamental a la vida pública i, moltes vegades, tampoc a la privada. Això, afavorí que el *segon sexe*³ no tengués cabuda en uns mitjans de comunicació que havien de passar la censura.

En segon lloc, aquesta situació prèvia es va veure completament alterada amb la mort de Francisco Franco el 20 de novembre de 1975. El dictador havia deixat tots els fils ben fermats abans de morir de tal forma que el règim, que ell havia instaurat quaranta anys abans, es perpetuà indefinidament sota el signe de la monarquia. Molts de sectors tenien altres plans des de l'oposició. La democràcia es va convertir en punt de trobada de gairebé tots ells i pocs sectors s'hi varen oposar. La Constitució, que convertia Espanya en una monarquia parlamentària, iniciava, definitivament, un procés de reformes, canvis i esperança.

En aquesta època s'assentaren les bases polítiques, legislatives, econòmiques i socials d'un període que arriba fins els nostres dies. L'apertura internacional de l'estat espanyol fou determinant perquè els canvis succeïssin molt més aviat del que ningú no podia esperar mai. Definitivament, l'estat ha sofert un procés de canvi innegable amb cap altre període precedent. Mai no s'havia viscut un procés que pogués modificar els mecanismes polítics, econòmics i socials tan ràpidament i de forma perdurable i estable en el temps.

La societat ha canviat tant durant aquests anys que el seu curs és impredecible. El canvi s'ha produït des d'àmbits molt diferents que van des de l'educació a les tecnologies i les relacions humanes. Aquest canvi en les relacions ha modificat una estructura social tradicional i innaltable pràcticament durant segles. Homes i dones han vist com canviaven els seus papers i el destí que la vida -i la religió- els hi havia assignat.

Cal destacar, en aquest sentit, l'evolució que ha experimentat la dona durant aquests anys. L'alliberament viscut no el podem trobar en cap època anterior. Avui, assolida la igualtat legislativa d'ambdós sexes, pràcticament per primera vegada⁴, sembla que les dones no tinguin límits laborals, familiars ni càstigs socials. Ara bé, molts d'indicadors assenyalen que la igualtat legislativa no ha arribat a efectuar-se en una igualtat social.

Els mitjans de comunicació, i la premsa concretament, són, en aquest sentit, un element molt interessant per analitzar. De fet, els seus resultats poden ser útils a diverses disciplines, tant com indicadors socials antropològics com evolutius dins la història. L'estudi de la premsa permet arribar a conclusions absolutament interdisciplinàries i que pocs elements ofereixen a l'estudi de la història.

² El setmanari *Sóller* inicià el seu transcurs el 1885.

³ Concepte definit per Simon de Beauvoir a la seva obra mestra *El segund sexe* de 1949. És una de les obres fundacionals del feminisme que no arribà a Espanya fins el 1962, a través d'una traducció argentina, de forma absolutament clandestina.

⁴ La Constitució de 1931 ja reconeixia el principi d'igualtat a través de l'article 25. Però deixà de ser vigent ben aviat ja que el cop d'estat de 1936 i la posterior victòria de les tropes rebels destruïren qualsevol rastre d'aquesta època.

2. *Sóller*, dona i la fi d'un període

La portada d'un periòdic marca sens dubte una imatge i una ideologia de rerefons. Els seus titular i les seves fotografies són reflexe d'un pensament social.

El número 4627 del setmanari *Sóller* marca l'inici d'aquesta investigació. És, com he dit abans, el que anuncia la mort de Franco. Des d'aquest fins el número 4632 (6 setmanaris) cap porta l'imatge d'una dona com a portada principal. Només el número del 29 de novembre mostra una recent nomenada reina Sofia que aguaita rere el seu espós, protagonista per aclamació del període que comença. El darrer número del 1975 també mostra una dona, però no sola i com una imatge secundària.

Cap de les portades analitzades del període 1975/76 té com a protagonista la fotografia d'una dona. De fet, el número del 17 de gener de 1976 mostra en portada els possibles batles de la vila. Per suposat, es dona per segur que serà home.

Dels 14 setmanaris estudiats per aquest període només apareixen a la portada 3 imatges amb dones, acompanyades sempre per homes o com a rerefons de la fotografia; símbol evident de la societat tradicional masculista i reimpulsada per Franco des de 1939. Si giram la primera plana en els setmanaris del 1975, no ens sorprenem ja que la tendència és la mateixa que en la portada. Cap dona no és protagonista a cap fotografia interior. Però a l'any 1976, la dona hi serà, almenys, present. Els percentatges són els següents tenint en compte les fotografies en què apareixen només homes, dones o ambdós sexes.

La incorporació de la imatge de la dona com a element protagonista és un fet en aquest primer anys de la transició. Però aquesta incorporació va acompanyada d'un notable augment de la fotografia masculina que guanya terreny a la fotografia en què ambdós sexes comparteixen protagonisme.

Respecte a l'autoria dels articles, és important la presència de Aina Colom en aquests primers anys de la transició. Els setmanaris que corresponen a la mort del dictador i els sucesius tenen un 66'6% de mostres en què hi ha només un article escrit per dona a cada setmanari. La resta de les mostres no porta cap article amb signatura femenina. Comprovam que encara que la dona hi és present, la seva presència és quantitativament insignificant.

Que la dona fós autora de qualche fotografia és cosa improbable durant tot el període analitzat. No s'ha trobat cap fotografia signada per alguna dona en totes les mostres estudiades que corren des de 1975 fins el 2006.

Anem ara a veure en quin nombre les dones formen part del contingut de la notícia. Tal i com era de suposar, cap dona es anomenada en tots els setmanaris que corresponen a l'any 1975. No només com a protagonista d'una notícia o entrevista, sino que la seva presència com a element secundari és nul·la. És el mateix any en què tampoc no apareix cap fotografia amb protagonista femenina. És evident que la mort del dictador reforça encara més l'anul·lació de la dona en què ell tant s'hi havia esforçat.

És sens dubte curiós que el primer setmanari que ens trobam en què apareix la dona en el contingut després de la mort de Franco serà el del 10 de gener de 1976. Una nova època s'acosta? Costa creure-ho tenint en compte que l'article parla sobre el paper de les mares com a úniques responsables de la cura dels infants i de la seva bona educació, òbviament signat per un home.

Així mateix, crida l'atenció que en aquest mateix any es publica una notícia sobre el premi d'arqueologia que se li concedeix a una sollerica. La notícia ocupa un petit espai a la portada i no se'n torna a fer menció a l'interior del setmanari. És el reflexe d'una època de contradiccions en què algunes dones comencen a tenir posicions rellevants en algunes disciplines mentre se li manté una posició exclusivament domèstica a la societat.

Dels 8 setmanaris estudiats corresponents al 1976, només 3 anomenen a la dona dins qualche article. El nombre d'articles en què ella hi apareix per setmanari és d'1'3.

A pesar de la ruptura del silenci que suposà l'any 1975, tal i com s'explica abans, no ho fou per al set-

manari que, en el període 1975/76 només contempla dos articles en què es doni rellevància i es faci una menció explícita a la dona (menció de gènere). El 6 de desembre de 1975 es convoca un *concurso literario de la mujer* per commemorar l'Any Internacional de la Dona. El 3 de gener de 1976 es dona per clausurat aquest mateix any.

La secció d'esports del setmanari mereix una especial atenció. Dins un ambient en què els esports més vists i amb més èxit són els masculins i un tipus de periodisme força dominat pels homes, fins i tot en l'actualitat, és important comprovar quina ha estat la seva evolució des del 1975 en el *Sóller*.

Al contrari del que podria parèixer degut a altres ítems analitzats de l'any 1975, la dona és present en la secció esportiva. Un 66% dels setmanaris estudiats conté informació relativa a esports practicats per dones. D'aquest percentatge, un 80% fa referència al basquetbol femení. Cal dir que el Joventut Mariana Femení té força importància en aquests anys. La resta fa al·lusió al voleibol⁵.

Si continuam el primer any de la transició, el que ens trobam és sorprenent. L'evolució sembla anar en bon camí ja que un 62% dels setmanaris del 1976 fa referència a les dones en els esports i, encara que l'esport predominant segueix essent el basquetbol, s'inclouen altres pràctiques com la gimnàstica rítmica o el ciclisme.

La publicitat, per altra banda, ens aporta informació molt rellevant. No sols podem percebre la presència que té la dona dins el mitjà de comunicació sinó també dins la vila. Encara que poques dones arriben a càrrecs professionals rellevants en aquest període, amb el nom que tenen les empreses que es publiciten podem veure quina presència tenen dins l'activitat econòmica de Sóller.

Per altra banda, la publicitat no depèn tant de la mateixa publicació sinó de la població. Per això, el seu estudi també és prou significatiu.

Si ens situam a l'any 1975 i analitzam la variant de la fotografia emprada per a la publicitat, el resultat pot semblar, com a mínim, curiós. Tenint en compte que la publicitat sempre va força dirigida a un determinat públic (tant per sexe com per edat), no és sorprenent que s'emprin fotografies en què apareguin els dos sexes. Sens dubte, el ventall de possibilitats es duplica. Cap dels anuncis que surten al setmanari *Sóller* l'any 1975 utilitza l'home o la dona exclusivament com a imatge. No obstant això, el 100% del periòdics que porten publicitat amb fotografia ho fan usant els dos sexes.

Cal dir que, la publicitat amb imatge era, i continua essent en l'actualitat, molt més cara que si només s'utilitzava text. Això suposa un nombre tan baix com 1 anunci amb fotografia de mitjana per setmanari.

Quant al nom de les empreses que s'anuncien, la bretxa és molt més significativa en aquest cas. De 49 anuncis que porten, com a nom de l'empresa, el nom del seu propietari, un 92% ho fa en masculí.

La meitat dels anuncis que tenen com a propietària una dona es refereixen a una immobiliària. Un altre sector que apareix és la perruqueria. Per tant, la presència femenina era molt discreta en la direcció i gestió de petites empreses a les darreries del període franquista. Així mateix, crida l'atenció la immobiliària en mans d'una dona ja que la inversió en immobles és un negoci relativament recent a Mallorca en què les dones no han tengut presència.

En començar el nou any, 1976, les tendències publicitàries varien una mica ja que, ara, l'home serà la imatge preferida per a vendre productes en front de la dona o d'ambdós, que no protagonitzaran ni un sol anunci.

Les dones, propietàries de petites empreses, no seran gens visibles ja que, a partir del gener del 76, cap d'elles s'anunciarà en el setmanari. Haurien aprofitat les festes de nadal de l'any anterior per desitjar bones festes, costum molt comú entre tots els empresaris i que arriba fins a l'actualitat, i haurien tornat al silenci en tombar l'any.

⁵ joventutmariana.com: <http://www.joventutmariana.com/portal/index.php/club/historia> [darrera consulta 19/12/14].

3. Una passa a la democràcia. La dona treu el cap

L'obertura que suposa el període constitucional trigarà encara en fer visibles els seus efectes en els mitjans de comunicació i, per tant, la societat. El millor exemple és la portada del *Sóller* que, en la etapa 1978/79 no portarà cap dona com a imatge principal.

Es produirà una lleugera incorporació de la imatge femenina dins la fotografia del setmanari en els anys que continuen la dècada dels setanta.

En general, la tendència és la mateixa per als anys 1976, 1978 i 1979: petita incorporació de la fotografia amb protagonista de sexe femení, considerable augment de la presència masculina i disminució d'ambdós protagonistes. Així i tot, sembla que el protagonisme compartit sempre és millor que el de la dona tot sola. No ens hem d'oblidar que, durant quasi 40 anys, la dona havia estat supeditada a la voluntat de l'home per llei. Per tant, no sorprèn veure que ella per si sola encara és només un fet extravagant dins una majoria masculina.

Referent a l'autoria dels articles, un 85% dels setmanaris contenen qualche article escrit per alguna dona en aquests anys 78-79. D'aquest percentatge, la mitjana d'articles per setmanari és d'1'3. Hi ha un lleuger augment respecte al període anterior degut, sobretot, a la incorporació d'altres dones com a col·laboradores o redactores com foren Maria Marquès o Maria Vázquez.

De les mostres analitzades als anys que succeeixen la mort del dictador, un 55% dels setmanaris contenen qualche article en què la dona hi apareix. El restant 45% suposa que cap dona no hi apareix en totes les pàgines. La mitjana d'articles en què hi apareixen dones per setmanari d'aquest 55% és d'1'3. Casualment, la mateixa mitjana que correspon al nombre d'articles escrits per dones. Això, no vol dir que les dones escriguin sobre el seu mateix sexe ja que el sexe de l'autor i del contingut quasi mai es correspon.

Quant a la bona evolució de la presència femenina en els esports en el període anterior, els anys 1978 i 1979 suposen un retrocés abrumant ja que, en cap dels setmanaris analitzats d'aquest període, no es nomena a cap dona ni cap esport femení en aquesta secció.

Les causes podrien ser diverses però cap referent a la temporada de l'any en què ens trobam ja que es tracta de la mateixa època (desembre-gener) per als dos períodes (1975/76 i 1978/79). Sembla que, quant més elevada és la presència de la dona en el setmanari (fotografies, articles i contingut), més es reforça el rol tradicional masculí.⁶ Així doncs, aquests primers anys d'obertura suposen, al menys en el *Sóller*, un reforçament de l'ideari sexista elogiat pel franquisme.

La publicitat, en aquest període, canvia una mica la predisposició del període anterior i més anuncis incorporen fotografies. Els anuncis, ara més dirigits que abans, deixen d'utilitzar la imatge compartida per especialitzar-se sexualment.

La dona, en els primers anys constitucionals, pareix que té ara més presència en el sector econòmic ja que, ara, la seva publicitat ocupa un 25'3% respecte de totes les empreses amb nom de persona. Això sí, els sectors econòmics no han canviat gens des de l'època anterior: immobiliària i estètica segueixen predominant.

4. Els '80 i l'eclosió de la dona

Els anys 80 suposen els inicis d'una estabilització social i dels principis que la constitució estableix. Ara, passats deu anys des de la mort del dictador i vuit des de que s'aprovà majoritàriament la carta magna, la modernitat s'obre pas en forma d'alliberació en la societat espanyola. Sembla que només els majors que

⁶ Recordem que l'any 1976 es presposaven homes en càrrecs de poder com la batlia.

sofrien la guerra recorden el que és passar gana i la tremolor del cor que suposa viure d'amagat.

La dona, poc a poc, s'obri pas públicament dins la societat. Hem de tenir en compte que, a mitjans dels anys 80, a Mallorca, encara hi havia un 70% de dones majors de 16 que eren mestresses de casa⁷. No obstant això, Mallorca era un dels llocs de l'Estat en què treballaven més dones en relació a la població femenina en edat de treballar. De fet, en aquest període trobam, per primera vegada, un 16% de les portades del Sòller en què la dona és la imatge principal, cosa impensable en els anys 70. Però això suposa la seva desaparició com a imatge secundària que passa d'un 33% en la dècada anterior a un 8% en els 80.

A mesura que passa el temps, el setmanari engreixa les seves pàgines i, d'aquesta manera, es publiquen moltes més fotografies relacionades amb els articles a cada setmanari. Encara que en alguns periòdics no hi aparegui com a protagonista, la dona ja hi apareix en les fotografies de forma més regular. No obstant aquesta regularitat, els percentatges semblen copiats del període anterior. La majoria segueix essent eminentment masculina que, com en el període anterior guanya terreny a la fotografia en què ambdós sexes comparteixen protagonisme per deixar sols mantenir a la dona la seva escassa presència. S'ha de dir que les fotografies exclusivament femenines tenen una aparició d'1'4 per setmanari front a un 9'25 d'imatges en què l'home és l'únic protagonista. Només és lleugerament superior a la dècada anterior.

Un exemple d'aquesta desigualtat són els números 5182 i 5183 que proposen a votació el millor esportista de Sòller i a través de 9 imatges en cada setmanari obliguen a que sigui home, quan es ben sabut que el basquetbol femení tenia des de feia temps forta presència en els esports.

Encara que la seva imatge segueixi essent escassa, la presència de la dona augmenta ja que apareixen en el setmanari més articles que tenen com a autora a una dona. Ara ja no es publica cap *Sòller* que no contengui, com a mínim, 2 articles amb signatura desxifrable femenina. La presència de Maria Vaquer, que ja la trobam a la dècada anterior, és ara prou important. El més significatiu és, sens dubte, que començam a trobar la dona en la secció d'esports.

Quant al contingut, es produeix una important incorporació del nom femení dins els articles. De totes maneres, encara trobam un 16% dels setmanaris en què la dona no és anomenada. Del restant percentatge, la mitjana d'articles en què hi és present és de 2 per *Sòller*.

A pesar de les polítiques d'igualtat impulsades des del govern central en aquest època, no es veu reflectida en cap notícia publicada en aquest setmanari aquests esforços. La menció de gènere és nul·la en aquest període.

La secció d'esports pareix que torna als primers anys de la transició amb una presència femenina en més de la meitat dels setmanaris. És, sens dubte, la secció en què trobam més canvi i evolució durant aquests anys. A pesar de la forta preeminència concedida al sexe masculí en els esports, la dona, a força de triomfs, comença a merèixer més d'un article. A més, altres disciplines com el ciclisme i l'atletisme són ara a l'abast de qualsevol.

La publicitat continua la tendència iniciada en els primers anys de la democràcia constitucional. La diferenciació sexual a base de fotografies és ara més present que mai. La dona no és quasi mai emprada i només apareix en un 16% dels setmanaris anunciant, casualment, l'*Última Hora*⁸. En canvi, en tots els setmanaris es publiciten empreses que porten la imatge masculina per a la promoció. També, les mostres coincideixen en campanya electoral la qual cosa deixa en evidència la forta predominància dels homes dins l'àmbit polític en aquests anys.

La publicitat que utilitza els dos sexes es correspon majoritàriament, en aquest període, a la campanya electoral. Encara que molt escassa, encara és superior a la que la dona és l'única protagonista.

Quant a la propietat de les empreses, les xifres són força semblants a les darreries de la dècada dels 70. Així doncs, la tendència igualitària que semblava agafar força es queda quasi congelada amb una diferència del 80% amb nom d'home i el 20% amb nom de dona. A més, els anuncis que porten nom de dona en

7 DDAA: *Mallorca, ara*. Fundació Emili Darder. Ciutat de Mallorca (1987). Pàg. 150.

8 *Última Hora* és un diari propietat del mateix grup empresarial que publica el *Sòller*: el grup Serra.

aquest període ho fan, majoritàriament, per anunciar curssets de natació en què elles són les monitores. La moda pareix seguir patrons en què el nom de les empreses sigui aliè a la seva propietat.

5. Anys '90 i noves tendències

Els anys 90 suposen, sense cap dubte, una ruptura definitiva amb la societat hereva del franquisme. Nous models socials i econòmics s'imposen i el govern socialista, al capdavant del govern, continuarà la tasca iniciada la dècada anterior. Però ara, deu anys després, i amb una batlesa a la vila (UM-PP), el setmanari *Sóller* pareix vendre el mateix model social de fa una dècada.

Les úniques portades que trobam de les mostres analitzades per aquest període en què la dona sigui la imatge protagonista només representen un 16% (ben igual que la dècada anterior) i són una mostra de perseverància sexista. La primera, fa referència a la investidura de les valentes dones⁹ i la segona una model desfilant.

És evident que els 90 suposaren un *boom* mediàtic per a la moda i els dissenyadors d'alta costura. Rere aquesta explosió de vestits vaporosos, tacons vertiginosos i perruques difícils de sostenir, s'amagaren els patrons de bellesa femenins que perduren fins a l'actualitat i que tant costarà esborrar de la ment d'una societat extremadament modulada per les grans indústries tèxtils i cosmètiques. Elles i el que representen i no els vestits són les que han sobreviscut als nostres dies.

Que una de les dues portades en què la dona sigui protagonista vengui aquest model precisament és només un reflex d'una societat fortament desigual. Les "valentes dones" mereixerien un estudi apart que aquí no faré. De tots els personatges que són elegits per a representar l'atac turc, només elles són dones i amb un adjectiu que tradicionalment ha qualificat el rol masculí i no femení.

Per compensar aquesta mancança, en un 58% de les portades d'aquest període elles apareixen com a imatge secundària o acompanyant l'home com és el cas en què Michael Dougllass es fotografiat amb diverses pàgines per assistir al firó.

Per el recompte de les fotografies interiors, trobam percentatges molt similars als primers anys de la transició. Ara, les dones tornen a percentatges molt més baixos que les fotografies en què el protagonisme és compartit. La preeminència és, abrumadorament, masculina. No obstant això, es continua la tendència iniciada la dècada anterior i de cada vegada s'inclouen més fotografies.

En aquestes mostres s'han analitzat un total de 512 fotografies de les quals 344 tenen com a únic protagonista a l'home. La bretxa més grossa la trobam en el setmanari corresponent a l'11 de maig de 1996 en què es publiquen 50 fotografies amb homes i només 9 amb dones. És, precisament, el mateix setmanari que treu en portada principal la investidura de les valentes dones. La portada, doncs, pareix voler compensar només una carestia del que hi ha a l'interior.

En aquest període apareix una nova secció al setmanari i que encara dura fins a l'actualitat. Es tracta de "Sóller Església". Evidentment, amb la introducció d'aquesta nova secció es pot concloure que el setmanari s'acosta més a postures conservadores que no pas lliberals. De les mostres analitzades dels anys 90 només el 16% parlen d'alguna dona que sempre tenen un vincle especial amb l'església com ara les religioses.

No obstant això, ara sembla que la dona ha entrat de ple en la redacció del setmanari. Encara que trobam una forta tendència a signar només amb la inicials, la qual cosa fa impossible desxifrar-ne el sexe, la dona ja firma articles i columnes cada setmana amb una mitjana de 4 articles. A més, en un 25% de les mostres apareix també la seva tasca a la secció d'esports.

De la mateixa manera, la tendència també és positiva a l'hora d'incorporar la dona dins el contingut. En aquest cas, trobam l'explicació en què sigui una batlesa el cap de la vila i la seva presència a les pàgines del *Sóller* és per força. Així i tot, tots els setmanaris incorporen una mitjana de 7 articles que inclouen a la

⁹ Segons la història local, el firó recrea cada any l'atac turc fallit contra la població sollerica en el segle XVII. Segons la tradició, dues dones es defensaren "valentament" contra l'entrada de dos assaltants a casa seva. Cada any, dues dones són elegides per votació popular per representar aquest rol durant la festa del poble.

dona. La majoria, però, de caire polític ja que, a part de la batlesa, trobam ja, en aquesta mateixa època, a Maria Antònia Munar a UM¹⁰.

Descobrim que existeix una institució anomenada “Foment de la Cultura de la Dona” gràcies a l'anàlisi de la menció de gènere ja que la notícia en si és la donació d'un quadre de Guillem Darder a dita institució. Només un 16% de les mostres contenen una notícia que faci referència a l'interès en potenciar la igualtat.

La dona, en aquesta època, ja està plenament integrada dins la secció d'esports ja que en tots els setmanaris hi apareix. S'incorpora, a més, el futbol femení per primera vegada. De totes maneres, l'home segueix dominant la secció amb diferència i és que, malgrat l'intent de normalització, passa el mateix que en fotografia: amb una petita presència de la dona, l'home multiplica la seva.

Respecte a la publicitat, sembla que els percentatges varien força des de l'època anterior. Ara, es tendeix a usar els dos sexes i inclús a la mateixa fotografia.

No obstant aquesta suposada igualtat, cal puntualitzar els rols. El cas de Maria Girbert n'és molt exemplificador. Ella, que s'anuncia com a optometrista, utilitza a la fotografia un home vestit amb bata blanca que analitza la vista a una dona. Així doncs, malgrat ser ella l'especialista, utilitza la imatge d'un home. Suggeritió? La dona, en els anys 90, capacitada laboralment i amb les mateixes competències adquirides que els homes, sembla no estar convençuda de què aquest sigui el seu rol o, al meny, que la societat ho accepti. Per tant, s'assumeix generalment que la dona s'ha incorporat al món laboral de manera efectiva però no en llocs especialitzats. Aquesta lacra durarà fins a l'actualitat.

El nom de les empreses és un altre exemple de que ells són els empresaris, no elles. Així, el 73% de les empreses anunciades amb nom de persona tenen nom d'home i només el 27% és de dona. Els percentatges no varien gaire des de la dècada anterior.

6. Canvi de segle: expectatives truncades

Avui, reconegut el dret a la igualtat, la professionalitat de la dona, la capacitat dels pares de cuidar infants (i no sols de les mares) i la corresponsabilitat domèstica, molts tabús queden pendents. L'alliberació sexual, a Espanya, només s'ha produït pels homes. Els prejudicis sexuals hi són pertot arreu, però especialment amb la dona. La cura de la imatge de l'home és una opció; la de la dona, una obligació mediàtica.

Els inicis del segle XXI només han perpetuat el masculisme imperant a la història rere una feminitat mediatitzada i manipulada en forma de cosmètics, tacons i cares i cossos perfectes que fan veure que la dona arriba, fins i tot, a presentar programes ella tota sola. La vertadera reivindicació intel·lectual, artística i política passa desapercibuda per a una gran massa social que no vol sentir parlar ni d'antiherois ni d'antiprincesses.

La premsa, reflexe social i principal promotor de les jerarquies i rols socials i sexuals, no ha canviat tant com fan que sembli. Per a les mostres del 2006, només el 16% de les portades és ocupat per la imatge de la dona. I, casualment, les valentes dones en tornen a ser un exemple. Encara, un 25% de les portades, no porta cap fotografia en què surti una dona i, per suposat, no n'hi ha cap en què surtin només dones.

Així i tot, s'ha de reconèixer un lleu augment de la presència de la dona com a imatge secundària respecte al període anterior amb un 66'6% de portades en què hi apareix. Dins aquest percentatge trobam, per primera vegada, la dona esportista fent referència al basquetbol femení.

Respecte a les fotografies que trobam a l'interior del setmanari, els percentatges són encara pitjors que els dels anys 90. En aquest període, malgrat que l'home perd protagonisme, la dona també en perd i el protagonisme compartit torna a augmentar. De totes maneres, les dades són esgarrifoses tenint en compte que, de quasi un miler de fotografies publicades, en més de la meitat només hi surten homes. La mitjana per setmanari és la següent:

¹⁰ Unió Mallorquina: partit polític fundat el 1982 de caràcter centrista i d'ideologia liberal.

- 13 fotografies per setmanari en què només surtin dones.
- 40³ fotografies per setmanari en què només surtin homes.
- 22 fotografies per setmanari en què surtin ambdós sexes.

La bretxa més grossa en aquesta dècada és molt semblant a la que trobàvem els anys 90. La trobam en el *Sóller* publicat el 20 de maig del 2006 en què apareixen 72 fotografies només amb homes i només 18 només amb dones.

Només trobam dos setmanaris en què aparegui qualque dona en la secció de Sóller Església. Això representa un 16% del total de les mostres.

Continuant la tendència iniciada en els anys 90 d'usar les sigles en lloc del nom complet, és difícil identificar qui escriu cada article en el setmanari i per tant, la presència de la dona es torna quasi imperceptible en aquest àmbit. Només una mitjana d'1'5 articles és signat per una dona en cada setmanari. El descens és notable respecte a la dècada anterior.

Respecte al contingut, la dona, que ja forma part de la vida pública¹¹, és nomenada en una mitjana de 9¹ articles per setmanari i ja no és, de cap manera, una excepció.

La lluita per a la igualtat no és encara un aspecte gens normalitzat ja que, només, un 16% dels setmanaris porten alguna notícia relacionada. Una d'aquestes és, com a mínim, curiosa. *Foment de la Dona organitza l'exposició de plantes i flors*¹². Potser s'organitzin altres activitats i exposicions en aquesta època però no les hem trobades fins ara. La jardineria s'ha atribuït tradicionalment al rol femení mentre que l'hort i l'agricultura de consum, a l'home. Per tant, Foment de la Dona només promou públicament el rol que la dona ja té ben assumit. No hi ha cap reivindicació per part d'aquesta institució en aquesta època.

L'única notícia que fa referència a un vertader interès en temes d'igualtat en tot el període estudiat apareix aquest any. El 29 d'abril es publica l'elecció de la secretària d'igualtat de les joventuts socialistes.

Malgrat aquesta manca de voluntat, la secció d'esports pareix apostar per un camí cap a la igualtat. Igual que la dècada anterior, la dona hi és ben present en cada setmanari i esports que abans eren inconcebibles per a la dona com el futbol, el muntanyisme o el karate són ara dominats indistintament del sexe.

La publicitat sembla anar al mateix ritme que la fotografia o les portades. Deu anys no suposen cap canvi i encara els rols són massa evidents. Per exemple, una empresa de neteja usa el dibuix d'una dona per anunciar-se¹³ mostra de què la societat encara no ha canviat tant com pareix.

La dona, que ara sembla vendre més que mai, és utilitzada en més de la meitat dels anuncis que porten fotografia o imatge. El nombre d'aquest tipus d'anuncis és d'1'9 per setmanari de mitjana. El canvi és espectacular respecte a la dècada anterior.

No obstant això, cal tenir en compte com és utilitzada aquesta imatge ja que, en un bon grau, segueix mostrant a la dona tradicional. Un bon exemple és l'anunci d'una empresa de neteja que utilitza el dibuix d'una dona.

Malgrat l'augment significatiu de la dona com a imatge publicitària, la seva influència en el món empresarial o a la indústria productora segueix essent minoritària. El 86% de les empreses anunciades amb nom de persona tenen nom d'home. La diferència és abismal ja que la mitjana d'anuncis amb nom d'home per setmanari és de 20⁴ mentre que les empreses en nom de dona només hi són en 3⁴ d'anuncis. Així, mentre la dona veu augmentada la seva imatge per a la publicitat, l'home dirigeix la majoria de les empreses i la seva presència al setmanari i a la vila és molt més visible que la dona, moltes vegades simplificada a una imatge.

11 I concepte vida pública fa referència a l'àmbit públic que tradicionalment s'ha adjudicat a l'home. Per contra, l'àmbit privat ha estat tradicionalment l'espai on la dona ha desenvolupat la seva vida.

12 Setmanari *Sóller*. 06/05/2006. Número 6210.

13 Setmanari *Sóller*. 04/03/2006. Número 6200.

7. I a dia d'avui, què?

La crisi econòmica a nivell estatal, que ha copsat la informació des del 2007 a tots els mitjans de comunicació, ha suposat una passa enrere en molts d'aspectes. Dins l'àmbit laboral, i sense voler sonar a tòpic, la dona s'ha vist majoritàriament perjudicada. La precarietat laboral i l'empitjorament de les condicions de treball ha afectat a més dones que homes. A mode d'exemple, el treball a temps parcial és sobretot femení perquè el 27% de les dones i el 4% dels homes tenen aquest tipus de treball¹⁴. A més, cal matisar que la majoria de persones afirma fer-ho per no haver trobat un lloc de feina a temps complet i no per voluntat pròpia.

Evidentment, aquest retrocés no es pot traduir en un reflexe positiu a la premsa. La dona, de qualque manera, recupera el seu rol tradicional i reivindica la seva maternitat com a única comesa. La crisi ha estat un factor molt regressiu ja que ha generat una gran desconfiança respecte al món laboral i ha accentuat aquesta voluntat de retorn a la llar. Badinter afirma que “ante la precariedad imperante y la desigualdad salarial, muchas mujeres prefieren refugiarse en la familia y la descendencia. A falta de un puesto de trabajo formidable, muchas se centran en la procreación”¹⁵.

Aquest retrocés també ha tengut el seu efecte en la premsa. A nivell local, el *Sóller* no ha fet cap esforç per donar més visibilitat a la dona en les seves pàgines. De fet, de les portades analitzades de l'any 2015, la dona hi figura com a imatge principal de la plana només un 8% i ho fa acompanyada d'homes amb motiu de la celebració de la Fira i la presentació dels seus personatges històrics infantils.

Si volem trobar a la dona com a protagonista de la fotografia en la portada ha de ser com a imatge secundària. D'aquesta manera hi apareix en un 25% de les mostres del mateix any. Una xifra extremadament inferior respecte al període anterior. A més, d'aquest percentatge, totes les fotografies són petites i, a la majoria hi figura a la part d'abaix de la portada.

Per contra, encara es publiquen en l'actualitat setmanaris en què la presència de la dona és nul·la a la seva portada, ni en companyia de l'home ni sense. En aquest cas, el percentatge supera a l'anterior ja que se situa en un 33% dels casos i supera els resultats de l'anterior període.

Si observam l'interior del setmanari i detenim la mirada sobre les fotografies interiors, la situació de la dona respecte a l'home ha involucionat. L'única millora és l'augment de les fotografies en què apareixen els dos sexes ja que és la millor xifra, dels 40 anys estudiats, símbol de què la dona ocupa espais reservats, tradicionalment, a l'home. Que en la fotografia només hi aparegui el sexe femení és un miratge ja que es torna a percentatges dels anys 80.

No ocorre el mateix en el cas de l'home que encara augmenta la seva visibilitat durant aquest període, sobretot pel que a la secció d'esports. De les 785 fotografies que es tenen com a mostres, en més de la meitat l'home és el protagonista absolut. La mitjana per setmanari es la següent:

- 5,4 fotografies per setmanari en què només hi apareixen dones.
- 36,7 fotografies per setmanari en què només hi apareixen homes.
- 23,3 fotografies per setmanari en què hi apareixen els dos sexes.

Malgrat hi hagi hagut un notable descens del número de fotografies a l'interior del setmanari, la supremacia del sexe masculí és sobradament evident. La bretxa més grossa la trobam, com altres vegades, respecte a la Fira. En aquest cas, es tracta del setmanari número 6680 que és de dia 9 de maig, un dia abans de la festa i hi ha una diferència de 41 fotografies entre homes i dones.

A la secció Sóller Església, la dona hi apareix 4 vegades; això és un 33% de representativitat, el doble que a la dècada anterior.

14 LARRAÑAGA, Merteze: “Una oportunidad para impulsar cambios” a Emakunde. Instituto Vasco de la Mujer. Vitoria-Gasteiz (2009). Pàg. 12. En xarxa <http://www.emakunde.euskadi.eus/contenidos/informacion/sen_revista/es_emakunde/adjuntos/Emakunde77.pdf> [darrera consulta: 09/08/2015].

15 VICENTE, Àlex: “Conversaciones con futuro (3) / Élisabeth Badinter” a El País. 18/08/2015. En xarxa <http://internacional.elpais.com/internacional/2015/08/05/actualidad/1438790334_204242.html> [Darrera consulta: 20/08/2015].

Quant a l'autoria dels articles, el fet de signar utilitzant sigles deu ser o bé moda o bé norma de l'editorial. Amb aquest costum, la dona és la més perjudicada ja que mai no ha tengut una representació relevant i es dona per fet que rere les sigles hi ha un home. D'aquesta manera, només hi ha 0,75 articles de mitjana escrits per una dona en cada setmanari, dels quals la majoria són articles d'opinió i cartes obertes. Això vol dir que hi ha un 42% de setmanaris en què no hi apareix cap article signat per dona que es torna, definitivament, invisible en aquest àmbit.

Les notícies relacionades amb reivindicacions per part del gènere femení respecte a la desigualtat sexual són ara més presents. En general, podríem afirmar que hi ha el doble de notícies respecte al període anterior i que significa un 33% de setmanaris que porten alguna notícia relacionada. Ara bé, cal apuntar que d'aquest 33%, la meitat són articles d'opinió referents al Dia Internacional de la Dona¹⁶ i reclamen, en general, una igualtat efectiva entre homes i dones. L'altra meitat fan referència a l'exposició de flors organitzada pel Foment de la Dona¹⁷ amb motiu de la Fira i que organitza any rere any. És a dir, les úniques notícies que porta el setmanari, més enllà de les opinions personals i alienes a la publicació, presenten una dona gens reivindicativa que perpetua el seu paper a càrrec de la llar i que es premiada per això.

Si bé és cert que la dona es anomenada sense excepcions en tots els setmanaris i forma part de molts de continguts de les notícies, ha reduït la seva presència respecte a la dècada anterior en més d'un 10% amb 8 articles de mitjana per setmanari. A més, cal tenir en compte que en aquells en què hi ha un gran nombre d'articles en què hi apareix (fins a 17 en el número 6678) és degut a l'augment de notícies sobre unes denúncies que ha rebut la batlessa del municipi de Deià. Per tant, la criminalització de la dona és l'únic motiu perquè la seva presència s'acosti a la que tenen els homes.

El 2015 trobam una novetat sense precedents. Per primera vegada, hi ha una única fotografia signada per una dona. És el setmanari número 6671 del 7 de març del 2015.

El *Sóller* fa molt d'esment a la secció d'esports. Una tercera part i, inclús, la meitat del volum està dedicat a aquesta secció la majoria de setmanes. Continúa la tendència, ja iniciada als anys 90, de fer visible a la dona esportista i no hi ha cap setmanari en què no hi apareguin. Els esports en què són més presents són el basquetbol i el voleibol, però carreres de muntanya, *btt*¹⁸ o ciclisme tenen en llurs pòdiums a fèmines.

No obstant això, els homes tenen en aquesta secció un especial protagonisme. De fet, pràcticament la meitat de fotografies en què només apareixen homes pertany a aquest apartat. A mode d'exemple, aquesta secció ve precedida per una plana, a mode de portada, en què hi apareixen les notícies més rellevants que conté. De les mostres que s'han agafat, no n'hi ha cap en les que apareguin fotografies de dones en aquesta plana.

Indubtablement, la publicitat segueix essent la carta de presentació de la dona. Encara que, de cada vegada, hi ha menys anuncis al setmanari que portin fotografia o imatge, l'augment de fotografies en què apareixen ambdós augmenta respecte al període anterior. També augmenta la imatge de l'home el que significa que es van adquirint percentatges de tendència igualitària.

No obstant aquestes xifres, el número d'anuncis amb imatge de dona a cada setmanari augmenta respecte al període anterior. D'aquesta manera, d'1,9 anuncis de mitjana es passen als 2,25 anuncis per setmanari.

Ara bé, respecte a la propietat de les empreses, es torna a nivells dels anys 90 amb el 73% de les empreses anunciades amb nom d'home. Definitivament hi ha una reducció en el nombre d'anuncis que afavoreix, en certa manera, la visibilitat de la dona. Malgrat la diferència sigui notable, no és, ni d'aprop, la bretxa de la dècada anterior. Hi ha, de mitjana, a cada setmanari, 7,25 anuncis amb empreses propietat d'un home i 2,5 anuncis amb empreses propietat d'una dona.

A més, cal tenir en compte que aquests anuncis mostren els àmbits laborals en què la societat encaixa a l'home i a la dona. Les dones són propietàries de perruqueries i botigues de roba mentre que els homes

¹⁶ Se celebra el 8 de març cada any i commemora la lluita de la dona per la seva participació igualitària en la societat i en el seu desenvolupament íntegre com a persona.

¹⁷ Vegeu la dècada anterior en què s'organitza el mateix esdeveniment.

¹⁸ Del castellà bicicleta todo terreno.

mantenen els seus treballs de tradicionals: lampisteria, obres, muntatges... Això és un reflexe de què es mantenen, a dia d'avui, els rols tradicionals i no hi ha, en aquest àmbit, cap perspectiva de canvi ni evolució.

8. Conclusions

La dona, tan present i necessària a la vida com l'home, és, avui dia, pràcticament invisible en molts d'àmbits. Aquesta invisibilitat és, sens dubte, premeditada i forçada. Forçada per tota una estructura social que garantitza l'anonimat de la majoria de les dones. Durant els anys 90 agafà força el concepte de patriarcat¹⁹ que l'antropologia defineix com "un sistema de organització social en el que los puestos claves de poder (político, económico, religioso y militar) se encuentran, exclusiva o mayoritariamente, en manos de varones"²⁰. Puleo ha descrit el patriarcat de les societats modernes i avançades en base al dispositiu de sexualitat i poder en el seu conjunt senyalat per Foucault. "Patriarcats de consentiment" són aquells en què els mateixos subjectes cerquen ansiosament acomplir amb el mandat a través de les imatges de la feminitat normativa contemporània (juventut obligatòria, estrictes cànons de bellesa, heroïna que no es cansa amb la doble jornada laboral, etc.). "La asunción como propio del deseo circulante en los media, tiene un papel fundamental en esta nueva configuración histórica del sistema de género-sexo"²¹.

Precisament, aquesta estructura social denominada patriarcat és la que ha mantingut la dona en una posició de sumisió, d'infravaloració social i, definitivament, d'invisibilitat. Lluny d'haver desaparegut, perviu en l'actualitat amb formes molt més subtils. Quaranta anys de democràcia i sufragi femení no han estat suficients per reeducar una societat que encara duu una motxilla carregada de estereotips i prejudicis.

La discriminació estructural²² és la conseqüència més directa d'aquest sistema. Aquesta discriminació afavoreix que es donin sovint situacions com la del *sostre de vidre*²³, barrera invisible que limita l'ascens laboral de les dones a l'interior de les organitzacions. Aquesta limitació és una realitat en la societat actual ja que les dones representen només el 4,2% dels càrrecs directius de les 500 empreses més importants del món, segons la llista de la revista *Fortune*.²⁴

Els mitjans de comunicació, públics i privats, són la mà dreta d'ideologies imperants que poques vegades tenen en compte aquest fet com un problema de base estructural. A més, són un reflexe de la societat que descriuen tant a macro com a microescala.

El reflexe, però, no sempre és clar i net com el que ofereix un mirall. En general, es tracta d'un reflexe deformat per agents externs com el que ofereix l'aigua. Una il·lusió òptica que engana amb agudesia i que és sovint imperceptible.

Els mitjans donen cabuda a una publicitat sexista, que fomenta rols de gènere, i a la cosificació²⁵ de la dona com mai abans s'havia viscut. La publicitat, però, és només la punta d'una llança de doble fil que mostra una realitat segmentada de la societat. I aquests són tan sols els elements més perceptibles de què els mitjans garanteixen la pervivència del model social i sexista que ja coneixem.

19 Concepte teoritzat en els primers treballs de Millet durant la dècada de 1960 arran dels debats represos pel moviment feminista a la recerca d'una explicació per a la situació d'opressió i dominació de les dones i que possibilita la seva alliberació.

20 PULEO, Alicia H.: "El patriarcat ¿una organització social superada?" a Temes para el debate n° 133. 2005, pàg. 39. En xarxa <http://www.mujiresenred.net/article.php3?id_article=739> [darrera consulta: 25/08/2015].

21 *Ibid.*

22 Johan Galtung definí el concepte de violència estructural el 1969 que es refereix a un tipus de violència en la qual algun tipus d'estructura social damnitica una persona o un grup impedit que aconseguixin les seves necessitats. La discriminació -no exclusivament de gènere- s'entén com una d'aquestes forces socials i culturals adverses.

23 Concepte aparegut per primera vegada, el 1986 a Estats Units, en un article del Wall Street Journal.

24 WOLF, Naomi: "El sostre de vidre de la dona" a Ara.cat. 26/01/2014. En xarxa <http://www.ara.cat/premium/opinio/sostre-vidre-dona_0_1073292726.html> [Darrera consulta: 25/08/2015].

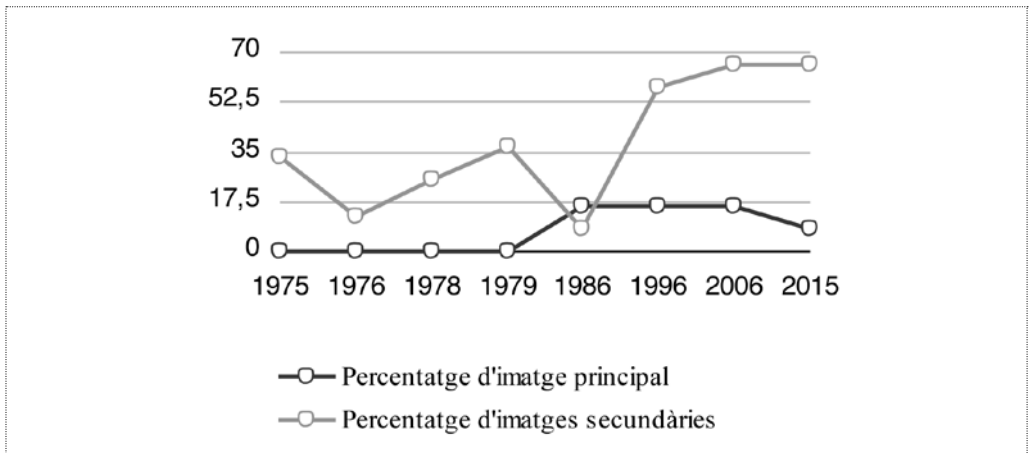
25 Aquest concepte sorgeix cap als anys 70 amb la segona onada de feminisme i fa referència a l'acte de representar o tractar la dona com a un objecte. La cosificació sexual consisteix en representar o tractar una persona com un objecte sexual, ignorant les seves qualitats i habilitats intel·lectuals i personals reduint-les a instruments de delict sexual d'una altra persona.

Hi ha altres elements que cal observar amb més profunditat. Els esports a la premsa n'és un d'ells. Mentre la dona obté triomfs similars o, inclús superiors, als dels homes, són ells qui tenen un protagonisme absolut dins aquest camp. La societat valora emfàticament els esports de categories masculines i s'identifica emocionalment amb els seus triomfs. Són escasos els exemples d'esports en què les dues categories competeixen juntes i els esports en què homes i dones formen el mateix equip són tradicionalment femenins i tenen connotacions pejoratives per als homes -cas del patinatge artístic o la natació sincronitzada.

Avui, parlar d'igualtat s'ha convertit en un debat controvertit. Per molts de sectors de la societat, ja està superada des de fa temps. Són els mateixos sectors que asseguren que el feminisme és innecessari i exagerat. Sens dubte, cal fer un anàlisi exhaustiu com aquest per adonar-se que la igualtat és només una falàcia lluny del que s'esperava amb l'article 14 de la Constitució.

Els mitjans, amb la seva capacitat d'oferir una realitat tergiversada, perpetuen aquesta discriminació estructural. Si bé el cas del *Sóller* es tracta només d'un exemple de premsa local, d'una ciutat petita, no és insignificant. Per una banda, podria servir d'exemple d'altres publicacions i, d'altra banda, pot ésser una bona mostra de la situació de les dones en els nuclis mitjans no sols de les Illes Balears, sinó també de tot l'estat espanyol. Fent un repàs a la seva història més recent comprovarem que els anys de la transició no més foren l'arrencada simbòlica d'un canvi que es preconitzava des de l'oposició franquista.

Vegem el gràfic 1 per comprovar que, des dels anys 70, les portades no han sofert gaires canvis. El canvi més significatiu es va produir en els anys 80, quan la dona començà a aparèixer amb més normalitat al setmanari, però, des d'ençà, els percentatges s'han mantingut sorprenentment igual de baixos.

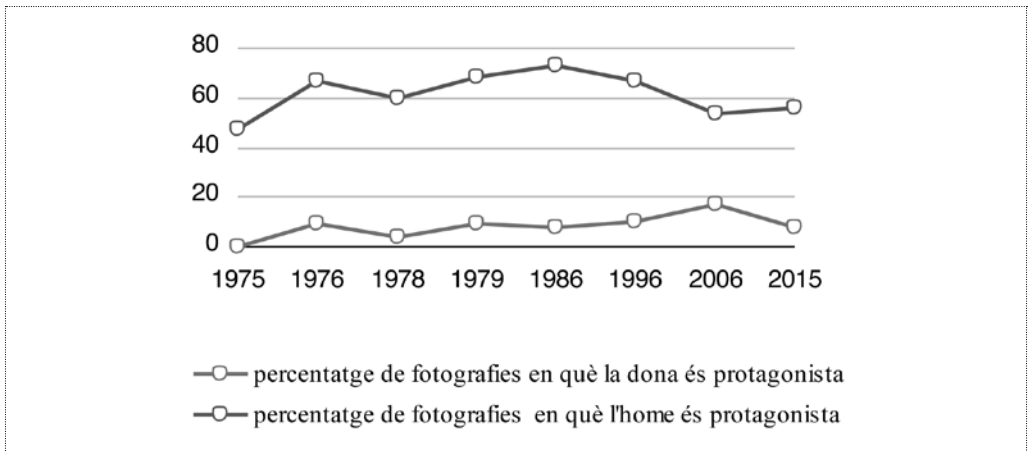
De la mateixa forma, en aquest mateix gràfic, es pot comprovar que, a pesar de la tendència positiva iniciada l'any 1976 en incorporar la dona a la portada (com a element secundari), es produeix una ruptura total el mateix any en què la portada és ocupada per primera vegada per la dona. L'any 1986 suposa un any de contradiccions també en altres sentits ja que la portada només maquilla un interior força semblant a la dècada anterior. Després d'aquesta ruptura, la tendència tornarà a ser positiva.

La portada que, per definició, té per objectiu cridar l'atenció sobre el lector és, al final, un reclam publicitari. Aquesta crida no contempla, ni tan sols en l'actualitat, l'atenció sobre la dona o que la dona pugui cridar a la societat. Ella, sempre relegada rere la figura de l'home, al menys a les cultures occidentals, és condemnada a seguir-hi. Els moviments aperturistes i d'alliberació que la transició implicà suposaren pocs canvis estructurals de fons.

Les fotografies que hi ha a l'interior de les pàgines són, en aquest estudi, un mer número. Un percentatge. Però l'evolució d'aquest percentatge al llarg de les dècades asseguren que el model social imperant durant

el franquisme continuava existint a l'actualitat.

Avui, la dona ha arribat laboralment i professionalment en llocs restringits fins ara als homes. No obstant això, ells ocupen les primeres planes, l'interior i el contingut. Aquesta incorporació laboral qualificada²⁶ ha suposat un canvi en el model econòmic. Però aquest canvi no ha anat seguit d'un canvi d'estructura. Els rols s'han mantingut al llarg del temps a pesar que en els anys 80 ja trobam una batlessa a la vila de Sóller. De fet, tal i com mostra el gràfic 2, a pesar de que les dones arriben a alts càrrecs polítics, no es veu reflectida aquesta rellevància a les pàgines interiors que continuen mostrant a la dona només en un 8% de les fotografies per a la mateixa època. Malgrat la lentitud de l'evolució, vint anys després s'havia doblat aquest ridícul percentatge que torna, en l'actualitat, a nivells dels anys 80. De totes maneres, és evident que l'escalada professional que ha realitzat la dona al llarg d'aquests 40 anys no ha anat lligada amb el reflex mediàtic que se li ha fet.

El contingut n'és una altra mostra. Poques vegades és just amb la situació que avui viu la dona. Són escassos els articles en què elles són les protagonistes. Això ha suposat que l'estudi s'hagi fet sobre les vegades en què és només anomenada. Així i tot, el percentatge actual no és molt rellevant.

De la mateixa forma que en les portades, podem dir que els 80 suposaren una petita ruptura amb el que s'havia fet fins llavors, però des d'aquesta època l'evolució no ha estat gens significativa ni molt menys amb creixement exponencial.

El que ocorre amb l'autoria dels articles és gairebé surrealista. La moda o tendència imperant al setmanari de substituir el nom per les sigles aconseguix minimitzar la importància que suposa investigar i escriure un article. Les sigles amaguen persones; homes i dones que treballen. L'anonimat domina les pàgines del *Sóller* i, per a les dones, això suposa tornar als nivells d'invisibilitat dels primers anys de la transició.

El mateix ocorre amb la fotografia. La gran part de les fotografies van signades amb cases de fotografia sense poder-se distingir qui la realitza. Poques vegades porta el nom d'un home i només un, en el 2015, d'una dona. És difícil imaginar-se una actualitat en què la dona no hagi arribat als estudis de fotografia, així doncs, sembla que elles s'amaguen reres empreses però són, simplement, invisibles.

Només les dones amb categories laborals rellevants o amb algun tipus de distinció mereixien ésser anomenades al setmanari als inicis de la transició. Però, amb el progressiu domini de l'espai públic, la dona aconseguix ser integrada al *Sóller*. Així mateix, si bé les dones són anomenades i formen part del con-

²⁶ La dona, des de èpoques anteriors al franquisme, ja havia desenvolupat treballs fora de casa remunerats, sobretot durant la solteria. Però aquests treballs quasi mai eren qualificats. La superació professional de la dona arriba a partir dels anys 80 majoritàriament.

tingut de la notícia, els homes encara segueixen tenint un predomini considerable i no és tasca fàcil trobar-les a elles com a protagonistes. Quan la dona té un protagonisme absolut depèn sempre del seu dubtós comportament i és culpada per això.

La menció de gènere és, encara, una assignatura pendent de la publicació. Són molts els aconteixements que reivindiquen la igualtat de sexes i la major presència de la dona però poques vegades se'n fa ressò. I, quan ho fa, reivindica la imatge tradicional de la dona. Han de ser les opinions personals les que duguin idees de regeneració a la vila.

Els esports sí que mereixen especial atenció. Encara que l'home domini les pàgines d'aquesta secció, la dona hi és present des de ben aviat i avui dia no és una excepció. A més, la varietat d'esports de què és protagonista i comparteix protagonisme amb l'home demostra que el domini esportiu no és qüestió de sexe ni de gènere. Ara bé, la importància que se li dona és molt inferior a la que és rebuda pels esports practicats per homes.

La publicitat ha tingut una evolució molt singular. Però avui dia es pot afirmar que la presència de les dones en els espais empresarials és encara molt inferior a la dels homes. Elles, des dels anys 90, han estat molt més utilitzades com a element publicitari potenciant l'estereotip de gènere i provocant una cosificació sexual que impera a la publicitat d'àmbit general.

Definitivament, si bé és cert que la dona ha aconseguit ésser visible, no ho és en el grau en què s'esperava. A dia d'avui, es pot afirmar que la dona té una presència inferior al 50% respecte a l'home i ocupa, aproximadament, una tercera part de les seves pàgines.

Malgrat s'hi hagi produït una evolució, aquesta no ha estat ni notable ni positiva. Durant dècades, simplement no hi ha hagut cap canvi i els percentatges s'han mostrat inalterables. A més, sorprenentment, el pas del temps no assegura una major visibilitat. El 2015 deixa en evidència un retrocés en gairebé tots els aspectes. La presència reduïda de les dones a les portades i a les fotografies n'és el signe més destacat. Així doncs, i a mode de conclusió, és notòria la importància i l'interès que han després les investigacions i els estudis sobre la dona en els darrers anys. La majoria tenen per objectiu el coneixement més exhaustiu i profund de les desigualtats que avui sofreix la dona.

No hi ha cap dubte que la premsa, mitjà de comunicació escrit per excel·lència, transmet una gran quantitat d'informació i altres vegades també n'omet gran part. Resalta i amplia unes notícies aconseguint fer-ne petites d'altres.

Aquest fet provoca un retroalimentació entre el periòdic i la societat. És a dir, la premsa, a la mateixa vegada que rep idees de la societat, les retorna i les alimenta. D'aquesta manera, perduren en el temps i conformen una determinada mentalitat que es prolonga al llarg de les dècades.

Definitivament, la mort de Franco deixà en evidència que la dona havia estat invisible durant 40 anys. La transició, plena de promeses, expectatives i controvèrsia, només maquillà una realitat massa semblant a un passat que ningú no volia recordar. Els governs socialistes dels 80, que promogueren institucionalment la igualtat de sexes, aconseguiren acallar veus conformistes quan la dona ja feia piruetes per conciliar la tasca laboral amb la tasca familiar. Elles ja formaven part de la vida pública de la societat i la publicitat n'és l'exemple. Foren, des d'aquell moment, més emprenedores que mai. Però la premsa no els hi donà l'espai que mereixien.

El *boom* de la moda dels anys 90 lligat amb l'explosió tecnològica, que conseguí connectar espais i persones fins aleshores oblidades, generà l'estabilització pública de la dona però no la seva igualtat. Els 90 suposaren una perpetuïtat dels anys 80. La dona havia tret el cap però només s'havia quedat guaitant.

La majoria absoluta aconseguida (en segona legislatura) pels conservadors a les eleccions generals de l'any 2000 marcaren l'inici d'un segle en què només una dona estava al capdavant d'un ministeri²⁷. Aquesta desigualtat política es traslladà a la premsa i a la societat que, amb l'apogeu de la precarietat laboral pro-

²⁷ L'any 2000, Anna Maria Birulés estava al capdavant del ministeri de Ciència i Tecnologia.

moguda a través de “contractes precaris” i la “moderació salarial”²⁸, mantingueren a la dona als mateixos nivells de visibilitat dels anys 80.

Avui, quinze anys més tard, l'herència rebuda no és molt millor. L'impuls promogut, a finals del segle xx amb les polítiques d'igualtat, ha quedat paralytitzat. Destaca l'eliminació del Ministeri d'Igualtat el 2011 i la considerable reducció dels pressupostos destinats a polítiques d'igualtat²⁹, entre d'altres. Si bé la violència de gènere física és castigada legislativament i socialment, no ocorre el mateix amb altres tipus de violència més imperceptibles com són els micromasclismes o la violència psicològica.

En conseqüència, encara que la premsa hagi augmentat la presència de la dona en el cos de la notícia, s'hauria d'analitzar com és tractada. Aquesta visibilitat no és, moltes vegades, més que una culpabilització. La dona és presentada, majoritàriament, com a víctima i botxí de la notícia.

La càrrega ideològica conservadora arrossegada des d'abans de l'època franquista, la pervivència dels rols de gènere promoguts per la publicitat i la desigualtat sexual incentivada des de les institucions han evitat que la dona s'hagi desenganxat definitivament com ho ha fet a altres països. La visibilitat de la dona és, en l'actualitat, una assignatura pendent pels mitjans de comunicació. Caldria, sens dubte, més estudis de gènere que induïxin a polítiques igualitàries per aconseguir-hi una presència similar de sexes.

Fonts

- *Sóller. Número del centenari*. Grup Serra. Palma (1985).
- *Setmanari Sóller*. Del número 4627 a 4639.
- *Setmanari Sóller*. Del número 4786 a 4797.
- *Setmanari Sóller*. Del número 5177 a 5187.
- *Setmanari Sóller*. Del número 5691 a 5701.
- *Setmanari Sóller*. Del número 6200 a 6212.
- *Setmanari Sóller*. Del número 6671 a 6682.

28 DOLADO, Juan José y JIMENO, Juan Francisco: “Reducir la precariedad laboral: una evaluación de propuestas”. *El País*. 27/02/20014. A <http://elpais.com/diario/2004/02/27/economia/1077836419_850215.html> [darrera consulta: 05/01/14].

29 Segons la plataforma *Impacto de Género Ya!*, la reducció pressupostària en igualtat de dones ha estat del 20,9% durant la legislatura actual (2011-2015) i del 47,6% respecte al 2009. A més, els pressupostos per el 2016, presentats recentment, per a la igualtat i violència són només del 0,0103% del total.

**Geografia,
medi
ambient i
territori**

Sóller i la neu del puig Major de Son Torrella

Gabriel Ordinas i Marcé

Resum

La comunicació analitza tot un seguit de documents relacionats amb el comerç de la neu del puig Major i la vila de Sóller.

L'any 1584 s'edificà una de les primeres cases de neu de la serralada mallorquina, a la possessió de Monnàber. Pocs anys després la destressa dels sollerics per bastir i explotar les cases de neu feu que en Bartomeu Quart anàs a França "... y allà fer pous de neu y cases de neu, com a persona practica...". A principis del segle XVII Son Torrella també tenia casa de neu i posteriorment n'aparegueren a les finques de Bini i Es Colls, fins a arribar a entre vuit i deu instal·lacions d'aquest tipus, la major part situades a la coma de n'Arbona (Monnàber) i a la coma des Ribells (Es Colls). La documentació del comerç entre aquestes instal·lacions i la Vila de Sóller i la ciutat de Palma és especialment abundant als segles XVIII i XIX.

1. Introducció

Com és sabut, entre els segles XVI i XX a la serra de Tramuntana es recollia neu en unes instal·lacions anomenes cases o pous de neu, per utilitzar-la tot l'any per usos medicinals i gastronòmics. Lògicament, els gruix d'aquestes instal·lacions es localitza a l'entorn dels dos grans cims de la Serra, el puig Major de Son Torrella i el puig Major de Massanella. Ambdós cims concentren la meitat de les més de 40 cases de neu localitzades a les muntanyes mallorquines. Pel que fa al puig Major de Son Torrella, les seves penyes es reparteixen en dos termes municipals, Escorca i Fornalutx (integrat dins Sóller fins al 1890). La part que pertany a Fornalutx (Sóller) correspon a la possessió de Monnàber, i més concretament a la dita coma de n'Arbona, on hi ha hagut tres cases de neu, que es localitzen encara en regular estat de conservació. Tota la resta del puig Major pertany a Escorca i es reparteix en tres possessions, Son Torrella que inclou tot el vessant sud, i Bini i es Colls que compartien el vessant nord. Al segle XIX, es Colls es dividí, integrant les seves terres a les finques de Bini i Cals Reis. La finca des Colls gaudia de l'anomenada coma Fosca o coma des Ribells, on s'hi bastiren tres cases de neu, molt malmenades per la construcció de la base militar a mitjans segle XX. Per altra banda, la possessió de Bini, disposava d'una casa de neu al camí dels Cingles, i almenys una al capcimal del puig. En aquest punt s'hi ajuntaven fins a quatre cases de neu en molt poc espai, pertanyents a Son Torrella, es Colls i Bini, fet que a la llarga causa nombrosos conflictes. Malauradament, la instal·lació de la base militar al cim del puig Major amb la conseqüent explanada del cim, la construcció de la carretera i els edificis de la base, suposaren un dels majors i més desconeguts atemptats patrimonials que s'han dut a terme en aquesta illa. Fins a cinc cases de neu foren enterrades total o parcialment sense cap mirament.

Poder recordar, de la mà de l'arxiduc Lluís Salvador, les instal·lacions per a la recollida de la neu del puig Major, després de visitar les tres cases de neu de Monnàber:

"...Passam per devora altres dues cases de neu cobertes de càrritx, i els revolts continuen pujant pels costers rocosos... Passada la carena de la muntanya, passam per devora dues barraques, una de les quals és una casa de neu, després devora una altra on la neu està al terra i simplement es cobreix amb càrritx".

Tot i trobar-se la majoria de les cases de neu del puig Major dins el terme d'Escorca, la proximitat a Sóller, i l'existència d'un camí de nevaters emprat per davallar la neu de Monnàber feu que el comerç de la neu del puig Major es centralitzés cap a la vila de Sóller, i les cases de neu fossin explotades exclusivament per sollerics i fornalutxencs.

En la present comunicació recollim gran part de la documentació localitzada pel que fa al comerç de la neu entre Sóller i el puig Major, amb els contractes de construcció de les primeres cases, les estimacions de neu realitzades periòdicament i les persones que intervenien en el procés (propietaris, arrendadors, treballadors, venedors de neu, etc.).

2. Els inicis. Segle XVI

Les primeres referències que demostren que a Mallorca es comercialitzava la neu s'han localitzat a la vall de Sóller. La més antiga la trobam a l'obra manuscrita per Josep Rullan i Mir a 1784 sota el títol de *Notícies de Sóller*. En aquesta obra, una anotació datada l'any 1564 referencia una visita de SS. el virrei. Entre els productes que s'inclouen a un present que li fa la vila hi podem trobar una bona representació del que en aquell moment es produïa, com lleties, xeixa, un corti de vi, confitures, taronges, peix, i una partida per portar neu. Per la seva importància reproduïm aquesta primera cita del comerç de la neu a Mallorca:

*“Per peix, lenties, 2 barcelles xexa, un corti de vi, un corti degreech, confitures, carts, taronges y per portar neu, tot per un present fet a SS el virrey per la vinguda ha feta...”*¹

La inclusió de la neu dins aquesta llista de productes habituals, sense cap tipus de qualificatiu ni explicació, ens fa pensar que llur comerç devia ser, ja a 1564 un fet més que habitual. De totes maneres, es possible que no existissin encara les instal·lacions conegudes com cases de neu, i que el citat comerç es limités a les mesades d'hivern, aplegant la neu que s'emmagatzemava a les enclotes i obagues del puig Major de Son Torrella, entre d'altres.

Les relatives alçades de la Serra de Tramuntana, i les condicions climatològiques de l'època possibilitaren però l'expansió futura d'aquesta activitat.

Pel que fa a les instal·lacions per replegar neu a l'entorn del puig Major, les primeres constatacions es localitzen a Monnàber, al lloc conegut com la coma de n'Arbona.

Devers l'any 1578 sembla que encara no existia cap casa en aquesta propietat – o bé no es declarava. Al cadastre d'aquest any Monnàber pertanyia a Antoni Arbona i tenia tanques d'olivar i vinya. Però tan sols sis anys més es va acordar construir una primera casa de neu a la possessió, encara propietat d'Antoni Joan Arbona des Raig. El contracte es signa entre els mercaders catalans Antoni Palau i Antic Jofre, residents a ciutat, i Joan Vicenç de Fornalutx el dia 5 d'octubre de 1584. En contracte estipula que la casa havia de tenir una llargada de 70 pams, una amplada de 22 “*de tots cayrats o trasts buyts*”, i una alçada de 40 pams. Havia de tenir dos baluards de paret i tres mines i, a la banda de la penya havia de tenir dos portals que passes un home.

“Per aquesta feyna fehedore ha vostres costas per tot lo mes de noembre proxim venidor vos prometem donar LV lliures moneda de Mallorca de la manera següent so es la tersera part are de present y la altre tersa a coneguda de mossen Bartomeu Pons y la derrera tersa o paga acabada la dita feyna y tambe a coneguda de dit mossen Pons”.

El constructor es comprometia a fer la casa “*fort y stanya y cuberta*” i a aportar los cairats i les canyes.² Sembla que a aquesta primera casa n'haurien seguit d'altres dins la mateixa finca o les veïnades Son Torrella i Bini, ja que, pocs anys més tard, el 1595, l'historiador manacorí Joan Baptista Binimelis, tot parlant de Fornalutx, assenyala ja l'existència d'algunes cases on es recull la neu a l'hivern per a proveir la ciutat a

1 Arxiu Municipal de Sóller. Fons Josep Rullan i Mir.

2 ARM M-544 f.55. Document localitzat per Plàcid Pérez i Pastor.

l'estiu i tot l'any.³

A l'altra banda del puig Major, en terres de la que fou la finca des Colls (avui integrada a Bini i a Cals Reis) dins l'anomenada coma Fosca o coma des Ribells, disposam d'una referència sense datar però corresponent al segle XVI localitzada pel gran erudit pare Rafel Joan de Lluc. Segons aquesta anotació hi hauria ja una casa de neu a la coma Fosca que tendria 12 metres de llarg, 5 d'amplada i 5 de fondària, i te tenia el dret de recollir el càrritx que necessites per conservar la neu de la finca dels Colls.

3. L'expansió. Segle XVII

Amb el canvi de segle, la tècnica de construir cases de neu començava a ser dominada per alguns sollerics, fins al punt, que un d'ells anà a França bastir-ne. L'any 1622 es té notícia que un solleric expert en l'art de construir pous i cases de neu i omplir-les, es lloga amb un mercader francès domiciliat a Mallorca per anar a França a ensenyar el seu ofici. Es tracta d'un document excepcional que demostra l'habilitat dels sollerics en aquest ofici, i el desconeixement que a les terres franceses es tenia aleshores.

El tècnic, anomenat Bartomeu Quart es desplaçà fins a França i començà la tasca, però passat un temps i amb la feina mig feta retornà a Mallorca. El mercader, de nom Pere Sanxo, indignat presentà un escrit de protesta davant el notari Pere Mayol que deia així:

“No ignorau ni ignorar poreu Vos, Sen Barthomeu Quart qualment vos conduiran ab Pere Sanxo, mercader francès domiciliat en Mallorca, per temps de un any per anar en França y allí fer pous y cases de neu, com a persona practica y ensenyar allí en dit lloc de França de quin modo se té de conservar dita neu, y com per axecució del dit concert siau anat en Francia y se haja cullit allí algun tant de neu ab molts gastos y despeses y vos per vostron caprixo vos ne siau anat de dit loch de França ans de acabar lo temps, y per vostra absentia, per no esser en dit loc de Franca practich, és cosa certa y averiguada se perdra dita neu y per consegüent sereu causa vos de tots aquests danyns, per ço vos diu, raquireix y exorta, vos pertiguen encontinent per a França y acabeu lo consert teniu fet, altrement vos protestan de tots los danys gastos y despeses fets y fehedors y que per vostra absentia, y per no esser practichs allí de fer dita neu, se causaran Requirint el notari, etc.”.

El document és molt entenedor i se'n poden destacar algunes idees. En primer lloc la durada del contracte que s'allarga per espai d'un any i que ens demostra que el subjecte havia de controlar, a més de la possible construcció d'una o varies cases de neu, el procés de la recollida i també el llarg procés de la conservació de la neu dins les cases fins arribar el moment de l'extracció i el transport. En segon lloc destaca el fet, remarcat en dues ocasions pel document, del desconeixement per part dels francesos de les tècniques de conservació de la neu “...per no esser practichs allí de fer dita neu...”. Aquest desconeixement es fa encara més evident quan, davant l'absència de l'especialista, el mercader assegura que se “perdra dita neu” i li reclama que “...per consegüent sereu causa vos de tots aquests danyns...”. El mercader acaba la seva denúncia exigint a Bartomeu Quart que “...vos pertiguen encontinent per a França y acabeu lo consert teniu” ja que sinó el farà responsable “...de tots los danys gastos y despeses fets y fehedors y que per vostra absentia... se causaran”.

El notari ho comunicà a Bartomeu Quart en presència de testimonis, i la contesta fou: “Lo perquè yo so vingut de Fransa és per no haverme atesos los pactes, y també per haver estat de mala gana com me veig...”. Es a dir, afirmar que no se li havien complit les condicions o pactes del contracte, i que per aquest motiu estava de mala gana.⁴

El 1618, la possessió de Son Torrella s'havia incorporat al negoci de la neu. Així el propietari aleshores Francesc Alfonso Torrella oferia al millor postor l'arrendament de “lo fer de la neu” de dita muntanya d'en Torrella per tres anys. L'arrendador, a més de donar bones i suficients fermances, havia de pagar la quantitat acordada en dues pagues, el 15 de juliol i per Tots Sants, i rebria les eines necessaries per fer la

³ BINIMELLS, Juan Baptista. Història general del Regne de Mallorca.

⁴ ARM. Prot. M-1226, fol 131.

neu: pics, pales, gavetes, cordes, senalles, una olla d'aram i vint portadores. A més, havia de pagar a Joan Arbona, propietari de Monnàber, les 16 lliures “*se acostuma a pagar per lo passatge*”. L'encant es feu el 29 de setembre, i sembla que el 19 de desembre s'adjudicà per 220 lliures anuals.⁵

Veim així com la neu del capcimal del puig Major, dins la finca de Son Torrella, era davallada per la coma de n'Arbona a canvi de pagar un passatge. A través d'un inventari del propietari de Monnàber, Joan Arbona, sabem que a les cases es guardaven, aquell mateix any dues dotzenes de pales i picons usats, sis gavetes usades per estojar, i una gaveta i un buidador usat.

Pocs anys després, el 1630 es repetia l'encant de “*lo fer de la neu de la montanya d'en Torrella*”, resultat del qual, Pere Onofre Pons, mercader, arrenda a Pere Joan Ballester i Bartomeu Arbona, traginers de Fornalutx, *lo fer de la neu de la muntanya dita d'en Torrella*, “*ço es, lo arreus y casa y demes neu que dins temps*”... per 30 lliures.⁶

L'arrendament de la casa de neu no suposava grans beneficis per la possessió, sobretot si fem cas a una concòrdia signada davant notari entre la propietària de Quitèria d'Olesa Ballester i Garau, i el ja citat mercader Onofre Pons: “*Item en quant als fruits de la neu que es pot fer en la montanya de dita heretat, vulgarment la montanya den Torrella, se ha acordat que si be la casa de la neu de dita montanya se sol arrendar per alguna quantitat, pero per quant mentres dita senyora Quitèria la ha possehida no se ha guanyat cosa alguna en fer neu... que no se conta cosa alguna per dita casa de neu*”.⁷

Ben entrat ja el segle XVII la previsió d'existències de neu era ja una preocupació de l'administració. Així el 1636, el lloctinent general de Mallorca ordenava als batles de les viles de la muntanya amb cases de neu (Sóller, Valldemossa, Selva i Bunyola) que a través de persones expertes facin estimar les somades de neu que hi havia en cada casa.

El batle de Sóller hi envià Pere Mayol de Onofre i Bernat Albertí, i el resultat fou que hi havia tres cases que contenien neu. La de Juan Arbona, amb 200 somades de neu, la de Bartomeu Mayol, amb 250 somades, i una tercera amb 250 somades. La carta del batle portava la data de 8 de juliol de 1636. La primera d'elles correspondria a Monnàber, mentre que altres dues estarien situades a les finques des Colls i Son Torrella.⁸

L'any 1647 la casa de neu de Monnàber s'arrendava per una renda anual de 72 lliures.⁹

Deu anys més tard es basteix una nova casa de neu a la muntanya d'en Torrella. En aquest cas, el negociant Sebastià Cantallops i Francesc Llabrés constitueixen unes amitges i una societat “*per fer i construir una casa de neu a la muntanya d'en Torrella per replegar neu*” per lo qual tenien llicència del propietari Maties Ferrer de Sant Jordi. A canvi de sufragar la construcció, que estava quasi acabada a càrrec de metre Francesc Pinya, la podrien explotar durant set anys a partir de dia de Sant Joan i passat aquests set anys la casa s'entregaria al propietari. Sembla que el negociant Sebastià Cantallops tendria un lloc de venda a Ciutat ja que tota la neu s'hauria de portar allà.¹⁰ En acabar els set anys, el constructor mestre Francesc Pinya es feu càrrec de l'arrendament de la casa. En aquesta època, dins la possessió de Son Torrella propietat de Anna Fons de Torrella, esposa de Maties Ferrer de Sant Jordi, hi havia fins a tres cases de neu i alguns avencs on es replegava la neu.

Sense deixar Son Torrella, sabem que el 1666 una de les cases s'anomenava *la Caseta*, i estava arrendada a l'honor Juan Borràs per 42 lliures anuals i amb la possibilitat d'emprar les cases de Son Torrella. Sis anys més tard, el 1672 tenim constància d'un altre arrendament d'una casa de neu a Son Torrella en aquest cas als fornalutxencs Joan Vicens i Francesc Mayol. Havien de pagar 40 lliures cada dia 15 de setembre. Segons les clàusules de l'arrendament, les parets estaven concretes i així s'havien de retornar, fent-se càrrec Vicens i Mayol de les despeses de manteniment de les citades parets excepte en el cas que superassin els

5 Arxiu Andreu Bestard Mas B 11/4 Santa Maria del Camí. Del lligall de documents del notari Francesc Femenia (1607-1641).

6 Arxiu Andreu Bestard Mas B 11/4.

7 Arxiu Andreu Bestard Mas B 11/4.

8 ARM. Reial Audiència XXIX, 2113.

9 Gran Enciclopèdia de Mallorca, Tom X, pàg 115.

10 ARM Prot. G 429. Pàg 170-172.

20 sous.¹¹

A l'altra banda de la muntanya, dins la finca des Colls, aquell mateix any la violència arribava a una de les cases de neu de la muntanya. Així, Pedro Mayol de Fornalutx denunciava que “*jo estant aplegant neu a la muntanya dels Colls, vingueren Jaume Damià Vicens, Simó Vicens i Barthomeu Fontanet, tixedor de lli i Simó Vicens me atropellá de tal manera quem rompé el cap*”.¹²

En una altra ocasió, el 15 de juliol de 1669 Juan Palou de Fornalutx mana a Andres Albertí que no toqui la neu “*de su casa o pozo*” baix pena de 5 ll.¹³

La neu del puig Major no únicament es davallava cap a Sóller, sinó que en ocasions també es feia arribar al Santuari de Lluc. El 1670 Antonio Busquets de Fornalutx explotava la casa de neu de la coma del Llibrell (coma Fosca) i el 4 de febrer va servir tres portadores de neu al Col·legi de Lluc amb motiu de la visita del senyor bisbe...¹⁴

Ja a les acaballes del segle XVII, els estims d'Escorca (1693) esmenten una casa de neu a la finca des Colls, d'Antoni Busquets i altres a Son Torrella, de Vicenç Ferrer.¹⁵

L'any 1696 el batle de Sóller comunicava als arrendadors de cases de neu del municipi l'obligatorietat de fer neu. Aquests arrendadors eren Pere Lluç Albertí, Bartomeu Mayol *Coixo*, Bartomeu Ballester, Pere Lluç Barceló i Baptista Busquets *Xandre*.¹⁶ Tres anys després es repeteix l'advertència notificant-ho a Miquel Borràs, Pere Lluç Albertí, Bartomeu Mayol *Coxo*, Antoni Puigderros i Pere Antoni Viu *Papa*.¹⁷

4. La consolidació. Segle XVIII

El 1708 el consum de neu ja s'havia generalitzat i Sóller no n'era una excepció. Així, a través de les *Noticias de Sóller* de José Rullan i Mir sabem d'una topada el dia onze de juliol entre Pere Antoni Frontera que va disparar un arcabús contra el batle, el mostassafi i els jurats que “*se estaban refrescando en casa de Juan Conte vendedor de nieve*”. Afortunadament ningú resultà ferit. Poc després, el 1715 s'enviava un regal de 27 covos de fruita i 24 somades de neu al general del Campo en nom de Felip V.¹⁸

Les cases de neu ja suposaven un important actiu per a les possessions de muntanya de les terres més altes. Per posar un exemple, l'any 1713 la possessió de Son Torrella era valorada en 5.700 lliures per la sua possessió y cases de neu.

Alguns anys després coneixem un escrit de Bartomeu Borràs *Gotleu*, qui firma com a nevater, en el qual certifica haver entregat i pagat a Nicolau Ramis Administrador del dret de la neu 179 pessetes de plata corresponents al dret de 179 portadores de neu de quatre arroves cada una des del dia 23 d'octubre fins al 31 de desembre de 1717.

Els mateixos arrendadors de les cases de neu se'n cuidaven de portar-la a ciutat. Així per exemple, el 1720 portaven neu a Palma Antoni Albertí, Pere Antoni Borràs, Antoni Busquets, Andreu Albertí i Bartomeu Arbona. L'any següent el receptor de la neu de Sóller era Juan Morell, qui aquell any havia recaptat 62 pesos i dos reals de pesseta per la venta de la neu. El 1724 el receptor de la neu de Fornalutx era Bartomeu Mayol.

L'any 1722 sabem que a la casa de neu d'en Torrella hi havia 450 somades de neu, 340 a la d'en Juan Mulet, 150 a la de'n Puigderros, i 100 a la de n'Antoni Juan Borràs.¹⁹

11 GORRIAS, Antoni. Les cases de neu de Mallorca. El far de les crestes, Palma, 2001. Pàg 157.

12 Arxiu Col·legi de Lluc.

13 Arxiu Guillem Colom. Llibre II, pàg. 444.

14 Arxiu Col·legi de Lluc. Ps 66 Fol 56.

15 Arxiu Municipal d'Escorca.

16 ARM Audiència, caps III, n° 45.

17 ARM pregons AH 435 fols 526-528.

18 Arxiu Guillem Colom. Llibre II, pàg. 444.

19 ARM. Reial Acord 1722 n° 25.

La neu de Sóller, Escorca, Bunyola i Valldemossa era enviada a la capital. L'any 1723, entre el primer de maig i el final d'any es consumiren 3.898 portadores de neu procedent de Sóller (298 el maig, 430 el juny, 842 el juliol, 1055 l'agost, 733 el setembre, 419 l'octubre, 12 el novembre i 109 el desembre) que es pagaren a dos reals de plata la portadora, un 90% de la qual es consumí a ciutat.²⁰

El novembre del mateix any la Reial Audiència torna a manar que s'omplien les cases de neu i acorda multes de 100 lliures pels propietaris o arrendataris que no estogin neus dins les cases, i mana las batles que si els propietaris o arrendataris no omplien les cases de neu, ho fes l'ajuntament i comuniqués les despeses a la Reial Audiència. El batle de Sóller ho notifica a Antoni Joan Borràs, Pere Lluç Albertí, Antoni Puigderros, Joan Vidal i Pere Lluç Mayol. Per la seva banda el batle de Bunyola ho havia notificat al majoral d'Alfàbia per la casa de la Serra, arrendada al mateix Puigderros de Sóller.²¹

Però no sempre es complien les ordres de la Reial Audiència. En cas de nevades primerenques, els arrendataris no omplien de tot les cases confiant que amb nevades posteriors els sortís més econòmicament la recollida. Cal recordar que la neu més propera a la casa era de fàcil introducció mentre que a mesura que avançava la recollida, la neu es trobava més lluny, i per tant el transport fins a la casa era més feixuc i costava més jornals. Sembla que això és el que va succeir el mes de desembre de 1723 quan la Reial Audiència obria un expedient contra diferents arrendadors de cases de neu acussant-los de no haver complit lo manat. La documentació de l'expedient²² és molt ampla i enriquidora i conté molts de testimonis.

Els primers testimonis que declararen foren Pere Lluç Mayol, *dels Abats*, i Pere Antoni Cerdà *Niu*, ambdós veïns de Fornalutx. Tenien a mitges una casa de neu al puig Major propietat d'Onofre Penya, situada abans de pujar al cim. Després de la nevada llogaren a Bartomeu Arbona, Pere Lluç Arbona, Joan Baptista Genestre i Josep Barramba i pujaren a la casa de neu i en tres dies aplegaren 40 o 50 somades de neu de molt bona qualitat. Després es posà molta boira i s'acabà la neu. Argumenten que no arplegaren la neu de més lluny de la casa perquè seria més costós i esperarien una altra nevada

Un altre dels cridats a declarar fou Antoni Joan Borràs, també de Fornalutx, qui declara tenir arrendada una casa de neu dins Son Torrella a Vicenç Ferrer de Sant Jordi o millor dit arrendada al seu germà Miquel Borràs prevere. La nevada fou dia 1 de desembre i Borràs ho narra així: *“al matí aparegué una nevada en dit puig... i al dia següent feu gelada de manera que amb la experiència que tenc en coses de neu que la neu duraria molt més de lo que dura y així van llogar homes per a replegar la dita neu que començarem el dijous y foren deu homes, al divendres onse i el dissabte quinse, y el diumenge ne aplegaren molt poca a cause que la nit antecedent feu boire y vent considerable.... Replegà 300 somades de neu que son 150 per treurer y en el dit die diumenge vinguren homes de Fornalutx que envià el batle real de la vila y anarem a la Comafosca del puig Major lloc on es la casa de neu que era d'Antoni Busquets, mercader y allí arplegaren alguna poca neu que encara hi avia i no se on la posaren pues los vaig deixar allí treballant y jo men vaig anar a la mia casa de neu amb la gent qui treballa per compte meu en ella i es cosa certa que a les cases de neu que venen despres de la mia en dit puig major se poria arplegar major quantitat de neu que a la mia pues el puesto en que son dites cases se assola més neu”*.

Altres testimonis foren Josep Vicenç, Antoni Joan Escalles *Barrigut* i Antoni Arbona, qui declararen que foren llogats per Antoni Joan Borràs per anar a aplegar neu a una casa que té en el puig Major.

Després li toca a Antoni Busquets i Puigderros que posseeix dues cases de posar neu en el terme de Sóller, una a Bini, que tenia arrendada i corre a compte d'Antoni Albertí i l'altre a la muntanya dita la serra d'Alfàbia que corre pel meu compte. Comunica que després de rebre el manament de la Reial Audiència va aparellar els instruments necessaris i va netejar la casa de sa Serra, però la nevada no hi va arribar.

El següent en declarar fou Antoni Lluç Albertí *d'en Andreu* l'únic que es declarà nevater, i que afirmar tenir una casa de neu arrendada a Antoni Busquets Puigderros i dita la *Casota*, situada a la possessió de

20 ARM. Reial Patrimoni n° 453.

21 ARM. Reial Acord 1723, n° 14.

22 ARM. Reial Acord 1723, n° 21.

Bini. Entre els qui pujarem amb ell i també foren cridats a declarar hi havia Simó Vicenç, jornaler, tres nebots seus (Bernat, Antoni i Joan Albertí *Vidal*), Jaume Vicenç, *barraquer* i Pau Busquets. Hi havia una bona nevadeta i el dijous foren 6 homes que aplegaren neu. El divendres passaren a set, deu el dissabte, i onze el diumenge, encara que aquest dia pujà més gent però anaven sense pales, senalles ni gavetes. Com ja digueren altres declarants el diumenge feu vent i boira i s'acabà la neu. En total arplegaren 200 somades de neu però tots coincideixen que si haguessin “*carregat de gent*”, quasi la haurien omplida. Els declarants recorden haver vist 50 i 60 homes fent feina a una mateixa casa de neu en altres ocasions.

Al final declararen els funcionaris que havien intervingut en el procés, n'Antoni Mas, l'oficial saig en Francesc Tomàs, i el batle Reial en Joan Frontera.

Com a resultat de la investigació es multà al batle i als diversos arrendadors de les cases de neu per no haver posat esment en omplir-les els primers dies. Es multa amb cent lliures a Pere Lluç Mayol, *dels Abats*, a Pere Antoni Cerdà *Niu*, a Antoni Joan Borràs, i a Joan Albertí *Vidal*, qui tenia un pou “*muy derrotado y descubierto*”. Aquest darrer sembla que no podia pagar-les i es segrestaren alguns béns de la seva propietat. Antoni Albertí, fou multat amb 25 lliures.

Finalment es va absoldre al batle i es rebaixaren les multes de 100 a 25 lliures.

En aquesta data, sembla que a la vall hi havia una família que es dedicava a arrendar cases de neu. Així, gràcies a les investigacions d'Antoni Gorriàs²³ sabem que Joan Albertí *Vidal* tenia arrendada una de les cases de neu de Monnàber, que acabada de ser adobada per l'arrendatari. Dos germans seus, n'Antoni i en Bernat conduïen la casa de neu dita *la Casota*, situada a Bini i propietat d'Antoni Busquets i Puigderros. Seguint Gorriàs sabem també que a partir d'aquesta data totes les cases de neu de la possessió de Son Torrella passaren a ser conduïdes pel mateix arrendatari Antoni Joan Borràs *Gotleu*, la família del qual arribà a donar nom a una de les cases del puig Major, *na Gotleva*, veïna d'una altra dita *na Bassona*.

Tres anys després, el 1726, les disputes pels camins arribaren al puig Major. A l'octubre, el senyor de Son Torrella, Vicenç Ferrer de Sant Jordi denuncia davant l'Audiència a Joan Albertí *Vidal*, de Fornalutx, per haver obert un camí per baixar la neu d'una de les cases que hi havia damunt la muntanya d'en Torrella per tal de “*conducir la nieve con la mayor brevedad a la villa de Alaró, para después repartir-la en las villas del llano*”. Com hem abans Joan Albertí *Vidal* tenia arrendada una casa de neu a Bini, al cim del puig Major. Davant aquesta acusació Albertí es defensà dient que ell simplement havia refet i adobat l'antic camí “*que es del Rei o del pueblo que es el camino por donde se transita con la nieve ab immemoriabili que es en lo superior de la montaña de Son Torrella*”. Sembla que el plet el guanyà el propietari de Son Torrella.²⁴

Pocs anys després coneixem les existències de neu de tres de les cases del puig Major. El dia 1 d'agost de 1734 quedaven a *la Casota*, situada a Bini 550 somades de neu. A la casa de neu anomenada *na Fosca* n'hi romanien 350 somades, mentre a *na Bassona* (Son Torrella), conduïda per Antoni Joan Borràs n'hi havia 200 somades.

Una d'aquestes cases, *la Casota* de Bini fou explotada per l'Ajuntament de Palma durant el període 1737-1745 gràcies a la cessió temporal que en féu el seu propietari, Baltasar Nadal Serra. El primer any d'explotació l'Ajuntament s'hi gastà més de 140 lliures en omplir-les i mantenir-les i 20 lliures en acomodar el camí. De la casa sortiren 635⁷⁵ somades de neu cap a la Ciutat i el benefici de l'Ajuntament fou de més de 212 lliures. L'any següent les despeses per omplir-la baixaren a 58 lliures.

Segons les investigacions del pare Juan de Lluç, devers els anys 1747-49 a Bini hi havia tres cases de neu, dites *na Bessona*, *na Gotleva* i *na Cremada*.

Posteriorment, el 1748 a Sóller es citen la casa de neu de Son Torrella, propietat de Dn. Ferrer de Sant Jordi “*Sella de Torrella*” i la casa dita *el Graner* al puig Major del Dr. Baltasar Serra (Bini). Antoni Albertí *Bufó* administrava les cases de neu de la muntanya del Teix i la de Baltasar Serra a Bini. Per altra banda el ja citat Joan Albertí *Vidal* administrava la casa de neu de la Serra i una casa de neu del Sr. Vicenç Ferrer de

23 GORRIAS, pàg. 144.

24 ARM Plets civils 42/07.

Sant Jordi, a Son Torrella.²⁵

El 1749 hi hagué de nou falta de neu i es demanen les existències. A Sóller, al pou de Baltasar Serra (Bini) conduït per Antoni i Bernat Albertí, a més de Sebastià Font i Antoni Vallori, s'estojaven 700 somades de neu. Per altra banda, al pou d'Antoni Ferrer de Sant Jordi, conduït per Antoni i Gabriel Ferrer, Miquel Sampol i Juan Albertí sols en tenia 600 somades. De totes maneres encara no s'havia acabat de recollir neu, i això que es trobaven a dia 2 d'abril.²⁶ Dos anys després, el 1751 la Reial Audiència inicia un “*Expediente para recoger nieve y ponerla en los pozos para el abasto de la Ysla*”. Es tractava de conèixer les existències de les cases de neu de la Serra de Tramuntana i assegurar la seva recollida. La carta remesa als batles de les viles amb cases de neu dóna tot tipus de detalls:

“En atencio de considerarse precisa y necessaria la abundancia de la neu pera que en tot lo temps del any estiga este Reyna abastat aixi per lo alivio de los malalts com de los dames vezins y moradores, y per esto sia i portant posar tot cuydado y diligencia per a que en son temps se reculla aquella y se pose en bona custodia en las casas de la neu, a fi de que no se puga experimentar falta en las personas que tengan obligacio de recullirla per esto me ha manat la Rl Aud^a prevenir a ud que luego que rebra esta fara notificar a tots los Dueños, arrendadors, y administradors de las casas de la neu q se troben el el terma y districta de esta villa en pena de 200 ll y altres reservadas que luego que Nostro Señor sia servit donarnos neu per a poder recullir, y aplegar la neu y la conduesca, y pos en las ditas casas fins a, quedar aquellas plenas, y ben acondicionades lo que executaran ab la major puntualidad y esto procurara Ud se cumpla ab la mes posible brevedad y en cas de renitencia, o omisio de qualsevol dels dits dueños, Arrendadors, o Admistradors passara Vm a costas propias de els mateixos y de tal remitent a fer recullir la neu com queda previngut pues de lo contrari incurrira Vm ab la meteixa pena y sera responsable de tots los danys i perjudicis que de no executarse aixi com esta menat podram succeir... Palma y Novembra 17 de 1751”.

Davant de tan seria amenaça, el batle ho notifica el mateix novembre a n'Antoni Alberti *Bufo* que tenia arrendada la casa de neu de Teix propietat de Ramon Villalonga. També es notifica a Antoni Alberti *Poborbo* que explotava una casa de neu a Bini, propietat de Baltasar Serra i finalment ho notifica a Joan Alberti que explotava dues cases de neu de la vall, una a Son Torrella, propietat de Antoni Ferrer de St. Jordi, i una altra a sa Serra (d'Alfàbia) propietat de Gabriel Berga. Acabada la temporada de nevades, el 19 d'abril de 1752, el batle remet la contesta oficial, on consta que:

A la casa de neu del Teix, Antoni Alberti *Bufo* disposava de 1.500 somades de neu.

A la casa de neu de Bini en Bernat Alberti *Poborbo* guardava 800 somades de neu.

Joan Albertí estojava 950 somades a sa Serra i 750 a una de les cases de Son Torrella.

En total eren 4.000 somades recollides per sollerics, encara que sols 1550 provenien del puig Major, de les 10.350 que s'arreglaren aquell any a Mallorca.²⁷

Pocs anys després, el 1756 les existències eren molt inferiors, hi sols tenien neu els arrendadors de Sóller i Selva, encara que els primers administraven cases de Sóller, Bunyola i Escorca, i els segons les del puig Major de Massanella. Així els sollerics havien recollit 1850 somades i els selvatgins 1020. En total tan sols s'arribà a les 2.870 somades de neu. Sembla que havia estat un any molt dolent pel fa que a les nevades. Així, a les cases de neu del Teix (explotada per Bernat Alberti *Bufo*), i de sa Serra (conduïda per Joan Albertí), situades a més baixa altitud que les del puig Major “*no se ha podido echar nieve por falta de ella*”. Així les existències es limitaven a tres dipòsits. La casa de neu de Bini arrendada per Bernat Albertí *Coborbo* on hi romanien 800 somades de neu; una de les de Son Torrella explotada ara per Damià Albertí *Vidal*, que contenia 700 somades, i la casa de neu des Colls, de Jaime Busquets i explotada per Joan Albertí *Corona* on s'hi estojaven tan sols 350 somades. En total 1850 somades de neu.²⁸ El més següent les existències havia passat a 650 a Bini, 600 a Son Torrella i tan sols 60 a la casa de neu des Colls.

25 ARM. Reial Acord 1748, n° 21.

26 ARM. Audiència XCIII/2.

27 ARM. Reial Acord. 1751, n° 27.

28 ARM Arxiu Audiència 716, n° 20.

Sembla que davant la manca de nevades a cotes baixes es va recórrer a una casa de neu del puig Major abandonada feia anys i sense coberta. Aquest fou el cas de la casa explotada per Joan Albertí al puig Major i que no apareixia a la relació de 1752. Sembla que tenia capacitat únicament per 750 somades: “*en el ultimo Pozo de los nombrados faltaban para llenarlo quatrocientas cargas ha sido la causa de no haberse llenado que havia muchos años que estava abandonado sin haberle echado nieve asta este año, y esto por la falta de nieve que puede haver y se halla descubierto. Son estas casas citas en el Puig Major*”.²⁹

La manca generalitzada de neu obligà a les autoritats a facilitar la tasca als nevaters. Així es va ordenar als batles Reials que “*siempre que sia requirit per los dueños de la neu dels pous de son distrite los fassa entregar tot el bestiar que demanaran per efecte de devallar neu de la montaña y introducir la en esta ciudad pegant estos a los dueños de dit bestiar los acostumbrats ports*”.³⁰

Davant la manca de neu i les limitacions del preu que establia l'administració els pous més llunyans es sentien perjudicats. Aquest era el cas de Baltasar Nadal Serra i Brondo propietari de la casa de neu de Bini que argumentava que el “*susodicho pozo dista de esta ciudad 11 horas de camino su mayor parte aspero y peligroso de modo que no se puede conducir la nieve sino con machos por lo que en años de abundancia nada absolutamente saca antes bien regularmente viene a perder de 50 a 70 libras, y sin embargo no puede excusarse cada año de hacerlo llenar por las ordenes singulares de V E^o y no es justo que en los años de carestía no se le haya de compensar a mi parte a su conductor con la ganancia que en estos puede haber la quiebra de aquellos porque no puede la utilidad publica dictar un tan conocido perjuicio del bien de los particulares...*”.³¹

La preocupació dels ajuntaments es centrava en garantir el subministrament de neu pels malalts. Així per exemple a Sóller el 1770, des de l'Ajuntament es proposà “*que era necesario nombrar un sugeto que se encargase de vender nieve a causa que los que la vendian no la quiren vender por tener perdida en ello, y era necesario venderla por los muchos enfermos que habia y muchos convalecientes*”. Es va anomenar a Francisco Castanyer, taverner, al qui s'haurien de pagar les pèrdues ocasionades per vendre-la, però sembla que Castanyer no ho va acceptar al·legant que les pèrdues s'haurien de cobrir amb el preu de la venda de neu “*a lo qual no convino por ser de parecer que los menoscabos debian pagarse de la misma nieve*”. Sembla que al final es varen entendre ja que el 1771 es tornar a anomenar al taverner Francisco Castanyer *Queta* l'encarregat de vendre neu a la vila “*dando facultat al que la vendiese de impedir al que tambien quisiera venderla obligandole con penas empero, siempre que se le encontrase sin ello*”.³²

A l'any 1778 es citen dos pous del Dr. Miquel Borràs i un altre d'un tal *Fil* (Juan Albertí).³³

En aquesta època sembla que hi hagué fortes discrepàncies pel preu de venda de la neu, ja que els conductors dels pous del puig Major i del puig de Massanella –que necessitaven d'un llarg transport per fer arribar la neu a la ciutat– es queixaven que els pous més propers a la ciutat venien la neu a un preu més barat. El 1786, el més de juliol entraren a la capital 53 somades de la casa de Juan Albertí, 200 de la de Bartomeu Estades, i 54 de la de Bernat Albertí, tots tres de Sóller. Bernat Albertí acabà la neu el 21 de juliol, i Juan Albertí l'acabà el 24 de juliol. Els pous del Massanella tenien la previsió d'acabar-la en 21 d'agost, i tan sols hi havia neu al pou de Bartomeu Estades.³⁴

L'any 1786 el Reial Acord sol·licita de nou als batles les existències de neu a les cases i també els demana l'estat de cada casa i el cost de reparació de les que es troben inservibles.

El batle de Sóller contesta que dins la seva jurisdicció sols hi ha tres cases de neu, a la possessió de Monnàber, de Juan Baptista Estades. Dos d'aquests pous es trobaven abandonats, i el tercer s'estava adobant en aquell moment. També fa referència al pou d'Escorca situats al puig Major, dels qual diu que són

29 ARM. Reial Acord 1756, n° 20.

30 ARM. Reial Acord 1756, n° 20.

31 ARM. Reial Acord 1756, n° 23.

32 AMSóller. Actes 18.

33 ARM. Reial Acord 1778 n° 42.

34 ARM. Reial Acord 1785 n° 6.

set, cinc a la finca de Son Torrella, propietat del Dr. en drets Miquel Borràs (tres abandonats i dos que serveixen); un del marquès de Campofranco (Bini); i un Dr. Rotger dins la finca des Colls, els dos darrers abandonats. Pels que fa a les cases de neu de Bunyola, - sovint explotades pels sollerics- n'ementa dues, la de Jaume Juan Villalonga (es Teix) i la de Francisco Dameto (sa Serra), ambdós en actiu. Pel que fa als pous abandonats, els perits diuen que no bastarien 2.000 lliures per posar-los en servei.³⁵

Per la seva banda, Josep Garau, batle reial d'Escorca fa una contesta més explícita i detallada. En referència al puig de Major de Son Torrella, el batle d'Escorca fa al·lusió únicament a sis cases de neu, tres d'elles a Son Torrella, dues a Bini, i una a la finca dels Colls. Les tres cases de neu de Son Torrella estaven, segons l'informe del batle reial d'Escorca, en el següent estat:

“En la sima del monte mayor d'en Torrella ... corriente y bueno.

Un poco mas abajo ay otro que se llama na Bassona esta casi del todo abatido y para remediarlo necesita 230 lliures.

Otro dentro del mismo lugar que se llama la Caseta del todo abatido y para remediarlo necesita de 200 ll.”

Pel que fa a les dues cases de neu de Bini, propietat de Baltasar Serra, una, dita dels Cingles “*esta del todo abatido. Es arruinado*” mentre que l'altre es trobava en bon estat.

Finalment, la casa de neu dels Colls, propietat de Dn Antoni Rotger, con ja havia confirmat el batle de Sóller, “*estava del todo abatido. Arruinado*”, i per compondrer-lo es necessitaven 410 lliures.

La proximitat de les cases de neu de Son Torrella, Bini, i els Colls, al capçal del puig Major, explica la no coincidència exacta pel que fa al nombre de cases de neu dins cada propietat entre els batles de Sóller i Escorca.³⁶

Tot i el gran nombre de cases de neu, la majoria es trobaven en mal estat, i el juny de 1788 es confirma que sols funcionaven la de Miquel Borràs a Son Torrella, administrada per Bartomeu Estades i que estojava 850 somades de neu, i la de Baltasar Serra a Bini, administrada per Francisco Mayol, amb 960 somades.³⁷

Un altre dels problemes que es plantejava la recol·lecció de la neu era la manca de treballadors que existia. Tant era així que s'arribà a conformar un expedient davant el Reial Acord on el fornalutxenc Juan Alberti *Fil*, sol·licitava que es manés als batles de Sóller i Fornalutx que facilitassin peons per la recol·lecció de la neu, pagant els preus acostumats. Els arguments de Juan *Fil* eren els següents: “*que mi Pral. siempre se ha empleado en recoger nieve y lo ha practicado a toda satisfaccion; y en los años en que no le han faltado hombres para la recolección ha tenido superabundante para el abasto de la Ciudad y villas; lo que no pudo lograr este año por falta de gente, respeto de ser pocos los que voluntariamente quieren pasar a este trabajo; y en los años en que ha tenido bastante gente nunca se pago mas cara a los tenderos que a Ceis (6) dineros la libra lo qual a mas de ser notorio de ello podran informar los Administradores del derecho de la Nieve y lo propio habria sucedido en este año. A los principios del verano por el conocimiento que tiene de la cabida de los pozos que por su cuenta tiene Bartolome Estada Bertola, tuvo presente la falta, que s'experimentaria en este año y que los manifestos que se daban eran submamte excecivos.*

Semenejante escazes se padecera en muchos años si no se precisa a los que se necessiten para llenar los pozos de mi parte, porque a mas de no ser bastante las dos casas que tiene Bartola, este no quiere recoger hasta saber que mi Pral, ni otros han recogido muy poca y deseando impedir la escazes que se ha experimentado y que no se haya de acudir a Barcelona en tiempo alguno se ofrece mi Pral a abastar la Ysla de nieve, con tal que los Bayles del antedicho lugar de Fornalutx y Soller siempre que acuda por gente le enbien los hombres que necessite, y que por ninguna causa ni razon permitan impedir ni embarassar los que tenga destinados para llenar la casa que tiene en el monte llamado la Serra del predio Enfabia, porque esta nieve se dirrite presto y para beneficiarla es preciso la mayor promptitud en recogerla; en atencion a lo qual.”

35 ARM. Reial Acord 1786 n° 7.

36 ARM. Reial Acord 1786 n° 7.

37 ARM. Reial Acord 1788 n° 3.

El Reial Acord accepta manar als batles que li facilitassins els peons suficients pagant-los el jornal acostumat, i se li requeria que “*expresse el precio de que abastecera al publico de Nieve*”. L’interessat contestà que no tenia intenció de monopolitzar l’abastament de la ciutat, sinó de garantir un subministra econòmic:

“*que mi Pral en su antecedente no intento asumir la obligacion de abastar la ciudad de nieve sino que propuso el medio para que en ningun tiempo faltase este genero y siempre se encontrase en las tiendas a un precio moderado, que no excediese el de 6 por libra respecto que facilitandole los Bayles de las villas de Valldemossa, Soller y lugar de Fornalutx, los peones que necessite con la promptitud y brevedad que se requiere, podra cada año llenar los dos pozos que tiene, el uno en Valldemossa, que se llama la Casa de los Frayles; y el otro en el monte llamado la Serra en el predio Alfabia; en cuyos parages, es preciso el que con la mayor promptitud se recoca porque en breve se derrite, a diferencia de la que cahe en los montes de Bini. el Puchmejor, y son Torrella, los tres del termino de la villa de Escorca...*”.

Al final el Reial Acord mana que “*se despachen las ordenes correspondientes dirigidas a los Bayles de las villas de Valldemossa, Soller y lugar de Fornalutx, para que luego que les pida peones, le remitan los que necessite, al precio corriente para el fin que expresa este suplicante, y lo acordado*”.³⁸

Alguns anys després Jeroni de Berard al seu Viatge a las Villas de Mallorca 1789, quan descriu Lluç i el seu terme diu:

“*Este valle (d’en Torrella), el de lluch y Escorca son innacesibles y son los que mas se llenan de nieves en el invierno y hay sus pozos donde la recogen, que regularmente abastecen todo el año a la ciudad de Palma y a muchas de las principales villas de la isla.*” En aquesta obra descriu també Son Torrella “*com casa para ganado i pozo de nieve sobre el monte*”.

La neu continuava sent motiu de disputa pels sollerics. Així el 1791, Juan Vicens de la vila de Sóller es queixava que Joan Bauza no li pagava set lliures amb setze sous que li devia per valor de la neu que li havia entregat.³⁹

El juliol de 1793, la casa de neu de Bini, ubicada al capcimal del puig Major, encara seguia en explotació, i el seu propietari, Baltasar Serra l’arrendava a Andreu Albertí Bufó i Jaume Verd per espai de nou anys amb les següents condicions:

“*que la primera neu que caurà abans d’haver buidada la casa, sera tota la neu del nou conductor qui entrara en el vostro reemplàs y per conseqüent, immediatament que fase neu tindrà obligació de aplegar-la y sera per conte vostre tota la neu que hi hagués dins la case, are que entrau de nou en lo arrendament que així es la practica com ja tenc expressat*”.

El primer any de l’arrendament aquest no es podia abandonar per part d’Albertí i Verd, i el propietari tampoc els podia fer fora. L’*annua mercè* seria de 15 lliures anuals, pagadores el dia 20 de desembre. A més s’havia d’aportar a Binibassí la neu que se necessités per al consum de las cases. Finalment tenien l’obligació de conservar la casa de neu a costes seves, principalment els llenyams, les parets i altres.⁴⁰

L’any següent, el mes de maig de 1794 sols hi havia 200 somades a un dels pous del puig Major, el conduït per Andreu Albertí. Davant la manca de neu d’aquell any, la Reial Audiència havia ordenat que sols es traigués una somada diària. En conductor del pou advertí que si únicament es treia una somada diària, a finals de juliol s’hauria fos tota ja que quan menys neu hi havia dins la casa, més haviat se fonia.⁴¹

5. La decadència. Segle XIX

A principis del segle XIX, a 1804 funcionaven encara sis cases de neu a Mallorca entre les que hi havia Son Albertí de Sóller on hi havia 700 somades i la d’en Busquets de Sóller amb 1100 somades.

³⁸ ARM. Reial Acord 1786 n° 6.

³⁹ ARM. Reial Acord XIV 2178.

⁴⁰ ARM. R. Acord 1794. n° 2.

⁴¹ ARM. Reial Acord 1794. n° 2.

A l'any 1825, cap dels tres pous de neu de la finca des Colls estava en funcionament, però les seves propietàries Francisca Vidal, Maria Vidal i Catalina López n'havien arrendat un a Mateu Jaume, de Can Joan de s'Aigua i l'estava rehabilitat per emprar-lo. Atès que el pou en qüestió estava situat en el capcimal de puig Major, a la coma Fosca, en Mateu Jaume pretenia emprar el camí que travessa la part alta de Son Torrella i davalla per la coma de n'Arbona per a arribar a Sóller.

Aleshores però sembla que el propietari de Son Torrella, Bartomeu Borràs protestà davant les autoritats per les pretensions de Jaume a través del seu missatge Josep Arbona. Pere Antoni Mayol impedir el pas als nevaters i les autoritats demanaren a les propietàries des Colls que acreditassin els seus drets sobre el citat camí. Elles al·legaren que “desde *el tiempo mas inmemorial siempre se ha pasado*” i aportaren els testimonis de tres treballadors de la casa de neu, Salvador Reynés, Juan Colom i Jaume Arbona. A la pregunta de quin era el camí millor i més dret per arribar als pous de neu dels Colls, els tres afirmaren que des de Fornalutx es partia per Can Coca, la Cabana, la font Major, la font des Coloms,” *por dentro del predio Son Torrella propio de don Bartolomé Borràs, en donde Pedro Antonio Mayol tomo prenda por el ban a Jose Arbona como encargado que dijo ser Mayol, e ignoran de quin dijo, caso que lo dijese, per la possessió de Bini, propietat de Miquel Serra, presbitero y canonigo de la Santa Iglesia, por bajo el pozo de la nieve que hay en dicho predio, y des de alli se va al pozo de la nieve propio de Francisco Cabrer, que lo tiene en el predio nombrado los Colls*”. També declararen Joan Vicenç, fill d'Antoni y Bernat Albertí, fill de Bernat homes de prop de vuitanta anys d'edat, el primer dels quals havia tingut arrendada la casa de neu des Colls, mentre que l'altre hi va treballà. Els dos corroboraren l'itinerari per arribà a la casa de neu referit pels tres testimonis citats.

Els testimonis anteriors es reforçaren amb una declaració de Mateu Jaume, arrendatari del pou: “*Siempre se ha pasado por el mismo camino como puedo testificarlo y no pueden subir por otra parte y en atención que la nieve es un mana que no aguanta tiempo, puede seguirse – si se aguarda que este definida dicha causa-faltar la nieve al monte, quedar el pozo vacío, perjudicar a la real hacienda por lo que toca al derecho de la nieve y al publico por haver menos nieve recogida*”. Jaume acabà el seu escrit demanant que mentre no es resolgui la causa es permeti als nevaters puja al pou de neu pel camí que havien pujat sempre.

Per la seva banda el propietari de Son Torrella, Bartomeu Borràs, en un dur escrit argumentava:

a) “*En primer lugar, desde tiempo inmemorial ningun pozo de nieve hay corriente en el predio es Colls y solo en este año se ha empezado a habilitar uno de los tres que habia en lo antiguo que es el que se halla en lo mas elevado y causa la disputa y no queda cubierto ni concluido todavia.*

b) *se ha supuesto tambien que no puede irse al pozo mas que por dentro las tierras de Son Torrella y esto es una falsedat pues desde Soller al predio els Colls hay camino real llamado de Lluc por el que se ha ido siempre y se va hoy dia a las casa del predio y poco antes de llegar a las mismas casas se halla existente el camino que desde el real conduce a los tres pozos de nieve que en lo antiguo estuvieron corrientes y hoy son inservibles siendo el ultimo el que se trata el que se procura rehabilitar*”.⁴²

Malauradament l'expedient és incomplet i no sabem com va acabar la disputa.

Josep Rullan i Mir, en la seva *Història de Sóller*⁴³ esmenta encara una partida de 30 pessetes en el pressupost municipal de l'any 1849 per a “*Abasto de nieve para los enfermos*”, partida que encara apareixia l'any 1875. També explica que el comerç “*á que da origen la nieve recogida en una multitud de pozos contruidos en su termino, deja bastantes utilidades*”. Alguns anys després, el 1852, amb motiu de la vinguda del duc de Montpensier, es gastaren 1 lliure i 15 sous per una càrrega de neu comprada a Gabriel Magraner Queixal. Al més d'agost, per Sant Bartomeu, el consistori destina dos sous por gasto de refrescar los Guardias Civiles.⁴⁴

Un dels darrers arrendaments de cases de neu localitzats, ja dins el segle XIX, correspon a una de les cases

42 Arxiu Municipal de Palma. Fons Rebassa lligall 9.

43 RULLAN I MIR, Josep. *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. F. Guasp, Palma. 1875-1976.

44 A.M. Sóller, 2743. Festes.

de neu de Son Torrella, propietat de Bartomeu Borràs. El més de febrer de 1855 la llogà a Marià Villalonga de Togores, a Joan d'Homs Miralles i a Antoni Moragues (els quals així mateix la subarrendaren a una colla de nevaters) per nou anys, a raó de 75 lliures anuals. Entre els pactes que consten a l'arrendament hi havia l'obligació que entre Pasqua i tots Sants els arrendataris havien de subministrar al propietari tota la neu per al consum de la seva casa; si el propietari, per trobar-se en el camp o per altre motiu "*deixàs de prendre la neu diària, podrà enviar a Ciutat a dur-la-se'n de mitja en mitja portadora*"; si durant aquests anys l'arrendador es trobava a la casa de Sòller, els llogaters l'hi havien de baixar la neu que necessitès. Els arrendataris podien disposar de tot el càrritx que haguessin de menester "*per tapar la neu y demás consum de la casa, com també de la llenya o estepes que trobaran, igualment per el consum de la mateixa casa*"; finalment, havien de deixar la casa de neu condreta i "*respondre de la cantidad de cinquanta lliuras que és el valor de los estims de dita casa, esto és, de parets en amunt*".⁴⁵

El juliol de l'any 1857 la vila comprava neu per fer un refresc amb motiu de la vinguda del Governador a Sòller. Al refresc consistir en 40 tassons d'orxata fina, 18 tassons de taronja i 6 dotzenes de "*bizcochos*" el dia 6 de juliol, i 18 tassons d'orxata fina, 18 tassons de vasos de "*chorbete*" i 6 dotzenes de "*madrichos*".⁴⁶ A l'any 1884 l'arxiduc descriu amb detall la situació i estat de les cases de neu de Monnàber, Son Torrella i Bini:

"Després pujam per un camí empedrat molt rost i de molts revolts, i arribam a la primera casa de neu, d'uns 10 metres de fondària, avui abandonada i sense coberta. (Monnàber). Després passam per una altra casa de neu conservada i coberta de càrritx (Monnàber) (n'ha una altra més amunt amb coberta de zinc (Monnàber). I tornam a pujar per un camí empedrat, costerut i de molts revolts. Passam per devora altres dues cases de neu cobertes de càrritx, i els revolts continuen pujant pels costers rocosos... Pasada la carena de la muntanya, passam per devora dues barraques, una de les quals és una casa de neu, després devora una altra on la neu està al terra i simplement es cobréix amb càrritx".

A Sòller, la neu deixa de ser rentable devers l'any 1911 a causa de la instal·lació d'una fàbrica de gel a la vila i les poques cases que romanien encara actives s'abandonaren.

Com hem vist, el comerç de la neu del puig Major, i en menor mesura de la Serra i del Teix, durant centenars d'anys forma part de la vida quotidiana del sollerics, com una més de les activitats agropecuàries de la vall. La recollida de la neu era una activitat complementària per a molts de jornalers (encara que sovint no hi volien anar per la seva duresa) i un modo de vida per a les persones que les arrendaven. Per altra banda, des de la capital s'exigia l'ompliment de les cases amb les primers neus per assegurar el proveïment durant tot l'any a causa dels beneficis que proporcionava la neu:

*"En atencio de considerarse precisa y necesaria la abundancia de la neu pera que en tot lo temps del any estiga este Reyna abastat així per lo alivio de los malalts com de los dames vezins y moradores, y per esto sia i portant posar tot cuydado y diligencia per a que en son temps se reculla aquella y se pose en bona custodia en las casas de la neu, a fi de que no se puga experimentar falta en las personas que tengan obligacio de recullirla..."*⁴⁷

45 ARM. PROT 6007.

46 A.M. Sòller 1743.

47 ARM. Reial Acord. 1751, n° 27.

Joan Rosselló¹

Dèficits pluviomètrics a Sóller a la segona meitat del segle xx

Resum

S'analitzen els principals episodis de dèficit hídric durant el període 1950-2000. A partir de les dades de dos observatoris pluviomètrics de la comarca s'estudien les etapes de sequera que han caracteritzat aquests 50 anys. Els objectius de la recerca són (1) saber quines èpoques són les més seques, (2) si els episodis més destacats tenen relació amb els mateixos fets arreu de Mallorca i, finalment, (3) conèixer possibles antecedents històrics que existeixen de dèficit de precipitacions.

1. Introducció

Per dèficit pluviomètric s'entén aquella seqüència seca provocada per la manca de precipitacions sobre un territori.

La sequera és un període de dèficit que, a la vegada, s'ha d'entendre com el producte de les interrelacions entre dues components:

- 1) Una component climàtica o meteorològica, com és la manca de pluja.
- 2) Una component humana i socioeconòmica, relacionada amb l'impacte que té la component anterior sobre la població afectada i el seu sistema social i econòmic.

Els trets principals de la component climàtica són la freqüència d'aparició, la seva durada i intensitat (com a mesura de severitat) i la extensió espacial afectada (Pita, 1985).

La capacitat de la sequera d'originar perjudicis, per la ruptura de les condicions normals en que una societat desenvolupa la seva economia i el seu sistema de vida, fa que sigui considerada com un desastre natural (Pita, 1989). Desastre natural entès com un fenomen extrem que impacta a la societat de forma severa (White, 1975).

Els períodes amb un marcat dèficit pluviomètric són un component habitual del temps i el clima de les terres espanyoles (Martín Vide, 1994). Un extens nombre de treballs científics analitzen aquesta temàtica des de diferents enfocaments, referits tant a les causes com als efectes que té aquest fenomen (Álvarez et al, 2008; Gil i Morales, 2001).

Les Illes Balears, i més concretament Mallorca, no són alienes a etapes seques d'aquest tipus. Fins i tot són considerades com "el fenomen catastròfic més present en l'esdevenir històric mallorquí" (Grimalt, 1992). No és doncs d'estranyar que ja en el segle XIV hi hagin referències a la sequera, conegudes gràcies als arxius eclesiàstics on es recullen les rogatives pro-pluviam, que foren quelcom habitual fins al segle XIX (Grimalt, 1992).

¹ Grup de Climatologia, Hidrologia, Riscs i Territori. Universitat de les Illes Balears. joan.rossellogeli@uib.es

L'ús de fonts documentals històriques per l'estudi dels climes del passat és una eina cada vegada més reconeguda a nivell científic (Pfister et al, 2002). A Espanya és ja molt habitual la seva utilització ja que permet fer la reconstrucció del comportament de sequeres i inundacions dels passats (Barriendos, 2007). Els arxius eclesiàstics s'han mostrat com una font molt adient per a conèixer períodes de sequera ja que és més difícil que apareguin a documents de caire administratiu, donada la dificultat de donar descripcions directes dels danys provocats, el que si que passa amb fets com inundacions, ventades o gelades (Barriendos, 2007).

La premsa és l'altra font que, de manera habitual, s'ha emprat per a fer recerques de períodes de dèficit pluviomètric. Solen ser estudis científics que empen dades recollides durant el segle XX i, de vegades, també en el segle XIX. L'àmbit dels treballs és ampli, des del regional (Duce, 2002; Grimalt, 1992; Llasat et al, 2009) fins al comarcal i local (Bayés et al, 2003; Martínez, 2004).

Una vegada es disposa de dades pluviomètriques que provenen d'estacions oficials i que aquestes dades formen part de sèries prou llargues per dur a terme el seu estudi, apareixen nombrosos treballs que empen diferents tècniques estadístiques per a conèixer la complexitat i la recurrència d'aquestes seqüències seques (Gómez, 2002; Vicente i Cuadrat, 2007).

La comunicació que es presenta té com a objectiu principal caracteritzar les seqüències seques a Sóller a partir de les dades de dues estacions pluviomètriques en el període 1951-2000.

A la vegada es presentaran alguns antecedents històrics d'aquest fenomen i es pretén comparar els resultats assolits amb dades existents de períodes de sequera a l'illa de Mallorca.

La metodologia seguida ha consistit en la recerca de referències històriques sobre la sequera i el seu impacte a la comarca i, tot seguit, la recerca de dades de precipitació amb sèries prou llargues durant l'etapa d'estudi. Una vegada triades les estacions més adients s'han completat els buits existents per a homogeneïtzar les dades i analitzar les pluges anuals respecte a les precipitacions mitjanes de cada estació. S'ha cercat també informació sobre altres etapes seques a diferents indrets de Mallorca per a poder fer comparacions de la coincidència del fenomen a nivell illenc.

2. Dèficits històrics

Els episodis de dèficit pluviomètric són habituals a l'illa de Mallorca i han afectat de forma repetida la zona de Sóller i el seu entorn. Es compten amb tot un seguit de precedents històrics que provenen de diferents fonts, bàsicament els arxius i la premsa.

Per als períodes anteriors al segle XX la font més destacada és l'obra de Mossèn Rullán i Mir. A la seva *Historia de Sóller* (1875) fa referència, dins de l'apartat referit a l'església, a les processons que es feren al llarg dels segles demanant la pluja, les conegudes com rogatives *pro-pluviam*. Diu Rullán que: "la falta de agua que tanto se dejó sentir en Mallorca durante los siglos XVII y XVIII, les obligó a recurrir frecuentemente a la oración y a la penitencia para aplacar las justas iras de Dios: rogativas públicas".

Fa referència a processons que sortien des del Convent o l'Hospital i que recorrien Sóller, arribant fins i tot a Santa Catalina al Port.

A la Taula 1 s'inclouen els anys en que hi ha al manco una rogativa *pro-pluviam* a Sóller. Destaquen sobre manera els segles XVII i XVIII, amb 21 i 24 anys en que hi ha rogatives per demanar que ploqui.

A l'obra esmentada de Rullán apareixen també referències a la sequera quan parla de l'agricultura, encara que sigui de manera marginal. Així, diu que a l'any 1652 "la sequía afecta al campo" i que al 1726 ja fa 7 anys que hi ha sequera.

SEGLES	ANYS
XV	1404 1415 1474
XVI	1507 1530 1536 1558
XVII	1604 1610 1615 1617 1620 1621 1625 1631 1632 1633 1635 1638 1640 1641 1642 1644 1671 1681 1687 1688 1699
XVIII	1703 1718 1719 1720 1721 1725 1726 1729 1730 1731 1732 1734 1735 1736 1737 1739 1741 1742 1744 1745 1761 1767 1768 1773
XIX	1867

Taula 1. Anys amb rogatives públiques. Font: Rullán, 1875.

A partir del segle XX, i encara que hi comencin a haver dades instrumentals, la premsa passa a ser una important font de dades referides a etapes seques. L'anàlisi del Setmanari Sóller entre 1914 i 1930 dona com a resultat la trobada de 19 referències a la sequera. L'any 1929 és el que presenta més comentaris, amb un total de 6. El 1924 està darrera amb 5 referències. La majoria de publicacions fan referència al mal que per l'agricultura suposa la manca de precipitacions encara que alguna esmenta també les molèsties que causa a la població la sequedat de l'ambient.

3. La base de dades

a). Les estacions pluviomètriques.

A Sóller i el seu entorn existeix una llarga tradició d'observatoris meteorològics que es remunta al segle XIX. Al llarg del segle XX es desenvolupa una xarxa extensa que arriba a assolir fins a 14 estacions durant els anys 60 i 70 (Figura 1), amb una densitat territorial prou acceptable. Les dades existents mostren alts i baixos, amb registres de dubtosa qualitat en segons quins casos.

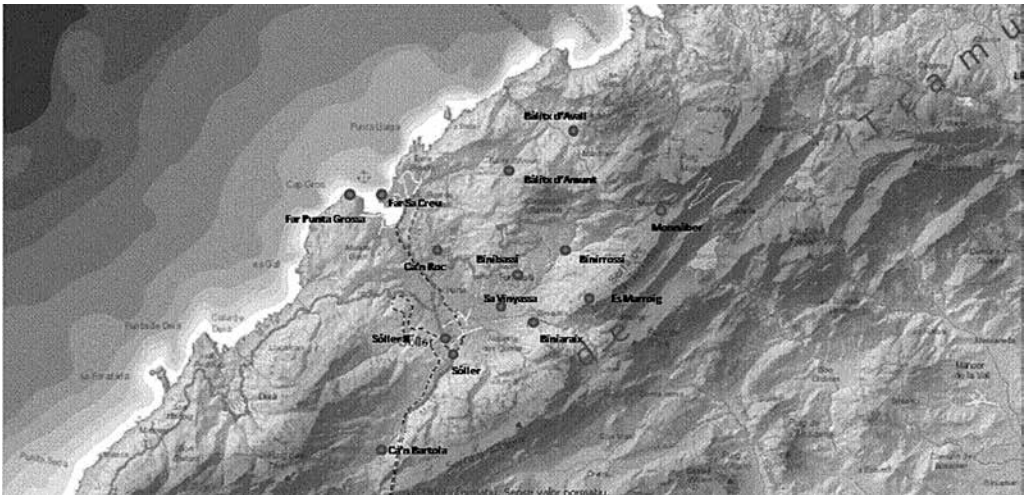

Figura 1. Situació de les estacions meteorològiques. Font: Elaboració pròpia.

Del conjunt d'estacions s'han triat les dues amb un recorregut temporal més llarg, amb observacions que abasten els darrers 50 anys del segle XX. Els observatoris són els de Sóller (codi B061) i el del Far Punta Grossa (codi B075), situats un al municipi de Sóller i l'altre al port (Taula 2).

Codi	Nom	Coordenades	Altura	Anys activitat
B061	Sóller	475.80 4402.00	40 metres	1950-actualitat
B075	Far Punta Grossa	472.80 4405.50	130 metres	1947-actualitat

Taula 2. Trets principals de les estacions estudiades. Font: AEMET.

Les dues sèries de dades presenten problemes de mancances de dades diàries, per la qual cosa s'han hagut d'homogeneïtzar les sèries ja que els valors mensuals i anuals queden incomplets. Mitjançant el mètode de correlació s'han completat els buits existents, tres anys en el cas de l'estació de Sóller i només un pel que fa al Far de la Punta Grossa.

El resultat són dues sèries de dades que permeten estudiar els períodes secs, amb un dèficit de precipitació, al llarg dels darrers 50 anys del segle passat.

b). Els totals anuals.

Els totals mensuals de cada estació, una vegada s'han completat els buits existents, s'han tabulat per a trobar els totals anuals per al període de 50 anys (Taules 3 i 4).

ANY	PLUJA	ANY	PLUJA	ANY	PLUJA	ANY	PLUJA	ANY	PLUJA
1951	1133,8	1961	572,8	1971	1138,5	1981	539,6	1991	1053,1
1952	786,7	1962	960,1	1972	1291,7	1982	754,2	1992	791,5
1953	835,6	1963	639,1	1973	1067,8	1983	398,9	1993	575,9
1954	838,7	1964	647,8	1974	1066,5	1984	764,8	1994	706,4
1955	1215,6	1965	547,5	1975	707,5	1985	960,9	1995	583,7
1956	722,1	1966	762,6	1976	961,2	1986	1119,2	1996	1099,9
1957	1258,0	1967	567,1	1977	736,3	1987	1033,6	1997	551,0
1958	932,2	1968	729,5	1978	1249,1	1988	658,6	1998	652,1
1959	1418,5	1969	899,0	1979	1276,9	1989	639,0	1999	480,1
1960	927,4	1970	568,1	1980	1033,9	1990	682,7	2000	419,8

Taula 3. Totals anuals (mm) a l'estació B061 Sóller. Font: AEMET.

ANY	PLUJA	ANY	PLUJA	ANY	PLUJA	ANY	PLUJA	ANY	PLUJA
1951	703,0	1961	387,0	1971	626,6	1981	348,0	1991	615,7
1952	445,8	1962	693,1	1972	803,8	1982	318,4	1992	492,8
1953	417,6	1963	451,9	1973	703,5	1983	298,1	1993	399,1
1954	624,2	1964	484,0	1974	560,3	1984	395,0	1994	553,4
1955	741,0	1965	377,3	1975	625,2	1985	608,5	1995	346,3
1956	565,2	1966	387,5	1976	623,8	1986	741,6	1996	677,3
1957	668,1	1967	357,6	1977	433,3	1987	549,8	1997	400,0
1958	733,6	1968	455,3	1978	531,1	1988	379,9	1998	409,7
1959	780,7	1969	559,5	1979	621,1	1989	400,9	1999	366,5
1960	548,7	1970	339,2	1980	356,4	1990	562,7	2000	282,5

Taula 4. Totals anuals (mm) a l'estació B075 Far Punta Grossa. Font: AEMET.

A partir de les dades anuals s'ha trobat la mitjana de cada estació per a poder determinar els anys secs, anys en que la precipitació ha estat inferior a l'esmentada mitjana.

La precipitació mitjana anual és de 839.12 mm a Sóller i 515.07 al Far Punta Grossa. Existeix una clara dissimetria entre les pluges arreglades a la costa respecte als totals de la part fonda de la vall (Grimalt, 1992; Jansà, 1998; Rosselló, 2012).

4. L'anàlisi de les dades anuals

La primera aproximació per identificar els episodis de sequera pluviomètrica ha consistit en discriminar aquells anys en que la pluja total ha estat inferior a la mitjana a cada estació.

En el cas de l'observatori de Sóller, les dades mostren que, en els 50 anys estudiats, només 21 superen la mitjana i d'aquests 16 corresponen a anys anteriors a 1980. Hi ha doncs 29 anys en que la pluja anual no arriba als 839.12 mm (Figura 2).

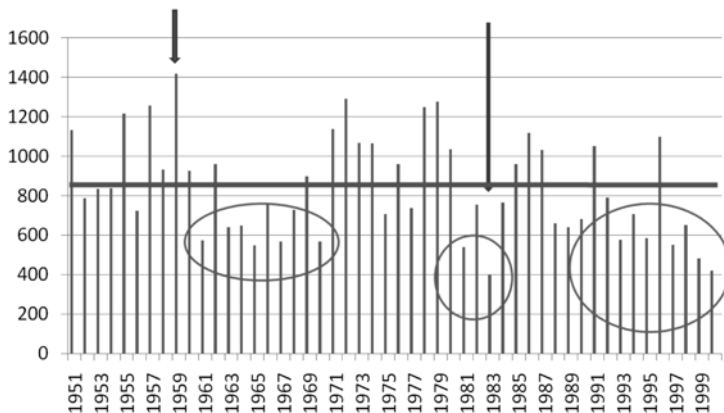

Figura 2. Totals anuals (mm) de precipitació a l'estació B061.

Per dècades, destaquen tres etapes amb pluges per davall la mitjana, el període central dels anys 60, els primers anys dels 80 i el final dels 90. A n' aquest darrer decenni només 2 anys tenen precipitacions per sobre de la mitjana mentre que en els 80 són només 3 els anys en que es superen els 839.12 mm. Dècades més plujoses són els anys 50 i els 70.

L'any amb menor quantitat de pluja del període d'estudi és el 1983, quan només es recolliren 398,9 mm, 440 mm menys que el que es podia esperar. Amb 419,8 el 2000 fou el segon any més sec. Pel cantó contrari destaca el 1959 com el més plujós, amb 1418,5 mm, gairebé 580 mm més (Taula 5).

ANYS MÉS PLUJOSOS	QUANTITAT (mm)	ANYS MENYS PLUJOSOS	QUANTITAT (mm)
1959	1418,5	1983	398,9
1972	1291,7	2000	419,8
1979	1276,9	1999	480,1

Taula 5. Anys més plujosos i anys més secs a l'estació de Sóller.

Com mostra la taula 4 els anys amb menor quantitat de pluja recollida pertanyen a la darrera part del període estudiat (80 i 90) mentre que els més plujosos es troben al començament (anys 50) i a la meitat (70). Pel que fa a l'estació meteorològica del Far de la Punta Grossa, a la bocana del port, el repartiment de les precipitacions durant la segona meitat del segle passat mostra com 25 dels 50 anys tenen dèficit pluviomètric. A la meitat dels anys estudiats els totals anuals no assoleixen els 515,07 mm. Com en el cas de l'observatori de Sóller es poden diferenciar tres grans etapes seques, que es corresponen amb les dècades dels 60, inicis dels anys 80 i el darrer quinquenni del segle (Figura 3).

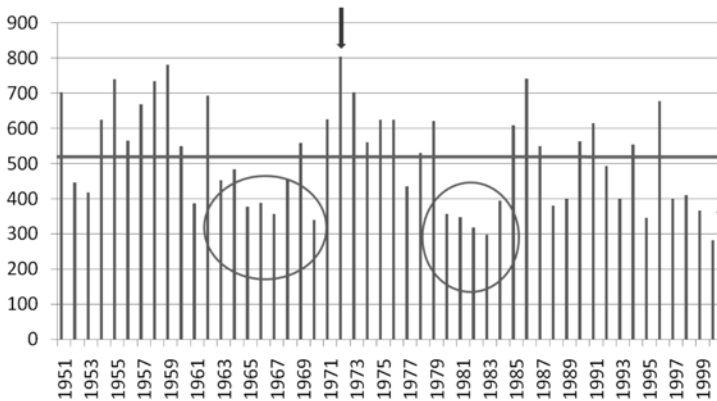

Figura 3. Totals anuals (mm) de precipitació a l'estació B075.

L'any en que es registrà la menor quantitat de precipitació fou el 2000, amb només 282,5 mm/m², uns 233 mm per sota de la mitjana. El 1983 fou el segon més sec, amb 298,1 mm mentre que, per l'altra cantó, el més plujós va ser el 1972, quan es recolliren 803,8 mm (Taula 6).

ANYS MÉS PLUJOSOS	QUANTITAT (mm)	ANYS MENYS PLUJOSOS	QUANTITAT (mm)
1972	803,8	2000	282,5
1959	780,7	1983	298,1
1986	741,6	1982	318,4

Taula 6. Anys més plujosos i anys més secs a l'estació del Far Punta Grossa.

A tall de curiositat, tant pel que fa a anys plujosos com a anys secs, les estacions de Sóller i del Port mostren una correspondència en les dates però no en la seva distribució. El més plujós a Sóller fou el 1952 seguit del 1972 i al Port és al revés. Pel que fa als anys secs, a Sóller són el 1983 i el 2000 després mentre que al Port el més sec fou el 2000 seguit de 1983.

5. Anàlisi dels períodes secs

Els totals anuals han permès diferenciar etapes en que la pluja no arriba a la mitjana del període estudiat. Ara bé, la millor manera d'observar aquests períodes amb dèficit pluviomètric és emprar l'anomalia de pluja. L'anomalia és l'excés o el dèficit de precipitació respecte a una mitjana expressat en tant per cent (%).

A Sóller tres anys destaquen pels seus valors negatius. En primer lloc trobem el 1983 amb un 52,46% de manca de pluja. El segueixen l'any 2000 amb un valor de 49,97% i el 1999 amb una anomalia del 42,78%. Aquests valors suposen que en els anys mencionats plou entorn del 50% menys del que caldria esperar a l'estació de Sóller.

Els tres períodes de dèficit ja apreciats amb els totals anuals s'observen clarament (Figura 4) encara que els valors percentuals mostren fins a quin punt la manca de precipitacions fou important.

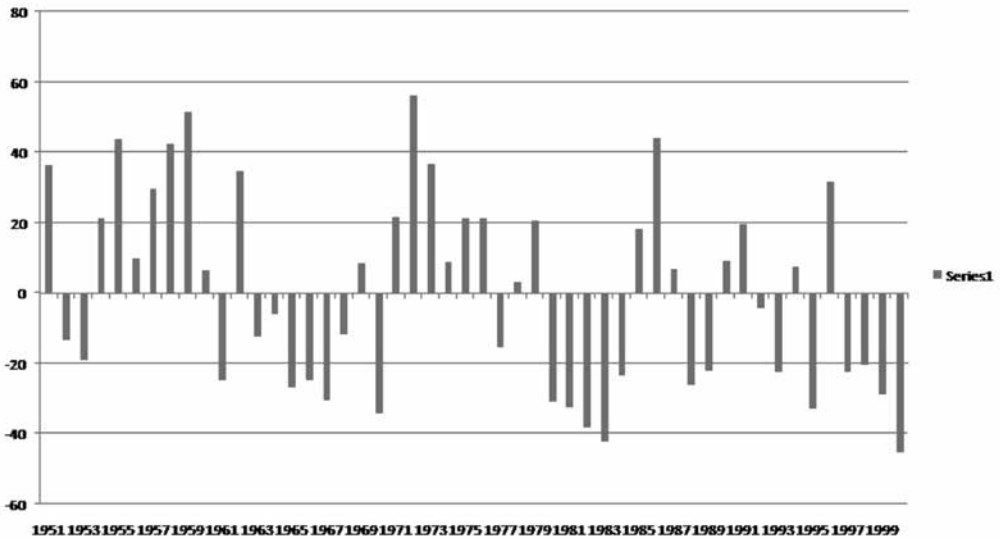

Figura 4. Anomalies pluviomètriques anuals a l'estació B061 Sóller.

A la dècada de 1980 trobem 5 anys seguits deficitaris amb valors percentuals per damunt del 30% a 4 d'ells. A n'aquest decenni 7 anys tenen valors negatius i només 3 mostren precipitacions per sobre de la mitjana.

Destaca també l'eixut de finals dels 90, quan des de 1997 fins al 2000 els valors són tots per sota del 20% fins arribar a gairebé un 50% manco de pluges al darrer any del segle XX.

La dècada de 1960 fou així mateix bastant seca. Vuit dels deu anys mostren valors negatius, destacant el període central entre 1963 i 1968, amb una anomalia situada entre el 9 i el 35%.

Les anomalies pluviomètriques de l'estació del Far de la Punta Grossa mostren una coincidència amb les de Sóller encara que els valors no assoleixen el 50% com en el cas anterior. El 2000 assoleix un valor de 45,15% negatiu, seguit per l'any 1983 amb un 42,12%. La resta d'anys presenten uns dèficits entre el 4 i

el 38% (Figura 5).

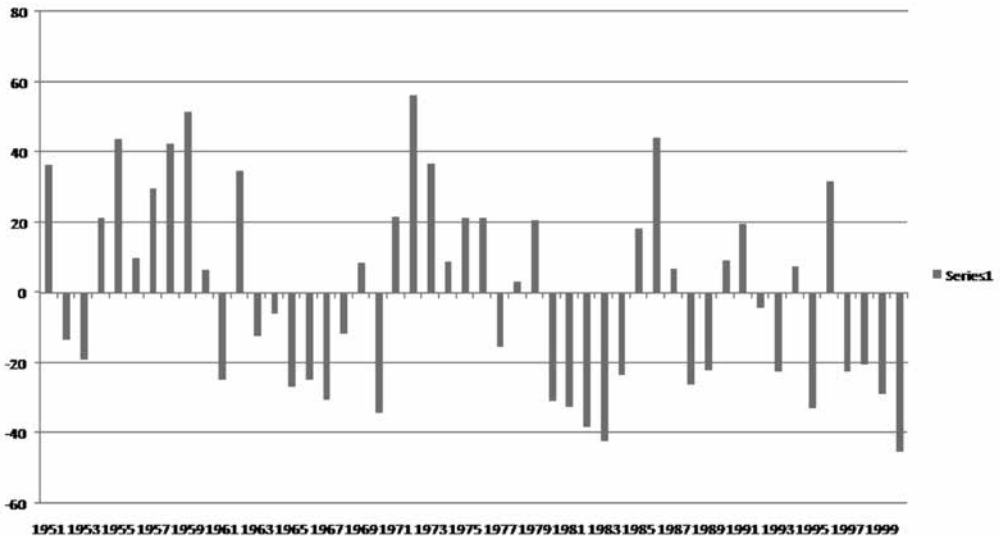

Figura 5. Anomalies pluviométriques anuals a l'estació B075 Far Punta Grossa.

Per dècades destaquen els 60, amb 8 anys amb valors negatius, i els 90, amb 7 anys deficitaris. Els darrers 4 anys del segle mostren percentatges superiors al 20% fins arribar al màxim del 2000, quan plou un 45% menys respecte a la mitjana.

També hi ha un període sec a inici del 1980, amb 4 anys seguits amb valors superiors al 30% i només 3 anys amb pluges superiors a la mitjana.

Els dèficits pluviomètrics acumulats als dos observatoris durant els períodes secs són doncs prou importants. Els valors percentuals són similars malgrat s'aprecia una gran variabilitat a les sèries. Els períodes crítics són similars i coincideixen en línees generals.

6. Comparació amb altres indrets de Mallorca

S'han trobat estudis referits a sequeres per a les localitats de Manacor i Felanitx (Grimalt, 2002) i Algaida (Barceló, 2011).

La zona del Llevant de Mallorca ha patit períodes freqüents de pluges inferiors a les mitjanes esperades. Aquestes etapes seques solen estar agrupades en períodes que poden ser prou persistents (Grimalt, 2002).

Els treballs desenvolupats a n'aquests altres indrets de Mallorca han distingit tot un conjunt de períodes secs durant el segle XX que presenten una elevada coincidència temporal. En concret poden destacar-se els darrers 3 anys del segle passat (1997-2000) i el primer quinquenni dels anys 80 (1981-1985) malgrat existeixen certes diferències entre les estacions estudiades en forma dels anys d'inici o de final de les etapes seques (Taula 7).

Quan es comparen les dades amb les que s'han trobat a la vessant sollerica les dates mostren també un grau de coincidència alt. De fet només el dèficit sec dels anys 80 és més curt, temporalment xerrant, a la vall respecte als altres llocs de l'illa. A Sóller el període sec va de 1981 fins 1984 mentre que al Llevant no acaba fins el 1985. Així i tot, a Felanitx el dèficit només dura 3 anys, de 1983 a 1985. En canvi, l'etapa seca dels anys 60 mostra una durada igual tant a Sóller com a Algaida, de 1963 a 1968, però tant a Manacor

com Felanitx el començament és més tard, un o dos anys després (Taula 6).

ESTACIÓ	ANYS 60	ANYS 80	ANYS 90
ALGAIDA	1963-1968	1981-1985	1998-2000
FELANITX	1964-1968	1983-1985	1997-2000
MANACOR	1965-1966	1981-1985	1997-2000
SÓLLER	1963-1968	1981-1984	1997-2000
PUNTA GROSSA	1964-1968	1981-1984	1997-2000

Taula 7. Comparació d'anys d'inici i final de períodes deficitaris a estacions de Mallorca. Font: elaboració pròpia.

Aquests resultats a les estacions de la vall mostren que hi ha una relació amb els patrons de distribució de sequeres proposats per Caldentey et al (2013). Els dèficits dels anys 1999 i 2000 es corresponen amb una sequera general a totes les Balears mentre que l'episodi de 1983 s'inclou dins un patró d'afectació de Mallorca i Menorca. Els anys secs d'inicis dels 60 també estarien inclosos dins un patró general per a totes les Balears.

7. Conclusions

A manera de conclusions es poden destacar una sèrie d'aspectes:

Sóller és un territori on són habituals les etapes seques amb manca de precipitacions, com bé mostren les fonts històriques. Existeixen referències a la necessitat de la pluja que es remunten al segle XV, assolint un màxim en el segle XVIII.

En el període analitzat, ja amb l'existència de dades instrumentals, s'han pogut diferenciar fins a tres grans etapes de dèficit pluviomètric, en els anys 60 (1963-1968), en els anys 80 (1981-1984) i en els anys 90 (1997-2000).

Pel que fa a valors absoluts, els anys amb la menor quantitat de precipitació recollida a cada observatori són el 1983 a Sóller (398,9 mm) i l'any 2000 al Far de la Punta Grossa (282,5 mm).

L'anomalia de pluja mostra uns valors percentuals més elevats a l'estació de Sóller, on es superen el 50% de mancança respecte a la mitjana dels 50 anys estudiats en dues ocasions (1983 i 2000) i en la majoria de les ocasions el dèficit està entorn del 25%. En el cas del Far de la Punta Grossa, l'anomalia assoleix valors superiors al 40% (2000 i 1983) i en 17 dels 25 anys deficitaris es situa per damunt del 20%.

Finalment, cal incloure aquests períodes deficitaris dins el context geogràfic on es situa Sóller, de manera que aquests casos no són fets aïllats si no que es corresponen amb èpoques de manca de pluges generals, que afecten no sols Mallorca si no tot el conjunt de les Illes Balears.

Treball de recerca inclòs dins el projecte HyMeX (Hydrological Cycle in Mediterranean Experiment).

8. Bibliografia

- Álvarez, J. et al (2008): *Evolución histórica de sequías en España*. Revista de Obras Públicas, 155 (3486). (pp. 56-68).
- Barceló, J. (2011): *Atents al temps. Meteorologia i climatologia d'Algaida*. Col·lecció Panoràmica. Ajuntament d'Algaida.
- Barriendos, M. (2007): *Variabilidad climàtica en España a escala plurisecular. Reconstrucción a partir de*

- fuentes documentales históricas. El cambio climático en Andalucía: evolución y consecuencias medioambientales.* Consejería de Medio Ambiente. Junta de Andalucía. (pp.45-54).
- Bayés, C. et al (2003): *Sequías y prensa regional en la cuenca del río Muga (Girona).* Geographica, 44 (pp. 123-144).
- Caldentey, J. et al (2013): *Patrones de distribución espacial de las sequías en las Islas Baleares (1950-2010).* Actas XXIII Congreso de la A.G.E. Universitat de les Illes Balears i A.G.E. Palma de Mallorca. (pp. 71-80).
- Duce, E. (2002): *El medio natural como problema social: los aspectos hídricos en el diario La Vanguardia (1970-1990)* in: Guijarro, J.A. et al (eds): El agua y el clima. L'aigua i el clima. Publicaciones de la Asociación Española de Climatología. Serie A, n°3. Palma de Mallorca. (pp. 407-416).
- Gil Olcina, A.; Morales, G. (2001): Causas y consecuencias de las sequías en España. Caja de Ahorros del Mediterráneo-Instituto Universitario de Alicante. Alicante.
- Gómez, L. (2002): *Aproximación metodológica al estudio de secuencias secas de larga duración: el caso de las Islas Baleares* in: Guijarro, J.A. et al (eds): El agua y el clima. L'aigua i el clima. Publicaciones de la Asociación Española de Climatología. Serie A, n°3. Palma de Mallorca. (pp. 427-436).
- Grimalt, M. (1992): Geografía del risc a Mallorca. Les inundacions. Institut d'Estudis Balearics. Palma.
- Grimalt, M. (2002): *Sequeres a Manacor i al Llevant de Mallorca (1941-2001).* II Jornades d'Estudis Locals de Manacor. Ajuntament de Manacor. (pp. 131-146).
- Jansà, A. (1998): *L'aigua i la pluja* in: Alabern, R. et al (eds): L'aigua i la vida. La seva utilització. Fundació La Caixa i Universitat de les Illes Balears. Palma. (pp. 49-66),
- Llasat, M.C. et al (2009): *An analysis of the evolution of hydrometeorological extremes in newspapers: the case of Catalonia, 1982-2006.* Nat. Hazards Earth Syst. Sci., 9, 1201-1212, doi:10.5194/nhess-9-1201-2009.
- Martín Vide, J. (1994): *Diez características de la pluviometría española decisivas en el control de la demanda y el uso del agua.* Boletín de la A.G.E., 18. (pp. 9-16).
- Martínez, E. (2004): *Sequías climáticas en el sector turístico de Benidorm en el periodo 1976-1985* in: García Codrón, J.C. et al (eds): *El clima entre el mar y la montaña.* Publicaciones de la Asociación Española de Climatología. Serie A, n°4. Santader. (pp. 427-436).
- Pfister, C. et al (2002): *Reconstructing past climate and natural disasters in Europe using documentary evidence.* PAGES News, 10:3 (pp. 6-8).
- Pita, M.F. (1985): *El papel de la prensa en el estudio de las sequías.* IX Coloquio de geógrafos españoles. A.G.E. Murcia.
- Pita, M.F. (1989): *La sequía como desastre natural. Su incidencia en el ámbito español.* Norba, revista de Geografía, n° 6-7. Universidad de Extremadura. (pp. 31-61).
- Roselló, J. (2012): *Pluges torrencials a la vall de Sóller: 1951-2000.* Territoris, 8. (pp. 227-239).
- Rullán, J. (1875): Historia de Sóller en sus relaciones con la General de Mallorca. Imprenta Guasp. Palma.
- Vicente, S.; Cuadrat, J.M. (2007): *Trends in drought intensity and variability in the middle Ebro Valley (NE Spain) during the second half of the twentieth century.* Theoretical and Applied Climatology, 88 (pp. 247-258).
- White, G.F. (1975): *La investigación de los riesgos naturales.* A: Chorley, R.J. (ed): Nuevas tendencias en Geografía. IEAL. Madrid. (pp. 282-323).

La nevada del 22 de novembre de 1999: un esdeveniment meteorològic extraordinari

Alberto Darder Rosell

Resum

Dia 22 de novembre de 1999, els municipis de Sóller i Fornalutx varen viure un episodi meteorològic extrem, consistint en una nevada que va batre tots els rècords a escala temporal. Aquesta fou (i continua sent) la nevada a cota zero més avançada de tota la nostra història, sense cap tipus de precedent: motiu més que suficient per fer un estudi exhaustiu d'aquesta extraordinària efemèride.

L'any 1999, Sóller fou testimoni d'una nevada extraordinària: aquesta va aparèixer quan menys ens ho esperàvem, després d'haver patit un dels estius més càlids i secs que es recorden (el qual es va allargar fins a finals d'octubre, amb nits tropicals gairabé fins el dia Tots Sants) i després d'encadenar una ratxa d'hiverns molt dolents (1997 i 1998) on la neu havia brillat per la seva absència.

Atravesant una preocupant sequera després d'un estiu infernal (apart de la sequera i la calor que hem comentat, Sóller també fou testimoni de nombrosos incendis a les muntanyes i fins i tot de rissagues al Port) el novembre de 1999 va donar un gir de 180 graus a aquesta dinàmica, passant a dominar les irrupcions d'aire polar. Òbviament, aquestes entrades de vents del nord, contrastant amb la calor acumulada, varen inestabilitzar l'atmosfera ja des d'un principi.

L'entrada freda més contundent ens va arribar el diumenge dia 21 de novembre quan, a partir del migdia, el cel es carregà de níguls i va començar a amollar aigua amb intensitat. La cota de neu, prevista als 800 metres, ja estava deixant blanques les altures superiors als 400, i ho feia amb intensitat. Al túnel de Mon-

Sóller blanc, el 22 de novembre de 1999.

nàber ja es registraven 10 centímetres de neu amb temperatures negatives.

Quan va entrar el vespre, la precipitació no s'havia aturat, més aviat va ocórrer tot el contrari: la pluja es va reactivar de cara a la matinada, convertint-se en una enorme tempesta que descarregà amb violència sobre la vall. Continuava nevant a les muntanyes, però la cota de neu anava caient de cada cop més... fins que va arribar a Sóller.

Entre les 04h i les 05h de la matinada, la neu es va començar a quedar sobre les cases i els jardins, tot i trobar-se ben banyats per la ploguda anterior. A les 06h del matí, quan començava a clarejar, la tempesta s'allunyà i va aturar de nevar.

Aleshores es va registrar la temperatura més baixa de l'episodi: 0 graus amb tres dècimes. Al Puig Major, es va baixar fins els -6°C.

La neu havia cobert tots els jardins sense excepció, així com les teulades, cotxes i voreres de la carretera, amb 4 centímetres. La nevada va aguantar fins el migdia, i a partir de la cota 300 hi perdurà 24 hores més, amb 10 centímetres: una duració increïble tenint en compte que la superfície encara estava ben calenta, perquè hem de recordar que encara faltava un mes per començar l'hivern!

Neu a la rotonda d'entrada a Sóller. 22 de novembre de 1999.

Insòlit despertar de novembre, amb neu fins baix, l'any 1999.

Feia quasi 13 anys (des del 17 de gener de 1987) que no vèiem Sóller blanc fins abaix de tot (el 21 de febrer de 1996 sols quedà enfarinada la part alta, a les rodalies de Biniaraix), i era el primer cop que ho feia en un mes de novembre des de feia 110 anys.

A l'igual que amb la nevada de 1987, la de 1999 es va donar gràcies a una tempesta nocturna, tot i que amb menys gruix acumulat (hem de recordar en quin mes estàvem!). En total, aquesta gran nit ens va deixar 30 litres, essent en forma de neu els 12 últims.

Però el més rocambolesc de tot això fou la dimensió temporal d'aquesta nevada: va caure dins un mes de novembre!

Ni durant els segles XIX i XX s'havia tengut constància d'una nevada tan primerenca com aquesta, doncs

el rècord, fins aquell moment, l'ostentava el 29 de novembre de 1889, que ja per llavors havia sorprès molt per la seva promptitud. 110 anys després, ens havíem adelantat una setmana, pulveritzant aquest antic rècord.

Mirant cròniques més antigues, la veritat és que no hem trobat cap referència d'una nevada caiguda dins una data similar a aquesta: cap ni una, i això que estem parlant de fonts fiable de quasi 400 anys d'antiguitat.

.....
 Neu al camp de futbol i al torrent de Fornalutx. 22 de
 novembre de 1999.

Un cop comprovat aquest aspecte, podem afirmar que la nevada de 1999 ha estat la més adelantada de la nostra història coneguda, com a mínim dels últims 400 anys.

Bona forma de compensar l'escassetat nivològica dels anys 90, on Sóller només havia vist nevar –sense aferrar– durant els dies 14 de febrer de 1991 i 21 de febrer de 1996.

Serà molt difícil tornar a veure una cosa així dins un mes de novembre (d'entrada ja és ben complicat veure-ho pel desembre, cosa que succeeix des de l'any 1973). Estadísticament, és 3 vegades més fàcil repetir una nevada de les dimensions del febrer de 1956 que no pas repetir una nevada tan adelantada –fora de temps– com la de 1999.

Josep Rullan i Mir i l'agronomia científica a les Balears

Mateu Morro Marcé

In sudore vultus tui vesceris pane
(*Et guaranyaràs el pa amb la suor del teu front*) (Gènesi, 3, 19)

Resum

En aquesta comunicació es tractarà de situar l'obra agronòmica de Mossèn Josep Rullan i Mir en relació a dos grans temes: els canvis socioeconòmics que s'estaven produint a la societat mallorquina del seu temps, d'una manera especial en l'àmbit agrícola i, d'una altra banda, la seva relació amb l'agronomia moderna, vinculada a les institucions i associacions agràries del seu temps i a l'aparició d'una reflexió científica sobre l'agricultura i el món rural.

1. Introducció

La vida i l'obra de Josep Rullan i Mir¹ transcorre (1829-1912) en un moment d'importants canvis socioeconòmics i culturals en el nostre país. En l'àmbit agrari, que és el que tractam en aquesta comunicació, és el temps del gran desenvolupament de l'agricultura mallorquina, però també de la crisi de finals del segle XIX i l'inici de la forta reacció pagesa del primer terç del segle XX. És el moment de la modernització agrària amb la introducció de noves tècniques i maquinàries, la difusió de nous conceptes de la fertilització agrícola amb la irrupció dels adobs minerals i és quan més s'enforteix un capteniment de les produccions agràries girat cap als mercats i l'exportació.

Tot aquest procés econòmic va anar lligat als avanços de l'agronomia com a una ciència capaç d'elaborar i difondre les noves pràctiques agràries, amb el seu consegüent reconeixement acadèmic i institucional, tant amb la constitució de banda de l'administració de serveis agronòmics encarregats de l'extensió agrària, com amb la presència de l'agronomia en els plans d'estudis de l'ensenyament oficial. De fet, a partir de 1849 per tal de divulgar els nous coneixements agronòmics es feren obligatoris els estudis agrícoles en l'ensenyament normal i primari. La Llei d'ensenyament agrícola de 1876 va donar una nova empenta a l'ensenyament de l'agronomia i regulà el paper de l'estat en el foment agrícola. El 1879 es constituí el cos facultatiu d'enginyers agrònoms al servei de l'administració. Les estacions experimentals, dedicades a la formació i a la investigació, no es generalitzaren fins el primer terç del segle XX.

És en aquest context científic i tècnic optimista, molt obert a la innovació, amb l'esment parat al que es feia arreu del món, amb un seguit de persones a les Balears dedicades professionalment a l'ensenyament i a la divulgació agrària, on hem de situar l'enorme obra agronòmica de mossèn Josep Rullan, un home del qual ben bé es podria dir, com d'en Tià de sa Real, que "era d'una casta d'home que com ell només en neix un cada cent anys, i quasi mai sura".

¹ Veure: QUETGLAS CIFRE, Antoni. *Biografia de mossèn Josep Rullan i Mir (1829-1912), sacerdot, historiador i naturalista*. Ajuntament de Sóller. Arxiu Municipal de Sóller; QUETGLAS CIFRE, Antoni. *Mossèn Josep Rullan i Mir: la seva figura i el seu arxiu particular*. VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. Sóller i Fornalutx: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2013; *Rul·lan Mir, Josep*. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca Edicions S.A., 1991. Vol. 15. P. 18; *José Rullan Mir (1829-1912)*. Alta mar. <http://fabian.balearweb.net/post/116084>

2. L'obra agronòmica de Josep Rullan i Mir

Els contactes i el món intel·lectual de Josep Rullan i Mir es degueren formar en els temps dels seus estudis de Magisteri, de director de l'escola d'Establiments (1860-1887) i de cofundador de *“El Magisterio Balear”* (1873). Ell mateix confessava² que les seves aficions cap a tot el que aconduís a la millora intel·lectual i al benestar de la societat, el guiaren, des de la seva joventut, a l'estudi de les ciències naturals. *“Nacido en el campo, llámenos, desde muy temprano, la atención, el estado lamentable de la agricultura y el atraso de los agricultores, debido a la falta de observación y de libros prácticos donde poder estudiar los medios de salir del empirismo y de la rutina”*.³ En el seu llibre *“Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca”*⁴ (1875 i 1876) manifestava un tractament modern, sistemàtic i original de la història local i en aquesta òptica hi era present tothora l'agricultura. En el text ja s'hi palesaven les seves relacions i contactes. Rullan escrivia, a tall d'exemple, que la *“Revista d'Agricultura”* de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre havia dedicat articles a l'estudi del mal que des de 1865 atacava els tarongers de Sóller. Però les fonts i relacions de l'autor solleric apareixen molt més en detall en els seus treballs dedicats als conreus agraris propis de Sóller, que són els que al cap i a la fi centraren el seu interès.

L'obra agronòmica de Josep Rullan, importantíssima en el context de la Mallorca de l'època, té un punt de partença divulgatiu, pràctic, adreçat als propietaris i pagesos, i molt vinculat de bell antuvi a Sóller. En el seu parer mancaven monografies sobre els conreus locals, i això el dugué a emprendre l'estudi del conreu del taronger, del garrover i de l'olivera, *“principal riqueza de nuestro pueblo”*.⁵ El lligam amb Sóller mai es perd. De fet, la seva primera publicació de tema agrari és *“Noticias sobre la agricultura de Soller”*⁶ (1871). Segons Pere Fullana l'estil de Josep Rullan va ser més el d'un il·lustrat que no pròpiament el d'un propagandista social.⁷ No deixa de ser certa aquesta observació, ja que en Rullan i Mir s'hi combina l'interès pel coneixement agronòmic amb l'esforç esmerçat en la seva divulgació en el món pagès, per tant som davant un projecte d'il·lustració tècnica i pràctica, no davant un esquema de reforma agrària o cap cosa semblant. Si de cas, en els treballs de l'il·lustre solleric hi ha també adesiara un aspecte ideològic i moralitzador, perquè per a ell tant la natura com l'obra de l'home no s'entenen al marge de l'obra divina, però aquest caire no té, ni de prop fer-s'hi, la rellevància que té el propòsit divulgador de la ciència agrària entre els sollerics i mallorquins del seu temps.

És en aquesta tasca d'experimentació, estudi i divulgació on Rullan va conèixer i tractar els homes, veritables pioners, que a Mallorca estaven bastint la nova ciència agronòmica alhora que malavejaven per posar en marxa noves institucions i impulsar transformacions econòmiques de gran abast.⁸

2.1. *“Memoria sobre el algarrobo y su cultivo en Mallorca”*, (1882)⁹

L'obra que Rullan va dedicar al garrover havia estat presentada a un certamen de 1881, però no va ser publicada fins el 1882 amb addicions i notes de Pere Estelrich. Pere Estelrich i Fuster (Santa Margalida, 1845—Palma, 1912) va ser un dels grans agrònoms mallorquins de l'època de Rullan i Mir. Pensionat per la Diputació Balear per estudiar a Holanda i a França, va ser catedràtic d'agricultura de l'Institut Balear. Va escriure *“La higuera y su cultivo en Mallorca”*¹⁰ (1888), *“Guía práctica para la aplicación de abonos*

2 RULLAN MIR, JOSÉ. *Ensayo de agricultura y prehistoria*. Soller: Imprenta de la Sinceridad, 1900. P. V.

3 RULLAN MIR, JOSÉ. Op. Cit., p. V i VI.

4 RULLAN MIR, JOSÉ. *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, 1875-1876. (2 toms).

5 RULLAN MIR, JOSÉ. *Ensayo de agricultura y prehistoria*. Soller: Imprenta de la Sinceridad, 1900. P. VI.

6 RULLAN MIR, JOSÉ. *Noticias sobre la agricultura en Sóller*. Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, 1871.

7 FULLANA, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

8 Cal pensar en el que va significar la posada en regadiu del Pla de Sant Jordi (1845-1849), de s'Albufera de Muro (1863) o l'enorme expansió de l'arboricultura, ja en el segle XX.

9 RULLAN MIR, JOSÉ. *Memoria sobre el algarrobo y su cultivo en Mallorca*. Palma: Imprenta de Pedro José Gelabert, 1872.

10 ESTELRICH, Pedro. *La higuera y su cultivo en Mallorca*. Palma: Librería Escolar, 1910.

químicos o minerales con las fórmulas calculadas para los terrenos de las Islas Baleares”¹¹ (1900), “Tratado de agricultura”¹² (1903), “El almendro y su cultivo en España e islas Baleares”¹³ (1907), “El albaricquero, el cerezo y el ciruelo”¹⁴ (1908) i amb Ignasi Moragues i Josep Capdepon “Catálogo metódico de los coleópteros observados en las Islas Baleares”¹⁵ (1885). El 1891 intentà combatre la fil·loxera. Traduí diverses obres al castellà, entre les quals s’ha d’esmentar l’edició d’”Un hiver à Majorque”, de George Sand, prologada per Gabriel Alomar.¹⁶

Estelrich mantengué una llarga relació amb Josep Rullan. En diverses cartes li demanava tarongers per sembrar al seu poble, a Santa Margalida. Així ho feia el febrer de l’any 1894 demanant-li una dotzena de peus de taronger i repetia l’encàrrec el febrer de 1900. Rullan li enviava els arbres per un traginer margalidà que anava a fer plaça a Sóller. Estelrich li diu que des que empra els adobs químics els tarongers creixen, es desenvolupen i fruiten que fan goig. Per això en vol sembrar a tots els forats. Per un altre cantó li demana la tramesa de 2 tarongers mandarins.¹⁷ Pel seu costat Rullan aconseguia subscriptors per les publicacions que promovia n’Estelrich.

El 20 de novembre de 1896, quan la fil·loxera ja havia fet matx a l’illa, un amic de Rullan li havia encarregat la compra de 2.000 sarments de vinya i Estelrich li comentava que ningú no li podria garantir que estassin lliures de fil·loxera, però que tampoc era massa probable que la duguessin. Per decidir la millor casta de sarments li comunicà que s’havia de conèixer el terreny. Segons Estelrich a Mallorca sols dues espècies de ceps es disputaven l’exclusiva: la *riparia* i la *rupestris*. En els terrenys pobres com Binissalem convenia sembrar la *rupestris*. En els terrenys bons, amb poca calç, aconsellava més la *riparia*, sobretot la varietat “glòria de Montpeller”. Li deia a Rullan que si li enviava mostres de terra li podria donar una opinió més ferma. Per un altre cantó li feia a saber que a Santa Margalida podria aconseguir les 2.000 estaques a la meitat de preu que si les duguéssim de viviers de Catalunya. Estelrich li diu: “*Como se haya desarrollado esta fiebre para plantar vides americanas en vista de los estragos de la filoxera, es preciso que se decidan pronto, porque de lo contrario todas las existencias de Mallorca estarán vendidas*”.¹⁸ El 31 de març de 1897 Estelrich li comunicava que havia tengut coneguda de l’exposició de Sóller, “*la primera que celebran los pueblos de la isla*”, i sabia que s’hi mostraren garrovers de varietats molt notables que li agradaria veure per comprar-ne exemplars pel gabinet d’agricultura de l’institut i poder-los mostrar als alumnes.

Aquesta obra de Rullan i Mir sobre el conreu del garrover assenyala una clara visió del futur de l’arboricultura a Mallorca, efectivament en la línia de Pere Estelrich, i de la defensa de l’adopció de les tècniques agrícoles més modernes. Reclama als propietaris que deixin de banda els cafès i els casinos i posin en marxa granges model, exposicions agrícoles i certàmens d’agricultura pràctica. L’agricultor, d’acord amb el pensament de Rullan, ha de fer ús dels mitjans que la ciència posa a les seves mans. No basta llaurar i sembrar, s’ha d’observar i comparar fins a obtenir un cos de doctrina suficient com per a poder millorar els conreus. Per això ell fa una anàlisi dels cultius existents (olivar, cereals i llegums...) i proposa el conreu alternatiu del garrover. Proposa també, entre altres coses, crear centres meteorològics a totes les escoles. Ell en va crear un a Establiments¹⁹ i després va fer el mateix a Sóller.

11 ESTELRICH, Pedro. *Guía práctica para la aplicación de abonos químicos o minerales con las fórmulas calculadas para los terrenos de las Islas Baleares*.

12 ESTELRICH, Pedro. *Tratado de agricultura*. Palma: Tipo-Litografía Amengual y Muntaner, 1903.

13 ESTELRICH, Pedro. *El almendro y su cultivo en España e islas Baleares*. Madrid: Hijos de J. Cuesta; Barcelona: Antonio López, 1907.

14 ESTELRICH, Pedro. *El albaricquero, el cerezo y el ciruelo*. Palma: Estab. Tip. De Rotger, 1908.- (“*Notas de cultivo leídas en el Congreso Agrícola celebrado en Manacor en mayo de 1907 por Pedro Estelrich, catedrático de Agricultura*”)

15 CAPDEBOU, José, ESTELRICH, Pedro i MORAGUES, Ignacio. “*Catálogo metódico de los coleópteros observados en las Islas Baleares*”. Palma: Tipografía de Bartolomé Rotger, 1885.

16 SAND, George. “*Un invierno en Mallorca*”. Palma: Tipo-Litografía de Bartolomé Rotger, 1902.- (Traduïda i anotada per Pere Estelrich i amb un pròleg de Gabriel Alomar).

17 Arxiu de mossèn Josep Rullan i Mir. Correspondència. Arxiu Municipal de Sóller.

18 Arxiu de mossèn Josep Rullan i Mir. Correspondència. Arxiu Municipal de Sóller. El comentari d’Estelrich és expressiu del dinamisme que existia a l’hora de replantar les vinyes delmades per la fil·loxera així com de la ràpida resposta pagesa a la plaga, cosa que referma l’anàlisi que explica la crisi finisecular per la confluència d’un conjunt de factors, entre els quals no és el menor la crisi de sobreproducció que resultà després d’aquella primera globalització dels mercats agraris.

19 El treball de Rullan en l’àmbit meteorològic, i en especial en la meteorologia agrícola, és molt destacable i va ser reconegut per diverses institucions. El 10 d’abril

Pel que fa a la base agronòmica i científica del treball, Rullan esmenta el químic francès Marcellin Pierre Eugène Berthelot²⁰ i el valencià Gregori Lleó,²¹ col·laborador de la revista “*La agricultura valenciana*”. Però sobretot diu que les observacions sobre el cultiu del garrover a Mallorca les hi ha facilitat Paulin Vernière. Però qui era Vernière? Paulin Vernière era un geòleg llenguadocià, nascut a Montpeller el 1818 i radicat a Mallorca a finals de la dècada de 1830, procedent del Brasil. El 1839 col·laborà amb Paul Bouvij²² en l'explotació d'una mina de lignit a Binissalem. El 1842 tornà col·laborar amb Bouvij en una mina de coure al Montseny, que també fracassà als dos anys. Tornaren a Mallorca amb les mans damunt el cap i el 1845 emprengueren, un altre cop els inseparables Bouvij i Vernière plegats, la dessecació del prat de Sant Jordi, ara amb bons resultats. Llavors Vernière ja es dedicà preferentment a l'agricultura.²³ Publicà “*Nociones generales de geología y su aplicación a Mallorca*” (1880). Degué ser aleshores quan el sempre emprendedor Vernière va escometre amb més il·lusió l'experimentació agrària que el va convertir en inspirador del llibre de Rullan, que parla en concret dels articles de Vernière sobre el garrover publicats a “*El Porvenir de Mallorca*”, fundat per Pere Estelrich.

Un altre autor important esmentat per Rullan és Josep Monlau i Sala (Barcelona, 1832–Palma, 1908). Rullan sostenia que els llibres d'agronomia s'havien d'introduir al primer ensenyament i Monlau va treballar molt en aquest camp. Josep Monlau va ser un naturalista autor de diverses obres sobre botànica, ornitologia, mineralogia i agricultura, molt difoses en el món escolar del seu temps. L'any 1854 s'havia llicenciat en ciències naturals a la Universitat Central i es doctorà l'any 1855. A partir de 1855 fou catedràtic d'Història Natural i Agricultura de l'Institut Balear, càrrec que també va exercir a l'Institut de Barcelona (1862-1872) i de Tortosa (1873-1874), per tornar finalment a l'Institut Balear (1874-1898).

Monlau va ser membre de l'Ateneu Balear i president del Banc de Crèdit Balear. Era l'únic fill de l'humanista i higienista català Pere Felip Monlau i Roca, La Biblioteca Moragues Monlau que es conserva en el monestir de La Real de Palma és en gran part fruit del llegat de Josep i Pere Felip Monlau. Va mantenir correspondència de caràcter lingüístic amb Mossèn Antoni Maria Alcover. Va ser president de la Cambra Agrícola Balear (1899-1908) i va publicar “*Tratado elemental de física experimental y aplicada y de*

de 1896 el Servei Agronòmic (Granja Experimental de Barcelona) li sol·licitava les observacions meteorològiques. Eduard Fontserè del Servei Agronòmic li vol enviar els diplomes de cooperació concedits a la Fira de Barcelona a la feina de les estacions meteorològiques. (Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller). El 5 de març de 1900 l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre l'anomenà soci delegat de l'Institut a Sóller degut als seus serveis al davant de l'Estació Meteorològica de Sóller (Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller).

20 Marcellin Pierre Eugène Berthelot (1827-1907) fou un científic francès que impulsà molt la química orgànica i la termoquímica.

21 L'enginyer Gregori Lleó Comín va col·laborar el 1879 amb la Real Societat Valenciana d'Amics del País en l'intent de crear una xarxa d'observatoris meteorològics a València amb la finalitat d'afavorir l'agricultura valenciana. El 1901 publicà *El algarrobo*. València: Agricultura Española, 1901. La revista “La Agricultura Valenciana” es començà a editar el 1863 per la Societat Valenciana de Agricultura.

22 Paul Bouvij de Schorrember (Amsterdam, 1807-Barcelona, 1867), oficial holandès que durant la campanya de 1830 que dugué a la independència de Bèlgica, estant assetjat a Anvers, arribà a la conclusió que compartia els ideals de l'exèrcit contrari i decidí passar-s'hi, en ple dia i sota una pluja de bales, perquè ningú pogués acusar-lo de covardia. Estudià enginyeria i el 1835, contractat per la Companyia Catalana de Navegació, s'establí a Mallorca, on un advocat francès de nom Cazes explotava una mina de ferro a Llucalcari, empresa en la que va col·laborar, però que ben prest va fer ull i va provocar la ruïna de Bouvij. Entre 1837 i 1838 va treballar a una mina d'hulla a Bellveure (Binissalem). Després, el 1839, va dirigir una mina de lignit a Binissalem amb el seu amic i cunyat Vernière, que acabava d'arribar del Brasil. Junts compraren una mina de coure al Montseny el 1842. Entre 1851 i 1859 descobrí altres mines a Selva, cercant carbó per les màquines de vapor. Va elaborar un projecte de sanejament d'es Salobrar de Camps i un de regadiu a Canyamel. Va començar la redacció d'una geografia física de les Balears que no va acabar. Va escriure uns articles sobre el terratrèmol de 1851. També publicà escrits sobre geologia entre els quals hi ha: “*Reseña geognóstica de la isla de Mallorca*” (BOUVIJ, Paul. *Reseña geognóstica de la isla de Mallorca y descripción de la situación y explotación de la hulla del terreno secundario de esta isla*. “*Revista Minera*” Vol. 3 (1852) 174 i 204-210) i “*Ensayo de una descripción geológica de la isla de Mallorca*” (1867). El 1856, publicà “*Programa de un camino de hierro de tercera clase entre Palma, Inca, Manacor y Felanitx*”, però el projecte no es va fer realitat.

Va ser l'autor del primer informe sobre la canalització d'aigua potable a Palma i va dirigir (1835) les obres del “Túnel d'en Bouvij”, per millorar l'arribada de l'aigua de la Font de la Vila. Com a president de la secció de ciències de l'Ateneu Balear (1862-1864) va defensar l'esbucada de les murades. El 1847 va fer el primer sondeig del qual es té constància a Mallorca. Entre 1845 i 1849 va dur a terme, amb Vernière, el drenatge del Pla de Sant Jordi, aprofitant, per primera vegada a l'illa, els molins de vent per a l'extracció de l'aigua. (Veure: ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç Maria. *El Prat de Sant Jordi y su desecación*. “*Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*” 622 (1959) 1-10). A sa Costera (Sóller) va ser l'impulsor d'una foneria per extreure coure, la qual però no es va acabar de construir. Una mica abans de la seva mort, va traduir amb Vernière, “*Die Insel Mallorca*” de Hermann Alexander Pagensteher, metge i naturalista que va recórrer l'illa acompanyat de Robert Wilhelm Bunsen, químic i inventor de l'encenedor bunsen. Bouvij va morir a Barcelona, on s'havia traslladat per realitzar l'estudi mineralògic del Montseny.

23 El 1852 Vernière dissenyà amb Bouvij un projecte de dessecació de s'Albufera d'Alcúdia, però no aconseguiren el finançament que havien de menester. El 1879 formà part de la lògia masònica “Reforma 140” de Palma i col·laborà amb els grups republicans locals. Va escriure “*Una reparación más que una preocupación mallorquina*” (1877), en la qual defensava la posició de Josep Tarongí en la defensa dels xuetes. Els darrers anys de la seva vida els dedicà a l'experimentació agrària en una propietat que havia comprat a Llucmajor. Va ser redactor de “*El Porvenir Balear*” i col·laborà a “*El Isleño*” i a “*El Demócrata*”.

meteorología”²⁴ (1858), “*Programa de un curso de historia natural para uso de los institutos de segunda enseñanza y escuelas normales*”²⁵ (1862), “*Influencia y modo de obrar de las causas internas y externas sobre la corteza del globo*”²⁶ (1861); “*Compendio de Historia Natural*”,²⁷ un tractat sobre botànica, zoologia, geologia, etc. (1867), “*Nociones de fisiología e higiene*”²⁸ (1869) i “*Tratado de olivicultura*”²⁹ (1875).

Monlau va gestionar la publicació de diversos escrits de mossèn Rullan a la revista “El Agricultor Balear”. D’altra banda Rullan li cobrava els subscriptors de la revista a Sóller, en venia a ser una espècie de delegat local, com en tantes altres avinenteses. El 25 d’agost de 1893 Monlau escrigué a Rullan comunicant-li que li havia tramès els dos primers números de “El Agricultor Balear” i li feia constar que el seu nom figurava entre els redactors. Monlau havia de començar els treballs per a publicar el tercer número i necessitava originals, per això demanava al sacerdot solleric que li remetés noves col·laboracions.³⁰

Rullan també parla de les obres de l’enginyer agrònom Lluís Pou i Bonet (Palma, 1824-1893), catedràtic d’agricultura i història natural de l’Institut Balear, estudiós de la fil·loxera, membre de la Diputació, autor de “*Conferencias filoxéricas*”³¹ (1879) i de “*Noticia sobre la filoxera vastatrix. Vademecum del agricultor balear*”³² (1880). També autor de “*La sal y sus relaciones con la agricultura y la ganadería*”³³ (1873) i de “*La agricultura y las aves. Ornitología agrícola de las Baleares*”³⁴ (1876).

2.2. “*Cultivo práctico del olivo*”, 1904³⁵

En aquest llibre Rullan esmenta el “*Diccionario de Agricultura*” publicat per Miguel López Martínez, José de Hidalgo Tablada i Manuel Pietro Pietro, a Madrid el 1889.³⁶ D’aquesta font en treu la informació sobre les varietats de l’olivera. Cal notar que no confon l’olivera mallorquina amb l’empeltre, tan diferent, ell ja veu que és tota una altra cosa.

Tot i que pensa que l’oli obtingut de les oliveres mallorquines és immillorable, Rullan proposa assajar amb altres varietats, sobretot per evitar l’alternança de producció típica de l’olivera mallorquina. De fet proposa la formació d’un centre de propietaris d’olivar per posar en marxa un camp experimental de varietats foranes, crear una escola d’execalladors i conradors, canviar radicalment els sistemes d’adobar, de llaurar i d’execallar les oliveres, millorar els olis i les olives de taula i crear una direcció comercial.³⁷

Proposa l’anàlisi química i mecànica dels sòls per tal de procedir a un adobat més adequat. Esmenta en aquest terreny el “*Tratado de abonos*” de Bernardo Giner Aliño.³⁸ A l’apartat dedicat a les labors de l’oli-

24 *Tratado elemental de física experimental y aplicada y de meteorología. Con una numerosa colección de problemas, adornado con 572 preciosos grabados en madera intercalados en el texto, por Adolphe Ganot, traducido al castellano por D. José Monlau, corregido por D. J. M. Pérez.* Madrid: Carlos Bailly-Baillière, 1858.

25 MONLAU SALA, José. *Programa de un curso de historia natural para uso de los institutos de segunda enseñanza y escuelas normales.* Madrid: Librería de la Publicidad, 1870.

26 MONLAU SALA, José. *Influencia y modo de obrar de las causas internas y externas sobre la corteza del globo.* Madrid: Imp. y estereotipia de M. Rivadeneira, 1861. (Discurso leído ante el Claustro de la Universidad Central por D. José Monlau y Sala, en el acto de recibir la investidura de Doctor en Ciencias naturales, el 2 de octubre de 1861).

27 MONLAU SALA, José. *Compendio de Historia Natural: escrito para uso de los maestros de instrucción primaria.* Barcelona: Librería de Juan Bastinos e hijo, 1867-1870.

28 MONLAU SALA, José. *Nociones de fisiología e higiene con las nociones de anatomía humana correspondientes.* Barcelona: Tipografía de J. Oliveres i Monmany, 1869.

29 MONLAU SALA, José. *Tratado de olivicultura, o de cultivo del olivo y de la obtención del aceite.* Palma: Tipografía de Pedro J. Gelabert, 1877.

30 Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller.

31 POU BONET, Lluís. *Conferencias filoxéricas.* Palma: Imprenta Juan Colomar, 1879. (Discurso pronunciado el domingo 20 de julio de 1879 en el salón de Actos Públicos).

32 POU BONET, Lluís. *Noticia sobre la filoxera vastatrix. Vademecum del agricultor balear.* Palma: Tipografía de P.J. Gelabert, 1880.

33 POU BONET, Lluís. *La sal y sus relaciones con la agricultura y la ganadería.* Palma: Imp. de P.J. Gelabert, 1873.

34 POU BONET, Lluís. *La agricultura y las aves. Ornitología agrícola de las Baleares.* Palma: Imprenta de Bartolomé Rotger, 1876. (Memoria leída ante la Junta de Agricultura, Industria y Comercio por D. Lluís Pou).

35 RULLAN MIR, José. *Cultivo práctico del olivo.* Sóller, Imprenta la Sinceridad, 1905.

36 LÓPEZ MARTÍNEZ, Miguel, HIDALGO TABLADA, José de i PRIETO PRIETO, Manuel. *Diccionario enciclopédico de agricultura, ganadería e industrias rurales.* Madrid: Hijos de D. J. Cuesta, 1886-1990. Hidalgo havia publicat *Tratado del cultivo del olivo en España y modo de mejorarlo.* Madrid, 1870.

37 RULLAN Y MIR, José. *Cultivo práctico del olivo.* Sóller: Imprenta de “La Sinceridad”, 1904.

38 GINER ALIÑO, Bernardo. *Química agrícola. Tratado de abonos.* Valencia: F. Vives Mora, 1900.

var torna esmentar Josep Monlau i proposa com a mínim tres llaurades: primavera, tardor i inici de l'estiu per a mantenir la humitat sobre les arrels. Diu que els pagesos xapen les terres en tres fulles, si s'hi sembren cereals, i que el llaurat es fa cada quatre anys o més. Per aquest motiu Rullan bestreu contra l'apatia del conrador.

Es proposa treballar bé l'adobat i diu que els pagesos saben que és bo però no el saben formar, conservar i aplicar. Defensa l'ús dels adobs químics i no veu gaire bé l'ús dels formiguers. Proposa reutilitzar les branques de la poda, pinyolada, morques... Sobre adobs anomena les obres de Pere Estelrich i Francesc Satorras. També anomena José Nubiola.³⁹

De Pere Estelrich ja n'hem parlat, Francesc Satorras i Macià va ser un altre enginyer agrònom destacat. La biografia de Satorras ens és molt poc coneguda, encara que sembla que devia ser nascut a Catalunya. El 1878 era el secretari de la Junta d'Agricultura de les Balears. El 8 de febrer de 1878, com a enginyer agrònom nomenat pel governador va participar en la delimitació dels termes municipals de Sóller i Fornalutx.⁴⁰ El mateix any va redactar "*Informe sobre el estado de la agricultura en la provincia de las Baleares*", per ordre de la Direcció General d'Instrucció Pública, Agricultura i Indústria. L'informe va ser editat a la Impremta de Pere Josep Gelabert de Palma⁴¹(1878).

En el seu escrit Satorras indica que fins aleshores poc o res s'havia editat referit a l'agricultura de les Illes Balears. Assenyala que a partir de 1875 s'havia publicat l'*Anuari Agrícola*. Després és publicà la revista "*El Porvenir de Mallorca*"⁴² fundada i dirigida per Pere Estelrich, en la qual hi publicaren treballs Josep Monlau, Francesc Barceló i Combis, Paulin Vernière, Lluís Pou i altres autors. Una conseqüència de la tasca feta per la revista va ser la publicació el 1877 del llibre "*Tratado de olivicultura, o del cultivo del olivo y de la obtención del aceite*" de Josep Monlau i Sala. El 1894 a través de la revista "*El Agricultor Balear*"⁴³ Satorras cridà l'atenció sobre els nous cultius que podien ser alternatius a la crisi vitícola. Fundà i dirigí la revista d'agricultura "*Pla i Muntanya*" (1898)⁴⁴. Ell mateix, a la seva propietat de sa Punta, a la carretera de Palma a Sóller, va dur a terme experimentació agrària. Rullan s'oferí a col·laborar a "*Pla i Muntanya*", per això el 16 de novembre de 1898 Satorras li comunicà que estaria a la seva disposició i li assenyala que havia rebut correspondència periodística de Felanitx i de Manacor cosa que l'havia complagut molt perquè demostrava l'interès per l'avanç agrícola que hi havia en certs agricultors. El 23 d'octubre de 1898 ja havien enviat a Rullan els 2 primers números de "*Pla i Muntanya*", "*modesta revista escrita en mallorquín, encargada de propagar las buenas prácticas agrícolas entre los propietarios y payeses amantes del progreso*". Satorras diu a Rullan que és una de les persones més il·lustrades, entusiastes i intel·ligents i que més han treballat per l'avanç de l'agricultura de l'illa i li ofereix un cop més les planes de la revista. El 27 d'octubre de 1898 Antoni Noguera, de la redacció de "*Pla i Muntanya*", escrigué a Rullan per a dir-li que la revista era quinzenal i li demanà que el 13 i 28 de cada mes els remetés les observacions meteorològiques de l'estació de la seva propietat.⁴⁵

Satorras fou col·laborador de la revista "*El Agricultor Balear*" i publicà "*Abonos minerales. Instrucciones para su aplicación en Mallorca*"⁴⁶(1901). Abans, des de la revista "*Pla i Muntanya*" ja havia duit a terme una defensa de la millora de la fertilització, proposant una combinació de fems i adobs químics. Segons

39 NUBIOLA, José. *Instrucciones prácticas sobre el empleo de los abonos minerales al alcance de todos los agricultores*. Barcelona: Imprenta de la Casa Provincial de la Caridad, 1897.

40 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni. *El procés de divisió dels termes municipals de Sóller i Fornalutx: 77 anys de conflictes*. VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. Sóller i Fornalutx: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2012. P. 231.

41 SATORRAS, Francisco. *Informe sobre el estado de la agricultura en la provincia de las Baleares*. Palma: Tipografía de Pedro José Gelabert, 1878.

42 "*El Porvenir de Mallorca*", revista d'agricultura, indústria, comerç, medicina i viatges, aparegué a Ciutat de Mallorca el 10 de gener de 1876, dirigida per Pere Estelrich. La revista inclou articles de Luis Figuier, Émile Burnouf, Henri de Parville, Francesc Barceló, Pere Estelrich, Josep Monlau, Lluís Pou, Paulin Vernière, Aristides Dupuis, Hermann Pagenstecher, John Thyndall, etc. El desembre de 1877 canvià el nom a "*El Porvenir Balear*", i es convertí en revista de ciències, lletres i arts. Sortia amb una periodicitat quinzenal i es va mantenir fins el 1879. (Veure MARCH NOGUERA, Joan. *Ciència i societat a les Balears* DUARTE, Carlos M. i GRASES, Félix. *El papel social de la ciencia en Baleares. Un homenaje a Javier Benedí*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2003. P. 31-32).

43 "*El Agricultor Balear*" es publicà durant el període 1893-1895. Se substituïa "*Revista de agricultura y sus ciencias auxiliares*".

44 Subtitulada "*Revista de conreu i de pagesia*", volia tenir un caràcter quinzenal però va tenir una durada bastant curta.

45 Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller.

46 SATORRAS, Francisco. *Abonos minerales. Instrucciones para su aplicación en Mallorca*. Palma: Tipografía de B. Rotger, 1901.

ell els fems són l'adob normal i més important i “els adobs químics convenen sobretot a les terres ben femades”. Donava consells de com fer el femer i proposava alternar formiguers i conreu de llegums, sense oblidar els adobs verds. L'obra de Satorras constitueix una aproximació objectiva a l'estat de l'agricultura balear de la darrera meitat del segle XIX, amb una anàlisi de cada un dels cultius, una descripció de les principals plagues que els afecten, el problema de l'ús de maquinàries, les construccions rurals, l'ús de l'aigua, la ramaderia i una visió general de la situació econòmica de l'activitat agrària.

En recs per a l'olivar Rullan esmenta el “*Tratado de olivicultura*” de Monlau. En la multiplicació per llavor, que considera avantatjosa, i en la multiplicació per estaca, es refereix a escrits de Monlau a “*El Agricultor Balear*”. Esmenta el seu propi treball “*Memoria sobre los cultivos arbóreos y herbáceos*”,⁴⁷ premiat per l'Institut Balear i a l'Exposició de Sóller. No és manifesta partidari de les associacions de cultius (olivar i cereals o llegums) en el mateix sementer. Treballa amb informacions de gent com el metge Joan Marquès Frontera, Jeroni Morell o Guillem Colom Muntaner. Alaba la feina de Joan Oliver “Maneu” en la perfecció de premses d'oli⁴⁸ i dedica molta atenció als insectes que ataquen el fruit.

2.3. “*Cultivo del naranjo en las Baleares*”, 1896

El 13 de juny de 1897 Pere Estelrich felicità per carta a Rullan pels premis aconseguits i li digué que no tenia coneixement que hagués publicat un nou treball sobre el conreu dels tarongers a les Balears. En aquest llibre Rullan continuà en la defensa de l'arboricultura, tan pròpia d'agrònoms com Monlau, Estelrich, Satorras i Pou. Analitzà les varietats de taronger i les varietats pròpies de Sóller: el taronger bord o simplement taronger, el taronger de fulla petita o el taronger muntaner. Relacionà varietats adaptades com el taronger de sang, el mandarí, taronger de Jerusalem i taronger de Carcagent. Analitzà els tipus de sòls i en considerà els més convenients pels tarongers. Estudià la sembra, el planter, els empelts, la poda, l'adobat... Veia que els adobs minerals eren cars i per aquesta raó els fems seguien sent l'adob més important. Estudià tots els enemics i plagues dels tarongers. I sobretot la nova malaltia apareguda a Sóller el 1864 que va fer molt de mal a tots els tarongers de l'illa. El 27 de juny de 1897 Pere Estelrich deia a Rullan que havia llegit el seu “*librito*” sobre el taronger i que li havia agradat. Li suggeria que n'envià un exemplar a Francisco Rivas Moreno⁴⁹ a Madrid, home que dirigia un periòdic agrícola i al que ell li havia recomanat el llibre i l'autor.⁵⁰

3. Les iniciatives associatives i de foment en l'àmbit agrari: el Sindicat Agrícola Solleric

Si la tasca divulgadora en tant que escriptor de monografies agràries ens dóna la mesura de les relacions de Rullan amb els agrònoms més capdavanters de Mallorca, no podem ignorar que Rullan també va ser el promotor de diverses iniciatives adreçades a millorar Sóller i a promoure l'economia i l'agricultura. Entre moltes altres iniciatives va ser impulsor del Banc de Sóller el 1890 i un dels fundadors i primer president de l'empresa El Gas SA el 1892.

47 RULLAN Y MIR, José. *Memoria sobre los cultivos arbóreos y herbáceos*. Palma: Escuela Tipográfica Provincial, 1888.

48 Joan Oliver Rullan “Maneu” (Sóller, 1804-Palma, 1872) el 1826 havia muntat a Sóller la Foneria Joan Oliver, on el 1829 hi construí una de les primeres màquines de vapor fetes a Espanya. El 1843 traslladà la foneria a Palma, on incorporà la fabricació d'elements metàl·lics per a l'edificació i de maquinària agrícola (*Oliver Rullan, Joan -Maneu-*. “Gran Enciclopèdia de Mallorca”. Palma: Promomallorca Edicions S.L., 1980. Vol. 12, p. 76). El seu fill Joan Oliver Castanyer “Maneu” (Sóller, 1839-Palma, 1905) estudià a París enginyeria industrial. Es va fer càrrec de l'empresa familiar i li donà un gran impuls en la construcció de calderes, màquines de vapor, bombes d'elevació d'aigua, molins de vent i fariners, premses, maquinària agrícola, grues, rodes, turbines hidràuliques i compressors d'aire. El 1886 instal·là una planta de refrigeració que convertí en una fàbrica de gel per al consum domèstic. En el període 1860-1870 introduí a Mallorca la segadora mecànica. (*Oliver Castanyer, Joan -Maneu-*. “Gran Enciclopèdia de Mallorca”. Palma: Promomallorca Edicions S.L., 1980. Vol. 12, p. 68).

49 Francisco Rivas Moreno (1851-1935). Era editor de “*El Progreso Agrícola y Pecuario*”, aparegut a Madrid el 1895 i que es va publicar fins el juliol de 1936.

50 Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller.

A nivell agrari destaca el seu paper en la creació del Sindicat Agrícola Solleric. Els antecedents associatius més remots del sindicat potser els hem de cercar en l'Institut Agrícola de les Balears⁵¹ creat el 1865, que es proposava impulsar l'agricultura i va estar vinculat a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Organitzà exposicions d'utilitatges agrícoles moderns i fires de ramaderia. El 1892 l'Institut Agrícola de les Balears havia fet pas a la Cambra Agrària Balear,⁵² que adquirí caràcter oficial i publicà la revista “*El Agricultor Balear*”. El 1899 la Cambra s'incorporà a la Federació Agrícola Catalano-Balear i començà a publicar el “*Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear*” (1899-1919).

El 22 d'abril de 1899 es fundà a Sóller el Sindicat Agrícola Solleric que donaria lloc amb el temps a la Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, la primera cooperativa creada a les Balears. El sindicat va ser creat d'acord amb el pla elaborat per la Cambra Agrícola Balear i com un agregat d'ella, a l'empara de la Llei d'Associacions de 1887. Pere Estelrich en una carta a Rullan del febrer de 1900 li demana com està el Sindicat Agrícola Solleric i li diu: “*He visto que no han tenido la suficiente energía para sacudir el yugo de los de la Cámara de Palma y lo siento muchísimo, porque si han de seguir los disparates que haga esta gente ¿pobre agricultura sollerense! É's evident que Pere Estelrich no té simpaties cap a la Cambra Agrària de Balears i tampoc cap a gent com Josep Monlau, que n'és el president. El marginalidà li retreu a Rullan el fracàs del “químico improvisado” que ha anat a Sóller “a darse tono” i “decir disparates”. No s'està de demanar-li que ho comunicui a Alcover⁵³ “de cuya entereza esperaba más” i li suggereix que sol·liciti el concurs “de personas que sepan lo que llevan entre manos”. També li recorda que quan el mateix Rullan “fué víctima de notoria injusticia me tuvo a su lado y no cese de censurar el fallo de un jurado débil y venal”. En canvi, qui va claudicar davant la injustícia va ser Monlau “a quien importa poco injusticia más o menos”. Estelrich entima al sacerdot solleric que “hay que perdonar pero nunca deben olvidarse las injurias recibidas y me duele verle del brazo con ese injusto señor, hacerle el caldo gordo y acompañarlo en sus desaciertos que tanto han de perjudicar el país”.*

Per un altre cantó, quan Estelrich va veure l'article de Rullan sobre la nova malaltia del tarongers de Sóller li digué que “*me llené de asombro*”, perquè segons Estelrich ja feia 4 anys que ell tenia la malaltia classificada i combatuda. I li confessà: “*¿Tan poco valgo yo para que ni siquiera merezca una indicación de sus amigos sobre puntos agrícolas?*. Amb tot i aquest repertori de retrets Estelrich diu a Rullan que faci el que li llegui “*que siempre queda contento de V. su antiguo amigo de tristezas y alegrías*”.⁵⁴ L'ambient de rivalitats i petites animadversions era ben present en aquell món dels nostres pioners de l'agronomia científica, potser massa petit com per a donar cabuda a personalitats tan destacades.

Tot d'una la nova entitat sollerica va trobar escaient l'obertura d'un centre social per a ús dels seus socis que, al tomb de 1902, estava situat a un local llogat a la Plaça Major. Entre els fundadors hi havia Pere Antoni Rullan, Jaume Rullan, Joan Marquès Frontera, Pere A. Alcover, Joan Marquès Arbona, Jaume Antoni Mayol, Bernat Colom, Ramon Casanovas, Guillem Castanyer i Joan Morell.⁵⁵ El 1902 es va renovar la Junta Directiva per donar un nou impuls al sindicat i s'organitzaren conferències sobre agricultura i concursos-exposició de les fruites dels socis. El sindicat dinamitzà la lluita contra les plagues i adquirí màquines per esquitar els conreus. També va posar en marxa la compra cooperativa de pinsos, adobs

51 *Institut Agrícola Balear*. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca Edicions S.A., 1991. Vol. 7. P.134. Els primers directius de l'Institut foren Jaume Conrado, Claudi Marcel, el marquès d'Àriany, Joan Baptista Socias, Antoni Bennàssar, Jaume Moyà, Francese Manuel de los Herreros i Lluís Pou.

52 “L'any 1892 el que havia estat una associació d'empresaris agraris, l'Institut Agrícola Balear, es va convertir en una institució oficial: la Càmera Agrícola Balear, que amb diversos noms ha perdurat fins avui dia. Aquesta institució, de la mà de Josep Monlau, que en fou el primer president (1892-1909), va mantenir durant molts d'anys un tarannàs regeneracionista i molt obert als avenços científics dins el món agrícola i ramader i a les seves aplicacions industrials. En aquesta línia va crear l'any 1899 el *Boletín Revista de la Cámara Agrícola*, que va perdurar fins a l'any 1919, on podem trobar interessants articles sobre temes científics propis de l'àmbit de la publicació que tenien, atesa l'estructura econòmica de la nostra comunitat en aquells anys, una àmplia repercussió social. Així hi trobam articles d'Antoni Bosch, Josep Monlau i el naturalista Pere J. Gil”. MARCH NOGUERA, Joan. *Ciència i societat a les Balears* DUARTE, Carlos M. i GRASES, Félix. *El papel social de la ciencia en Baleares. Un homenaje a Javier Benedit*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2003. P. 37. Veure també: *Cambra Agrària Interinsular de Baleares*. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca Edicions S.A., 1989. Vol. 3. P.10.

53 Es deu referir al notari Pere Antoni Alcover i Maspons, germà del poeta Joan Alcover, que va ser president del sindicat entre l'abril de 1909 i el febrer de 1911.

54 Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller.

55 PÉREZ PASTOR, Plàcid. *La cooperativa “Sant Bartomeu” de Sóller i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*. Sóller: Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, 1995.

químics, petroli i llavors. A partir de 1907 establí una secció de farines, cereals i alfals. Des del 1910 actuà com a comissionària de l'exportació de fruita cap a l'estranger. L'any 1909 es federà amb la resta de sindicats agrícoles de Mallorca.⁵⁶

Pere Fullana⁵⁷ remarca que el sindicat de Sóller era aconfessional, purament dedicat i enfocat a les activitats agrícoles, comercials i industrials. El sindicat responia a una necessitat organitzativa del món agrari que ja començava a donar resultats, com la creació de la Cambra Agrària l'any 1892 havia demostrat. La publicació de "*El Agricultor Balear*" (1893-1895), de "Pla i Muntanya" (1898) i del "*Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear*" (1899-1919) anava per aquest mateix tirany. Sense dubte aquest esforç associatiu i divulgatiu tenia a la seva arrel la nova situació congriada per la crisi agrària de finals del segle XIX i la intensa empena renovadora que va provocar. El segle XX era a les portes i tant Sóller com el conjunt de Mallorca estaven posant els fonaments d'una represa econòmica que tenia en l'agricultura una de les principals cartes a jugar. Els propietaris rurals més importants, molts d'ells exercint professions liberals o rendistes, els amos de possessió, en definitiva el grup pagès més benestant, eren considerats per una part del regeneracionisme agrari conservador com el nucli impulsor de la reforma possible. Aquest devia ser el pensament de mossèn Rullan en promoure el sindicat. Fos com fos, Sóller, d'aquesta manera, esdevenia la primera vila on es constituïa una associació agrària moderna. En els anys següents es crearien els sindicats de Manacor i Porreres i les Cambres Agrícoles de Felanitx i Manacor, però totes aquestes entitats foren posteriors al Sindicat Agrícola Solleric. En els anys que seguiren el moviment associatiu agrari va prendre força a tota Mallorca i va originar sindicats, caixes d'estalvis i cooperatives, mentre es produïa l'ascens econòmic i social de la pagesia parcel·l·lària i l'accés a la propietat s'ampliava cap a una pagesia petita i mitjana delerosa de terra que, amb el procés d'innovació productiva i comercial en marxa, tenia al davant una oportunitat per reeixir. Començava un temps nou.

56 PÉREZ PASTOR, Plàcid. Op. cit, p. 9-12.

57 FULLANA, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

Història

Relacions entre la comunitat jueva i la vila de Sóller, a la segona part del regnat de Jaume II de Mallorca (1299-1309)

Resum

El procés d'expansió dels jueus des de la ciutat de Mallorca cap als nuclis urbans de la part forana de l'illa és una qüestió encara poc coneguda. En el present treball es pretén analitzar aquesta expansió cap a la vila de Sóller i estudiar les activitats econòmiques que hi desenvoluparen en el període comprès entre 1299 i 1309, coincidint amb la segona part del regnat de Jaume II de Mallorca. S'hi fan alguns estudis de cas, a partir de les dades que proporciona la documentació notarial més antiga que s'ha localitzat.

1. Introducció

Encara que no hi ha coincidència¹ sobre l'època d'arribada, la historiografia mallorquina dona per suposada la presència de jueus a Mallorca molt abans que no es produís la conquesta catalana de l'any 1229.² Aquells hebreus primitius, identificats al *Llibre del Repartiment del Rei*³ simplement com a jueus (*judeorum*) o com a jueus de l'almudaina (*judeorum Almudayne*), haurien col·laborat amb els invasors catalans.⁴ No hi ha dubte, però, que un reduït nombre d'hebreus procedents de la Corona d'Aragó i d'al-

1 En el present article es fan servir les sigles següents: ADG = Arxiu Diocesà de Girona; AH = Secció Arxiu Històric; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; *BSAL* = *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*; ECR = Escrivania de Cartes Reials; FRB = *Fontes Rerum Balearium*.

2 A tall d'exemple, vegeu: ABULAFIA, D.: *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Ed. Omega, Barcelona, 1996; BARCELÓ CRESPI, M./ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*, Leonard Muntaner editor, Palma, 2006; LIONEL ISAACS, A.: *Els jueus de Mallorca*, Miquel Font editor, Palma, 1986; LLABRÉS MARTORELL, P.J./ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Inca en la història (1229-1349)*, Ajuntament d'Inca, 1998; MAÍZ CHACÓN, J.: "Política, economía y fiscalización de un espacio urbano. El establecimiento de la Aljama de los judíos en la Mallorca cristiana", *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Hª Medieval*, 17, 2004, p. 381-397; MAÍZ CHACÓN, J.: "Els mètodes crediticis jueus a la Mallorca medieval", *El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca (s. XIV-XV)*, Palma, 2009, p. 147-163; MAÍZ CHACÓN, J.: *Los judíos de Baleares en la Baja Edad Media. Economía y política*, Netbiblo, S.L., La Coruña, 2010; MAÍZ CHACÓN, J.: *Viure al marge. La vida quotidiana dels jueus de Mallorca (segles XIII-XIV)*, Leonard Muntaner, editor, Palma, 2013; MASCARÓ PASARIUS, J.: "Judíos y descendientes de judíos conversos de Mallorca", *Historia de Mallorca coordinada per J. Mascaró Pasarius*, tom V, Palma, 1974, p. 609-740; QUADRADO, J.M.: *La judería en Mallorca en el siglo XIV*, Imp. Mossèn Alcover, Palma, 1967; ROSSELLÓ BORDOY, G.: "Qui eren els jueus de l'Almudaina?", *BSAL*, 60, Palma, 2004, p. 289-296; SOTO COMPANY, R.: "La aljama judaica de Ciutat en el siglo XIII", *BSAL*, 36, Palma, 1978, p. 145-184; SOTO COMPANY, R.: "Alguns homes rics. El paper dels jueus de Mallorca durant el segle XIV", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 7, Barcelona, 1996, p. 27-39.

3 ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatinoaràbic del Repartiment de Mallorca*. ARM, s/n, Parlament de les Illes Balears, Salamanca, 2007.

4 LLABRÉS, P.J./ROSSELLÓ, R.: *Inca en la història...*, p. 57.

tres parts es va incorporar a la host feudal de Jaume I.⁵ Alguns eren torsimanys o traductors,⁶ funcionaris que serviren d'enllaç entre els combatents cristians i la comunitat andalusí que acabà essent derrotada.⁷ D'altres simplement contribuïren a finançar l'expedició militar de conquesta.⁸ Uns i altres s'haurien beneficiat del *Repartiment* de l'illa i rebut béns immobles tant dins com fora la Ciutat de Mallorca:

- Per part del comte en Nunyo Sanç,⁹ reberen diverses cases i casals per a habitar-hi o per a erigir-hi sinagogues, en el carrer dels Jueus (*carraria judeorum*) i els seus voltants. Per part del rei¹⁰ haurien obtingut dins l'Almudaina un palau per a bastir-hi una sinagoga, amb la tanda d'aigua corresponent de la síquia de la Vila, més una plaça amb alguns obradors a la part baixa de la Ciutat. Amb el temps, s'anà formant un barri que acabà anomenant-se *call menor*,¹¹ situat entre la plaça de Cort i la plaça Major, que englobava els actuals carrers de Sant Bartomeu, Jaume II, Joanot Colom i Plateria.¹²
- Fora de la ciutat, el rei els donà també,¹³ per tal d'habilitar-lo com a cementiri, l'alfòndec clos de paret que solien tenir els cristians abans de la conquesta; i, així mateix, un hort prop de La Real. A més, els assignà cinc alqueries en el terme d'Inca, quatre en el terme de Sineu, dues alqueries i un rafal en el de Petra, i tres alqueries i un rafal en el terme de Montuïri. Si no existia abans de la conquesta, és probable que les activitats agrícoles i comercials derivades de l'explotació d'aqueixes alqueries i rafals donàs lloc a un establiment primerenc d'alguna comunitat jueva a la vila d'Inca.¹⁴ També obtingueren algunes alqueries a Valldemossa, a la porció d'en Nunyo Sanç.¹⁵

A banda d'aqueixes col·lectivitats, al llarg de l'Edat Mitjana s'establiren famílies jueves al manco a Manacor, Montuïri, Felanitx, Pollença, Porreres, Alcúdia, Artà, Lluçmajor, Muro, Sineu, Sóller i Valldemossa.¹⁶ I, no obstant això, poca cosa se'n sap d'aquests processos d'assentament i de la seva cronologia.

2. Objectiu del treball

Tant com sigui possible, l'objectiu del present treball és analitzar el procés d'expansió dels jueus cap a

5 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 28.

6 LIONEL, A.: *Els jueus de Mallorca...*, p. 28; SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 28; MAÍZ, J.: "Política, economia i fiscalització...", p. 385; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares*, p. 24; BELENGUER, E.: "Cristians, moros i jueus en el regnat de Jaume I", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 19, Barcelona, 2008, p. 129-149: 147.

7 És el cas dels germans Bahiel i Salomó, ambdós alfaquins, originaris de Saragossa. Aquest darrer es troba també documentat al setge de la ciutat d'Alzira, l'any 1242. Ambdós reberen heretats a Saragossa, Morvedre i Alzira: FURIÓ, A.: "Diners i crèdit. Els jueus d'Alzira en la segona meitat del segle XIV", *Revista d'Història Medieval*, 4, València, 1993, p. 127-160: 129.

8 SOTO, R.: "La aljama jueva de Ciutat...", p. 147; MAÍZ, J.: "Política, economia i fiscalització...", p. 384.

9 AGUILÓ, E. de K. (1912-13): "Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments fets per don Nuno Sanç de la seva porció", *BSAL*, 14, Palma, 1912-1913, p. 209-224, 241-256 i 273-285; i *BSAL*, 15, Palma, 1914-1915, p. 53-62.

10 PEREZ MARTINEZ, L.: "Corpus Documenta Balear (I). Reinado de Jaime I", *FRB*, I, Palma, 1977, p. 83, n° 74, 5 idus juliol 1231 (11/07/1231).

11 MASCARÓ, J.: "Judíos y descendientes de judíos ...", p. 642; LLOMPART MORAGUES, G.: "Retazos de vida medieval judía. Documentos mallorquines (s. XIII-XV)", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 21, Palma, 2011, p. 21-44; ORTEGA VILLOSLADA, A.: "Donación de Sancho I de Mallorca de un antiguo cementerio judío a la ciudad de Mallorca", *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Hª Medieval*, 14, Madrid, 2001, p. 143-162; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 26; MAÍZ, J.: *Vivir al margen...*, p. 18.

12 A les ciutats catalanes, el barri jueu estava situat sempre al costat de la muralla, a una de les vies principals d'entrada i no lluny dels centres de poder, sovint prop dels palaus aristocràtics i fins i tot de les catedrals: SABATÉ CURULL, E.: "L'espace des minorités ethniques et religieuses: les Juifs dans les villes catalanes au Bas Moyen Âge", *Morphologie et identité sociale dans la ville médiévale hispaniques*, Fl. Sabaté y Ch. Guilleré (dir.), Université de Savoie, 2012, p. 231-286.

13 PEREZ MARTINEZ, L.: "Corpus Documenta Balear (I). Reinado de Jaime I", *FRB*, I, Palma, 1977, p. 83, n° 74, 5 idus juliol 1231 (11/07/1231).

14 P.J. Llabrés i R. Rosselló (LLABRÉS, P. J./ROSSELLÓ, R.: *Inca en la història...*, p. 58) i Barceló i Rosselló (BARCELÓ, M./ROSSELLÓ, G.: *La ciudad de Mallorca...*, p. 159) especulen amb la possibilitat que a l'àmbit rural, especialment a la vila d'Inca, hi hagués famílies jueves establertes. Tot i això, l'únic call que existí fora de la Ciutat fou el que es creà en aquella vila l'any 1372: PONS, A.: "Erección del call en Inca de Mallorca: su lenta y fatigosa gestación (s. XIV)", *Sefarad*, 15, Madrid, 1955, p. 69-87.

15 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 28; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 24.

16 ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Els jueus de Felanitx a l'Edat Mitjana*, J.J. Olaneta, Palma, 1979; MAÍZ, J.: *Los judíos de las Baleares...*, p. 52; MONTES ROMERO-CAMACHO, I.: *Los judíos en la Edad Media española*, Arco Libros, S.L., Madrid, p. 39; RIERA SANS, J./ROSSELLÓ VAQUER, R.: "Deutes fiscals dels jueus de Mallorca (1339)", *Calls*, 3, Tàrraga, 1988/89, p. 83-101: 87.

la vila de Sóller i destriar les activitats econòmiques que hi desenvoluparen en el període comprès entre 1299 i 1309. Aquestes dates, que coincideixen amb la segona part del regnat de Jaume II de Mallorca, després que hagués recuperat els territoris de la Corona l'any 1298, no s'han elegit per caprici sinó que venen determinades per la documentació disponible.

En els volums AH-5014 i AH-6578 de l'ARM s'ha localitzat la primera documentació més o menys seriadada i referida explícitament a la vila de Sóller. El primer plec¹⁷ del primer volum conté un quèrn de preses d'actes del notari solleric en Bartomeu Estruç que abracen els mesos de febrer a octubre del 1290. El segon plec¹⁸ comprèn un altre quèrn del mateix notari que va del setembre del 1299 a l'agost del 1300. I, el quart plec,¹⁹ recull la documentació generada a la cúria de la porció d'en Gastó de Bearn a Sóller entre el gener i l'abril del 1309. D'altra banda, l'AH-6578 inclou²⁰ part d'un llibre de la cúria Reial de Sóller amb diligències que van des del març al novembre del 1306, així com un sobre²¹ a l'interior del qual s'hi troben 14 cartes del Lloctinent General, del Batle de la Ciutat i del Veguer de Fora dirigides al batle reial de Sóller, en Bernat Mosqueroles, datades entre el juliol del 1306 i l'abril del 1307.

Val a dir que entre les 108 preses d'actes de 1290 del notari Estruç no n'hi ha cap ni una relacionada amb hebreus. En canvi, d'entre els 338 documents del mateix notari dels anys 1299-1300 n'hi ha 51 –el 15%– que parlen d'ells. De les 69 diligències de 1306 de la cúria Reial, només set –el 10%– hi al·ludeixen, si bé fan referència a tan sols tres causes distintes. Les 14 cartes dirigides a la cúria esmentada entre 1306-1307, tampoc no en citen cap. I, finalment, dels 60 actes de la cúria de la porció de Bearn de 1309, n'hi ha sis –el 10%– que al·ludeixen a tres plets diferents que afecten a jueus. En definitiva, doncs, el present treball està basat en 64 mencions d'hebreus en documents de procedència molt dispar, que atenyen a 58 assumptes diversos.

3. La situació jurídica dels jueus fins a 1309

La política discriminatòria envers els hebreus s'inicià a partir de la legalització del cristianisme per l'emperador Constantí, l'any 313, i s'aplicà amb alts-i-baixos i amb intensitat diversa als regnes que es crearen a l'Europa central i occidental durant l'Alta Edat Mitjana. Per a la situació jurídica dels jueus durant la Baixa Edat Mitjana, la historiografia coincideix en considerar essencials²² els acords presos en els concilis ecumènics, especialment el III Concili de Laterà, celebrat el 1179, i el IV l'any 1215. Alguns cànons d'aquests concilis assentaren les bases per tal de dificultar la convivència dels infidels amb els cristians, i acabaren per excloure'ls de la cristiandat. Els discursos que s'hi feren servir estan interrelacionats i anaven orientats a la segregació i a la relegació dels hebreus a un pla d'inferioritat en relació als cristians, així com a la regulació de la pràctica de la usura. En suma, es prohibí que els cristians contractessin dides jueves per a criar els seus fills, es dictà l'excomunió contra els cristians que convisquessin amb els jueus, s'impedí que els cristians estassin sotmesos als jueus, s'obligà als hebreus que duguessin una roda de tela de color groc al pit per distingir-los dels cristians, que aquells no es deixessin veure durant la Setmana Santa, i que no poguessin ocupar oficis públics des dels quals poguessin molestar els cristians. Quant a la usura, es prohibí als cristians negociar amb el diner i aquesta exclusió deixà oficialment el negoci del préstec en mans dels jueus, que basaren gran part de la seva dinàmica econòmica en el crèdit. Els cristians, però, seguiren dedicant-se a aqueixa activitat dissimulant-la com a comanda, compravenda de productes, préstec

17 ARM. AH-5014, f. 1r-18v; del 8 calendes març 1289 (22/02/1290) al pridie nones octubre 1290 (06/10/1290).

18 ARM. AH-5014, f. 19r-72v; del 3 calendes octubre 1299 (29/09/1299) al 3 idus agost 1300 (11/08/1300).

19 ARM. AH-5014, f. 97r-104v; del 9 calendes febrer 1308 (24/01/1309) al 18 calendes maig 1309 (14/04/1309).

20 ARM. AH-6578, f. 1r-38v; del 10 calendes abril 1305 (23/03/1306) al 9 calendes desembre 1306 (23/11/1306).

21 ARM. AH-6578, sobre de fulls solters sense numerar, del 6 idus juliol 1306 (10/07/1306) al 2 idus abril 1307 (12/04/1307).

22 PONS PASTOR, A.: *Los judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV*, 2 toms, Miquel Font editor, Palma, 1984. Reedicció de l'original publicat a *Hispania*, 30, 1960, p. 369-540; RIERA SANS, J.: "Jaime I y los judíos de Cataluña", *La sociedad en Aragón y Cataluña en el reinado de Jaime I* (1213-1276), Institución Fernando el Católico, Sarasa, Esteban (coord.), Madrid, 2009, p. 135-155; SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 29.

sense interès i altres tipus d'operacions creditícies.

Malgrat tot, les disposicions conciliars no foren aplicades de forma immediata en els regnes peninsulars.²³ Ben al contrari, a Mallorca, just després de la conquesta, Jaume I concedí tota casta de facilitats als jueus que es volguessin establir a l'Illa, els atorgà plena llibertat i els eximí de pagar tributs o gabelles durant deu anys.²⁴ És cert que se'ls prohibí l'exercici de càrrecs públics²⁵ i que tots els batlles i lloctinents reials foren cristians, però alguns hebreus exerciren com a recaptadors i arrendadors de censos, drets i esplets,²⁶ tant reials com dels magnats,²⁷ i monopolitzaren la recaptació interna de l'aljama.²⁸ Els jueus de Jaume I mai no foren obligats a portar la roda de color,²⁹ en considerar que els hebreus dels seus dominis ja es distingien prou dels cristians perquè vestien habitualment una capa rodona. Tampoc no foren mai privats de practicar la usura, encara que se'ls fou taxat l'interès dels préstecs en diverses ocasions tal com ocorregué en d'altres indrets.³⁰

La situació social y jurídica dels jueus mallorquins va ser fixada pels successius monarques de la Corona de Mallorca a través de diversos privilegis i disposicions, que han estat recollits i analitzats per A. Pons, A. Lionel i J. Riera.³¹ A efectes dels objectius del present treball, interessa remarcar els següents:

1241: Constitució dedicada exclusivament a les usures i adreçada a tots els súbdits de Jaume I: 1) L'interès del capital prestat pels jueus no pot superar els quatre diners per lliura al mes i, a més, al cap de l'any l'interès no pot superar la sisena part del capital. El percentatge anual màxim, doncs, queda fixat en el 16,666% puix que es determina que els mesos dels préstecs dels hebreus tinguin cinc setmanes i, per tant, els anys sols tinguin deu mesos. 2) Es prohibeix absolutament que l'interès se sumi al capital prestat, com els jueus acostumen de fer. 3) S'imposa als jueus prestadors l'obligació de jurar cada any, en mans d'un funcionari reial, que observaran l'interès estipulat. Els notaris hauran d'elaborar una relació dels hebreus que han prestat el jurament, i no autoritzaran préstecs atorgats per cap jueu que no hagi jurat. El prestatarí també ha de jurar que el contracte és net de frau i de maquinació. Al peu de cada contracte han de figurar dos testimonis que coneuguin els contractants i estiguin al corrent de la transacció. 4) Els prestadors jueus han de fer jurament per la Llei de Moisès, pels deu manaments, i amb les fórmules i malediccions que estan en ús a Barcelona.

1247: Jaume I atorga salconduït als hebreus per venir a establir-se i poblar Mallorca, posseir-hi béns i viure-hi sota la protecció reial.

1250: Els jueus tenen el dret d'adquirir terres, dedicar-se al comerç i exercir l'ofici de corredor mentre jurin portar-se fidelment en tals activitats.

1252: Que, en tots els plets entre jueus i cristians, siguin imprescindibles els testimonis d'un hebreu i d'un cristià per provar la causa.

1269: Els hebreus tenen el dret de comprar cases, vinyes i altres possessions dins la Ciutat o fora d'ella, i d'habitar cases comprades o llogades.

1269: Si els creditors jueus de Mallorca no són pagats després de cinc anys i mig, poden reclamar en els tribunals de l'Illa. Els tribunals estan facultats per ajudar-los a recuperar els interessos, però no el capital.

1272: El monarca autoritza els jueus a comerciar a crèdit amb els cristians els següents productes: vestits,

23 RIERA, J.: "Jaime I y los judíos...", p. 148.

24 LIONEL, A.: *Els jueus de Mallorca*, p. 29; CATEURA BENNÀSSER, P.: "La contribución confesional: musulmanes y judíos en el reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 20-21, Barcelona, 1999/2000, p. 119-138, p. 128.

25 PONS, A.: *Los judíos del Reino...*, p. 29.

26 CATEURA, P.: "La contribución confesional...", p. 130; SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 35.

27 MAÍZ, J.: "Política, economía y fiscalización...", p. 386.

28 SOTO, R.: "La aljama judaica de Ciutat...", p. 157.

29 RIERA, J.: "Jaime I y los judíos...", p. 150; MAÍZ, J.: *Viure al marge...*, p. 101.

30 A la Corona d'Aragó, el préstec estava autoritzat al 20 % mensual durant el segle XIII. A la Corona de Castella, durant el mateix període, estava taxat al 33 %: LIONEL, A.: *Els jueus de Mallorca*, p. 21; HINOJOSA MONTALVO, J.: "La Sociedad y la economía de los judíos en Castilla y la Corona de Aragón durante la Baja Edad Media", *II Semana de Estudios Medievales de Nájera*, Logroño, 1992, p. 79-109.

31 PONS, A.: *Los judíos del Reino ...*; LIONEL, A.: *Els jueus de Mallorca...*; RIERA SANS, J.: "Les disposicions de Jaume I sobre les usures dels jueus. Informe preliminar", *Imago Temporis. Medium Aevum*, 4, Lleida, 2010, p. 519-536.

blat, cereals, oli, cànem, lli, safrà i altres.

1272: Confirma el privilegi de 1252, pel que fa a la necessitat del testimoni d'un jueu i un cristià en tots els plets entre jueus i cristians. Se n'exceptuen aquells que es refereixen a contractes de préstec, pels quals basta el testimoni de dos cristians.

1289: Es prohibeix als jueus d'adquirir honors, possessions o censos que els donin senyoriu o potestat sobre els cristians, ni per via de compra, ni per establiment ni per altra manera anàloga.

4. L'activitat econòmica dels jueus mallorquins durant el segle XIII

No sembla haver-hi dubtes que la protecció atorgada als jueus mallorquins per part de Jaume I i Jaume II obeïa al fet que aquesta comunitat constituïa una bona font d'ingressos per al patrimoni reial,³² a través de la recaptació de la *questia* i dels subsidis extraordinaris.³³

Durant el segle XIII, l'aljama mallorquina devia ser una comunitat relativament rica,³⁴ puix que incloïa entre els seus membres gestors molt eficaços dedicats a l'arrendament i recaptació de rendes reials i senyorials,³⁵ o bé a la medicina i a la cartografia.³⁶ Tal com és de veure en els privilegis i disposicions citats, des del Repartiment tenien accés a la possessió de la terra, ja sigui en règim d'alou o per establiment,³⁷ i així es mantingué fins al 1289, en temps d'Alfons III d'Aragó. J. Maíz³⁸ assegura que alguns jueus eren propietaris d'hortos a l'interior de la Ciutat, i que realitzaren compres en zones productores d'oli i de vi de l'Illa. Igualment treu a col·lació³⁹ la participació dels hebreus i les seves dones a les activitats agrícoles en diversos territoris de la Corona d'Aragó i apunta la probabilitat que també existís a Mallorca aquest tipus d'ocupació. D'altra banda, tant R. Soto com J. Riera i J. Maíz⁴⁰ afirmen que un nombre indeterminat d'hebreus treballava en oficis manuals en l'elaboració de sabates, teles, draps, robes, joies i altres estris. L'activitat artesanal es desenvolupava als tallers i obradors que hi havia a les zones ocupades pels jueus, sovint compartint l'espai de treball amb el d'habitació.⁴¹ Però sembla evident que gran part de la minoria jueva tenia una tenda, o bé es dedicava a mercadejar i comerciar amb els camperols de l'interior de l'Illa per comprar i vendre petites quantitats de productes alimentaris, artesanals i d'altres tipus. A major escala, mercadejaven per tota la Mediterrània i l'Atlàntic, especialment amb esclaus.⁴² L'altra ocupació majoritària era el préstec amb usura, que acabà per proporcionar-los molta fama però que també fou el desencadenant de grans odis per part dels cristians.⁴³

32 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 32; RIERA, J.: "Jaime I y los judíos...", p. 140

33 CATEURA, P.: "La contribución confesional...", p. 129; SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 32; MAÍZ, J.: *Los judíos de las Baleares...*, p. 36.

34 Alguns historiadors defensen que era una comunitat "econòmicament pròspera": CATEURA, P.: "Prejuicio religioso...", p. 237; CATEURA, P.: "La contribución confesional...", p. 131; MAÍZ CHACÓN, J./TUDELA VILLALONGA, L.: "Els mercaders jueus mallorquins a meitat del segle XIV", *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004*, Vol. 1, València, 2005, p. 1129-1148. R. Soto posa en entredit aquesta concepció: SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 32. Al seu torn, P.J. Llabrés i R. Rosselló adverteixen que "massa sovint s'ha exagerat la riquesa dels jueus a l'Edat Mitjana. En el segle XIII-XIV, els jueus de Mallorca, com els de Perpinyà, no passaven de tenir una fortuna prudent i raonable": LLABRÉS, P.J./ROSSELLÓ, R.: *Inca en la història...*, p. 235. I en un dels seus darrers treballs, J. Maíz matisa que *la mayoría de judíos y judías que habitaron el reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV no fueron ricos, ni mucho menos*: MAÍZ CHACÓN, J.: "Las mujeres en la aljama medieval de Mallorca: actividades socio-económicas", *Miscelánea Medieval Murciana*, 36, Murcia, 2013, p. 75-84: 80.

35 CATEURA, P.: "La contribución confesional...", p. 129.

36 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 32; MAÍZ, J.: "Política, economía y fiscalización ...", p. 384; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 35; MAÍZ, J.: *Vivire al marge...*, p. 69.

37 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 33; MAÍZ, J.: "Política, economía y fiscalización ...", p. 385; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 34.

38 MAÍZ, J.: *Vivire al marge...*, p. 24 i 97.

39 MAÍZ, J.: "Las mujeres en la aljama...", p. 80.

40 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 34; RIERA, J.: "Jaime I y los judíos...", p. 140; MAÍZ, J.: "Las mujeres en la aljama...", p. 81.

41 MAÍZ, J.: *Vivire al marge...*, p. 35.

42 MAÍZ, J.: "Las mujeres en la aljama...", p. 80; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 35; MAÍZ, J.: *Vivire al marge...*, p. 66.

43 HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1548.

5. L'activitat econòmica dels jueus a la vila de Sóller (1299-1309)

D'acord amb els 58 assumptes diversos que ateny la documentació que s'analitza a continuació, l'activitat que desenvolupen els jueus a la vila de Sóller es pot resumir en els següents apartats: préstecs en diners, comandes en espècie i operacions diverses generalment relacionades amb el crèdit privat.⁴⁴

1.- Els préstecs monetaris.

Es tracta d'un seguit de documents notariaus redactats en llatí en els quals el deutor confessa deure (*confiteor debere tibi*) o bé confessa haver rebut (*confiteor habuisse et recipisse*) del creditor certa quantitat de diners comptant (*de puro capitale numerando*), sovint precisant que l'ha rebut en qualitat de préstec (*ratione mutui*). En tots els casos, el creditor és un jueu i el deutor o deutors són cristians. Al protocol es fixa la data de venciment del préstec, i el percentatge de la usura o bé la quantitat final a pagar en concepte d'interès. També sol indicar-se l'interès que haurà de pagar el deutor a partir de la data del venciment del préstec en el cas de no haver eixugat el deute en la data prevista. L'acte de préstec es clou amb la signatura de dos testimonis que, en tots els casos, són cristians, tal com preceptua el privilegi de 1272.

Sovint, juntament amb el deutor encapçala el document l'esposa perquè, d'aquesta manera, les pertinences de la dona també queden obligades al retorn del deute. I, això, tant si els béns pertanyen a la fraternitat per l'agermanament de béns fet amb el marit, com si procedeixen del dot i l'escreix de l'esposa en cas d'haver signat contracte d'esposalles.⁴⁵ En l'eventualitat que morís el marit, la vídua es feia responsable del deute.⁴⁶

En la majoria dels casos, juntament amb els deutors signava el document el fiador o fiança.⁴⁷ Tot seguit, els deutors i el/s fiador/s solien signar entre ells un segon acte notarial mitjançant el qual el deutor alliberava del deute al fiador, prometia guardar-li indemnitat en cas de litigi i, a vegades, li assignava alguna bé immoble que cobrés i respongués pel deute en cas d'impagament.⁴⁸ D'aquesta manera, doncs, el fiador quedava rellevat de la seva responsabilitat, de tal manera que l'obligació de complir allò que establia el préstec requeria directament i completa damunt el deutor.

Sous	Nº
< 50	21
51-100	11
101-150	6
151-200	2
> 201	2

D'acord amb la taula que s'inserta com a apèndix i pel que fa a la sèrie compresa entre el 25 d'octubre del 1299 i el 18 de juliol del 1300, s'hi comptabilitzen 42 préstecs distints que avalen un total de 3.185 sous de capital, distribuïts segons els següents trams:

En gran part dels casos es tracta, doncs, de préstecs que no superen les 2,5 lliures.⁴⁹ Els menors són de 17 sous, i els més elevats són dos de 8 lliures, un de 14 lliures i un altre de 21 lliures i 13 sous.

Contràriament al què ocorrerà a la segona meitat del segle XIV,⁵⁰ en els actes de constitució del préstec es declara explícitament l'interès a aplicar. Quasi tots se subjecten a la usura màxima autoritzada que, des

44 Per a una introducció a les fórmules de crèdit medievals, vegeu MAÍZ, J.: "Els mètodes crediticis...", p. 150.

45 PÉREZ PASTOR, P.: "Amor i economia a la Part Forana de Mallorca: entre la fraternitat de béns i les esposalles (1289-1325)", *Jaume II i Sanç I: Dues actituds, un mateix projecte*, XXX Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 2012, p. 209-230.

46 HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1551.

47 Segons els articles 15 i 27 de la Carta de Franquesa (1230), el fiador és la persona o persones que respon/en pels deutors davant del creditor en cas d'impagament o absència, i garanteixen a aquest el retorn del diner i dels interessos: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A. (1987): "La Carta de Franquesa de Mallorca, estatuto constituyente del reino", *Anuario de Estudios Medievales*, 17, Barcelona, p. 207-228: 218.

48 Llorenç Sagual i sa muller, per exemple, assignen al fiador Jaume d'Esparraguera una feixa de terra amb vinya, olivar i garriga: ARM. AH-5014, f. 64r, 4 nones juny 1300 (02/06/1300).

49 Cada lliura equival a 20 sous; i cada sou són 12 diners.

50 MAÍZ CHACÓN, J.: "Govern, mercat i crèdit al call jueu de Palma (segle XIV)", *Inversors, banquers i jueus. Les xarxes financeres a la Corona d'Aragó (s. XIV-XV)*, Pau Cateura, Jordi Maíz i Lluís Tudela (editors), Palma, 2015, p. 67-79: 70.

del privilegi atorgat l'any 1249, és de quatre diners per lliure cada mes. Es tracta, doncs, d'un interès del 16,666 % anual no acumulable al capital. En la conjuntura que no es torni el préstec dins el termini especificat, el deutor continuarà pagant el mateix interès fins al reemborsament total del capital.

Només en tres ocasions s'indica que no es cobrarà cap tipus de lucre previ (*sine usura et lucro aliquo factis vel manifestis*), sinó tan sols a partir del dia del venciment. L'interès, en aquesta contingència, ve a ser una penalització en cas de demora en el pagament.⁵¹

A l'hora de fixar la data de finalització, el prestador sol guiar-se pel santoral cristià, que és el que regeix les activitats agrícoles durant tota l'Edat Mitjana.⁵² En els casos que s'examinen, la data més habitual és Sant Bartomeu patró de la vila de Sóller (24 d'agost), seguida de Sant Miquel (29 de setembre), Nadal (25 de desembre), Tots Sants (2 de novembre), Pasqua (variable) i Sant Joan de juny (24 de juny). En d'altres ocasions, però, el préstec es fa a un temps predeterminat que es computa per mesos. El més habitual és que sigui a un any, però també se'n subscriuen per sis o per quatre mesos i, fins i tot, per un sol mes. En quatre dels documents no s'especifica la data de prescripció, i en un d'ells s'indica que s'haurà de tornar en demanar-ho el creditor (*ad voluntatem tuam*).

Tot plegat, s'està considerant un conjunt seriat de préstecs de poca quantia, que es contreien en qualsevol època del any però majoritàriament entre els mesos de febrer a abril.⁵³ La durada màxima era d'una anualitat,⁵⁴ si bé el venciment podia allargar-se indefinidament si el deutor continuava pagant l'interès estipulat. Si no pagava, el prestador podia acudir a la justícia⁵⁵ que, tal com expressa el privilegi de 1269, segrestava penyores al deutor abans d'embargar-li els béns, per tal de recuperar els interessos.

La petita sèrie de quatre documents de l'any 1306 és manco fiable, puix que no són actes notarials, sinó diligències de la cúria Reial de Sóller a instància del creditor jueu, escrites en llatí. En tractar-se d'actuacions avalades pel batlle, no precisen la signatura de cap testimoni. Algunes d'elles concerneixen a l'assignació de penyores a favor del creditor, qui les podrà executar dins deu dies en cas que el deutor no pagui. D'altres, assenten i certifiquen la venda d'alguna d'aquestes penyores. I d'altres, finalment, emparen la constitució d'un procurador hebreu per part del creditor, al qual adjudica poder per cobrar un determinat deute.

El mateix es pot dir de la sèrie de l'any 1309, ja que els tres documents avalen també diligències de la cúria de la porció d'en Gastó de Bearn, però aquí en català. En uns casos es tracta d'emparaes fetes als deutors i, en d'altres, de declaracions d'assignació de penyores.

D'ambdues sèries se'n pot deduir el nom del creditor i del deutor, el muntant del deute i, en algun cas, el nom del fiador. No obstant, res no aclareixen en relació a la data de constitució del préstec ni a la del venciment. Els quatre préstecs de l'any 1306 sumen un capital de 858 sous, amb una mitjana de 215 sous, molt més elevada que els de 1299-1300. Els de l'any 1309, en canvi, atenyen a préstecs d'un màxim de 80 sous. De tota manera, en no disposar d'una sèrie llarga, les xifres no es poden de cap manera considerar representatives.

2.- Les comandes en espècie.

Entre el 25 d'octubre del 1299 i el 18 de juliol del 1300 s'han localitzat sis títols de comanda de mercaderies entre jueus i cristians. En total s'escripturen cinc documents de dipòsit d'oli, per un total de 132 quartans —equivalents a uns 548 litres—⁵⁶ i un sol document de comanda de 15 anyells. Com en el tema dels préstecs, l'esposa sol signar el compromís juntament amb el marit; i també els deutors acostumen a

51 FURIÓ, A: "Diners i crèdit...", p. 147.

52 MAYOL LLOMPART, A: *La festa a l'època medieval (1350-1450)*, Pollença, 2008.

53 J. Hinojosa, tanmateix, detecta que el màxim d'operacions creditícies a València durant el segle XIV es feien a la primavera i la tardor: HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1549.

54 A València, la durada màxima també era d'un any: HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1551.

55 HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1551.

56 Cada quartà equival a 4,145 litres: LÓPEZ BONET, J. F.: "Metrologia de Mallorca", *Estudis Baleàrics*, 28, Palma, 1988, p. 59-72.

aportar un fiador que garanteixi el lliurament del gènere. Dos testimonis, sempre cristians, donen credibilitat al document.

Relació de comandes fetes per jueus als veïns de Sóller

Data	Creditor	Objecte	Venciment	Deutor	Fiador
1299-1300					
19/10/1299	Abraham ben Hayo Susse	12 quartans d'oli	Sant Andreu	Guillem Estrader	Jaume de Rovira
23/01/1300	Maimó ben Nono	40 quartans d'oli	Sant Andreu	Guillem Celrà i Sibil-la i fill Bartomeu	Pere Colom
01/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	12 quartans d'oli	Nadal	Simó de Rovira	Pere de Ruplà
05/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	60 quartans d'oli	Nadal	Guillem Sala i Blanca Clavell i fill Arnau	
05/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	8 quartans d'oli	Sant Andreu	Berenguer de Prats	Simó de Rovira
11/07/1300	Samuel ben Efrahim	15 anyells	Sant Miquel	Berenguer Pere	

Pel que fa a l'oli, el deutor cristià reconeix tenir en comanda (*confiteor in comanda tenere*) del jueu una determinada quantitat d'aquest producte, que es compromet a lliurar-li dins un termini prefixat perquè ja l'ha cobrat per avançat. No obstant això, en cap cas no s'indica quin és el preu de la mercaderia. En realitat, es tracta d'una venda anticipada: l'hebreu paga per endavant certa quantitat d'oli novell que el soci comanditari li haurà de lliurar una vegada que el producte hagi estat elaborat; és a dir, pels mesos de novembre-desembre, que és quan se confecciona a la tafona. D'aquesta manera, el comprador es garanteix l'obtenció del gènere a preu baix, mentre que el venedor s'assegura la venda de la mercaderia i obté un crèdit per avançat. Això permet a l'hebreu jugar amb les fluctuacions de preus del producte i aconseguir un guany més elevat.⁵⁷ En qualsevol cas, doncs, el creditor jueu actua com un mercader que es va procurant a l'avenç diverses partides d'oli de petits productors.

Quant a l'acte de comanda dels 15 anyells, es tracta d'una operació de crèdit distinta.⁵⁸ Així, el jueu en Samuel ben Efrahim lliura el bestiar a n'en Berenguer Pere per anticipat, i aquest li haurà de pagar en diner dins un cert termini. En aquesta ocasió, el valor dels anyells està estipulat en 36 sous que li farà efectius per Sant Miquel (29 de setembre), dia en el que vencen els contractes d'arrendament dels ramats. D'aquesta manera, el deutor compra a crèdit una sèrie de caps de bestiar que farà engreixar a l'anyada següent.

3.- Altres operacions creditícies.

A més dels préstecs i les comandes, resten tres documents notariais el contingut dels quals és força interessant per als objectius del present treball. Formen part del quèrn d'actes del notari en Bartomeu Estruc. Els dos més importants van signats per dos testimonis cristians i un hebreu.

En el primer,⁵⁹ datat el 20 de gener del 1300, el jueu n'Efrahim de Perpinyà constitueix procurador el seu fill en Samuel ben Efrahim per demanar, recuperar i administrar els seus béns (*super petendis, exigendis, recipiendis, recuperandis et demandandis loco et nomine meo procurandis, deffendis, regendis et amministrandis omnibus et singulis bonis et juribus meis*). En són testimonis en Jaume Cosí, en Pere de Merola i el jueu n'Abraham ben Hayo Susse.

En el segon,⁶⁰ fet el 10 de juliol del 1300, l'hebreu en Mossé Bondia permuta una mula de pel negre amb fre per una altra mula de consemblants color i arreu d'en Berenguer d'Olives, el qual hi afegeix 60 sous de tornes.

El tercer document⁶¹ és del 14 de juliol del 1300. En ell, n'Abraham ben Hayo Susse i la seva esposa na Maimona, confessen haver rebut en comanda de n'Abolay ben Maymon, jueu, 50 lliures reials de València en diner, a tornar quan ho requereixi n'Abolay. Entretant, prometen dedicar-les al lucre per tota Mallorca

57 MAYOL LLOMPART, A.: "El crèdit privat a Pollença baix el sedàs de la cúria reial (1350-1399)", *Inversors, banquers i jueus (s. XIV-XV)*, Pau Cateura, Jordi Maíz i Lluís Tudela (editors), Palma, 2015, p. 83-107.

58 MAYOL, A.: "El crèdit privat a Pollença...", p. 90.

59 ARM. AH-5014, f. 30r, 13 calendes febrer 1299.

60 ARM. AH-5014, f. 67r, 6 idus juliol 1300.

61 ARM. AH-5014, f. 68r, pridie idus juliol 1300.

(*Et interim promittimus nos cum eisdem nos intervinere, lucrari et mercari in terra Maiorice*). De tot el guany que n'obtinguin li'n donaran tres quartes parts a més del capital, i ells es retindran la part restant per la seva feina (*Et de toto lucro quod cum eisdem fecerimus promittimus inde dare tibi et tuis fideliter tres partes ipsius lucro simul cum dicto tuo capitale; et ego habeam inde residuam quartam partem pro meo labore*). I això ho juren per la Santa Llei que Déu donà a Moisès (*Et hec juramus per Deum et per Sanctam legem quod Deus dedit Moysi*). En són testimonis n'Estrany Borràs, en Berenguer Frontera i el jueu en Salomó Leví.

És interessant treure a col·lació, també, una de les diligències ordenades el 2 de febrer del 1309 per la cúria que la porció d'en Gastó té a Sóller, que diu així:⁶² “Feren empara a Bernat Pastor tot ço e quant deu pagar a Samuel ben Effrahim, jueu, per nom de son pare, instant la dona Guillem Paschala, a la qual lo dit Effrahim deu loguer de les cases ha sues hon estava”.

6. Els deutors cristians

Els documents fins ara consignats i tabulats, permeten fer algunes deduccions al voltant dels deutors cristians.

En primer lloc, cal observar que 10 dels 41 deutors que apareixen a la documentació subscriuen més d'un préstec; és a dir, gairebé la quarta part. En Guillem Bernat, en Bartomeu Estruç, en Pere Jaume de Lembiles, en Bernat Martí i en Benvingut d'Olzina en contreen dos l'any 1300; mentre que en Pere de Villalonga n'arriba a signar sis. En Guillem Celrà i en Berenguer Pere fan un crèdit i una comanda cadascú l'any 1300. En Jaume de Merola encapçala un préstec l'any 1300, i un altre el 1306. I en Jaume d'Esparraguera n'assumeix dos l'any 1306.

El mateix ocorre amb els avaladors: 9 dels 24 fiadors documentats apareixen com a garants de més d'un préstec. En Guillem Bouló, en Pere Caparó, en Dalmau d'Estada, en Guillem Sora i en Pere de Villalonga n'avalen dos l'any 1300; mentre que en Berenguer Jordà surt fiador en cinc documents. En Pere Colom avala un crèdit i una comanda l'any 1300. En Jaume Rovira, una comanda el 1300 i un crèdit el 1309. Finalment, en Pere de Freixa garanteix dos préstecs l'any 1300 i un altre el 1309. O sigui, que el 37,5 % repeteixen més d'un cop com a avaladors.

Però el més revelador és que, entre 1300 i 1309, tretze persones compareixen com a subscriptors de préstecs i comandes i, a la vegada, com a avaladors d'altres crèdits: En Bernat Angeler, en Pere Balma, en Guillem Bernat, en Pere Bisbal, en Pere Caparó, en Jaume d'Esparraguera, en Bernat Martí, en Jaume de Merola, en Guillem d'Om, en Simó de Rovira, en Guillem Sora, en Pere de Tria i en Pere de Villalonga.

Per manca d'espai no és possible d'analitzar aquí la situació econòmica i social de cada un dels titulars de préstecs. No obstant això s'ofereix, a manera de tast, algunes dades minses de qualcun d'ells:

- En Bernat Angeler era el propietari útil de dues grans possessions situades en el terme municipal de Bunyola, en la porció que el comte en Nunyo Sanç obtingué després de la conquesta: l'alqueria de Biniforani i la possessió d'Es Teix.⁶³
- En Bartomeu Estruç era terratinent i notari. Exercí a la vila de Sóller, al manco des de 1293 fins que morí, a finals de la dècada del 1320.⁶⁴ Tenia en establiment un hospici amb celler, hort i escrivania pròpia a la plaça Major de la vila, cantonada amb el carrer de l'Ardeviu,⁶⁵ en la que treballava com a ajudant un altre notari assalariat o un passant.⁶⁶ No obstant, els únics fragments de protocol d'aquesta notaria localitzats fins ara són els que es comenten en el present treball. Els béns arrels de la família

62 ARM. AH-5014, f. 98v, 4 nones febrer 1308.

63 PÉREZ PASTOR, P./REYNÉS TRIAS, A.: “Es Teix: formació i explotació d'una possessió de muntanya a la Serra de Tramuntana de Mallorca (s. XIII-XX)”, *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, 2014, p. 319-346.

64 ARM. Notaris. Dalmau Morató, M-2, f. 118v, 12 calendes desembre 1330 (20/11/1330).

65 ARM. Reial Patrimoni. Pergamins s. XIV, n° 9, 4 calendes juny 1341 (29/05/1341).

66 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 43r, 5 idus juliol 1320 (11/07/1320); i f. 106v, calendes febrer 1320 (01/02/1321).

Estruç, emperò, radicaven al terme de Fornalutx, a la porció del vescomte en Gastó de Bearn que després passà al rei. Allà, en Bartomeu Estruç va heretar una tinença o honor consistent en garrigues, vinyes i horts en diversos indrets de les alqueries de Fornalutx i Benimoclom, part dels quals va vendre o establir en parcel·les menors.⁶⁷ Al començament del segle XIV, va comprar un hospici amb una tafona, un forn i un hort situats a la plaça de la vila de Fornalutx, al costat d'un carreró sense sortida, amb els quals va especular posteriorment.⁶⁸

- En Pere de Villalonga, durant els anys que s'analitzen i fins a la seva mort l'any 1344, era el batlle a Sóller de la porció del Comte d'Empúries, i com a tal exercia nomenant tutors o exercint la curadoria d'orfes,⁶⁹ recaptant delmes pertanyents al comte,⁷⁰ ordenant vendes de finques per deutes,⁷¹ etc. Quant a propietats immobles, arribà a acumular un patrimoni familiar força extens: tenia un pati i cases a la plaça Major de la vila, al costat de l'hospici de l'esmentat en Bartomeu Estruç, que comprà l'any 1294 i convertí en habitatge familiar, ampliant-lo en anys posteriors;⁷² un altre pati que comprà amb altres dos socis a en Pere Dalmau l'any 1314, situat també prop de la plaça, en porció del comte d'Empúries;⁷³ un gran hort situat prop dels Banys,⁷⁴ en porció del bisbe i la Seu de Girona;⁷⁵ i un conjunt de vinyes al camí de Sa Coma, part damunt de l'Església, en la porció del comte d'Empúries.⁷⁶ A l'alqueria de Fornalutx, dins l'antiga porció d'en Gastó de Bearn, disposava també d'una gran extensió de les garrigues comunes indivises i de l'aigua que brollava de la Font Sobirana,⁷⁷ més un casal envoltat d'olivar i d'altres arbres en el camí que va a Bàltx.⁷⁸ En els anys posteriors a 1310, continuà acudint als hebreus per tal d'obtenir liquiditat econòmica⁷⁹ i persistí avalant operacions financeres amb jueus.⁸⁰ No tan sols obtenia préstecs dels jueus sinó també dels cristians⁸¹ i, fins i tot, del vicari de la parròquia.⁸² Paradoxalment, ell mateix feia préstecs a altres persones sense que s'indiqui mai l'interès que en cobrava.⁸³ Quant a les activitats econòmiques, en Pere de Villalonga es dedicava a explotar les vinyes de les seves terres, però també adquiria els drets d'esplets de raïm d'altres propietaris. A vegades els transformava en vi al seu celler i, en d'altres, revenia la verema a un tercer.⁸⁴ Quan no podia explotar-les directament, ho feia en règim d'amitges amb un soci.⁸⁵ Negociava igualment amb figues de les possessions pròpies o alienes, l'esplet de les quals comprava per avançat.⁸⁶ El fruit de l'olivar era altra de les mercaderies amb la qual traficava, encara que tenia preferència pel producte ja elaborat.⁸⁷ També constituïa societats amb terceres persones, quan el volum d'aquesta mercaderia era molt elevat.⁸⁸ I no rebutjava tampoc la possibilitat d'obtenir rendes

67 ARM. ECR-442, f. 74v, 5 nones març 1300 (03/03/1301); i f. 108r, 7 idus febrer 1301 (07/02/1302); ECR-443, f. 98v, 13 calendes maig 1311 (19/04/1311); i f. 190r, idus febrer 1314 (13/02/1315).

68 ARM. ECR-442, f. 197v, 9 calendes desembre 1304 (23/11/1304); ECR-346, f. 105v, 7 calendes juliol 1308 (25/06/1308); i ECR-443, f. 117v, pridie nones març 1311 (06/03/1312).

69 ARM. ECR-443, f. 254v, 3 calendes desembre 1317 (29/11/1317).

70 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 41r, 16 calendes juliol 1320 (16/06/1320).

71 ARM. Notaris. Dalmau Morató, M-1, f. 3r, idus juliol 1298 (10/07/1298).

72 ARM. ECR-353, f. 322r, 3 nones març 1293 (05/03/1294); i ECR-31, f. 76v, 16 calendes setembre 1342 (17/08/1342).

73 ARM. Notaris. Dalmau Morató, M-1, f. 47 v, 17 calendes febrer 1313 (16/01/1314).

74 PÉREZ PASTOR, P.: "Les mesquites i els banys de Sóller (s. XIII i XIV)", *B.SAL*, 47, Palma, 1991, p. 29-60.

75 ADG. Vestuari, Capbreu de 1330.

76 ARM. Notaris. Dalmau Morató, M-2, f. 173v, 9 calendes agost 1332 (24/07/1332).

77 ARM. ECR-442, f. 111r, 3 calendes març 1301 (27/02/1302); i AH-5329, f. 16v, 14 calendes abril 1331 (19/03/1332).

78 ARM. ECR-31, f. 17v, 5 nones març 1335 (03/03/1335).

79 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 111r, 15 calendes març 1320 (15/02/1321).

80 ARM. AH-5014, f. 91r, 15 calendes febrer 1317 (18/01/1318).

81 ARM. AH-5014, f. 44r, nones març 1299 (07/03/1300); i AH-5014, f. 69r, 14 calendes agost 1300 (19/07/1300).

82 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 104r, 14 calendes febrer 1320 (19/01/1321).

83 ARM. AH-5014, f. 92v, 6 calendes febrer 1317 (27/01/1318).

84 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 6r, calendes març 1319 (01/03/1320).

85 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 39r, 3 nones juny 1320 (03/06/1320).

86 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 38v, 3 nones juny 1320 (03/06/1320).

87 ARM. AH-5014, f. 20r, 6 idus octubre 1299 (10/10/1299); AH-5014, f. 75r, 5 idus octubre 1317 (11/10/1317); AH-5014, f. 75v, idus octubre 1317 (15/10/1317).

88 L'any 1317, per exemple, constitueix una societat amb Pere Arnau, Pere Sagual i Pere Masdellà per tal de gestionar l'esplet d'oli dels olivars de Biniatzar, d'Arnau

fixes, mitjançant la compra de censals sobre tot tipus d'immobles rústics i urbans –hospicis, horts, olivars, vinyes, alqueries, honors, etc.- de qualsevol part de la vall de Sóller. Era aquesta una activitat que practicava amb l'assiduitat que li consentien les finances pròpies i que li permeté acumular una considerable quantitat de censals, tant en la porció reial com en els dominis nobiliaris.⁸⁹ Consten també documents de compra-venda d'esclaus⁹⁰ i de bestiar de tragí,⁹¹ tant d'en Pere de Villalonga com de la seva esposa na Guillema de Pont.

Els mesos de major activitat creditícia són els de primavera, i és evident que els préstecs actuen com a reguladors de la vida rural.⁹² Però allò que més crida l'atenció en els exemples que s'acaben de presentar és que els actors no pertanyen, precisament, al grup de petits pagesos que depenen dels préstecs dels jueus per comprar la llavor i les eines necessàries per conrear la terra. Ben al contrari, els tres han de ser enquadrats en el grup que la historiografia tendeix a anomenar “elits rurals”,⁹³ pagesos acomodats que tenen múltiples parcel·les de conreu diversificat i un poder econòmic considerable, a la vegada que exerceixen càrrecs de responsabilitat en l'administració nobiliària i en el notariat. Aquests són els qui acudeixen als jueus a l'hora d'aconseguir préstecs.

7. Els creditors jueus

Creditors jueus (1299-1300)

Nom	Préstecs			
	Núm.	%	Sous	%
Abraham Baquerí	1	2,4	120	3,8
Samuel ben Effrahim	4	9,5	740	23,2
Abraham ben Hayo Susse	24	57,2	1.204	37,8
Astruc ben Nono	1	2,4	160	5
Maimó ben Nono	4	9,5	564	17,7
Effrahim de Perpinyà	6	14,2	249	7,8
Issac Vidal	1	2,4	60	2
Innominat	1	2,4	88	2,7
Total	42	100	3185	100

Pel que fa als creditors i deixant de banda un préstec del qual no s'indica el nom, entre el període 1299-1300 s'han identificat només set jueus que operen a la vila de Sóller. Són els que apareixen a la taula adjunta.

Tal com s'ha vist en el document de nomenament de procurador, en Samuel ben Effrahim éra fill de n'Effrahim de Perpinyà i, d'altra banda, n'Astruc i en Maimó ben Nono eren germans. Per tant, en realitat només són cinc les famílies que operaven a Sóller.

N'Abraham ben Hayo Susse és el prestador hebreu més important, ja que realitza 24 operacions (57,2%), que engloben el 37,8% del capital prestat. La família Effrahim només fa 10 préstecs (23,7%), menys de la meitat de l'anterior; però, en canvi, proporciona gairebé la mateixa quantitat de moneda (31%). Els germans ben Nono, amb tan sols cinc préstecs (11,9%), subministren un capital consemblant als Effrahim (22,7%). Els altres tres jueus –n'Abraham Baquerí, n'Issac Vidal i l'innominat– només fan un préstec cada un, amb un capital que equival entre el dos i el quatre per cent del total.

Sembla que, vers 1300, els préstecs als cristians que viuen a la vila de Sóller estaven monopolitzats pràcticament per tres famílies: els ben Nono, els Effrahim i els ben Hayo Susse. Si els primers proporcionen uns préstecs més elevats, els Effrahim concedeixen el més alt de tots (433 sous), mentre que n'Abraham ben Hayo Susse és el que atorga més préstecs de poc valor però entre un nombre més elevat de persones. Si es consideren les comandes dels anys 1306 i 1309, els resultats són molt semblants: les famílies ben

de Puigdorfilà, avaluat en 4.710 quartans. ARM. AH-5014, f. 73r, 5 nones octubre 1317 (03/10/1317).

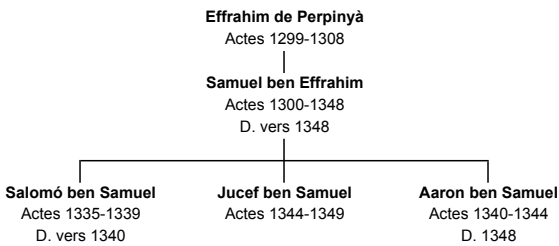
89 Per exemple: ARM. AH-5014, f. 81v, 8 idus novembre 1317 (06/11/1317); Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 33v, 3 idus maig 1320 (13/05/1320); Dalmau Morató, M-4, f. 10r, 3 calendes febrer 1338 (30/01/1339); ECR-31, f. 72v, 7 idus gener 1341 (07/01/1342).

90 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-3, f. 74r, 2 nones octubre 1320 (06/10/1320).

91 ARM. AH-5014, f. 52v, 14 calendes maig 1300 (18/04/1300).

92 HINOJOSA, J.: “Actividades judías...”, p. 1549.

93 FURIÓ, A.: “Las élites rurales en la Europa medieval y moderna. Una aproximación de conjunto”, *El lugar del campesino. Entorno a la obra de Reyna Pastor*, Rodríguez, A. (ed.), Valencia, 2007, p. 391-412; APARISI ROMERO, F.: “Las élites rurales en la Edad Media como objeto de estudio: de la marginalidad al centro del debate historiográfico”, *Historia. Instituciones. Documentos*, 40, Sevilla, 2013, p. 11-34.

Genealogia de la família Effrahim

Nono i Effrahim continuen encapçalant la majoria de les activitats usuràries de Sóller, amb la presència esporàdica d'altres jueus com en Bono ben Sadia o en David ben Farah.

Aprofundint una mica en un estudi de cas, s'ha procurat investigar alguna cosa més de la família Effrahim.

Tal com denota el seu nom, n'Effrahim de Perpinyà era originari d'aquella ciutat del Llenguadoc, aleshores integrada en els dominis de Jaume II de Mallorca. Ell i el seu fill, en Samuel ben Effrahim, compareixen negociant conjuntament o separada entre els anys 1299-1308 a la vila de Sóller. En aquest darrer any degué morir el pare. En Samuel continua operant a la vila durant els anys 1300-1348 i després desapareix,⁹⁴ la qual cosa fa pensar que morí a la Pesta Negra. Igualment ocorre amb son fill, n'Aaron.⁹⁵ Devers 1340 havia mort també l'altre fill, en Salomó.⁹⁶ L'únic descendent que sembla haver sobreviscut a aqueixa mortaldat és en Jucef, que hi continua negociant més enllà del 1349.⁹⁷

Després de morir son pare, el 1309, en Samuel ben Effrahim es manté molt lligat a Sóller. Bàsicament, continua atorgant préstecs en nom propi als habitants de la vila amb la mateixa usura i les mateixes condicions de sempre, encara que a voltes actua com a procurador d'altres jueus, com n'Issac i en David ben Farah, n'Omar ben Jucef ben Amar, en Jacob Levi, en Jucef Vidal Cresques, en Boniac Aaron Mahani, en Gracià Bonsenyor i, més endavant, dels seus propis fills.⁹⁸ Juntament amb el batlle reial en Pere Font, l'any 1317 és nomenat pels funcionaris reials col·lector o cobrador de les quantitats degudes pels sollerics als hebreus.⁹⁹ També continua adquirint petites quantitats d'oli¹⁰⁰ i algun anyell¹⁰¹ i venent bestiar de tragí.¹⁰² En d'altres ocasions, compra la verema i l'empru sobre un celler cristià per tal d'elaborar-hi vi blanc a la manera judaica (*cashier*).¹⁰³

Simultàniament a en Samuel ben Effrahim, el seu fill major, en Salomó, comença a operar a Sóller per compte propi devers 1335, sempre com a prestador de diners i comprador d'oli; i ben aviat se li afegixen els seus germans en Jucef i n'Aaron.

8. Conclusions

L'annexió de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó, a finals del 1285, comportà alguns canvis en

94 Compareix per darrera vegada el 1346: ARM. AH-5338, f. 13r, pridie nones abril 1346 (04/04/1346).

95 El desembre del 1348 ja era mort: ARM. Notaris. Pere Bernat, B-10, f. 257r, 15 calendes gener 1348 (18/12/1348).

96 El juny del 1339 encara era viu: ARM. AH-5330, f. 164v, 9 calendes juliol 1339 (23/06/1339). I també compareix a la llista de deutors del cabęatge de 1333, que fou consignada a Pere Bossa Fany 1339: RIERA, J./ROSSELLÓ, R.: "Deutes fiscals dels jueus...", p. 93.

97 ARM. Notaris. Pere Bernat, B-10, f. 313v, 4 idus març 1348 (12/03/1349). Els *lentoners* que l'any 1350 estaven encarregats de mantenir el *tamid* o llum eterna jueva devien procedir d'aqueixa família: MAÍZ, J.: Los judíos de Baleares..., p. 87.

98 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-4, f. 1, idus març 1316 (15/03/1317) i f. 107r, 5 idus febrer 1323 (09/02/1324); R-724, f. 226v, 3 idus desembre 1323 (11/12/1323); AH-5014, f. 85r, 8 calendes desembre 1317 (24/11/1317); Bartomeu Roca, R-16, f. 187r, 3 nones abril 1331 (03/04/1331); Pere Bernat, B-41, s/f, 4 calendes abril 1335 (29/03/1335); Pere Jofre, J-2, f. 32r, 16 calendes desembre 1341 (16/11/1341); i AH-5330, f. 164v, 9 calendes juliol 1339 (23/06/1339).

99 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-4, f. 20, 24 i 48v.

100 ARM. Notaris. Bartomeu Roca, R-4, f. 110r, 4 calendes març 1323 (26/02/1324); i AH-5338, f. 13r, pridie nones abril 1346 (04/04/1346).

101 ARM. Notaris. Pere Jofre, J-1, f. 25v, 5 calendes octubre 1340 (27/09/1340).

102 L'any 1335, ven un ase a Guillem Ramon: ARM. Notaris. Pere Bernat, B-41, f. 197v, 6 idus febrer 1334 (08/02/1335).

103 ARM. AH-5330, f. 107r, 3 nones febrer 1338 (03/02/1339). Els jueus tenien legalment prohibit consumir vi que no fos elaborat i supervisat íntegrament per individus de la seva religió, des de la verema fins al moment d'abocar-lo a la copa (ABULAFIA, D.: *Un emporio mediterráneo...*, p. 272; MAÍZ, J.: *Viure al marge...*, p. 95). Com que la procedència del raïm no afectava a l'elaboració del vi, la majoria dels jueus preferien comprar la verema als proveïdors cristians (BLASCO MARTÍNEZ, A.: "La investigación sobre los judíos del Reino de Aragón, hoy", *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval*, 6, UNED, 1993, p. 335-362: 353).

l'*status* jurídic de la comunitat jueva en relació al període anterior. Fent valer la novella conjuntura política i les queixes d'alguns grups de pressió cristians, el nou monarca, Alfons el Lliberal, aprofità per reestructurar alguns dels privilegis que havien adquirit els hebreus.¹⁰⁴

Una d'aquestes iniciatives consistí en agrupar la comunitat jueva segregant-la de la cristiana. El 1286, Alfons III concedeix als prohoms de la Ciutat que tots els jueus hagin d'habitar al mateix barri. Per tant, mana que els hebreus que vivien dispersos per la Ciutat des de l'època de la conquesta s'apleguin a un sol lloc elegit en el termini de cinc anys, on tindran una carnisseria pròpia. El rei confirma l'emplaçament assignat als jueus com a nou call (*call major*), situat a l'anomenada "part del Temple i Calatrava", el 1290, i els autoritza a construir-hi una sinagoga i un forn. També mana al lloctinent de Batlle d'edificar-hi portes, portals, una tanca i les altres coses que calen per urbanitzar un carrer. A canvi del privilegi d'autorització, l'aljama haurà de pagar 12.000 sous al rei. El 1299 s'hi comencen a bastir sinagogues, amb el consentiment del bisbe de Mallorca. A partir del 1303, tots els jueus de la Ciutat estan obligats a viure al call major, permetent-los, però, de sortir per treballar als seus obradors i vendre llurs gèneres a les tendes pròpies.¹⁰⁵ Una altra iniciativa consistí en vedar als hebreus que adquirissin honors, possessions o censos que els donin senyoriu o potestat sobre els cristians, tant per via de compra, d'establiment o d'altra manera anàloga. La prohibició fou expedida per Alfons III l'any 1289, si bé Jaume II de Mallorca la revocà parcialment el 1305 en permetre'ls comprar cases dins del nou call, sempre que fossin destinades a la seva pròpia habitació.¹⁰⁶ La innovació jurídica introduïda pel rei Alfons suposà l'abolició d'un privilegi que els jueus gaudien al manco des de 1250, com s'ha vist.

Tant l'annexió a la Corona d'Aragó com les iniciatives suara esmentades varen influir, a mig termini, en la vida diària de la comunitat jueva.

No es coneixen monografies ni cap altra mena de documentació que permetin avaluar les activitats jueves als pobles de Mallorca en les dates que aquí s'analitzen, encara que abunden notícies i estudis per al segle XIV. Hi ha referències, això sí, de la presència de jueus a diverses viles durant el segle XIII, sense que se'n sàpiga gran cosa més.¹⁰⁷ És impossible, per tant, fer qualsevol mena de comparacions i, en conseqüència, només es pot comptar amb les pròpies deduccions. Així, doncs, sempre que no sigui una limitació de les fonts documentals, el fet que no comparegui cap transacció entre cristians i hebreus en les 108 preses d'actes del notari sollerí en Bartomeu Estruç, durant l'any 1290 i, en canvi, n'hi hagi 51 entre els 338 instruments del 1300 permet concloure que és en aquesta dècada quan es produeix la implantació de petits grups de jueus a la vila de Sóller. I, per extensió, és legítim afirmar que és en aquest període quan s'inicien –o bé s'incrementen notablement– els negocis d'intercanvi entre els jueus de la Ciutat i els habitants cristians dels pobles de l'Illa.¹⁰⁸

D'altra banda, la recuperació de la Corona de Mallorca per part de Jaume II, l'any 1298, comportà la reestructuració econòmica i social del regne. Les Ordinacions de 1300¹⁰⁹ per a la creació de noves viles i

104 CATEURA, P.: "Prejuicio religioso...", p. 236; MAÍZ, J.: "Política, economía y fiscalización...", p. 388; MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 41.

105 La creació del nou call jueu ha estat estudiat per diversos autors: BERNAT ROCA, M.: *El call de ciutat de Mallorca*, Lleonard Muntaner editor, Palma, 2005; CATEURA BENNÄSSER, P.: "Prejuicio religioso y conflicto social en una pequeña sociedad mediterránea: el caso de Mallorca (1286-1435)", *Anuario de Estudios Medievales*, 25, Barcelona, 1995, p. 235-253; CATEURA, P.: "La contribución confessional...", p. 131; MAÍZ, J.: "Política, economía y fiscalización...", p. 388; MAÍZ, J.: *Viure al marge...*, p. 19.

106 PONS, A.: "Los judíos del Reino...", p. 211 i 221.

107 MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 52; MAÍZ, J.: "Els mètodes crediticis...", p. 150.

108 Així ho afirma també J. Maíz: MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 46.

109 Aquesta normativa ha estat objecte de l'anàlisi d'un bon grapat d'historiadors. Vegeu, com a exemple: RIERA MELIS, A.: "Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en la época de plena expansión", *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, 5, *Miscelánea en honor de Josep Maria Madurell*, Barcelona, 1977, p. 199-243; MAS FORNERS, A.: "Les Ordinacions de Jaume II. Una aproximació des de la perspectiva de la història agrària", *Jaume II i Saça I: Dues actituds, un mateix projecte*, Jornades d'Estudis Històrics Locals, XXX, Palma, 2012, p. 173-208; ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media: las 'ordinacions' de Jaume II (1300) en el reino de Mallorca*, Palma, 1976; ANDREU, J.: *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, Ajuntament de Petra, 2000; LÓPEZ BONET, J. F.: "Les ordinacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)", *Estudis Balàrics*, 6, Palma, 1982, 131-156; MAS FORNERS, A.: "Les Ordinacions de Jaume II i el seu impacte sobre l'estructura agrària", *Cinquenes Jornades d'Estudis Locals. Algaida*, Mancomunitat del Pla de Mallorca, 2003, p. 202-207; MAS FORNERS, A.: "L'antiga vila de Manacor i les Ordinacions de Jaume II", *Espai, fet urbà i societat a Manacor*, III Jornades d'Estudis Locals, Manacor, 2005, p. 15-32; GINARD, A./RAMIS, A.: "Les ordinacions de 1300 i Manresa de Mallorca", *Els amics al Pare Llompart. Miscel·lània in honorem*, I, Palma, 2009, p. 202-215.

la colonització agrària de l'illa, afavoriren els llaços d'unió dels prestadors hebreus amb els novells pobladors agraris, davant la manca de liquiditat d'aquests.¹¹⁰

En el cas de Sóller, les relacions entre cristians i jueus es troben amplament consolidades la dècada final del segle XIII. Es tracta, majoritàriament, d'operacions creditícies: petits préstecs que ajuden a proporcionar liquiditat no tan sols als pagesos, sinó també a les elits que dominen l'administració comunal, reial i senyorial de la vila. També efectuen transaccions comercials de poca envergadura econòmica, lligades sobretot a l'especulació amb l'oli, el vi i el bestiar.

Tot i que els préstecs no solien ser superiors a les sis lliures, molts deutors tenien dificultats a l'hora de tornar el capital i l'interès. Això es visualitza en la multitud d'obligacions,¹¹¹ d'empares¹¹² i d'assignacions d'objectes i estris en qualitat de penyora¹¹³ formalitzades davant les cúries reial i nobiliàries.¹¹⁴ En ocasions, l'incompliment dels terminis donava lloc a una re-negociació amb el creditor i la consegüent rebaixa del deute. En d'altres, acabava amb el segrest i la venda en pública subhasta de qualsevol tipus de béns: mobles, immobles, censals, etc.¹¹⁵ En el cas que es poguessin al·legar les conseqüències de la inclemència del temps sobre les collides, els insolvents s'adreçaven al rei per tal d'obtenir la prolongació temporal del deute.¹¹⁶ Tant és així que, en certes ocasions, forçat pel creditor, el deutor renuncia a beneficiar-se de la pròrroga que pugui atorgar el rei (*renuncio omni gracia et prolongamento impetrato vel impetrando a domino rege espacio IIII^{or} mensium*) o dels privilegis derivats de les Ordinacions de 1300 per a la creació de noves pobles (*renuncio nove poblacioni et omni gracia domini regis*).¹¹⁷

Sembla que hi havia una ampla xarxa de deutors i fiadors cristians que s'ajudaven mútuament a l'hora d'aconseguir o d'avaluar un préstec. Aqueixa forma d'obtenir liquiditat començava a ser força habitual a principis del segle XIV, puix que més del 10 % dels actes aquí processats es refereixen a préstecs. D'altra banda, aquesta fórmula abastava per igual a totes les capes de la societat vilatana i li conferia una forta cohesió social, a la vegada que proporcionava una gran solidaritat entre els seus membres.

J. Hinojosa ha explicat que, a la València del segle XIV, *los hebreos de la Ciudad se desplazan a los pueblos de los alrededores, registrando los contratos los notarios locales o los de la capital*.¹¹⁸ Aquesta degué ser la fórmula mitjançant la qual alguns jueus s'introduïren individualment a la vila de Sóller des de la Ciutat a finals del segle XIII, aprofitant la presència dels notaris que ja hi tenien escrivania. Donat que tenien prohibit adquirir immobles, s'ha documentat que optaren per llogar hospicis i cases de cristians dins la vila, on devien passar llargues temporades coincidint amb la recol·lecció del raïm i l'oliva i la seva transformació. No obstant, al manco durant els anys que s'estan tractant, no hi havia cap família hebrea establerta a Sóller de forma contínua.¹¹⁹

La documentació demostra que, vers 1300, només eren tres –els ben Nono, els Effrahim i els ben Hayo Susse– els llinatges jueus que operaven habitualment a Sóller com a banca privada, encara que hi havia altres inversors esporàdics. Tot i que les quantitats emprades eren econòmicament poc rellevants, són diversos els membres de la mateixa nissaga –pare i fill o dos germans– que subscriuen els préstecs. Signi-

110 MAÍZ, J.: *Los judíos de Baleares...*, p. 46 i 50.

111 ARM. AH-5014, f. 102r, 102v.

112 ARM. AH-5014, f. 98v.

113 ARM. AH-6578, f. 12v, 13v, 30r; AH-5014, f. 101r.

114 L'article 26 de la Carta de Franquesa disposa que el creditor pot exigir penyores al deutor i, si no ha pagat 10 dies després de vèncer el deute, les pot vendre o subhastar durant 3 dies: SANTAMARÍA, A.: "La Carta de Franquesa de Mallorca...", p. 213

115 ARM. AH-6578, f. 25v; ECR-346, f. 70v.

116 Així ocorre el desembre del 1308, quan Jaume II atorga allongament de deutes als cristians i als jueus durant un període de 3 a 7 anys per a un conjunt de 18 habitants de Sóller considerat *lo dan que alsuns de la dita vayl an sofert e soferen per la tempesta del temps en lurs olivars*: PONS PASTOR, A.: *Constitucions e ordinacions del Regne de Mallorca (S. XIII-XIV)*, Palma, 1932, p. 35. Aquesta pròrroga o allongament, però, només es podia concedir una vegada, segons privilegi de 1272: LIONEL, A.: *Els jueus de Mallorca*, p. 216.

117 ARM. AH-5014, f. 64r, 4 nones juny 1300 (02/06/1300); i f. 68v, 15 calendes agost 1300 (18/07/1300).

118 HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1548.

119 Segons P. Cateura, és durant el regnat de Pere el Cerimoniós que alguns grups jueus s'estableixen a set poblacions de l'interior de l'illa: CATEURA, P.: "Prejuicio religioso...", p. 240.

fica això que els prestadors solien operar de forma individual, utilitzant la seva fortuna personal.¹²⁰ Com que no disposaven de capital suficient per a grans préstecs, s'havien d'unir i formar societats en les que participaven capitalistes cristians i jueus en haver d'afrontar crèdits elevats.¹²¹

S'ha acreditat, però, que alguns hebreus actuaven com a inversors d'altres correligionaris. És el cas de n'Abraham ben Hayo Susse i sa muller, que reben 50 lliures d'un compare perquè les faci multiplicar negociant per Mallorca. I, encara que no en tenim constància, no cal refusar la idea que qualcun d'ells també actués com a factor d'algun inversor cristià, tal com documenta J. Maíz per al segle XIV.¹²² A la llarga, aquesta dinàmica degué comportar una certa dependència econòmica dels sollerics envers certes famílies jueves i contribuí a augmentar el rancor i l'animadversió contra elles.

A Sóller, les activitats creditícies i comercials de les primeres nissagues hebrees es varen mantenir i prorrogar durant molts d'anys, passant de pares a fills. L'estudi de cas de la família Effrahim així ho demostra. Els successors d'aquell jueu perpinyanès, que degué aterrar a Mallorca la dècada de 1290, continuaren negociant amb els habitants de la vila al manco fins a la Pesta Negra de 1348-1350.

120 HINOJOSA, J.: "Actividades judías...", p. 1550.

121 SOTO, R.: "Alguns homes rics...", p. 34; RIERA, J.: "Jaime I y los judíos...", p. 155.

122 MAÍZ, J.: "Els mètodes creditícies...", p. 153.

Relació de préstecs monetaris fets per jueus als veïns de Sóller

Data	Creditor	Sous	Venciment	Deutor	Fiador
1299-1300					
25/10/1299	Abraham ben Hayo Susse	100	1 mes	Guillem d'Om	Berenguer Jordà
03/11/1299	Samuel ben Effrahim	433	No s'indica	Berenguer Domènec	
03/11/1299	Abraham ben Hayo Susse	60	No s'indica	Bartomeu Estruç	
19/01/1300	Effrahim de Perpinyà	23	Sant Joan	Pere Bisbal	Simó de Rovira
23/01/1300	Maimó ben Nono	76	1 any	Guillem Celrà i Sibillà i fill Bartomeu	Pere Colom
09/02/1300	Abraham ben Hayo Susse	58	Sant Bartomeu	Pere de Tria	Pere Balma
09/02/1300	Abraham ben Hayo Susse	34	Pasqua	Jaume de Merola	Berenguer Jordà
09/02/1300	Effrahim de Perpinyà	48	Agost	Berenguer Corró	
13/02/1300	Abraham ben Hayo Susse	30	Sant Bartomeu	Pere Balma	Pere de Tria
13/02/1300	Effrahim de Perpinyà	48	Sant Bartomeu	Pere Jaume de Lembiles i Rumia	
19/02/1300	Abraham ben Hayo Susse	58	Sant Bartomeu	Guillem Bernat	Bernat Angeler
28/02/1300	Effrahim de Perpinyà	30	Tots Sants	Pere de Villalonga	
01/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	67	Nadal	Joan de Sirina i Elisenda	Pere de Freixa
01/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	60	Nadal	Francesc Guillem i Alemanda	Pere Caparó
01/03/1300	Maimó ben Nono	120	No s'indica	Pere Caparó	Innominat
02/03/1300	Abraham Baquerí	120	1 any	Bartomeu Estruç, notari	Pere de Villalonga
02/03/1300	Innominat	88	1 any	Pere de Villalonga i Saura	
03/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	120	Sant Miquel	Pere de Font	Guillem d'Om
06/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	25	Sant Miquel	Berenguer Pasqual	
07/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	17	Sant Miquel	Benvingut d'Olzina	Domènec de Montblanc
15/03/1300	Maimó ben Nono	88	1 any	Pere de Villalonga	Bernat Virgili
17/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	110	6 mesos	Pere de Villalonga	Guillem de Masnou
17/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	125	Sant Miquel	Domènec d'Estada i Berenguera	Guillem Sora
17/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	28	Sant Bartomeu	Guillem Tender i Saurina	Arnau Alou
28/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	36	Sant Bartomeu	Pere de Valls i Dolça	Jaume de Merola
28/03/1300	Abraham ben Hayo Susse	45	Sant Bartomeu	Benvinguda, vídua de Ramon Camós	Berenguer Jordà
05/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	22	Sant Bartomeu	Bernat Martí	Ponç Carles i Dalmau d'Estada
05/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	22	Sant Bartomeu	Berenguer de Mosqueroles	Berenguer Jordà
05/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	36	Tots Sants	Pere Estruç, fill de Guillem, qm	Berenguer Jordà
14/04/1300	Issac Vidal	60	6 mesos	Pere de Villalonga i Saura	
17/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	32	No s'indica	Bernat Martí i Guillem	Ponç de Conill i Dalmau d'Estada
18/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	23	Sant Bartomeu	Pere Andreu	Bernat Martí
20/04/1300	Samuel ben Effrahim	160	Nadal	Pere Jaume de Lembiles i Rumia	Pere de Villalonga
25/04/1300	Samuel ben Effrahim	17	Sant Bartomeu	Pere Vinyes de Lembiles i Mascarosa	Pere Caparó
26/04/1300	Abraham ben Hayo Susse	26	Sant Miquel	Jaume i Francesc Ribot, germans	
07/05/1300	Effrahim de Perpinyà	80	Nadal	Bernat de Mieres i Nadala	Guillem Bernat
22/05/1300	Maimó ben Nono	280	1 any	Guillem Bernat i Margarida	
02/06/1300	Samuel ben Effrahim	130	1 any	Llorenç Sagual	Jaume d'Esparraguera
26/06/1300	Effrahim de Perpinyà	20	A voluntat	Berenguer Pere	
05/07/1300	Abraham ben Hayo Susse	45	4 mesos	Pere de Villalonga	Guillem Bouló
07/07/1300	Astruc ben Nono	160	1 any	Bernat Angeler i Adelaida	Guillem Bouló
18/07/1300	Abraham ben Hayo Susse	25	Tots Sants	Benvingut d'Olzina	Guillem Sora i Pere de Freixa

1306

07/06/1306	Bono ben Sadia	70	No s'indica	Jaume d'Esparraguera	
15/06/1306	Jucef ben Nono	600	No s'indica	Pere Busquet	
06/09/1306	David ben Farah	66	No s'indica	Jaume de Merola	Pere de Tria
07/09/1306	Effrahim de Perpinyà	122	No s'indica	Jaume d'Esparraguera	

Total**858****1309**

02/02/1309	Effrahim de Perpinyà	40	No s'indica	Bernat Pastor	
18/02/1309	Samuel ben Effrahim	43	No s'indica	Pere Bisbal	Pere de Freixa
04/03/1309	Samuel ben Effrahim	80	No s'indica	Pere Subirà	Jaume Rovira

Total**163**

Maria del Camí Dols Martorell²

L'estructura agrària sollerica a través del Delme (1380-1420)¹

Resum

L'objectiu del nostre treball és demostrar com durant l'Edat Mitjana, en la vila de Sóller, ja hi havia una especialització agrària, la qual se pot fer constatar a partir de l'estudi dels delmes cobrats, tant per la part del monarca com per la part del Capítol de la Seu.

Per a realitzar la nostra investigació, s'han consultat dos tipus de documentacions diferents. La primera remet als delmes cobrats pel monarca, entre 1.380 i 1.413. Es troba dipositada en l'Arxiu del Regne de Mallorca, en la sèrie documental nomenada Patrimoni Reial. La segona informació utilitzada es pot consultar en l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca, la secció de Mesa Capitular, emmarcada entre les dates de 1.400 i 1.420.

Així, doncs, el delme era un impost que gravava el 10 % de la collita dels cultius de la triada mediterrània, és a dir, blats, vinya i oli, juntament amb l'hortalissa i els bestiaris. En un primer moment, el delme era recaptat pel rei, en virtut del privilegi d'Urbà II: *el monarca era propietari íntegre dels delmes de tots els territoris conquerits als musulmans, d'acord amb l'esperit de croada*³.

En el Regne de Mallorca, després de la conquesta del 1229, Jaume I i els seus porcioners es van retenir la totalitat dels delmes, més un 25 % per al manteniment de les esglésies parroquials. Però l'Església de Mallorca defensava que aquest repartiment no satisfia les seves pretensions, per aquest motiu, el 26 de novembre del 1238, arribava un Concordat entre Jaume I i el bisbe Ramon de Torrelles, pel qual se li concedia a la institució eclesiàstica la percepció de la tercera part del delme.

Malgrat tots aquests intents per poder posar fi als problemes que suposava la recaptació del delme, no arribava mai l'acord entre els dos poders: reial i eclesiàstic. Les disputes seguiren en plena vigència fins que al 1315, se s'arribà a la signa del famós Pariatge. Fou un acord entre el Bisbe de Mallorca, Guillem de Vilanova i el rei Sanç. El "pacte" tenia dos punts importants: per una banda, el repartiment de la percepció del delme es faria a parts iguals, és a dir, una meitat pel monarca i l'altra per a l'Església; a més, respecte al tribut de Menorca, totes aquelles terres que formaven part del bisbat de la balear major en l'illa quedaven gravades amb el delme eclesiàstic. En segona instància, quedava estipulat, dins de l'acord, el que es coneix com a "segon pariatge", el qual es remetia a què el rei reconeixia els drets jurisdiccional del Bisbe sobre els béns i persones de la porció temporal de l'Església.

¹ Vegeu tesi inèdita de DOLS MARTORELL, M^c (2015): *Estudi agro-econòmic de Mallorca i Menorca del 1380 al 1420 segons el delme eclesiàstic*, UIB.

² Doctora en Història

³ MALLORQUÍ GARCIA, E. (2011): *El Llibre Verd del Bisbe de Girona (1362-1371): el delme i l'estructura feudal de la Diòcesi de Girona al segle XIV*, Ed. Diputació de Girona, Girona, pàg 58.

Recapitulant, el delme gravava la desena part de la collita, concretament, dels cereals, vi, oli, hortalissa i bestiar. Es feia efectiu, de manera anual, al rei i a l'Església de Mallorca. Així mateix, per a poder vendre i recaptar els delmes, hi havia tot un sistema perfectament desenvolupa: en primer lloc, el monarca i el Capítol de la Seu feien el recompte de l'anyada que s'havia obtingut; posteriorment, s'encomanava als portadors de lletres que anassin a les parròquies de fora de la Ciutat a fer la crida, que no era més, que avisar a totes aquelles persones que volien adquirir el delme anassin en lloc i data estipulada. D'aquesta manera, el delme de l'hortalissa es venia el darrer diumenge de gener a Ciutat. El delme del bestiar es feia efectiu entre els dies 16 i 17 de gener a la plaça del Pa de Ciutat. El delme de l'oli es venia en la diada de Sant Mateu, el 21 de setembre, a la plaça de Bunyola. El delme del vi era venut a Inca, per Sant Bartomeu, el 24 d'agost. Pel que feia al delme dels blats, aquest era subhastat a Sineu, el primer diumenge de maig. Dir que la venda del delme es feia a modus de subhasta pública. Els adquiridors del delme, tal i com ens apareix en els documents, els llevadors, havien de deixar constància de la transacció econòmica a través de la signa d'una lletra, la qual romania sota tutel·la d'un notari.

Gràcies a l'estudi del delme, s'ha pogut constatar que a Mallorca, en general, i que a Sóller, en particular, hi havia una especialització agrària al llarg de l'Edat Mitjana, el qual ha perviscut amb el pas del temps.

Respecte als delmes cobrats en la vila de Sóller, entre el 1.380 i el 1.420, tenim:

1. **El delme de l'hortalissa.** El cultiu de l'hortalissa a l'illa de Mallorca és un fet constatable des d'època islàmica, fonamentalment en la zona de Ciutat i voltants.

En canvi, els pobles situats a la Serra de Tramuntana dins del conjunt d'aquest delme, tenien una representació molt petita dins de l'apartat del delme de l'hortalissa. Era la zona septentrional de Mallorca on els sòls estaven formats amb molta calç i pedres, i per tant, el conreu de l'hortalissa era molt difícil d'establir-s'hi. Per aquest motiu, els ingressos de Sóller dins del conjunt del delme, tant de la part reial com per la part capitular oscil·laven entre 1 i 3 lliures anuals; unes sumes que no suposaven unes entrades importants dins de les arques financeres d'ambdues institucions. Per tant, aquest tribut era el de menys importància en quant a efectius aportats.

El delme de l'hortalissa de Sóller per la part del monarca:

ANY	LLEVADORS	INGRESSOS PART REIAL
1.380 ⁴	Ramon Pont Ramonet Mercader Ramon ça Franques	2 lb 8 s
1.382 ⁵	Guillem Roure Bernat Alzina Ramon Alzina	1 lb 10 s
1.382 ⁶	Guillemó Roma Bernat Alzina Ramon Alzina, els dos frares	1 lb 10 s
1.387 ⁷	Pere Berenguer Joan Berenguer	1 lb 7 s
1.388 ⁸	Arnau Vidal Francesc Roure Andreu Julià de Felanitx	2 lb 19 s 6 d

4 ARM, RP-3809, fol 55-14

5 ARM, RP-3810, fol 40-121v

6 ARM, 3811, fol 44-137v

7 ARM, RP-3812, fol 1-153

8 ACM, RP-3813, fol 28-128

1.390 ⁹	Francesc Rovira de Sòller	10 s
1.390 ¹⁰	Guillem Custurer	1 lb
1.391, 1.392, 1.393 ¹¹	Antoni Guàrdia Joan Guàrdia Francesc Aragobnnès Francesc Guàrdia Pere Merola	2 lb 10 s
1.394 ¹²	Pere Tria del carrer de la Mar	3 lb 10 s
1.397 ¹³	Joan Jordà Pere Tinyent Jaume Jofre els dos de Sòller	3 lb 7 s
1.399 ¹⁴	Joan Jordà Pere Cunyent Jaume Jofre els dos de Sòller	3 lb 7 s
1.401 ¹⁵	Françoi Piquer Guillem Piquer	4 lb
1.402 ¹⁶	Joan Andreu sastre Jaume Esteve Perico Pallisser	1 lb 16 s
1.403 ¹⁷	Jaume Esteve Joan Andreu Jaume Busquet	3 lb 12 s
1.405-1.406 ¹⁸	Marçal Burguera paraire Vicenç Sabet Jaume Espiral Gabriel Oliver calafats	1 lb 10 s

El delme de l'hortalissa cobrat en la parròquia de Sòller per la part del Capítol de la Seu fou el següent:

ANY	LLEVADORS	INGRESSOS
1.400 ¹⁹	Mateu Eimerich teixidor Bartomeu Burguera Gabriel Claver	1 lb
1.401 ²⁰	Jaume Asgueyas	1 lb

9 ARM, RP-3815, fol 26-79

10 ARM, RP-3816, fol 3-40

11 ARM, RP-3817, fol 51-156v

12 ARM, RP-3818, fol 53-156v

13 ARM, RP-3820, fol 36-152v

14 ARM, RP-3822, fol 86v-173v

15 ARM, RP-3823, fol 32-137v

16 ARM, RP-3824, fol 35-130

17 ARM, RP-3826, fol 30-143

18 ARM, RP-3827, fol 35-145

19 ACM, Mesa Capitular, 2728, fol 2-16

20 ACM, Mesa Capitular, 2729, fol 2-15

1.403 ²¹	Leonard Ripoll peraire Antoni Cases sabater Guillemó Huguet de la Ciutat	1 lb
1.404 ²²	No fou venut	
1.405 ²³	Guillem Cobondre Ballester Martí Padró Joan Pelegrí sabaters	1 lb
1.406 ²⁴	Jaume Salvà barber	1 lb
1.407 ²⁵	Dalmau Garcia sastre Gabriel Gontart Antoni Orill	1 lb
1.408 ²⁶	Pau de Montagut ciutadà Jaume Guillem escriptor Antoni Domenge barber	1 lb
1.409 ²⁷	Guillem Figueres, sabater Francesc Boto, sastre En Ferrando	1 lb
1.410 ²⁸	No fou venut	
1.411 ²⁹	Jaume Planes Esteve Alou, tots dos paraires Antoni Alou, sastre	1 lb
1.412 ³⁰	Joan Bertran pus veyll Martí Castell Joan Bertran pus jove, tots d'Alcúdia Guillem Bertran, especiaire de Ciutat	1 lb
1414 ³¹	Jaume Sabater Bernat Colom Antoni Font	1 lb
1.415 ³²	Berenguer Busquet Gabriel Gironès, tots dos teixidors Martí Genesta	1 ll 5 s
1.416 ³³	Honorat Costa, cirurgià Feliu Sabater, paraire Gabriel de Deu	1 lb
1.417 ³⁴	Joan Rovira Antoni Roca, paraires	1 lb

21 ACM, Mesa Capitular, 2730, fol 2-16v

22 ACM, Mesa Capitular, 2731, fol 2-15

23 ACM, Mesa Capitular, 2732, fol 2-15v

24 ACM, Mesa Capitular, 2733, fol 2-15v

25 ACM, Mesa Capitular, fol 2-15

26 ACM, Mesa Capitular, 2735, fol 2-16

27 ACM, Mesa Capitular, 2736

28 ACM, Mesa Capitular, 2737

29 ACM Mesa Capitular, 2738

30 ACM, Mesa Capitular, 2739

31 ACM, Mesa Capitular, 2740

32 ACM, Mesa Capitular, 2741

33 ACM, Mesa Capitular, 2742

34 ACM, Mesa Capitular, 2743

1.418 ³⁵	Llorenç Mayrata Guillemó Bach Arnau Ballester	1 lb
---------------------	---	------

2. *El delme del bestiar.* El delme del bestiar gravava el 10 % del ramat nascut en el transcurs de l'any. Era pagat al Rei, Bisbe i Capítol de la Seu. Es podia fer efectiu en diners o en espècies.

En el cas de Mallorca, l'illa s'ha caracteritzat per dedicar-se, bàsicament, la cria del ramat oví, seguit pel caprí. El boví i l'equí, les quals eren destinats a realitzar les tasques feixugues del camp, tengueren una importància menor.

Seguint el treball de *López Bonet*³⁶ (1.989), ens mostra que a finals del segle XIV, l'augment de la ramaderia era un fet constatable, sobretot en les terres primes, les quals es deixaven en guaret i on els rendiments eren decreixents, cosa que donava lloc a un descens de la producció cerealícola delmable, i per aquest motiu, els terrenys es destinaven al nodriment del bestiar. Així que les zones més importants en quant a "producció" ramadera era la part meridional de Mallorca, juntament amb el cas de Menorca.

Les parròquies situades a la Serra de Tramuntana tenien una representació de 10 fins a un 15 % en la totalitat del delme reial. L'any de majors ingressos fou el 1.380 amb 166 lliures; per contra, la pitjor anyada aparegué al 1.390 amb 37 lliures 3 sous i 4 diners. En la zona nord la ramaderia no era una activitat molt desenvolupada, les extensions de terres destinades a les pastures per als animals no eren suficientment grans. Bàsicament, només s'hi podia trobar bestiar salvatge, com ovelles i cabres, però el ramat estabulat era, gairebé, inexistent, i així que, les demandes dels productes no podien quedar satisfetes.

En aquest sentit i en el cas concret de la vila Sóller, s'ha de tenir present, malgrat la dinàmica habitual, era un municipi on la ramaderia estabulada hi tenia una certa presència, de la mateixa que en la vila de Pollença. Tot aquest ramat de Sóller era utilitzat, a part per a la producció carn, fonamentalment, també per al proveïment de llana, que i com succeïa amb l'oli, tenia sortida cap territoris banyats per la mar Mediterrània.

D'aquesta manera, es pot deixar constància de les aportacions fetes per Sóller al delme de la procuració reial, podien anar d'entre 6 fins a 30 lliures. D'aquesta manera:

ANY	LLEVADOR/S DEL DELME	INGRESSOS PER LA PART REIAL
1.380 ³⁷	Francesc Noguera Francesc Bisbal	30 lb
1382 ³⁸	Pere d'Estada Antoni des Brull	28 lb
1.390 ³⁹	Pere Merola	6 lb 6 s
1.391, 1.392, 1.393 ⁴⁰	Pere Colom de Sóller Ponç Alou	18 lb 10 s
1.394 ⁴¹	Bernat sa Vila de Sóller	20 lb
1.397 ⁴²	Pere Ros Arnau Vidal tots de Sóller	18 lb 10 s

35 ACM, Mesa Capitular, 2744, fol 2-16v

36 LÓPEZ BONET, J.F. (1.989): *La riquesa de Mallorca al segle XIV. Evolució i tendències econòmiques*, Ed. CIM, Palma.

37 ARM, RP-3809, fol 55-127

38 ARM, RP-3810, fol 40-121v

39 ARM, RP-3816, fol 3-40

40 ARM, RP-3817, fol 51-156v

41 ARM, RP-3818, fol 53-156v

42 ARM, RP-3820, FOL 36-152V

1.397-1.398 ⁴³	Francesc Venrell Bartomeu Venrell tots de Sóller	21 lb
1.399 ⁴⁴	Pere Ros Gabriel Peris	18 lb 10 s
1.401 ⁴⁵	Bartomeu Pallisser Llorenç Bisbal	10 lb 12 s 6 d
1.402 ⁴⁶	Pere Gener Bartomeu Venrell Pere Miró Pere Vidal Pere Genesta tots de Sóller	10 lb
1.402 ⁴⁷	Pere Gener Bartomeu Venrell Pere Miró Pere Vidal Pere Genesta tots de Sóller	10 lb
1.403 ⁴⁸	Pere Vila traginer Bernat Vila son frare	12 lb 7 s 6 d
1.411 ⁴⁹		18 lb 10 s
1.412 ⁵⁰	Jacob Bertran de Valldemossa	15 lb 10 s

En quant als ingressos aportats, destinats a engrandir les arques capitulars, tengueren una representació d'entre 5 fins a 10 lliures anuals, sempre sent inferiors els ingressos del delme de la part eclesiàstica³ que la reial.

ANY	LLEVADOR/S DEL DELME	INGRESSOS PER LA PART CAPÍTOL
1.400 ⁵²	Tomàs Merola Pere Merola	5 lb 15 s
1.401 ⁵³	Llorenç Bisbal Bartomeu Pallicer	5 lb 6 s 3 d
1.403 ⁵⁴	Pere Vila e Benet Vila	6 lb 3 s 9 d
1.410 ⁵⁵	No fou venut	
1.411 ⁵⁶	Jaume Terròs Jaume Bisbal	9 ll 5 s
1.412 ⁵⁷	Jaume Bertran de Valldemossa	7 ll 5 s
1417 ⁵⁸	Guillem Fontanet Joan Cerdà	8 ll 10 s
1.420 ⁵⁹	Gabriel Serra Pere Moscaroles	10 lb

43 ARM, RP-3821, fol 49-150

44 ARM, RP-3822, fol 86v-173v

45 ARM, RP-3823, fol 32-137v

46 ARM, RP-3824, fol 35-130

47 ARM, RP-3825, fol 35-142

48 ARM, RP-3826, fol 30-143

49 ARM, RP-2592, fol 5-9v

50 ARM, RP-2592, fol 28-34v

51 No apareixen totes les dates ja que es va vendre el delme del bestiar de Ciutat juntament amb aquell de totes les parròquies de Mallorca. Vegeu treball de DOLS MARTORELL, M^c. (2014): *Estudi agro-econòmic de Mallorca i Menorca el 1380 al 1420 segons el delme eclesiàstic*. Tesis doctoral. UIB.

3. El delme dels blats. L'impost dels blats gravava el 10% de la collita d'aquest cultiu. S'ha pogut conèixer, gràcies a la documentació capitular, que aquest delme es tributava sobre: forment, tosseta⁶⁰, ordi, mes-tall⁶¹, xeixa, faves, ciurons, guixes⁶² i llenties.

Apareixien tots ells, de manera conjunta, ja que el blat se sembrava juntament amb les llegums. Ambdós tenien un cicle agrícola semblant. Aquest començava entre el mes de novembre i desembre amb la sembra; entre l'abril i el maig se segava per fer garba, en el mes de juny, quan floreixia el gra i romania la palla, de la qual hi quedava el rostoll, que es destinava a les sitges, o bé, servia com a aliment per al bestiar. El cicle agrícola anual de cereal començava pel mes de novembre, amb la sembra, la qual podia durar fins al mes de febrer, aproximadament, sempre estant pendent de la meteorologia i el sòl on es plantava. Entre el març i abril, s'adobava la terra. I a mitjans d'abril se segava. La part més important, es donava a mitjans juny o principis de juliol, quan es començava a recollir, és a dir, la feina del batre.

El batre consistia a xafar les garbes per tal de separar el gra de la palla i deixar ambdós productes en perfectes condicions d'utilització i de conservació. Tenia lloc a les "eres" i era un procés que començava a primera hora del matí i que, per anar bé, calia enllestir el mateix dia.

Una vegada recollit tot el gra, emmagatzemat, una part d'aquest es destinava a ser mòlt, per fer farina, i alhora, uns dels aliments més preuats, al llarg de la història, com era el pa.

A partir del segle XIV es començaren a construir els coneguts *forns del rei* (forns de puja)⁶³, on les famílies hi portaven el pa per coure i es llogaven, a canvi d'una renda anual. Les seves denominacions procedien de la capacitat, importància o temporada de construcció. Gràcies a la documentació del patrimoni reial, s'ha pogut saber quins eren els forns de diversos pobles de procuració reial. Per exemple, a Sineu, com a centre blader de Mallorca, per excel·lència, comptava amb tres forns diferents: el *forn nou*, que pagava 30 lliures anuals, *lo forn menor*, 17 lliures i 5 sous, i *lo forn major*, 24 lliures i 10 sous⁶⁴. El lloguer del forn de Montuïri, per un any, costava 19 lliures i 3 sous⁶⁵. A Porreres hi havia tres forns de tributació reial, un *den Bonitat*, el qual costava 11 lliures anuals, l'altre *den Nebot*, de 10 lliures i 1 sou anuals, i el tercer, den Figuera, de lloguer de 6 lliures i 10 sous⁶⁶.

El gra i la farina produïts s'emmagatzemaven en la botiga, o a vegades, en el mateix celler, on s'hi dipositava el vi, per mos que aquest era un lloc, amb una certa humitat i fosc, i per la qual cosa, el gra no es perdia. A més, la botiga, tenia una doble finalitat, per una banda regular els preus, i per altra, per poder disposar de reserves de blats pel consum i existències per assegurar la sembra del pròxim any. La restant era venuda en la plaça de la quartera.

El preu del blat depenia de la zona de procedència i de la temporada. Així, per exemple, el forment era el més car, fins arribar a cotes màximes al mes de desembre. En canvi, per principis de primavera, és a dir, per febrer, els preus solien anar entre 16 sous per quartera. Els preus de la tosseta i l'ordi eren, gairebé, els mateixos. Entre 16 i 20 sous la quartera. En canvi, les llegums, a part de tenir una producció reduïda, no es cobraven en quarteres, sinó en almuds. Solien arribar a 10 diners per almud.

La zona més important el quant a producció de cereal era la del Pla de Mallorca, encapçalada per Sineu-Sant Joan, sent aquesta la parròquia on es venia els delmes dels blats. Era en ella on es reunien totes les

52 ACM, Mesa Capitular, 2728, fol 2-15

53 ACM, Mesa Capitular, 2729, fol 2-15

54 ACM, Mesa Capitular, 2730, fol 2-16v

55 ACM, Mesa Capitular, 2737, fol 2-13v

56 ACM, Mesa Capitular, 2738, fol 2-15v

57 ACM, Mesa Capitular, 2739, fol 2-15

58 ACM, Mesa Capitular, 2743, fol 1-14

59 ACM, Mesa Capitular, 2745, fol 2-16v

60 Tipus de blat, sense arestes.

61 Mescla de diferents espècies de cereals, especialment de blat i sègol o de blat i ordi, o de cereal i llegum, sobretot de blat de faves.

62 Planta lleguminosa, fruit de la qual serveix com a aliment per a persones i animals.

63 Vegeu article SASTRE MOLL, J.: "Forns senyorials i forns de puja en el regne de Mallorca", VII Congrés ENPC, pàg 153-172, 2006.

64 ARM, RP-3057, fol 16

65 Íbidem, fol 18v

66 Íbidem, fol 24v-25

anyades produïdes arreu de l'illa, i des d'ella, eren traginades cap a Ciutat, on se redistribuïen entre les diferents botigues.

En quant al delme dels blats de Sóller de la secció de Patrimoni Reial, dir que la vila no aportava ningun efectiu al rei, sinó que tot ho concedia als canonges de la Seu. Així que, va esdevenir la segona de les par-ròquies situades en la Serra que ingressava majors sumes de doblers al Capítol, juntament amb la pobla d'Alcúdia.

Sóller entregava les $\frac{3}{4}$ parts al Capítol de la Seu. Els seus ingressos oscil·laven d'entre 30 a 50 lliures anuals.

4. El delme del vi. La presència de vinyes en el camp mallorquí i menorquí era ben patent en època romana. Amb l'arribada de Quint Cecili Metel, l'any 123 a.C., l'establiment del cultiu de la vinya i la posterior producció de vi, es va assentar en les Balears. Així, Plini el Vell, en la seva *Història Natural*, testimoniava que *els vins baleàrics es comparen amb els millors d'Itàlia*.

Amb el temps, aquest cultiu va anar assolint unes importants expectatives. Durant el període de dominació islàmica aquest conreu era conegut i emprat, singularment, pel consum de raïm i panses. Al llarg de la dominació cristiana, la vinya s'expandí ràpidament al segle XIII. De les dades que aportaren Soto i Kichner (2.006) es deriva que després de la conquesta catalana de 1.229, la vinya ocupà la part occidental de Mallorca i la vessant sud de la Serra de Tramuntana, en els territoris dels antics districtes musulmans de *Bunyula-Musa*⁶⁷, *Qanarusa*⁶⁸, *Swylar*⁶⁹, *al-Gibal*⁷⁰, i de *Madina Mayurqa*. Aquesta expansió, segurament, es va fer de manera molt ràpida. La seva distribució es donà en aquelles zones on possiblement la presència de l'agricultura musulmana va ser més intensiva i on existia una major irrigació per medis artificials.

Amb l'arribada a Mallorca del rei en Jaume I s'iniciaren tota una sèrie de programes generals de plantació de vinyes. Concedí llicències de plantació en els seus dominis, amb reserva del delme. Aquests permisos es donaren a les par-ròquies de Bunyola, Campos, Felanitx, Manacor, Porreres i Valldemossa.

La vinya se concentrava, per tant, en la perifèria urbana, inclús, estava present en la zona rururbana intramuros. En el terme de Ciutat hi quedava la meitat de la vinya insular. Sent aquest uns dels que aportí majors efectius al delme de la procuració reial i als canonges de la Seu.

Des de l'època medieval fins al nostre segle, el cultiu de la vinya ha presentat les mateixes característiques, incidint en què la revolució industrial no li va afectar molt. Fou amb l'episodi de la filoxera, en el segle XIX, quan van canviar els hàbits dels viticultors amb la introducció de nous avenços tècnics alhora que noves varietats millor adaptades i productives.

A Mallorca, l'expansió de la vinya es va anar concentrant a la zona del Raiguer, Ciutat, i en la part meridional de l'illa. La seva distribució era ben curiosa, per mos que creixia en terrenys secs i difícils de llaurar. Terrenys on altres productes, com el blat o l'hortalissa, tendrien suficients dificultats per poder-s'hi desenvolupar.

Per altra part, una vegada produït el brou dels ceps, aquest era custodiat dins de grans cellers, els quals gràcies a la documentació, s'ha pogut constatar que a Mallorca hi havia una xarxa de cellers, per diversos pobles vinaters on s'emmagatzemava el vi referent al delme de la part capitular i reial. Aquests s'establiren en les viles major productores de vi: Robines, Inca, Ciutat, Alcúdia, Sóller, Marratxí, Sineu i en el Castell del Rei.

A Sóller, el conreu de vinya al llarg de l'Edat Mitjana, va esdevenir un conreu important, per això, no era d'estranyar que hi hagués un celler per a distribuir vi per les diverses viles situades a la Serra, a l'igual que des d'ella, partia el vi de Mallorca cap a Catalunya i sud de França, juntament amb altres productes, com

67 Bunyola-Valldemossa

68 Santa Maria-Binissalem-Alaró

69 Sóller

70 Escorca

la llana i l'oli solleric.

En la Serra de Tramuntana, el cultiu de la vinya hi va arrelar amb força. Sobretot a partir del segle XV, amb la introducció d'una nova espècie de vi, dolç, la malvasia. Però aquest tipus estava absent de pagar el delme.

En l'àrea septentrional de Mallorca, la vinya es documenta des d'època romana, concretament, al municipi de Pol·lència, on ja s'hi desenvolupà una important tasca vitícola.

Pel que respectava a Sóller en quant al delme del vi, la seva tònica habitual era la d'ingressar a les arques reials unes 40 lliures anuals, exceptuant la millor anyada, que fou la del 1.382, amb uns màxims de 60 lliures; per contra, el pitjor fou el 1.412, amb únicament 14 lliures.

ANY	LLEVADOR/S DEL DELME	INGRESSOS PER LA PART REIAL
1.380 ⁷¹	Berenguer Venrell Bartomeu Venrell Bernat Alzina de Sóller	51 lb
1.382 ⁷²	Bartomeu Vanrell Ramon Mosqueroles Bernat Duran Gil Peris Berenguer Vanrell tots de Sóller	59 lb 19 s
1.387 ⁷³	Bartomeu Venrell Guillem Boiosa Pere Bou Bartomeu Prats	42 lb
1.388 ⁷⁴	Gabriel Mataró de Ciutat Guillem de Mas Nou de Sóller	50 lb
1.390 ⁷⁵	Romeu Mercader Tomàs Seu	41 lb
1.391, 1.392, 1.393 ⁷⁶	Jaume Venrell Francesc Venrell Arnau Montblanc	45 lb
1.394 ⁷⁷	Bartomeu Vanrell Guillem Roure	41 lb
1.397 ⁷⁸	Francesc Roure Llorenç Roure Gabriel Peris Pere Merola	40 lb
1.397-1.398 ⁷⁹	[...]	40 lb
1.402 ⁸⁰	Pere Raig Francesc Roure Guillem Reure Guillem Sunyer tots de Sóller	37 lb
1403 ⁸¹	Pere Moscaroles Bartomeu Pellisser Guillem Dejà	37 lb

1.405-1.406 ⁸²	Gil Peris Pere Vila Gabriel Gil Antoni Masnou Joan Lledó	40 lb
1.412 ⁸³	Bartomeu Frontera Pere Reig	14 lb
1413 ⁸⁴	Pere Penya de Sóller	40 lb

En canvi, les seves sumes aportades al patrimoni capitular oscil·laven d'entre 17 a 28 lliures anuals. Tenia un comportament bastant lineal, en quant a ingressos. En ella el conreu de la vinya va ser important, fins al segle XIX, com va succeir a la resta dels pobles de Mallorca, a causa de la crisi de la fil·loxera, gran part d'aquest conreu hagué d'esser arrabassat.

ANY	LLEVADOR/S DEL DELME	INGRESSOS PER LA PART DEL CAPÍTOL
1.400 ⁸⁵	Pere Rupia Jaume Venrell Ramon Genovart	28 lb
1.401 ⁸⁶	Thomàs Sastre Guillem Reure	18 lb 10 s
1.403 ⁸⁷ 1.404 ⁸⁸	Antoni Font	30 lb ⁸⁹
1.404 ⁹⁰	Pere Roig Guillem Sunyer	18 lb 10 s
1.405 ⁹¹	Pere Rosell Pere Cerdà Jaume Arbona	15 lb
1.406 ⁹²	Bernat Mestre Bartomeu Prats Jaume Arbona	20 lb

71 ARM, RP-3809, fol 5-147

72 ARM, RP-3810, fol 40-121v

73 ARM, RP-3812, fol 57-153v

74 ARM, RP-3813, fol 28-128

75 ARM, RP-3815, fol 26-79

76 ARM, RP-3817, fol 51-156v

77 ARM, RP-3818, fol 53-156v

78 ARM, RP-3820, fol 36-152v

79 ARM, RP-3821, fol 49-150

80 AR, RP-3824, fol 35-130

81 ARM, RP-3826, fol 30-143

82 ARM, RP-3827, fol 35-145

83 ARM, RP-2592, fol 42-47v

84 ARM, RP-2592, fol 64-69v

85 ACM, Mesa Capitular, 2728, fol 2-15

86 ACM, Mesa Capitular, 2729, fol 2-15

87 ACM, Mesa Capitular, 2730, fol 2-16

88 ACM, Mesa Capitular, 2731, fol 2-15

89 Tres parts són per al Capítol

90 ACM, Mesa Capitular, 2731, fol 2-15

91 ACM, Mesa Capitular, 2732, fol 2-15v

92 ACM, Mesa Capitular, 2733, fol 2-15v

1.407 ⁹³	Guillemó Llinàs Eloi Piris Joan Lampaies Jaume Arbona	25 lb
1.408 ⁹⁴	Pere Canet Pere Vila e sos companyos tots de Sóller	19 lb
1.409 ⁹⁵	Pere Canet Berenguer Vanrell Francesc Clement	23 lb 5 s
1.410 ⁹⁶	Guillem Boiosa Pere Roig Bartomeu Prats	22 lb 10 s
1.411 ⁹⁷	Guiem Boiosa Mossèn Antoni Font	22 lb 2 s 6 d
1.412 ⁹⁸	Pere Soler Antoni Vila	20 lb
1414 ⁹⁹	Antoni Font Jaume Arbona	18 lb 10 s
1.415 ¹⁰⁰	Pasqual Rabassa Bartomeu d'Olives	17 lb 10 s
1.416 ¹⁰¹	Antoni Font prevere Jaume Alou	17 lb
1.417 ¹⁰²	Pere Rosell Jaume Pasqual de Sóller	20 lb
1.418 ¹⁰³	Jaume Prats Pere Rosell Àngel Piris	17 lb
1420 ¹⁰⁴	Joan Peris mercader Francesc Miquel pus jove	b 15 s

5. El delme de l'oli. El delme més important per a la parròquia de Sóller fou el delme de l'oli. La vila destacava pels ingressos aportats, tant a les arque reials com capitulars.

El cultiu de l'olivera, l'elaboració i el consum d'oli d'oliva tenien una gran tradició a Mallorca des d'època antiga. En l'Antiguitat clàssica ja es testimoniava el desenvolupament del conreu de l'olivera en les contrades septentrionals mallorquines, procedents de la Península. Posteriorment, els romans el varen assentar i els musulmans en milloraren el procediment d'extracció.

93 ACM, Mesa Capitular, 2734, fol 2-16

94 ACM, Mesa Capitular, 2735, fol 2-16

95 ACM, Mesa Capitular, 2736, fol 2-14v

96 ACM, Mesa Capitular, 2737, fol 2-14v

97 ACM, Mesa Capitular, 2738, fol 2-16v

98 ACM, Mesa Capitular, 2739, fol 2-16

99 ACM, Mesa Capitular, 2740, fol 2-16v

100 ACM, Mesa Capitular, 2741, fol 2-16

101 ACM, Mesa Capitular, 2742, fol 1-15

102 ACM, Mesa Capitular, 2743, fol 1-15

103 ACM, Mesa Capitular, 2744, fol 2-16v

104 ACM, Mesa Capitular, 2745, fol 2-16v

En el segle XIII exportava l'oli mallorquí cap al nord d'Àfrica, sud de França, i inclús més lluny, fins a Alexandria: *duen oli a Alexandria, terra del sol de Babilònia*¹⁰⁵. *A mitjans del segle XIV, es trobaven testimonis que evidenciaven que hi havia dibuixada tota una xarxa comercial entorn del preuat producte. D'aquesta manera, el viatge de l'oli mallorquí per la Mediterrània, començava en el port de Sóller. I tanta importància va adquirir, que en el segle XVI, va ser quan es va produir un gran avanç en el conreu i producció d'oli. Esdevenint, d'aquesta manera, a ser la principal font de riquesa de gran nombre de "possessions" de Mallorca, les quals comptaven amb una tafona pròpia.*

L'expansió de l'olivera es va anar desenvolupant en la part septentrional de la balear major, quedant emmarcada entre la Serra de Tramuntana i la comarca del Raiguer.

L'olivera s'adaptava perfectament en el medi on es conreava. Els sòls agrícoles de Mallorca són de tipus calcari, amb una consistència forta i una estructura amb estrats horitzontals, entre les quals s'acumulen argiles molt riques per a les oliveres; cosa que, contribuïa a l'obtenció d'olives amb aromes característics i singulars.

Juntament amb el clima mediterrani, condicionat per temperatures moderades, hiverns suaus i estius càlids i secs. Disfrutant d'unes temperatures mitjanes de 17°C, on les pluges màximes esdevenen en la tardor i les mínimes en l'estiu; s'ha de destacar l'alt nivell d'humitat.

Se li ha de sumar, alhora, els elements orogràfics característics de la Serra de Tramuntana, on les plantacions d'oliveres s'hi disposaven en parcel·les de diverses altituds. Les terrasses eren construccions que permetien els cultius salvant les pendents, a més, d'evitar l'erosió del terreny. A Mallorca, les terrasses amb oliveres constituïa un dels paisatges més interessants i típics de la zona. La Serra presenta abruptes formacions escarpades. Les terrasses, doncs, quedaven orientades cap al sud i migdia, d'una part, aprofitant els pendents i la màxima insolació, i d'una altra, evitant els vents freds que provenen del nord, la qual cosa permetia un perfecte desenvolupament de l'olivera.

Les plantacions d'oliveres en la Serra eren bastant irregulars, formant terrasses típiques d'aquesta part de l'illa, les quals tenien el seu origen en el sistema de cultiu, pròpiament, andalusí. Així que, la dificultat d'accés als conreus de muntanya, condicionava les tècniques de cultiu. Per aquest motiu, les olives es collien, quan es trobaven en el punt de producció.

També s'ha de tenir en compte que hi havia hagut, des de sempre, una simbiosi perfecte entre el conreu de l'olivera i la pastura del ramat, fonamentalment, oví, extès per la Serra.

Simultaniejar el cultiu d'oliveres amb el ramat oví era una pràctica molt comuna a Mallorca. En les "possessions" es complementava amb la presència de ramats, donat que era un animal perfectament adaptat al clima i a les condicions que oferien aquestes explotacions i que proporcionava tota una sèrie d'avantatges en el cultiu de l'oliva. El ramat oví tenia un doble comès. Per una banda, era aprofitat per eliminar les "males herbes", al mateix temps que aportava adob, la qual cosa proporcionava un equilibri nutritiu a l'arbre.

Des del punt de vista econòmic i social, la conjugació de l'agricultura i la ramaderia en una mateixa explotació suposava una major estabilitat i rendibilitat d'aquesta.

Pel que respectava al tribut eclesiaístic, cal dir que dins d'aquest context, que tenien el màxim protagonisme els pobles de Sóller i Bunyola. Sóller jugant com a distribuïdor de l'oli mallorquí per la Mediterrània. En canvi, Bunyola esdevenia com a repartidor d'oli per les contrades de l'interior de l'illa. Convertint-se l'activitat oleícola la principal activitat agrícola d'aquestes viles.

Per tots aquests motius, referents al delme de l'oli de la part reial, la Serra de Tramuntana representava entre el 60 i el 85 % de la totalitat de l'impost. Arribant, a unes cotes màximes al 1.403, del 96,4 %, amb uns ingressos de 537 lliures i 10 sous.

En el cas concret de Sóller, aquesta vila arribava a ingressar d'entre 40 i 300 lliures anuals, sumes que reportaven, gairebé, el 50 % de les entrades que feien les parròquies de la serralada nord a la procuració

¹⁰⁵ ARM, RP-3810, fol 49v

reial.

Dins d'aquesta estructura, també es transcrivien els ingressos que aportava la Baronia de Biniaraix a la secció de reial patrimoni. Eren unes entrades tímides, respecte als de Sóller, podien anar d'una i fins a 60 lliures.

ANY		LLEVADOR/S DEL DELME	INGRESSOS PER LA PART REIAL	SUMA FINAL
1.380 ¹⁰⁶	Sóller	Bernat Joan Jaume Alou Ramon Monsó Ramon Monsó teixidor	1 lb 10 s	
	Baronia de Biniaraix de Sóller	Guillem Sorà Guillem Custurer	1 lb	2 lb 10 s
1.381 ¹⁰⁷	Sóller	Francesc Bauló	36 lb	
	Baronia de Biniaraix	Francesc Bauló de Sóller	10 lb	46 lb
1.382 ¹⁰⁸	Sóller	Francesc Bauló de Sóller	36 lb	
	Baronia de Biniaraix	Francesc Bauló	10 lb	46 lb
1.387 ¹⁰⁹	Sóller	Pere Merola	25 lb	
	Baronia de Biniaraix	Bartomeu Venrell	3 lb 5 s	28 lb 5 s
1.388 ¹¹⁰	Sóller	Antoni Mascaró	80 lb	
	Baronia de Biniaraix	Guillem Canós	4 lb	84 lb
1.390 ¹¹¹	Baronia de Biniaraix	Pere Moscaroles	35 lb	
	Sóller	Bartomeu Prats Guillem Rovira de Sóller	345 lb	380 lb
1.391, 1.392, 1.393 ¹¹²	Sóller	Antoni Mascaró Bartomeu Mager Francesc Batle Llorenç Claret pus jove de Valldemossa	400 lb	
	Baronia de Biniaraix	Guillem Custurer de Sóller	54 lb	454 lb
1.394 ¹¹³	Sóller	Pere Robert Pere Merola	27 lb	
	Baronia de Biniaraix	Guillem Miró Guillem Climent Francesc Climent de Sóller	2 lb 4 s	29 lb 4 s

106 ARM, RP-3809, fol 5-149

107 ARM, RP-3810, fol 40-121v

108 ARM, 3811, fol 44-137v

109 ARM, RP-3812, fol 57-153v

110 ARM, RP-3813, fol 28-128

111 ARM, RP-3815, fol 26-79

112 ARM, RP-3817, fol 51-156v

113 ARM, RP-3818, fol 53-156v

1.397 ¹¹⁴	Sóller	Bartomeu Prats Pere Massach Llorenç Rotlan Francesc Roure Bartomeu Venrell	55 lb	
	Baronia de Biniaraix	Bartomeu Venrell Pere Massach Llorenç Rotlan Francesc Roure	7 lb	62 lb
1.397- 1.398 ¹¹⁵	Sóller	Bernat Albertí Francesc Llana Francesc Codines Gabriel Ballester tots de Ciutat Antoni Salar de Sóller Bernat Duran	489 lb	
	Baronia de Biniaraix	Bernat sa Vila Pere Climent tots de Sóller	60 lb	549 lb
1.399 ¹¹⁶	Sóller	Bartomeu Prats Pere Masach Llorenç Rotlan Francesc Roure Bartomeu Venrell	55 lb	
	Baronia de Biniaraix	Bartomeu Prats Pere Masach Llorenç Rotlan Francesc Roure Bartomeu Venrell	7 lb	62 lb
1.401 ¹¹⁷	Baronia de Biniaraix	Jaume Busquet de Sóller	2 lb 12 s	2 lb 12 s
1.402 ¹¹⁸	Baronia de Biniaraix	Pere Marquès de Sóller	20 lb	
	Sóller	Berenguer Venrell Guillem Custurer tots de Sóller Jaume Falcó prevere Guillem Venrell pare del dit Berenguer Dolça muller del dit Guillem Custurer	160 lb	180 lb

114 ARM, RP-3820, fol 36-152v

115 ARM, RP-3821, fol 49-150

116 ARM, RP-3822, fol 86v-173v

117 ARM, RP-3823, fol 32-137v

118 ARM, RP-3824, fol 35-130

1.402 ¹¹⁹	Sóller	Berenguer Venrell Guillem Custurer tots de Sóller Jaume Falcó prevere Guillem Venrell peraire pare del dit Berenguer Dolça muller del dit Guillem	160 lb	
	Baronia de Biniaraix	Pere Marquès de Sóller	20 lb	180 lb
1.403 ¹²⁰	Sóller	Jaume Falcó prevere Francesc Duran Joan Bru	373 lb	
	Baronia de Biniaraix	Tomàs Seva Pere Conill Ramon Arbona Cristòfol Sunyer Bernat Vila	43 lb	516 lb
1.405- 1.406 ¹²¹	Sóller	Antoni Font prevere	47 lb	
	Baronia de Biniaraix	Antoni Font Tomàs Seva	5 lb 10 s	52 lb 10 s
1.411 ¹²²	Sóller	Guillemó Deià de Sóller	41 lb	
	Baronia de Biniaraix	Pere Bou Arnau Vidal els dos de Sóller	3 lb	44 lb
1.412 ¹²³	Sóller	Antoni Font prevere	23 lb	
	Baronia de Biniaraix	Antoni Font prevere	3 lb	26 lb
1.413 ¹²⁴	Sóller	Antoni Font prevere Tomàs Seva de Sóller	208 lb 10 d	
	Baronia de Biniaraix	Guillem Mayol Jacob Mayol Bartomeu Mayol tots de Sóller	40 lb	248 lb 10 s

119 ARM, RP-3825, fol 35-142

120 ARM, RP-3826, fol 30-143

121 ARM, RP-3827, fol 35-145

122 ARM, RP-2592, fol 21-23v

123 ARM, RP-2592, fol 48-49

124 ARM, RP-2592, fol 70

Pel que respectava a les seves recaptacions del Capítol de la Seu, en quant al delme de l'oli de Sóller, aquestes eren inferiors respecte a les de la part reial.

En el context de la Serra, a l'igual que en la procuració reial, destacaven les parròquies de Bunyola i Sóller. En el cas de Sóller, aquest aportava unes entrades que oscil·laven d'entre 20 fins a 325 lliures. En aquest sentit, s'havia de tenir present el concepte de què Sóller distribuïa l'oli de Mallorca per la Mediterrània; i, per la seva banda, Bunyola, repartia l'oli per l'interior de l'illa.

ANY	LLEVADOR/S DEL DELME	INGRESSOS PER LA PART DEL CAPÍTOL
1.400 ¹²⁵	Mossèn Antoni Mayrach Mossèn Joan Riera	225 lb
1.401 ¹²⁶	No fou venut	
1.403 ¹²⁷	Mossèn Jaume Falcó prevere	181 lb
1.404 ¹²⁸	Tomàs Sena	28 lb
1405 ¹²⁹	Tomàs Seva	71 lb
1.406 ¹³⁰	Tomàs Seva	18 lb 15 s
1.407 ¹³¹	Mossèn Guillem Sant Joan	217 lb 10 s
1.408 ¹³²	Gabriel Piris Bartomeu Prats de Sóller	17 lb 10 s
1.409 ¹³³	Tomàs Seve de Sóller	87 lb 10 s
1410 ¹³⁴	Bartomeu Sala Antoni Umbert Pere Conill Berenguer d'Olives	200 lb
1.411 ¹³⁵	Guillem Deià Pere Perpenya Mossèn Antoni Font	17 lb 10 s
1.412 ¹³⁶	Mossèn Antoni Font prevere Guillemó Costurer	12 lb 10 s
1414 ¹³⁷	Antoni Font Tomàs Seva	175 lb 10 s
1415 ¹³⁸	Jaume Alou Jaume Arbona Pere Guerau Guillem Mayol Mossèn Antoni Font	44 lb
1416 ¹³⁹	Antoni Font prevere	19 lb 10 s
1417 ¹⁴⁰	Mossèn Antoni Font Lluís sa Vela	325 lb
1418 ¹⁴¹	No fou estat venut	
1420 ¹⁴²	Antoni Sants Bartomeu Mayol Guillem Mayol Mateu Duran	42 lb 10 s

Conclusions

Com s'ha pogut anar observant, a través de l'anàlisi del comportament dels ingressos aportats per part de Sóller al conjunt del tribut delmàtic, per la part del monarca i per la part del Capítol de la Seu; s'ha de tenir present, que ja des del primer moment, en la vall hi ha un cultiu que destaca de manera brillant en quant a les sumes generades. Estam parlant del conreu de l'olivera, i en conseqüència, de la producció de l'oli. Sóller, juntament amb la parròquia de Bunyola, eren les principals protagonistes, en quant a ingressos aportats.

La imatge, per excel·lència, de la vall sollerica és la de la muntanya dibuixada per aquelles margades amb les oliveres mil·lenàries.

Des de Sóller era on començava el viatge de l'oli mallorquí arreu de la Mediterrània: sud de França, Catalunya, nord d'Àfrica, arribant, inclús, fins a Alexandria. Per tant, gràcies a totes premisses, no és d'estranyar que Sóller fos una de les viles que ingressàs majors efectius al delme de l'oli, tant per la part de la procuració reial com per la capitular.

En segon terme, en quant en importància, se presentava el delme del vi. En la vall, les plantacions de vinya per a la producció del brou dels ceps era ben patent, en època medieval. La seva importància requeria, també, que des del seu port, partia en vi de Mallorca cap a la cort dels monarques catalano-aragonesos, juntament amb l'oli i la llana produïts.

En tercer lloc, se presentava el delme dels blats. El cultiu dels cereals era difícil en l'àrea septentrional de la balear major, però malgrat tot, es va aconseguir el seu desenvolupament. Segurament, s'aprofitaven les marjades on hi havia sembrades les oliveres per, també, cultivar-hi les blats, producte estrella de l'alimentació medieval.

El quart lloc era atorgat al delme dels bestiaris. Segons apunten diversos estudiosos, el desenvolupament de la ramaderia en la serralada nord, i en conseqüència, a Sóller, vendria donat per el pastoreig dels ramats durant l'estiu en aquestes contrades; els quals, procedents del llevant i migjorn de l'illa, en època estival es dirigien cap a la Serra per poder tenir aliment, en canvi, passats els mesos de calor, retornaven al sud. A la vegada, tenir en compte que a Sóller hi havia, alhora, un incipient ramat establert per a la producció de llana, la qual es dirigiria des del port solleric cap a mercats italians. Però els ingressos aportats, respecte als altres delmes, aquests eren tímids.

En darrera instància, se presentava el delme de l'hortalissa. Com ja hem dit, aquest seria important en les àrees de Ciutat i voltants. En canvi, en la Serra, i per tant, a Sóller, els ingressos aportats a les arquees reials i capitulars eren mínims.

Així, doncs, podem constatar que gràcies a l'evolució del comportament dels distints delmes que s'in-

125 ACM, Mesa Capitular, 2728, fol 2-16

126 ACM, Mesa Capitular, 2729, fol 2-15

127 ACM, Mesa Capitular, 2730, fol 2-16v

128 ACM, Mesa Capitular, 2731, fol 2-15

129 ACM, Mesa Capitular, 2732, fol 2-15v

130 ACM, Mesa Capitular, 2733, fol 2-15v

131 ACM, Mesa Capitular, 2734, fol 2-16

132 ACM, Mesa Capitular, fol 2-16

133 ACM, Mesa Capitular, 2736, fol 2-9

134 ACM, Mesa Capitular, 2737, fol 2-8

135 ACM, Mesa Capitular, 2738, fol 2-6

136 ACM, Mesa Capitular, 2739, fol 2-7

137 ACM, Mesa Capitular, 2740, fol 2-7

138 ACM, Mesa Capitular, 2741, fol 2-7

139 ACM, Mesa Capitular, 2742, fol 2-7

140 ACM, Mesa Capitular, 2743, fol 1

141 ACM, Mesa Capitular, 2744, fol 2-16v

142 ACM, Mesa Capitular, 2745, fol 2-16

gressaven a les arqueus reials i capitulars, es podria concloure que hi hauria tota una especialització agrària de la vila de Sóller, des d'època medieval, la qual vendria donada per el cultiu de l'olivera i la posterior producció de l'oli.

Bibliografia

- ALCOVER, A. i MOLL, F.** (1.862-1.932): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Ed. Moll, Palma.
- ALZINA, JAUME et alii** (1.982): *Història de Mallorca*, col. Els Treballs i els Dies, volum I, Ed. Moll, Palma.
- AMENGUAL, C., PAYERAS, L. i BELTRAN, R.** (2.000): *Llibre de Cavalleria de les Illes Balears*, Ed. El Mundo, Palma.
- ARXIDUC LLUIS SALVADOR:** *Las Islas Baleares*.
- BARCELÓ CRESPI, M.** (1.988): "Aspectes agraris d'un nucli urbà", *Bulletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 44, Ed. BSAL, Palma.
- BARCELÓ PONS, B.** (1.959): "El desarrollo del cultivo de la vid en Mallorca", *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Mallorca*, volum 624, Palma, p. 83-90.
- BARRANCO, D., FERNÁNDEZ ESCOBAR, R. I RALLO, L.** (2.001): *El cultivo del olivo*, Ed. Junta de Andalucía-Mundi Prensa, Córdoba.
- BERENGUER, E.** (coord) (2.004): *Història de les Illes Balears. L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*, dirigit per Miquel Deyà, Ed. Edicions 62, volum 2, Barcelona.
- (dir.) (2.007): *Història de la Corona d'Aragó*, Ed. Edicions 62, volum I, Barcelona.
- BIBILONI AMENGUAL, A.** (1.992): *Mercaders i navegants a Mallorca durant el segle XVII: l'oli com indicador del comerç mallorquí (1.650-1.720)*, Ed. El Tall, Palma.
- BINIMELIS SEBASTIÀ, J.** (1.990): *Evolució de la vinya i de la producció vinícola a les Illes Balears*, Tesi doctoral, UIB.
- CALDENTY BRUNET, J., GRIMALT, F i ORDINAS, A.** (2.005): "El paisatge vitícola actual i històric de Mallorca a través de la toponímia", *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia*, Ed. UIB, Palma.
- CAMPANER, À.** (1.984): *Cronicon Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1.229 á 1.800*, Ed. Ajuntament de Palma, Palma, 3ª edició.
- CASASNOVAS, M.A.** (1.998): *Història de les Illes Balears*, col. Els Treballs i els dies, 44, Ed. Moll, Palma.
- (2.004): *Relacions comercials entre Menorca i Itàlia a l'època de Felip II: el comerç de cereals*, Publicacions des Born, Menorca
- (2.005): *Història de Menorca*, Ed. Moll, Palma.
- CATEURA BENNÀSSER, P.** (1.998): *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política i expansió fiscal (Mallorca, 1300-1335)*, Ed. El Tall, Palma.
- (2.003): "Fiscalidad en el Reino de Mallorca (1.300-1.360)", *XVII Congrés de la Corona d'Aragó*, coord. Salvador Claramunt Rodríguez, Ed. Universitat de Barcelona, Barcelona.
- (2.003): *L'administració atrapada: crèdit, finances i adaptacions fiscals en el Regne de Mallorca: segle XV*, Ed. El Tall, Palma.
- (coord) (2.006): *Comprar, vendre i pagar al rei. Els impostos indirectes del Regne de Mallorca (segles XIV-XV)*, Ed. El Tall, Palma.
- (coord.) (2.009): *Recaptar per a pagar deutes: el còdex 29 de l'Arxiu del Regne de Mallorca (1.390)*, col. El Tall del Temps Major, n° 18, Ed. El Tall, Palma.
- (2009): *El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca: segles XIV-XV*, Ed. Consell de Mallorca, Palma.

- “El sistema fiscal del Regne de Mallorca en els inicis de la crisi”, *Mayurqa* n° 27, Ed. UIB, Palma.
- CHAPHAM, J.H. i POWER, E.** : *Historia econòmica de Europa. La vida agrària en la Edad Media*, volum I, Ed. Revista de Derecho Privado, Madrid.
- CIURANA GÁLGERAN, J.** (1.991): *Els vins de Catalunya*, Ed. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 4ª edició.
- CONRADO DE VILLALONGA, J.F.** (1.991): *La Procuración Real en el Reino de Mallorca*, Ed. CIM, Palma.
- DEYÀ BAUZÀ, M.**: “El conreu de la vinya a meitat del segle XVI a Alcúdia: l’impacte dels privilegis de 1.556”, *IV Jornades d’Estudis Locals d’Alcúdia*, Ed. Ajuntament d’Alcúdia, Alcúdia.
- DOLS MARTORELL, M^o C.**: “Els delmes de la vila de Sóller (1.409-1.417)”, *V Jornades d’Estudis Locals de Sóller* (2010), Ed. Ajuntament de Sóller, Sóller
- (2.010): “Els delmes de la vila d’Inca (1409-1417)”, *XI Jornades d’Estudis Locals d’Inca*, Ed. Ajuntament d’Inca, Inca
- (2.012): *Delmes i despeses de la Seu de Mallorca durant el regnat de Ferran I d’Antequera (1.409-1.417)*, Memòria d’investigació, Universitat de les Illes Balears.
- (2015): *Estudi agro-econòmic de Mallorca i Menorca del 1380 al 1420 segons el delme eclesiàstic*, Tesi Doctoral, Universitat de les Illes Balears
- ESCUDE, M.** (1.996): “Delme i producció agrària (1.380-1.412)”, *III Jornades d’Estudis Locals d’Inca*, Ed. Ajuntament d’Inca, Inca.
- ESTARELLES PASQUAL, A.** (1.987): *L’olivera*, Ed. Ajuntament de Bunyola, Bunyola.
- FATJÓ GÓMEZ, P.** (2.001): “La contabilidad de una institución eclesiástica desde la perspectiva del historiador económico”, *IX Congreso de la Asociación Española de Contabilidad y Administración de Empresas*, Barcelona.
- FERRER FLÓREZ, M.** (1.974): *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca*, Ed. Diputación Provincial de Baleares, volum I i II, Palma.
- (1999): “Vicisitudes agrarias: el cultivo de la vid en Mallorca (1800-1850)”, *BSAL* n° 55, Ed. SAL, Palma.
- GINARD BUJOSA, A.** (1.995): *Evolució històrica de l’abastiment de l’aigua a Palma (1.800-1.995)*, col. Gorg Blau, 2, Ed. EMAYA, Palma
- GRIMALT, F.** (1.997): *El vi a Mallorca*, Ed. Documenta Balear, Palma.
- IBÁÑEZ RODRÍGUEZ, M.** (coord) (2.006): *El lenguaje de la vid y el vino y su traducción*, Ed. Universidad de Valladolid, Valladolid.
- JAUME MIRALLES, J.** (1.989): *La ganadería balear*, Ed. Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Baleares, Palma, 2ª edició.
- JOVER, G.** (1.993): *Crisi feudal i canvi econòmic. Mallorca, segles XIV-XV*, Tesi doctoral, UAB, Barcelona.
- JOVER, G. i SOTO, R.**: “Els dominis feudals a la Mallorca Baix medieval (segles XIII-XVI)”, *Revista d’Història Medieval*, 8.
- JUAN ESCUDE, M.** (1.996): “Delme i producció agrària, 1.380-1.412”, *III Jornades d’Estudis Locals d’Inca*, Ed. Ajuntament d’Inca, Inca
- JUAN VIDAL, J.** (1.989): “Los diezmos en la diócesis de Mallorca en el siglo XVI”, *Mayurqa*, 22, Ed. UIB, Palma, p. 811-824.
- (1.993): “Evolució de la producció vitícola a Mallorca entre els segles XIV i XVII”, *Vinyes i vins, mil anys d’història: actes i comunicacions del III Col·loqui d’Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans*, coord. *Emili Giralt i Raventós*, Barcelona.
- (1.996): *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*, Col. El Tall del Temps Major, 1,

Ed. El Tall, Palma.

KIRCHNER, H. I SOTO, RICARD (2.006): “Les tècniques agràries andalusines i les transformacions posteriors a la conquesta catalana a les Illes Balears”; *Història de la Ciència a les Illes Balears*; vol. 1, Barcelona.

LÓPEZ BONET, F. (1.986): *El diezmo en el reino de Mallorca y en la estructura económica de la Procuración Real: 1315-1396*; Tesi Doctoral; UIB, Palma.

(1.983): “L'estudi del delme recaudat per la procuració reial de Mallorca en el segle XIV i el seu interès respecte a l'aproximació de la conjuntura agrària”; *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* n° 39, Palma.

(1.989): *La riqueza de Mallorca al segle XIV. Evolució i tendències econòmiques*, Ed. CIM, Palma.

(1.989): “Dominis seculars, patrimoni eclesiàstic i rendes decimals a la Mallorca cristiana”; *Mayurqa* n° 2, Ed. UIB, pàg 353-366.

“La estructuració de los patrimonios señoriales: el diezmo (1.230-1.276)”; *Història de les Illes Balears*, volum 6, Palma.

(2.005): “Fiscalitat i producció agrària : la percepció del delme a Mallorca”; *Comprar, vendre i pagar al rei : els impostos indirectes al Regne de Mallorca: segles XIV-XV*; Ed El Tall, Palma.

(2.008): “Para una historia fiscal de la Mallorca cristiana (siglos XIII-XIV)”; *Anuario de Estudios Medievales*, 38.

MANERA ERBINA, C. (1.992): “Viticultors a Mallorca: l'avenç de la vinya al segle XVIII”, *Estudis d'Història Agrària* n° 9, Ed. Curial, Barcelona.

MARTORELL, A., CERDÀ, M. I VILANOVA, B. (2.006): *La tafona mallorquina: el molino de aceite*, Palma.

MATAIX VERDÚ, F.J. (2.008): *El aceite de oliva, alma del Mediterráneo*, Ed. Instituto de Estudios Giennenses-Universidad de Jaén, Jaén.

MAYOL LLOMPART, A. (2.000): “El vi en el sistema tributari de Mallorca (segles XIV-XV)”; *Mayurqa*, 26, Ed UIB, Palma.

MAYOL SERRA, J. (2.013): *El llibre de l'oli: el conreu de l'olivera i la producció d'oli a les Illes Balears*, Ed. El Gall, Pollença.

MÉNDEZ VIDAL, A. (2.007): *De la vinya a la ramaderia. El canvi en el model agrari menorquí*, 17

PÉREZ, P. (1.982): “Evolució dels censals de la Universitat de Sóller : 1.685-1.760”, *Estudis Baleàrics*, volum 7, Ed. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma.

(1.985-1.987): “El mercat de blats en la villa de Sollér (1466-1476)”, *Mayurqa*, 21, Ed. UIB, Palma.

(1.995): *La cooperativa Sant Bartomeu de Sóller i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*, Ed. Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, Sóller.

RIERA MELIS, A. (coord) (2.013): *Crisi frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana*, Ed. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

SANTAMARIA, A. (1.959): “El mercado triguero de Mallorca en la época de Fernando el Católico”, *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Ed. Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid.

(1.971): *El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*, Ed. Ajuntament de Sóller, Sóller.

SASTRE MOLL, J. (1.986): “Economía y sociedad en el reino de Mallorca. Primer tercio del siglo XIV”, *Trabajos del Museo de Mallorca*, n° 40, Palma.

(2.005): “Els cellers reials en el Regne de Mallorca (1.310-1.343). El celler reial de Porreres”, *I Jornades d'Estudis Locals de Porreres*, Ajuntament de Porreres, Col. Patrimoni de Porreres, n° 9, Felanitx.

(2006): “Forns senyorials i forns de puga en el regne de Mallorca”, VII Congrés ENPC.

(2.007): *La Seu de Mallorca (1.390-1.430). La prelatura del bisbe Lluís de Prades i Arenós*, Ed. CIM, Palma.

- VVAA (2.006): *I Jornades d'Estudis Locals de Sóller*, Ed. El Moixet Demagog, Palma.
- VVAA (2.008): *II Jornades d'Estudis Locals de Sóller*, Ed. El Moixet Demagog, Palma.
- VVAA (2.008): *L'oli a Mallorca: del passat al present*, Ed. CIM, Palma.

Les cases de Biniaraix – propietaris i habitants – 1815 a 1915 Costat esquerre del carrer Sant Josep

Pere Frontera Alemany

Resum

Darrerament he complementat la meua dedicació a la genealogia amb l'estudi de Biniaraix: els seus carrers; les cases; els seus propietaris i els qui les habitaven, per procedir d'aquest bell lloc bona part dels antecessors de ma família (Frontera, Arbona, Colom), i voler situar-los correctament a les seves cases.

Com a mostra d'aquest treball, presento aquesta comunicació en la que, d'acord amb les normes d'espai d'aquestes jornades, hi he resumit les cases del costat esquerre del carrer de Sant Josep durant els anys 1815 a 1915.

Plaça de Biniaraix i carrer Sant Josep.

Fotografia feta amb un clixé de vidre entre els anys 1905 - 1915 per l'aficionat a la pintura i fotografia Bartomeu Pastor Albertí (1869 - 1942), xocolater de Ca Na Mariaina, casat amb Bàrbara Soler Vicens de Cas Missatge (carrer Sant Josep, 9).

Clixé gelosament guardat pel nét del seu germà - En Francesc Pastor Alcover «mariaina».

Fotografia positivada i conservada pel bon fotògraf i col·leccionista Joan Frontera Alemany.

Antecedents

L'actual carrer de Sant Josep del lloc de Biniaraix, fou així anomenat per acord de l'Ajuntament de Sóller de 9-3-1862 (AMS 29), en aprovar les denominacions de carrers i places que havia pre-

sentat la comissió creada dos anys abans seguint ordres de Madrid per aclarir i donar nom als carrers i places de Sóller i número a cada casa (AMS 3055).

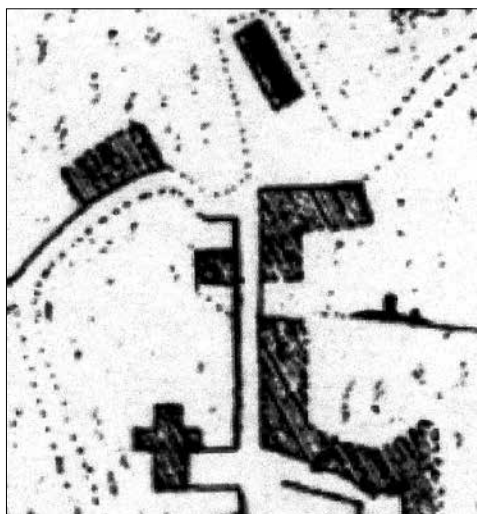
Abans el trobam anomenat Camí de Lluc (ARM – ECR.1068- plana 67v de 12-4-1813) i Camí de Fornalutx (ARM ECR.1070 – plana 390r de 25-04-1836) i ens consta que estava empedrat i amb escalons, com el carrer de Sant Guillem.

Quan el feren carrer per poder passar els carros, les pedres del camí serviren per empedrar l'antiga cotxeria de Cas Missatge, avui Sant Josep núm.7.

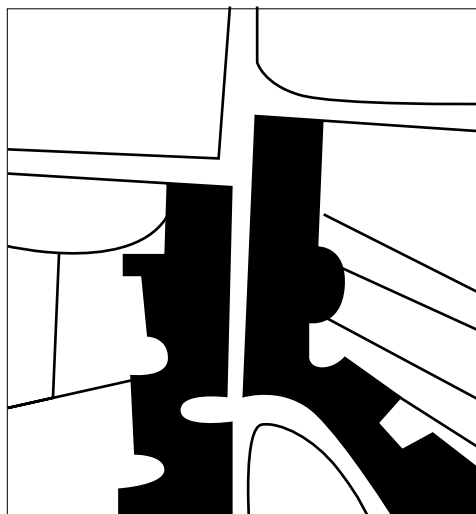
Al plànol de l'any 1791 de Jeroni de Berard (1742-1795) a la part esquerra del carrer després de l'església, sols hi havia les cases de Sa Quintana, anomenades més tard de Cas Missatge, per haver estat el seu propietari Francesc Magraner el missatge del Bisbe Nadal.

Al plànol del cadastre de 1858 ja trobam tot el carrer construït.

Carrer de Sant Josep als plànols de J. Berard any 1791 i de P. Moreno any 1858

J. Berard - 1791

P. Moreno - Cadastre 1858

Detall de les cases del carrer

La casa número 1 «Es forn», fou construïda per Jaume Pons Enseñat «poma» a un solar que havia comprat l'any 1841, habitant-la a partir de 1845. Sortint al corral i aferrat a l'església l'amo En Jaume «forner» hi va construir un forn que cada dilluns encenia i tots els biniarixencs hi duen el pa que havien pastat i tovat a ca seva i l'amo En Jaume es cuidava de fer la cuïta.

La número 3, «Cas Sabater» fou construïda per Bartomeu Frontera Colom «sabater» en un solar que havia comprat l'any 1826, habitant-la a partir de 1840. Aquesta casa l'any 1858 es va dividir en dues.

Les cases de la resta del costat esquerre del carrer, actualment números 7, 9, 11, 13 i 15, estaven dins els terrenys i cases de Sa Quintana, propietat dels Castelló i després dels Magraner, que s'anaren dividint per herència. Al padró de 1826 trobam nou famílies Magraner vivint al casc urbà de Biniarix, vuit d'elles ocupant cases del que pensam era Sa Quintana. Dues al carrer Salvador, quatre, al carrer de Sant Josep i les altres dues a la part dreta del començament del camí que va a Fornalutx. (Quadre número 1).

Al segle XVIII, Sa Quintana confrontava amb el camí de Biniarix a Binibassí, la síquia de la Font de la Mare de Deu, el camí de Biniarix a Fornalutx, l'església de Biniarix i les terres de Guillem Deyá, d'Anto-

ni Frontera i de Bartomeu Bernat.

A les antigues cases de Sa Quintana, propietat l'any 1796 de Miquel Magraner «missatge» hi havia una taverna que el seu gendre Antoni Vicens seguí regentant fins passat 1871.

Quadres detallats de les cases

Als següents quadres de les cases del costat esquerre d'aquest carrer, (Quadres números 3 al 8) hi trobareu les següents dades.

Identificació i situació de la casa:

En aquest quadre consten les dades de cada casa. La seva identificació amb el plànol del cadastre de 1958 i la fotografia del mateix cadastre o actual. La seva situació amb el número de la illeta i de la casa, segons anava canviant. El primer canvi fou l'any 1836 en que tres cases de Biniaraix passaren a Fornalutx. Després, la construcció de dues cases a l'esquerra del carrer tornaren fer canviar els números de les altres. L'any 1856 es van canviar a tot Sóller les illetes i al carrer de Sant Josep les cases de l'esquerra passaren de l'illeta 27 a la 42. Finalment l'any 1862 l'Ajuntament va acordar anomenar el carrer com a Sant Josep. (Quadre 2)

Propietaris de les cases:

Hi trobareu els propietaris de les cases segons el cadastres i amillaraments consultats a l'Arxiu Municipal de Sóller.

Fulls declaratius del cadastre:

A l'Arxiu Municipal de Sóller es conserven els fulls declaratius de cada propietari, fetes els anys 1880 (AMS 3858 i 3859) i 1906 (AMS 3902 al 3911) en les que fa constar les seves propietats urbanes, amb les dades de la propietat: Lloc, carrer, nom, superfície i llandars. Són dades prou importants per incloure en aquest treball.

Capbreuacions:

Part d'aquestes cases estaven dins els dominis dels antics senyors de Biniaraix (PEREZ PASTOR F. -2014 - Els orígens feudals de l'alqueria de Biniaraix - VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx (p.291-317) i obligades a declarar-ho, quan els ho demanaven. En aquestes declaracions s'hi detallen dades dels propietaris i llandars, que ens confirmen la correcta situació de la casa.

Biniaraix - Postal arxiu de Joan Frontera Alemany

Habitants de la casa segons els padrons:

Dels padrons de l'Arxiu municipal de Sóller, i començant des del primer en el que trobam identificat el lloc on vivien, any 1826, hem fet constar els habitants de cada casa del carrer.

Arxius consultats:

A.C.M – Arxiu Capitular de Mallorca.

A.M.S. - Arxiu Municipal de Sóller

A.D.M. - Arxiu Diocesà de Mallorca

A.R.M. - Arxiu del Regne de Mallorca

Agraïments

Als veinats de Biniaraix: Pere Antoni Frontera ,Jaume Deyà , Catalina Socias i Vicens Soler, per la seva informació oral i documental dels seus antecessors i altres habitants del lloc de Biniaraix.

Quadre número 1

Els Magraner habitants al casc urbà de Biniaraix segons el padró de l'any 1826 (AMS.2773)

<i>Número de illeta i casa</i>	<i>Lloc o carrer i núm. casa actual</i>	<i>Noms</i>	<i>Edat</i>	<i>Estat</i>	<i>Lloc de naixement</i>	<i>Professió</i>
27 - 13	Salvador número 1	Bartomeu Magraner «ferro»	32	Casat	Sóller	Agricultor Sa muller
		Maria Serra	24	Casada	Sóller	
		Margalida Magraner Serra	3	Fadrina	Sóller	
		Bartomeu Magraner Serra	1	Fadrí	Sóller	
27 - 14	Salvador número, 3	Isabel Magraner Vidúa «llebre»	52	Vídua	Sóller	
		Maria Colom Magraner	32	Vídua	Sóller	
		Bartomeu Colom Magraner	12	Fadrí	Sóller	
		Miquel Colom Magraner	10	Fadrí	Sóller	
		Isabel Colom Magraner	6	Fadrina	Sóller	
27 - 20	Sant Josep número 9	Miquel Magraner «missatge»	47	Casat	Sóller	Taverner Sa muller
		Francisca Serra	32	Casada	Sóller	
		Paula Magraner Serra	4	Fadrina	Sóller	
		Maria Magraner Serra	1	Fadrina	Sóller	
27 - 21	Sant Josep número 11	Guillem Mayol	42	Casat	Sóller	Agricultor Sa muller
		Maria Magraner	44	Casada	Sóller	
27 - 22	Sant Josep número 13	Antoni Magraner «coc»	69	Vidu	Sóller	Manobre Agricultor Agricultor Agricultor
		Joan Magraner	32	Fadrí	Sóller	
		Joana Maria Magraner	22	Fadrina	Sóller	
		Miquel Magraner	19	Fadrí	Sóller	
		Joana Deyà - tia -	72	Fadrina	Sóller	
27 - 23	Sant Josep número 15	Gabriel Magraner - «coc»	37	Casat	Sóller	Marger Sa muller
		Magdalena Deyà	32	Casada	Sóller	
		Antoni Magraner Deyà	11	Fadrí	Sóller	
		Pere Joan Magraner Deyà	7	Fadrí	Sóller	
		Gabriel Magraner Deyà	3	Fadrí	Sóller	
		Miquel Magraner Deyà	3	Fadrí	Sóller	
27 - 24	Camí a Fornalutx	Antoni Magraner «perus»	50	Casat	Sóller	Agricultor Sa Muller
		Maria Ripoll	37	Casada	Sóller	
27 - 25	Camí a Fornalutx	Catalina Estades - Vidua «cotxer»	52	Vídua	Sóller	Agricultor
		Pere Antoni Magraner Estades	28	Fadrí	Sóller	
		Antònia Magraner Estades	26	Fadrina	Sóller	
		Catalina Magraner Estades	24	Fadrina	Sóller	
		Antoni Magraner Estades	22	Fadrí	Sóller	
27 - 46	Trinitat número 8	Catalina Magraner -Vidua «raia»	46	Vídua	Sóller	Teixidor
		Gabriel Frontera Magraner	17	Fadrí	Sóller	
		Catalina Frontera Magraner	14	Fadrina	Sóller	

Quadre número 2

Identificació de les cases segons els padrons.

Costat esquerre del carrer de Sant Josep de Biniaraix.

Les cases del costat esquerre del carrer de Sant Josep des de l'any 1826 fins a 1853 formaren part de la illeta 27. A partir de 1856 quedaren dins la illeta 42.

Els números de les cases de les illetes anaven canviant, segons les que hi havia en aquell moment.

Si es construïa una nova casa o d'una en feien dues, canviaven el número a totes.

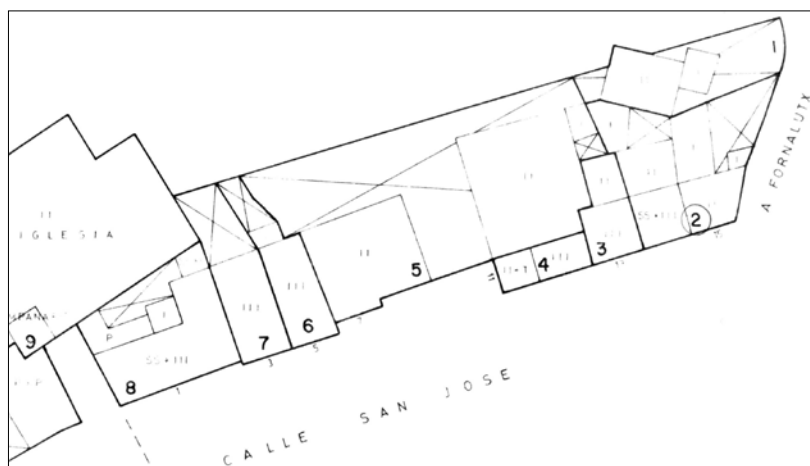
Casa núm.	Nom de la casa	Any, número de la illeta i de la casa									
		1826	1837	1840	1853	1856	1871	1889	1900	1915	
1	Es Forn	(1)			27-21	42-06	42-06	42-06	42-07	42-08	
3	Cas Sabater	(2)		27-21	27-21	42-05	42-05	42-05	42-06	42-07	
5	Cas Sabater	(3)					42-05	42-05	42-05	42_06	
7	Cotxeria	(4)								42-05 ^a	42-05
9	Cas Missatge	27-20	27-21	27-22	27-22	42-04	42-04	42-04	42-04	42-04	
11	Can Doi	27-21	27-22	27-23	27-23	42-03	42-03	42-03	42-03	42-03	
13	Can Pesa	27-22	27-23	27-24	27-24	42-02	42-02	42-02	42-02	42-02	
15	Can Coc	27-23	27-24	27-25	27-25	42-01	42-01	42-01	42-01	42-01	

(1) – Casa construïda a partir de 1841 i habitada l'any 1846.

(2) – Casa construïda a partir de 1825 i habitada l'any 1840.

(3) – La casa núm. 3 l'any 1860 es divideix en dues.

(4) – Era la cotxeria de Cas Missatge . A partir de 1900 als padrons està identificada.

.....
Del plànol del cadastre de
1985 - Costat esquerre del
carrer de Sant Josep.
.....

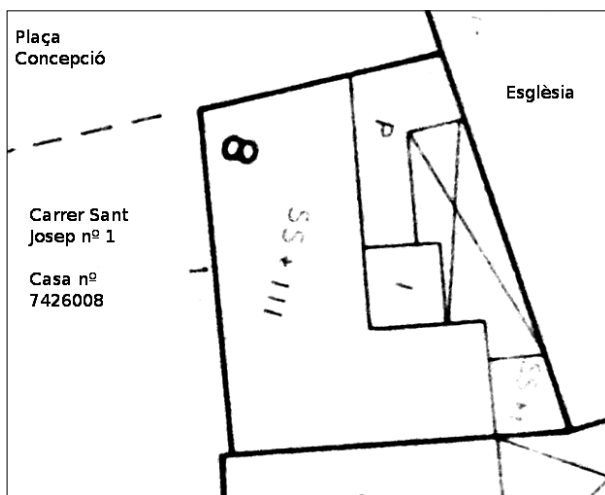
Quadre número 3/a

Identificació i situació de la casa.

Any	Carrer	Casa núm.	Illeta núm.	Casa núm.	Nom
1846	Plaça Biniaraix		27	21	Es forn
1853			27	21	Es forn
1856			42	06	
1889	Sant Josep	01	42	07	
1898	Sant Josep	01	42	07	
1915	Sant Josep	01	42	08	

Fotografia casa

Plànol de la casa any 1958

Antecedents de la casa

El 26-03-1841 Jaume Pons Ensenyat va comprar un solar devora l'església a N'Antoni Colom en el que va construir la casa. A l'escriptura de la seva divisió de béns (01-09-1866) es descriu com «casa i corralet al carrer de la plaça de Biniaraix, illeta 42 núm. 6, de dues vessants, baixos, primer pis i porxos, que ocupa una superfície de 137 m², 59 dm² i 30 cm², llinda per la dreta entrant amb casa i corral de Bartomeu Frontera i per l'esquerra i fons amb l'Església de Biniaraix»

Propietaris segons els cadastres i amillament.

Any	Signatura AMS	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1846	3408	217 V	Jaume Pons "Poma"	Cases noves i eixida a la plaça de Biniaraix
1858	3477	29 V	Jaume Pons Ensenyat "del forn"	Illeta 42 núm. 6 - Casa núm. 1266
1900	3901	26	Ramon Pons Arbona	Illeta 42 núm. 7 - Casa núm. 1375
1906	3902-11		Maria Frontera Bisbal	Illeta 42 - Carrer Sant Josep núm. 1

Quadre número 3/b

Propietaris segons els fulls declaratius

<i>Any</i>	<i>Signatura AMS</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>	<i>Llindars</i>
1876	3858-59	Ramon Pons Arbona	Illeta 42 núm. 6 Carrer Sant Josep núm. 1 Tres plantes - 137 m2 Una casa i un corralet	Dreta: Casa i corral de Damià Frontera Joy Esquerra i fons: Església de Biniaraix
1906	3902-11	Maria Frontera Bisbal	Illeta 42 - Carrer Sant Josep núm. 1 Planta baixa, pis i porxos Per herència. La propietària viu a la casa	Dreta : Casa Catalina Frontera Vicens Esquerra i fons: Església de Biniaraix

Habitants de la casa segons els padrons.

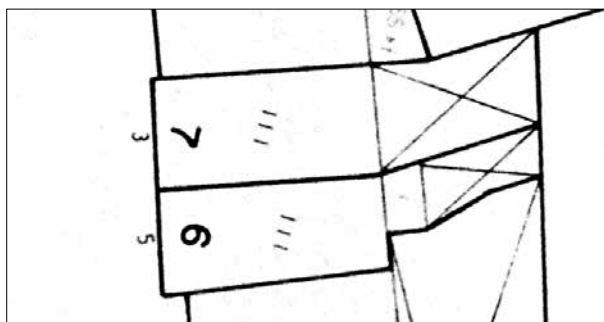
La família Pons-Arbona abans de 1846 vivia a la illeta 27 núm. 31 (Carrer Trinitat)

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Adreça</i>	<i>Nom i llinatges</i>	<i>Any i lloc de naixement</i>		<i>Estat</i>	<i>Professió</i>	<i>Residència</i>
1846	2779	Illeta 27 núm. 21	Jaume Pons Ensenyat	1799	Sóller	Casat	Forner	Sóller
			Francisca Arbona	1798	Sóller	Casada		
			Jaume Pons Arbona	1817	Sóller	Fadrí		
			Ramon Pons Arbona	1833	Sóller	Fadrí		
			Margalida Pons Arbona	1824	Sóller	Fadrina		
			Francisca Pons Arbona	1828	Sóller	Fadrina		
1862	2796	Illeta 42 núm. 6	Jaume Pons Ensenyat	1794	Sóller	Casat		Sóller
			Francisca Arbona Mayol	1795	Sóller	Casada		Sóller
			Jaume Pons Arbona	1816	Sóller			Sóller
			Ramon Pons Arbona	1831	Sóller			Sóller
			Margalida Pons Arbona	1819	Sóller			Sóller
1871	2806	Illeta 42 núm. 6	Francisca Arbona Mayol	1797	Sóller	Vídua		Sóller
			Margalida Pons Arbona	1824	Sóller	Fadrina		Sóller
			Ramon Pons Arbona	1831	Sóller	Casat		Sóller
			Maria Frontera Bisbal	1841	Sóller	Casada		Sóller
			Jaume Pons Frontera	1870	Sóller	Fadrí		Sóller
1898	2857	Illeta 42 núm. 7 Sant Josep núm. 1	Ramon Pons Arbona	1833	Sóller	Casat	Propietari	Sóller
			Maria Frontera Bisbal	1845	Sóller	Casada		Sóller
			Francesc Pons Frontera	1870	Sóller	Fadrí		Sóller
			Ramon Pons Frontera	1875	Sóller	Fadrí	Depend. soldat	França
			Francesc Pons Frontera	1877	Sóller	Fadrí		Cuba
			Bartomeu Pons Frontera	1880	Sóller	Fadrí		Sóller
			Josep Pons Frontera	1873	Sóller	Fadrí		traficant
1915	2900	Illeta 42 núm. 8 Sant Josep núm. 1	Maria Frontera Bisbal	1845	Sóller	Vídua	Depend. Jornaler	Sóller
			Ramon Pons Frontera	1875	Sóller	Fadrí		Sóller
			Francesc Pons Frontera	1877	Sóller	Casat		Sóller
			Aina Mayol Bernat	1878	Sóller	Casada		Sóller
			Maria Pons Mayol	1908	Sóller	Fadrina		Sóller
			Catalina Pons Mayol	1911	Sóller	Fadrina		Sóller

Quadre número 4/a

Identificació i situació de la casa.

<i>Any</i>	<i>Carrer</i>	<i>Casa núm.</i>	<i>Illeta núm.</i>	<i>Casa núm.</i>	<i>Nom</i>
1840			27	21	Cas sabater
1853			27	20	
1856			42	05	
1862			42	5 i 5-a	
1898	Sant Josep	3 i 5	42	6 i 5	
1915	Sant Josep	3 i 5	42	7 i 6	

Plànol de la casa any 1985

Fotografia cases

Antecedents de la casa.

L'any 1825 Bartomeu Frontera Colom "sabater" va comprar a Paula Magraner un trast per fer cases. Hi anaren a viure l'any 1840, quan estaren construïdes. L'any 1860 la casa es divideix en dues, Sant Josep núm. 3 i núm. 5. La propietària de les dues cases, Catalina Joy Deyà continuà vivint a la número 5 i ocupà la número 3 un familiar seu.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Plana</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>
1846	3408	217 r	Bartomeu Frontera "pentinador"	Cases i eixida a Biniarix
1858	3477	29 r	Catalina Joy Deyà -vídua de Bartomeu Frontera Colom "sabater"	Illeta 42 núm. 5 - Casa núm. 1265
1876	3858-3859	752	Damià Frontera Joy	Illeta 42 núm. 5 - Casa núm. 1373 Illeta 42 núm. 6 - Casa núm. 1374
1906	3902-3911		Catalina Frontera Vicens	Casa Sant Josep núm. 3 Casa Sant Josep núm. 5

Quadre número 4/b

Propietaris segons els fulls declaratius.

Any	Signat. AMS	Propietari	Detalls de la casa	Llindars
1876	3858-59 plana 752	Damià Frontera Joy	Illeta 42 Carrer Sant Josep, 3 tres pisos – 59 m2	Dreta: Casa del mateix propietari Esquerra: Casa de Ramon Pons Fons: Terra Hereus Pere Joan Deyà
1876	3858-59 plana 752	Damià Frontera Joy	Illeta 42 Carrer Sant Josep, 5 tres pisos – 52 m2	Dreta i Fons: Terra d'Antoni Vicens Esquerra: Casa del mateix propietari
1906	3902-11	Catalina Frontera Vicens, amillarada a nom de Catalina Joy Deià de Bartomeu “sabater”	Illeta 42 Carrer Sant Josep, 3 tres plantes 59 m2	Dreta: Casa del mateix propietari Esquerra: Casa de Ramon Pons Fons: Terra Hereus Pere Joan Deyà
1906	3902-11	Catalina Frontera Vicens, amillarada a nom de Catalina Joy Deyà de Bartomeu “sabater”	Illeta 42 Carrer Sant Josep, 5 tres plantes 40 m2	Dreta: Terra de Damià Frontera . Esquerra: Casa de la mateixa propietària. Fons: Terra d'Antònia Mayol

Propietaris segons les capbreuacions.

Any	Signal. ARM	Plana	Propietari	Detalls de la casa	Llindars
1825	ECR. 1069	438 r	Bartomeu Frontera Colom, «sabater», fill de Josep Frontera Llabres i d'Isabel Colom Ferrer	Un trast de cases o terra per edificar. El va comprar el 1-06-1825 a Paula Magraner	- Camí public. - Olivar de Miquel Magraner de les mateixes pertinències. - Olivar de Paula Magraner de les mateixes pertinències. Terra d'Antoni Colom «ribera»

Habitants de la casa segons els padrons.

Abans de 1840 aquesta família vivia a la illeta 27 núm. 34 - Actual carrer Trinitat

Any	Signal. AMS	Adreça	Nom i llinatges	Any i lloc naix.	Estat	Professió	Residència
1840	2775	Illeta 27 núm. 21	Bartomeu Frontera Colom	1777	Sóller	Casat	Conrador
			Catalina Joy Deià	1787	Sóller	Casada	
			Damià Frontera Joy	1823	Sóller	Fadrí	
			Jaume Frontera Joy	1831	Sóller	Fadrí	
			Isabel Frontera Joy	1820	Sóller	Fadrina	
1853	2783	Illeta 27 núm. 20	Bartomeu Frontera Colom	1777	Sóller	Casat	Conrador
			Catalina Joy Deià	1787	Sóller	Casada	
			Damià Frontera Joy	1823	Sóller	Fadrí	

Quadre número 4/c
A l'any 1858 sols hi havia una casa, habitada pels seus propietaris.
Després trobam la núm. 5 i la núm. 5-a (Sant Josep núm.3 i 5)

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Adreça</i>	<i>Nom i llinatges</i>	<i>Any i lloc naix.</i>		<i>Estat</i>	<i>Professió</i>	<i>Residència</i>
1862	2796	Illeta 42 núm. 5-a Sant Josep núm. 3	Miquel Frontera Colom Maria Rullan Arbona Catalina Frontera Rullan Joan Frontera Rullan Miquel Frontera Rullan	1823 1831 1855 1858 1861			Teixidor	
1862	2796	Illeta 42 núm. 5 Sant Josep núm. 5	Catalina Joy Deyà Damià Frontera Joy Isabel Maria Vicens Josep Frontera Vicens	1791 1826 1828 1860			Teixidor	
1871	2806	Illeta 42 núm. 5 Sant Josep núm. 5	Damià Frontera Joy Isabel Vicens Magraner Catalina Frontera Vicens	1826 1828 1862		Casat Casada Fadrina		
1898	2857	Illeta 42 núm. 6 Sant Josep núm. 3	Magd. Magraner Arbona Pau Servera Magraner Maria Servera Magraner	1853 1877 1879	Sóller Sóller Sóller	Vídua Fadrí Fadrina	Jornaler	Sóller Sóller Sóller
1898	2857	Illeta 42 núm. 5 Sant Josep núm. 5	Catalina Frontera Vicens Joan Arbona Frontera	1859 1887	Sóller Sóller	Casada Fadrí		Sóller Sóller
1913	2894	Illeta 42 núm. 7 Sant Josep núm. 3	Jaume Cifre Solivellas Aina Pons Serra Francisca Pons Serra	1854 1852 1889	Pollença Sóller Sóller	Casat Casada Fadrina	Jornaler	
1913	2894	Illeta 42 núm. 6 Sant Josep núm. 5	Catalina Frontera Vicens Joan Arbona Frontera	1859 1887	Sóller Sóller	Vídua Fadrí	Jornaler	Sóller França
1915	2899- 2901	Illeta 42 núm. 7 Sant Josep núm. 3	Joan Marroig Marroig Francisca Oliver Vives Bartom. Marroig Oliver Joan Marroig Oliver	1872 1874 1898 1900	Deià Deià Deià Deià	Casat Casada Fadrí Fadrí	Agric. Depend,	Sóller Palma Palma Palma
1915	2899- 2901	Illeta 42 núm. 6 Sant Josep núm. 5	Joan Arbona Frontera	1887	Sóller	Fadrí	Jornaler	França

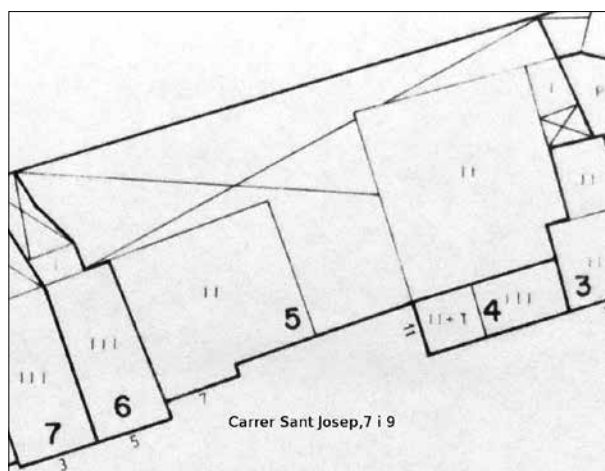
Quadre número 5/a

Identificació i situació de la casa.

<i>Any</i>	<i>Carrer</i>	<i>Casa núm.</i>	<i>Il·leta núm.</i>	<i>Casa núm.</i>	<i>Nom</i>
1826			27	20	Cas Missatge
1840			27	22	
1853			27	22	
1856			42	04	
1862			42	04	Cas Missatge
1880	Sant Josep	7 i 9	42	04	Cas Missatge
1898	Sant Josep	7 i 9	42	04	
1915	Sant Josep	7 i 9	42	04	

Sant Josep, 7

Plànol de la casa l'any 1985

Sant Josep, 9

Propietaris segons els cadastres i amillaraments.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Plana</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>
1578	3385	191 - 60	Jaume Castelló, teixidor de llana	Cases, hort i oliver, tot contigu, del lloc de Biniarix - 800 lliures
1604	3388	102	Pere Castelló	Cases, hort i oliver 1.000 lliures
1626	3389	108	Mestre Pere Castelló	Cases i eixida 800 lliures
1662	3392	149	Hereus de Francesc Castelló	Cases i eixida 800 lliures
1702	3397	184	Francesc Magraner	Cases, eixida dita Sa Quintana que fou de Francesc Castelló - 1.000 lliures
1756	3401	218	Gabriel Magraner "coc", fill de Francesc	Cases, eixida i oliver dita Sa Quintana - 900 lliures
1796	3403	342	Miquel Magraner "missatge"	Cases, eixida i olivat tot junt - 600 lliures

Quadre número 5/b

Propietaris segons els cadastres i amillaraments

<i>Any</i>	<i>Signal. AMS</i>	<i>Plana</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>
1818	3405	318 r	Paula Colom vídua des missatge	Cases i corral - 200 lliures
1838	3407		Miquel Magraner des missatge	Cases eixida i olivar, tot junt - 225 lliures
1846	3408	218	Miquel Magraner "missatge"	Cases prop de Cas Don i eixida
1858	3477	29v-	Francisca Serra Bisbal, vídua de Miquel Magraner "missatge"	Casa núm. 1264
1876	3858-59	1663	Antoni Vicens Arbona, propietaris els seus fills: Josep, Maria i Francesc Vicens Magraner	Illeta 42 núm. 4 - Carrer Sant Josep, 7 Cas Missatge
1900	3901	26	Francisca Serra Bisbal	Illeta 42 núm. 4 - Casa núm. 1372

Propietaris segons els fulls declaratius.

<i>Any</i>	<i>Signal. AMS</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>	<i>Llindars</i>
1876	3858-59 plana 1663	Antoni Vicens Arbona propietaris sos fills: Josep, Maria i Francesc Vicens Magraner	Illeta 42 núm. 4 - San Josep, 7 Casa anomenada «Cas Missatge» 3 pisos - 103 m2	Dreta: Casa Joan Colom Esquerra i fons: Terra de la pròpia finca
1906	3902-11	Hereus de Francisca Serra Bisbal	Illeta 42 - Carrer Sant Josep, 9 Planta baixa i porxos - 80 m2, Per herència - Habiten la casa	Dreta : Casa de Pere Colom Esquerra i fons : Terra de la mateixa propietat

Propietaris segons les capbreuacions.

<i>Any</i>	<i>Signatura</i>	<i>Plana</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>	<i>Llindars</i>
1813	ARM ECR.1068	5	Miquel Magraner, fill de Francesc. (1/3 com hereu de son germà Gabriel qm.)	2/3 de cases, eixida , olivar i camp anomenat Sa Quintana.	- Camí amb l'altra part de sa germana Paula. - Casa Hereus d'Antoni Magraner. - Hort d'Antoni Frontera. - Hort de Bartomeu Bernat. - Hort de Guillem Deyà. - Eixida d'Isabel Magraner -vídua. -Cases i eixida Antoni Borràs. - Eixida Cases Bartomeu Mayol "ferrà". - Església de Biniraix. - Terra de Joan Colom.
1813	ARM ECR.1068	17	Paula Magraner, filla de Francesc.	1/3 de cases, eixida , olivar i camp anomenat Sa Quintana.	- Camí. - Cases de Joan Magraner. - Cases del seu germà Miquel. - Eixida de Joan Magraner, son cosí. - Hort de M. Ripoll. - Camp de Miquel Magraner, son germà.

Quadre número 5/c

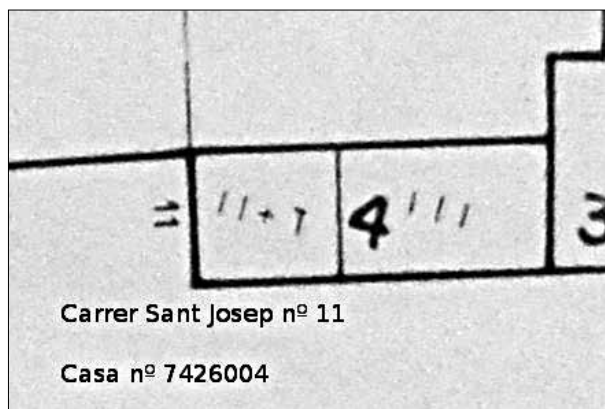
Habitants de la casa segons els padrons.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Adreça</i>	<i>Nom i llinatges</i>	<i>Any i lloc naix.</i>		<i>Estat</i>	<i>Professió</i>	<i>Residència</i>
1826	2773	Illeta 27 núm. 20	Miquel Magraner Francisca Serra Paula Magraner Serra Maria Magraner Serra	1779 1794 1822 1825		Casat Casada Fadrina Fadrina	Taverner	
1856	2784	Illeta 42 núm. 4	Antoni Vicens Maria Magraner Josep Vicens Maria Vicens Miquel Magraner Francisca Serra Bisbal	1825 1830 1853 1850 1784 1799		Casat Casada Fadrí Fadrina Casat Casada	Taverner	
1871	2806	Illeta 42 núm. 4	Antoni Vicens Arbona Rosa Bernat Mayol Josep Vicens Magraner Maria Vicens Magraner Francisca Vicens Magraner Lluc Vicens Bernat Antoni Vicens Bernat Joan Vicens Bernat Cristòfol Vicens Bernat Bartomeu Vicens Bernat Margalida Vicens Bernat Maria Arbona	1822 1830 1854 1852 1856 1862 1866 1867 1868 1870 1870 1800		Casat Casada Fadrí Fadrina Fadrina Fadrí Fadrí Fadrí Fadrí Fadrí Fadrina Vídua	Taverner	
1889	2823	Illeta 42 núm. 4 Sant Josep, 09	Bernat Soler Arbona Francisca Vicens Magraner Antoni Soler Vicens Bernat Soler Vicens Bàrbara Soler Vicens Josep Soler Vicens	1843 1845 1876 1878 1878 1882	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller	Casat Casada Fadrí Fadrí Fadrina Fadrí	Mariner	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1889	2823	S. Josep, 7	Cotxeria					
1898	2857	Illeta 42 núm. 4 Sant Josep, 09	Bernat Soler Arbona Francisca Vicens Magraner Antoni Soler Vicens Bernat Soler Vicens Bàrbara Soler Vicens Josep Soler Vicens Joan Soler Vicens Maria Soler Vicens	1843 1845 1876 1878 1878 1882 1888 1892	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller	Casat Casada Fadrí Fadrí Fadrina Fadrí Fadrí Fadrina	Mariner Depend. Depend.	Sóller Sóller Amèrica Amèrica Sóller Sóller Sóller Sóller
1898	2857	S. Josep, 07	Cotxeria					
1915	2900	Illeta 42 núm. 4 Sant Josep, 09	Damià Pons Frontera Maria Vicens Magraner Antoni Soler Vicens Bernat Soler Vicens Josep Soler Vicens Joan Soler Vicens	1849 1847 1876 1880 1882 1887	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller	Casat Casada Fadrí Fadrí Fadrí Fadrí	Carreter Depend. Depend. Depend. Depend.	Sóller Sóller Amèrica Amèrica França Alemanya
1915	2900	S. Josep, 07	Casa buida - (cotxeria)					

Quadre número 6/a

Identificació i situació de la casa.

Any	Carrer	Casa núm.	Illeta núm.	Casa núm.	Nom
1826			27	21	
1840			27	23	
1853			27	23	
1862			42	03	
1898	Sant Josep	11	42	04	Can Doi
1915	Sant Josep	11	42	03	

Plànol de la casa l'any 1985

Fotografia casa

Propietaris segons els cadastres i amillaments.

Any	Signat. AMS	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1858	3477	29	Francesc Colom Magraner «doi»	Illeta 42 núm. 3 – Casa núm. 1263
1876	3858-3859	477	Joan Colom Mayol	Illeta 42 núm. 3 - Can Doi
1900	3901	26	Joan Colom Mayol	Illeta 42 núm. 3 – Casa núm. 1371
1906	3902-3911	11	Josep Colom Pastor	Illeta 42 núm. 3 – Sant Josep

Quadre número 6/b

Propietaris segons els fulls declaratius.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>	<i>Llindars</i>
1876	3858-3859	Joan Colom Mayol Una casa anomenada Can Doi	Illeta 42 núm. 3 Sant Josep núm. 9 3 pisos – 39 m2	Dreta: Casa Antoni Magraner Esquerra i fons: Casa d'Antoni Vicens
1906	3902-3911	Josep Colom Pastor, amillarlat a nom de Joan Colom Mayol “sord mena”	Illeta 42 – Sant Josep, 11 Planta baixa i porxos 23 m2, Per herència	Dreta i fons: Casa Hereus de Maria Lladó Reynes. Esquerra: Hereus de Francisca Serra Bisbal

Habitants de la casa segons els padrons.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Adreça</i>	<i>Nom i llinatges</i>	<i>Any i lloc naix.</i>		<i>Estat</i>	<i>Professió</i>	<i>Residència</i>
1826	2773	Illeta 27 núm. 21	Guillem Mayol Maria Magraner	1784 1782		Casat Casada	Agricult..	
1844	2777	Illeta 27 núm. 23	Miquel Frau Paula Colom	1819 1821		Casat Casada		
1856	2784	Illeta 42 núm. 3	Miquel Frau Paula Colom Miquel Frau Colom Francesc Frau Colom	1821 1822 1848 1850		Casat Casada Fadrí Fadrí		
1871	2806	Illeta 42 núm. 3	Miquel Frau Bernat Pabla Colom Mayol Miquel Frau Colom Francesc Frau Colom Antoni Frau Colom Joan Frau Colom Francesc Colom Magraner	1824 1822 1850 1850 1857 1860 1787		Casat Casada Fadrí Fadrí Fadrí Fadrí Vidu	Jornaler Jornaler Jornaler Jornaler Jornaler Propietari	
1875	2809-10	Illeta 42 núm. 3	Joan Colom Mayol Maria Pastor Morell Francesc Colom Pastor Josep Colom Pastor Maria Colom Pastor	1820 1830 1863 1865 1867	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller	Casat Casada Fadrí Fadrí Fadrina		
1889	2823	Illeta 42 núm. 3 Sant Josep, 11	Maria Pastor Morell Francesc Colom Pastor Josep Colom Pastor Maria Colom Pastor	1830 1864 1866 1867	Sóller Sóller Sóller Sóller	Vídua Fadrí Fadrí Fadrina	Jornaler Jornaler	
1915	2900	Illeta 42 núm. 3 Sant Josep, núm. 11	Josep Colom Pastor Maria Arbona Reynes Joan Colom Arbona Josep Colom Arbona Francisca Colom Arbona Maria Colom Arbona Miquel Colom Arbona	1866 1859 1891 1892 1902 1902 1905	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller	Casat Casat Fadrí Fadrí Fadrina Fadrina Fadrí	Jornaler Dependent Dependent	Sóller Sóller França França Sóller Sóller Sóller

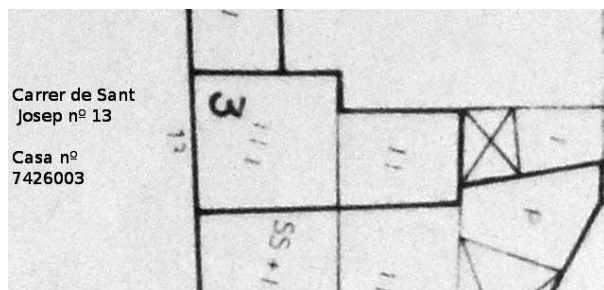
Quadre número 7/a

Identificació i situació de la casa.

<i>Any</i>	<i>Carrer</i>	<i>Casa núm.</i>	<i>Illeta núm.</i>	<i>Casa núm.</i>	<i>Nom</i>
1826			27	24	
1853			27	24	
1856			42	02	
1880	Sant Josep	11	42	02	
1898	Sant Josep	13	42	02	
1913	Sant Josep	13	42	02	Can Peça

Fotografia casa

Carrer de Sant Josep nº 13

Casa nº 7426003

Plànol de la casa l'any 1985

Propietaris segons els cadastres i amillaraments.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Plana</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>
1858	3477		Catalina Reynes Miquel - Vidua de Miquel Magraner	Illeta 42 núm. 2 - Casa núm. 1262
1880	3858-59	1437	Catalina Reynes Miquel	Illeta 42 núm. 2 - S. Josep núm. 11
1900	3901	26	Maria Lladó Reynes	Illeta 42 núm. 2 - Casa núm. 1370

Propietaris segons els fulls declaratius.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>	<i>Llíndars</i>
1876	3858-59 Plana	Catalina Reynes Miquel Vidua de Miquel Magraner	Illeta 42 núm. 2 - Sant Josep núm. 11 Tres pisos - 58 m2	Dreta. Casa i eixida d'Antoni Magraner Esquerra: Casa de Joan Colom i la del Hereus de Maria Magraner Fons: Terra dels dits hereus.
1906	3902-11	Maria Lladó Reynes	Illeta 42 - Sant Josep núm. 13 Planta baixa, pis i porxos - 38 m2,	Dreta: Casa Jaume Magraner Pons Esquerra: Casa de Josep Colom. Fons: Corral de mateixa casa.

Quadre número 7/b

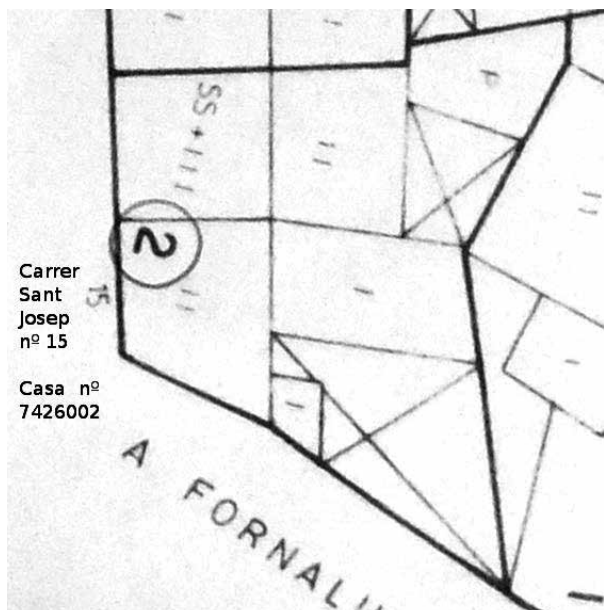
Habitants de la casa segons els padrons.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Adreça</i>	<i>Nom i llinatges</i>	<i>Any i lloc naixement</i>		<i>Estat</i>	<i>Professió</i>	<i>Residència</i>
1826	2772 2773	Illeta 27 núm. 22	Antoni Magraner Joan Magraner Joana Maria Magraner Miquel Magraner Joana Deyà - tia	1757 1794 1804 1809 1754		Vidu Fadrí Fadrina Fadrí Fadrina	Marger Marger	
1840	2775	Illeta 27 núm. 24	Antoni Magraner Miquel Magraner	1786 1813		Vidu Fadrí		
1844	2777	Illeta 27 núm. 24	Miquel Magraner	1812			Mariner	
1847	2780	Illeta 27 núm. 24	Casa buida					
1857	2791	Illeta 42 núm. 2	Catalina Reynes Miquel Margal. Lladó Reynés	1812 1838		Vídua Fadrina	neboda	
1863	2794	Illeta 42 núm. 2	Catalina Reynes Miquel Maria Lladó Reynes	1810 1848		Vídua Fadrina	neboda	
1865	2795	Illeta 42 núm. 2	Catalina Reynes Miquel	1810		Vídua		
1878	2812	Illeta 42 núm. 2	Catalina Reynes Miquel Joan Colom Joy Maria Lladó Reynes	1810 1852 1853	Sóller	Vídua Casat Casada	Teixidor	
1898	2857	Illeta 42 núm. 2 Sant Josep, 13	Joan Colom Joy Maria Lladó Reynes Cristòfol Colom Lladó Maties Colom Lladó	1852 1853 1880 1885	Sóller Sóller Sóller Sóller	Casat Casada Fadrí Fadrí	Teixidor	
1913	2894	Illeta 42 núm. 2 Sant Josep, 13	Joan Colom Joy Maria Lladó Reynes Maties Colom Lladó Cristòfol Colom Lladó Maria Magraner Mayol Maria Colom Magraner	1852 1852 1885 1880 1881 1905	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller França	Casat Casada Fadrina Casat Casada Fadrina	Carreter Depend. Comerc.	França França França França
1915	2899- 2901	Illeta 42 núm. 2 Sant Josep, 13	Joan Colom Joy Maria Lladó Reynes Maria Magraner Mayol Maria Colom Magraner	1852 1853 1881 1905	Sóller Sóller Sóller França	Casat Casada Casada Fadrina	Carreter	Sóller Sóller França França

Quadre número 8/a

Identificació i situació de la casa.

Any	Carrer	Casa núm.	Illeta núm.	Casa núm.	Nom
1826	Camí Fornalutx		27	23	Can Coc
1840			27	25	
1871	Sant Josep	13	42	01	
1898	Sant Josep	15	42	01	Can Coc
1915	Sant Josep	15	42	01	

Plànol de la casa any 1985

Fotografia casa

Propietaris segons els cadastres i amillaments.

Any	Signa...AMS	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1796	3403	343	Joan Magraner «coc»	Cases i porció de terra dit Can Coc, junt Cas Don - 50 lliures
1838	3407		Gabriel Magraner «coc», marit de Magdalena Deyà	Cases i eixida davant Cas Don - 25 lliures
1858	3477		Antoni Magraner Deyà	Illeta 42 núm. 1 - Casa núm. 1261
1876	3858-3859	903	Antoni Magraner Deyà	Illeta 42 núm. 1 - Sant Josep, 13 - Can Coc
1900	3901	26	Antoni Magraner Deyà	Illeta 42 núm. 1 - Casa núm. 1369
1906	3902-11		Jaume Magraner Pons	Illeta 42 - Carrer Sant Josep núm. 15

Quadre número 8/b

Propietari segons els fulls declaratius.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Propietari</i>	<i>Detalls de la casa</i>	<i>Llindars</i>
1876	3858-3859	Antoni Magraner Deyà	Illeta 42 núm. 1 – Sant Josep, 13 Una casa i corral dita Can Coc Tres pisos - 64 m 2 la casa i 48 m2 el corral	Dreta: Camí a Fornalutx. Esquerra: Casa i corral de Catalina Reynes Fons: Terra de Joan Colom
1906	3902-3911	Jaume Magraner Pons, esta amillarada a nom d'Antoni Magraner	Illeta núm. 42 – Carrer Sant Josep núm. 15 Planta baixa, pis i porxos – 37 m2	Dreta: Camí a Fornalutx Esquerra: Casa de Joan Colom Fons: Corral de la casa.

Habitants de la casa segons els padrons.

<i>Any</i>	<i>Signat. AMS</i>	<i>Adreça</i>	<i>Nom i llinatges</i>	<i>Any i lloc naixement.</i>		<i>Estat</i>	<i>Professió</i>	<i>Residència</i>
1826	2773	Illeta 27 núm. 23	Gabriel Magraner	1795		Casat	Marger	
			Magdalena Deyà	1792		Casada		
			Antoni Magraner Deyà	1817				
			Pere Joan Magraner Deyà	1820				
			Gabriel Magraner Deyà	1822				
			Miquel Magraner Deyà	1829				
1846	2779	Illeta 27 núm. 25	Antoni Magraner Deyà	1817		Casat		
			Catalina Frontera	1819		Casada		
			Gabriel Magraner Frontera	1844		Fadrí		
1853	2783	Illeta 27 núm. 25	Antoni Magraner Deya	1818	Sóller	Casat	Jornaler	
			Catalina Pons Mayol	1826	Sóller	Casada		
			Gabriel Magraner Frontera	1844	Sóller	Fadrí		
			Jaume Magraner Pons	1851	Sóller	Fadrí		
1871	2806	Illeta 42 núm. 1 Sant Josep núm. 15	Antoni Magraner Deya	1819	Sóller	Casat	Marger	
			Catalina Pons Mayol	1827	Sóller	Casada		
			Gabriel Magraner Frontera	1844	Sóller	Fadrí		
			Jaume Magraner Pons	1852	Sóller	Fadrí		
			Antoni Magraner Pons	1853	Sóller	Fadrí		
			Magdalena Magraner Pons	1853	Sóller	Fadrina		
			Pere Joan Magraner Pons	1851	Sóller	Fadrí		
			Margalida Magraner Pons	1860	Sóller	Fadrina		
			Catalina Magraner Pons	1868	Sóller	Fadrina		
1889	2823	Illeta 42 núm. 1 Sant Josep núm. 15	Antoni Magraner Deyà	1813	Sóller	Casat	Forner	Sóller
			Catalina Pons Mayol	1824	Sóller	Casada		
			Antoni Magraner Pons	1853	Sóller	Fadrí		
			Margalida Magraner Pons	1860	Sóller	Fadrina		
			Catalina Magraner Pons	1867	Sóller	Fadrina		
1913	2894	S. Josep, 15	Margalida Magraner Pons	1860	Sóller	Fadrina		
1915	2899-01	Sant Josep, 15	Casa buida					

El cycle festiu al Sóller de Rullan i Mir (I)

Joan Carles Simó Artero

Resum

Seguint els escrits de Rullan i Mir a la seva miscel·lània, fem un recorregut per les festes i tradicions de Sóller a mitjans segle XIX.

En el recull d'escrits de Rullan i Mir que coneixem com a Miscel·lània històrica, el capellà solleric fa una descripció de les festes, celebracions i costums del Sóller del s. XIX. Hem anat fent un recorregut de les festes al llarg de l'any, començant per les festes de Nadal i fins les celebracions dels darrers dies. Mossén Rullan, a més de la descripció dels costums d'aquestes festes, ens ofereix una descripció que ens resulta molt útil per la investigació de l'etnografia de l'època i hi introdueix descripcions i comentaris sobre distints aspectes: costums culinàries i gastronòmiques, indumentària, música, ball, lletres de cançons i gloses, festeig, personatges sollerics del moment i crítiques a costums poc decorosos, d'acord amb la visió del capellà solleric.

Fem ara un primer recull, des de Nadal fins a Sant Antoni, i deixam per un altre moment la continuació del cycle festiu a partir dels darrers dies fins al Nadal.

1. Nadal

Començam el cycle festiu per la festa de Sant Tomàs (21 de desembre), quan es feia una mena de neteja en tots els sentits (bugada moral, social i econòmica): els amos paguen “la terça” al senyor, a més de regals en espècies (animals, oli, llenya, carbó, fruita); els llogaters paguen la renda, els sensalistes el sensal; els prestamistes cobren l'interès; els que tenien ofici presentaven els comptes i les famílies riques feien préstecs. Era també època de fer presents i els que vivien en altres pobles preparaven un paneret (“covenet”) amb tot de coses per enviar a les persones amb qui tenien vinculació. A Sóller alguns comerços, segons ens comenta Rullan, feien l'agost: Can Rey, Can Mames i Can Creu-amada. Els “covos” solien tenir fruita del país i anaven acompanyats d'una carteta adreçada al senyor que deia: *“rebrà un covenet de present amb algunes frioles, i que les tengan amb alegria”*. Llavors les senyores obrien el paner i tota la família s'hi aplegava, anaven traient les fruites (llimones, taronges, pomes) i després els dolços, els aglans i els murtons. Com que el traginer havia deixat dit que tornaria a recollir el covo, la senyora aprofitava per posar-hi patates de Màlaga, panets, una coca de torrons i coques rodones de distintes mides. L'endemà les al·lotes anaven al marxant a recollir el covo previ pagament dels ports (dos sous d'anar i dos de venir). Això es repetia cada dia fins a Nadal i a les cases que tenien molts animals els repartien també: un indiote a cal misser, dues gallines al procurador, dos galls a cal metge i encara una porcella als acreedors. A les cases més comunes criaven un xot o una porcella i la venien a trossos. Amb el que treien i el que havien guardat (freixura, cap, butja i coll) tenien per passar el nadal fent un bon arròs amb carn.

Les dones preparaven les coques de nadal per coure-les el dia abans de la festa i ens conta Rullan la dèria que aquestes tenien per fer unes bones coques, de manera que si no anaven bé (poc tovades, cruces o

cremades), la culpa sempre era del forner. Era el temps de encetar, escaldar i pelar ametlles, picar-les i fer-ne els torrons fluixos, els durs els feien els confiters. De Palma arribaven les neules ensucrades, coques rodones i confitures.

El dissabte de nadal emblanquinaven les cases i les feien netes, mataben el gall o la gallina a les cases pobres, a les riques el xot o la porcella. Com que era dia de dijuni, preparaven el frit per berenar en sortir de maitines. Un home de la casa preparava el llum per anar a maitines i tot ja estava llest.

A l'església l'escolà a les 9.30 atiava les llànties i les pujava, encenia el llautoner que ja tenia aferrades les setmanes que quedaven per quaresma i tocava el primer toc, més tard el segon i a les 10.30 tocava el tercer per començar ja les maitines. La gent sortien de casa en sentir el segon toc, encenien els llums i anaven cap a l'església que trobaven "*com si hey hagués sortit un sol*". Hi anava molta gent jove a una celebració que era molt variada: l'organista tocava tot quant repertori tenia per divertir tothom i quan encara no hi havia violins, diu el mossèn, les guitarres, pandero i ferreguins alegraven la gent. Amb l'arribada dels violins, aquests, els clarinets, contrabaix, flauta, pandero i unes campanetes que tocaven amb un martell s'encarregaven de deixondir la gent que dormia, diu irònic Rullan. Aquestes músiques es repetien fins a tres vegades, darrere de cada nocturn de la litúrgia del dia.

A les 11 acabaven les maitines i sortia la Sibil·la, vestida de blanc i carregada de joies i amb un capellet. Les dones, comenta Rullan, li miraven més el "cordoncillo" i les creus que la cara. La Sibil·la era acompanyada de dos escolans amb cirials fins a la trona, l'orgue donava el to i començava el cant. Durant aquest cant, diu el prevere, ningú no dormia meditant les paraules que es cantaven i en acabar la Sibil·la feia una creu amb una espasa i després tallava dos fils de neules amb aquesta espasa, cosa que era la delícia dels nins i que "*feyan una garbera y un renou difícil d'explicá*". Després començava l'ofici que es feia amb molta devoció, tot i que a l'ofertori es repetia la música de les maitines.

Després de l'ofici, encenien un altre cop els llums que havien fet servir per anar a l'església i anaven cap a casa on encenien el foc, paraven taula i "*vengan tayades*". Comenta Rullan que hi havia cases que ja usaven forquetes de fusta, però que a Sòller gairebé ningú no les emprava, sinó que agafaven la tallada i la posaven damunt un tros de pa subjectant-la amb els dits, i comenta: "*es frit se menjava ab una gran limpieza y cada instant pasavan es botil de vi*". Un cop farts de frit, venien els torrons, neules ensucrades, coques de nadal, nous i ametlles torrades. En acabat es despedien i tothom a dormir.

Tot i que en temps anteriors a Rullan i Mir la festa de nadal es celebrava durant quatre dies, ell mateix ens comenta que en el seu temps només quedava un dia festiu de precepte, però que el poble conservava la segona festa de nadal ja que era considerada la festa de la família.

El dia de nadal la gent dormia més perquè havien anat a maitines. Les dones treien la carn per fer l'arròs i unes feien el sofregit, altres escaldums i altres escalfaven la porcella, mentre l'amo encetava la bota de vi. Menjaven l'arròs acompanyat de rave i olives, després la carn bullida la qual menjaven amb els dits tal com hem comentat abans. Després l'amo es servia vi i el bevia, després el passava a la madona i després de major a menor tothom bevia. Després venia es farcit, els escladums, la porcella. Si la gent estava ja farta, se'ls oferia un poc més de vi per rebaixar. A continuació venia la coca de nadal, els torrons forts i fluixos, les neules ensucrades, nous, ametlles, pomes, raïm, etc.

La sobretaula la feien els majors i xerraven de l'esplet de les olives, del preu de l'oli i altres assumptes mentre anaven menjant neules i les demés coses. Les al·lotes escuraven i arribaven les visites que s'hi estarien fins passar la vetllada. L'amo encenia el foc i comentaven les maitines i les joies que duia la Sibil·la i, sobre tot, feien gloses i cantaven cançons. I entre gloses, torrons, neules, manballetes, vi i més gloses i rondalles, passava la vetllada.

Mossén Rullan ens explica també la recepta de la llet d'ametlla i de la salsa de nadal que consta d'ametlla picada, brou de gallina i mel i es servia el darrer de tot al dinar de nadal, sembla ser que aquesta menja es conserva encara a l'illa d'Eivissa.

2. Segona festa

Era una festa molt familiar en la qual es feien regals en forma de doblers (pares a fills o parents entre ells), els nins anaven a cercar el seu arguinaldo a ca els seus parents, es feia un dinar opulent i una vetllada semblant al dia de nadal.

3. Tercera festa

Era una festa que s'havia ja perdut com a precepte religiós però que a Sóller les famílies conservaven. Aquest dia anaven a veure “na Cerp” que era una bota de vi que tenien a can Muntaner, al ravalet de can Repic. Aquests tenien arrendat Son Puça, on hi havia una vinya que feia bon vi. El dia de Nadal encetaven la bota i el dia dels Innocents ja era buida, cosa que provocava escenes etliques gracioses.

4. Dia dels innocents

En aquest dia destinat a les bromes de diversos tipus, a Sóller, els joves anaven a cals parents per demanar-los diners manllevats i quan els tenien els donaven les gràcies i els recordaven el dia que era. Però el més conegut era el “tiratge dels innocents”. A la taverna de ca na Catin, al carrer nou, es reunien els homes i estenien al carrer una corda llarga i gruixada, a l'extrem de la qual hi posaven una fulla de figuera de moro. Llavors anaven per les cases a demanar menjar i beure i estiraven la corda com si hi duguessin un gran pes. El que feia de cap anava donant ordres per estirar la corda i demanava més menjar i beure per recuperar-se de l'esforç que feien. Era, doncs, una mena de representació teatral on tothom reia molt entre menjar i beure en comprovar que feien molta força per arrossegar... una fulla. En arribar el vespre plegaven la corda i anaven un altre cop a la taverna a fer gloses i passar la vetllada.

5. Cap d'any

Es feia un ofici solemne a l'església on es repartien estampes de sants i santes per clavar als armaris. El rector repartia panets beneïts i la gent es saludava “*Que ja que el veim començà el vejem acabá*” i els altres contestaven “*Amèn*”. Aquest dia es publicava des de la trona el moviment de població a Sóller: els nats i els difunts.

6. Els Reis

Es feia una festa solemne a la parròquia i al Convent feien la cavalcada i cantaven la Sibil·la. Diu mossèn Rullan que el costum de posar les sabates a la finestra es cosa moderna i ens arribà de Palma.

7. Sant Antoni

Aquesta festa ens arriba, segons Rullan, de temps immemorials i la gent la respectava com si fos un diumenge. Es feia una novena predicada, completes i festa solemne. Després de completes s'encenien els focs. El capvespre de la festa es feia una curta processó, la benedicció dels animals i les corregudes.

Sant Antoni gaudia de molta devoció per ser advocat en totes les desgràcies, és per això que els seu nom solia exclamar-se després del de Jesús: “Jesús, Sant Antoni!”. Ens comenta Rullan i Mir que tot va començar el 1652, quan a Sóller moriren més de 500 persones per mor de la pesta. Els metges varen dir que era produïda per un animal que hi havia a l'aire i varen fer foguerades. A Santa Catalina, diu, en varen fer tantes que no quedà res a la muntanya. El poble agraït a Sant Antoni per la curació final va conservar el costum de fer focs. També apunta una altra tradició respecte als focs: per mor de les nombroses cures miraculoses del Sant sobre les llagues que llavors es deien “foc” i que els metges deien càncer.

Respecte a les benediccions de les bèsties, diu Rullan que antigament a Sóller n'hi havia més de quatre-centes i ningú no faltava a la benedicció de Sant Antoni. Les corregudes, però, tenien també la finalitat de fer ostentació de la bèstia, mostrar l'habilitat en cavalcar damunt d'ella i obsequiar a les al·lotes que festejaven o desitjaven festejar.

Les dones que assistien a les corregudes són objecte del comentari de Rullan i Mir, ja que diu que ocupaven les entrades i les finestres de les cases on estaven convidades. Les dones, diu el mossèn, vestien unes faldetes que es deien “d'oli”, segurament a causa de la textura de les mateixes, i es cobrien amb un mocador de seda d'una mida de vuit a nou pams de costat, i que també es deia d'oli, amb un disseny de daus de diferents colors i amb flocadura per les voreres. Els que cavalcaven agafaven aquests mocadors a les al·lotes, els fermaven per les quatre puntes i hi posaven confits que després, mentre corrien, els tiraven a les seves enamorades, tot i que de vegades no encertaven i els nins es llançaven a recollir-los, amb el conseqüent perill que era sempre preservat per la intervenció del Sant.

La indumentària dels genets era la següent: calçons llistats, camisa blanca, un mocador de seda passat per l'espatlla i davall del braç i un altre al cap fermat com un turbant. A la fi de la jornada, entre els confits que es llençaven i els que els joves duïen a les seves estimades, es conta que hi havia hagut un augment considerable de la producció d'aquests dolços a Sóller i fins i tot calia que en venguessin de Palma. Això sí, n'hi havia de diferents preus: els que es llençaven al públic eren més barats, gairebé tots de farina amb una petita capa de sucre. Com que ja s'acostaven els darrers dies abans de la quaresma, algun genets ja anaven disfressats ells i la cavalleria.

8. El festeig

Els joves, quan volien festejar una al·lota, demanaven permís als seus pares. Si no demanaven permís, la jove festejava amb qui volia. Això donava lloc a situacions compromeses ja que si un jove arribava amb intencions de festejar a una casa i trobava una altra que festejava, si ella no li donava conversa es deia que “*li havia fet pegà esquenada*”, igualment si el que venia darrere tenia permís dels pares i ella no s'aixecava, però en aquest cas, a més era un agravi del qual se'n parlava molt de temps.

Devers l'any 40 hi hagué un fet que “*donà molts disgusts*”: un jove de can Sart festejava una al·lota de can Trenta-anys i un tal Montserrat Moliner va voler festejar també aquesta al·lota. Aleshores va voler que ella donàs “*esquenada*” al tal Sart. Aquest jove era fill d'un forner i traguina llenya pel forn, per això duïa un sarri damunt les bèsties. La qüestió és que, per fer-ne escarni, van posar un sarri damunt del pedrís on festejava amb l'al·lota i en arribar-hi el feren seure damunt del sarri. En Sart va advertir la burla i se'n va anar per no tornar-hi mai més. En Montserrat, no content amb això, en feia befa i ho contava per tot arreu, la qual cosa va fer que l'expressió “*pegar esquenada*” es canviés a Sóller per “*donar sarri*”. En Montserrat va anar un dia de Sant Antoni a les corregudes amb un ase i un sarri a cada banda, cosa que va fer vessar el tassó i en Sart el dissabte de Pasqua va fer un home de palla, l'enfarinà i li posà un sac de moldre brut de farina damunt l'espatlla i el cremà públicament. La cosa va ser duta per Montserrat als jutjats i el jutge va dictaminar: “*tu començares sa broma y en Sart l'acabada. Estau cabals*”.

9. Collir olives

L'única ocasió en què les dones de Sóller sortien del poble era per collir olives, ni tan sols per fer llenya. El pagament d'aquesta feina consistia en deu doblers i companatge. El companatge era el següent: faves bullides o cuinades amb col i carabassa i olives trencades que encara eren agres. Això els ho donaven a migdia, ja que els matins s'aixecaven molt prest, berenaven de sopes bullides i partien a la feina i sopaven a casa.

Quan sortien de la vila es treien les sabates “*maldament hi hagués vidres de gel*”, les posaven al paner i en entrar al poble se les tornaven a posar. Quan partien reien i feien broma però no cantaven, a la tornada sí que cantaven. En aquest punt, mossèn Rullan ens dóna una versió de la cançó “*A la ciutat de Nàpols*” que recollim al final en un apèndix a la present comunicació.

10. Música

Rullan i Mir comenta que la música antigament consistia en fer sonar el rabel i el llaüid, que eren els instruments dels trovadors. Aquests cantaven cançons d'amor i de política. Sembla que a Rullan i Mir no li agradava molt la música trovadoresca ja que comenta que aquests trovadors eren uns emissaris que amb l'excusa de la música i les gloses servien d'agents polítics per moure revolucions i també per moure les dames a participar en els seus amors.

A continuació torna a la descripció dels fets sollerics i ens diu que a Sóller només hi havia xeremies, flabiol i tambor i que aquests instruments es feien servir en els balls públics o en les festes de sants i santes.

A més hi havia el cant del “So de pastera” que es feia en els balls i festes particulars. El nom li ve del fet que s'executava la música i el ball a l'entrada de la casa on hi havia una pastera en el lloc principal i al fet que la pastera tenia molta ressonància i era usada com element de percussió per acompanyar el cant. Es copejava la pastera amb dues fustes llargues, amb la de la mà esquerra es feia una nota llarga i amb la de la dreta una curta i una llarga. El cant era planyívol i amb un cert aire de tristesa.

Les cançons eren d'octosíl·labs distribuïts en quartetes i tant llargues com es volia, ja que es repetia sempre la mateixa música. Es podia repetir el primer i segon vers, de vegades el tercer, mai el quart i quan acabava la cançó i el que cantava ja no volia continuar, feia la “*repicada*” i tirava les fustes. Aquesta repicada eren dos cops iguals amb les dues mans i s'acompanyava amb un cant final o tornada en forma de recitat amb la mateixa nota. Mossèn Rullan afirma que tantes vegades com havia sentit cantar, només coneixia tres tipus de cant en la repicada:

Ay ay tocaley
a s'enmidonada
s'está enrevenada
desenraveley.

Aixo es moredux
mesclat ab orenga
de tocarli es dengue
jo may me n'aflluix.

Diu que Sant Esteva
morí apedregat
y jo anemorat
de ta cara Andrevá.

I aquí ens explica el significat del terme “*dengue*”: espècie de ventall redó que les dones penjaven davall la barbata i lligat a darrere del coll. Es tracta, doncs, del guatlaireto que tots coneixem. Comenta Rullan que les Valentes dones de Can Tamany el duïen a la fira i afegeix que havia vist quadres que representen senyores de 1600 que ja duïen aquest vestit. Respecte a “emmidonada”, no sap el rector a què es refereix però suposa que es tracta del davantal.

Tornant a la música, diu que a finals del XVIII es va introduir a Sóller la guitarra i després el guitarró i la bandúrria. Les dones, per la seva banda, tocaven les castanyoles que feien molt de renou i després les reduïren a les castanyetes que coneixem i que feien el so més fi. Rullan i Mir diferencia el ball del So de pastera que abans hem comentat i el ball de guitarra que, com que no s'adaptava al ball del so de pastera, va incorporar la jota aragonesa i el fandango. Després, en posar-se en marxa una escola de música, s'introduí el violí, els ferreguins i les culleres, aquestes es tocaven posant els dos mànecs entre el dit del mig i pegant damunt el puny i davall la mà.

La primera música la formaren un tal Baltasar Marquès, en Jaume Ros, en Seguí i en Pere Pruna. Tots tocaven la guitarra, però en Baltasar tocava a més el guitarró, en Jaume la bandúrria i els altres dos la guitarra. Es reunien a una casa particular per assajar i després executaven aquestes músiques pel ball, però ens comenta que les al·lotes, tot i que tenien ganes de ballar, no s'hi atrevien. Més tard s'hi va afegir un tal Sebastià Sabateret que “*tenia nota y tocava sa guitarra ab molta d'habilitat es violí i es clarí y amb això doná molt d'interés a n'aquella música*”. Les al·lotes anaren perdre la por al ball nou que era una variació, diu, del So de pastera, de manera que s'anà estenent i a mitjans segle ja ningú no ballava el ball antic.

Era molt típic dels darrers dies que aquells que es disfressaven formessin grups amb guitarra i guitarró i feien ball allà on anaven, cosa que va provocar que molts joves aprenguessin a tocar la guitarra i a les tavernes n'hi havia sempre una, de guitarra, i els diumenges es sentia tocar aquest instrument.

El mateix Rullan va formar part d'un grup format per en Sebastià Buví que tocava el bombo, mossèn Rullan la guitarra, en Miquel Cullera el guitarró, altres diversos instruments de percussió i en Francesc Pandola era el director i tocava el violí. Aquest grup va fer alguna sortida en diumenge, però diu que varen durar poc.

A principi del s. XIX es va establir a Sóller D. Antoni Escalles, bon músic i fabricant de pianos, el qual va obrir una escola de música pagat pel municipi. Va formar una orquestra que cantava misses “a veus” a la parròquia, cosa que va generalitzar l'ús del violí i el clarinet.

Amb la institució de la milícia nacional es varen comprar instruments per a l'exèrcit: “*recort qu'eran un tiple, una trompa de casa, tres o quatre glarinets, un flautí, bombo, platillos, campanilles y altres instruments pero no tocavan mes que sa marcha de Riego, es Trágala y alguna marcha*”. Aquest músics assajaven els dies festius i, per mor d'això, es va perdre afició a la guitarra. El ball de guitarra es va quedar per a les festes populars i familiars i s'hi tocaven jotes, fandangos, boleros i balls més moderns: vals, xotis, rigodon...

11. El ball

Aquí mossèn Rullan es molt taxatiu i ens diu que al s. XIX ja només quedava el ball del So de pastera i que tots els altres havien anat desapareixent: balls d'església, ball de cames que es feia corrent pel carrer, ball de cossis (cossiers), ball de cavallets, etc. El ball del so de pastera apareix descrit de la següent manera:

“*Aquest consistia en que balladó y balladora donavan una passa en so peu dret per sa part de darrera y un altre deseguida en s'esquerra en sa mateixa direcció, tornavan avansá canviant un poch de posició y seguïan fent aquest moviment fins que acabava sa música.*

“*Quant acaban es ball sa música feya sa repicada y es dos ballados es posavan un devant s'altre y donavan salts molt petits fins a n'es punt de que moltes vegades solament alçavan es teló y aquest acte acaba igualment en sa música axo explica que ses dones mes veyes a n'es balls ballavan sa primera y porian allergá es ball tan com volian perque no cansava.*”

Amb la música de guitarres, el so de pastera s'anava veient com un so desagradable, i la introducció de la jota i el fandango, encara que eren molt parecuts al ball antic, varen fer que aquest ball desaparegués paulatinament. Només quedà el ball de xeremies que és el que més s'assemblava al ball del so de pastera. Mossèn Rullan fa també una crítica del nou ball perquè *“exigia ja mes despeje, mes soltura y en serto manera mes desvergonya”*. Això, diu, va provocar un rebuig del ball entre les famílies, i tot i que algunes joves aprenien el ball nou, comenta que n'eren poques. També critica el ball de màscares instaurat a ciutat al voltant de les societats de *“recreo”* que crearen un casino on es mostrava aquest ball i es disfressaven amb màscares. Els pobres van voler imitar-los, comenta el prevere, i llogaren la Llotja on organitzaven els balls de màscares anomenats *“de pesseta”* que era el preu de l'entrada. I acaba dient: *“D'aquí vengueren es balls de màscara que sa posaren a n'es pobles y qu'a n'el dia son un centre d'immoralitat”*.

12. Apèndix 1

Com a apèndix a aquests costums festius relatats, afegim un comentari costumista relatiu a la vida quotidiana del Sóller del XIX:

“Per què era deshonrós comprar pa?”

El fet és que al s. XVIII a Palma alguns forners varen introduir una màquina “de cendra” que permetia elaborar quatre tipus diferents de farina. Amb la farina més fina i amb la incorporació de la xocolata que ja es feia també a ciutat, elaboraven coques redones i ensaïmades que consumia la gent rica. Doncs amb aquesta farina també es va començar a fer pa més fi que el que s'acostumava per les persones grans que havien perdut la dentadura.

A finals del s. XVIII es va establir a Sóller un forner de Ciutat, Orell de llinatge. Es va usar molt a Sóller que aquest tipus de productes elaborats pels forners es venguessin a les tavernes i els tinguessin dins un armari a la vista de tothom. També es va establir a Sóller un xocolater que, com no sabien el seu nom, l'anomenaven “Es Xocolaté” (nom que va rebre la seva descendència). Doncs el forner Orell començà a fer coques rodones i, com no sabien el seu nom, li deien “es coqué” (nom que també va passar als seus). Aquests malnoms encara existeixen a Sóller avui en dia. Aquest “coqué” feia coques, ensaïmades i xucladors, una mena de tronelles fetes de pasta i que valien un dobler. I també va fer pa fi, com el de Palma, però per a ús exclusiu de les persones sense dentadura i *“aquestes encara el sen duen d'amagat”*.

Llavors, quan veien una família que comprava aquest pa, *“com es poble tot heu critica”*, diu Rullan, i si aquesta família no tenia ningú que necessitès d'aquest pa fluix, deien que aquella família era molt pobra i que menjaven aquell pa perquè no tenien doblers abastament per dur el sac de moldre al molí. Altres deien que era per llepolia. El resultat era que, fins i tot si tenien necessitat d'aquest pa i fins i tot si eren famílies riques, el compraven sempre d'amagat, l'embolicaven amb un mocador i l'amagaven tot el que podien. Això sí, quan les dones varen començar a treballar a la indústria tèxtil, varen desaparèixer aquests escrúpols.

13. Apèndix 2

La *Ciutat de Nàpols* segons una de les versions recollides per Rullan i Mir.

A la siutat de Nàpols

Hy ha una presó

La vida mia

Hy ha una presó

La vida amó

Te vintiquatre presos

Qui cantan la cançó

La vida etc.

Les dames en finestra

Escoltan la cançó

La vida etc.

Los presos s'entemeran

Ja no cantaren, no

La vida etc.

Perque no cantau presos?

Perque no cantau, no?

La vida etc.

Ja no cantam senyora

Estam en gran presó

La vida, etc.

Sensa menjá ni beure

No mes qu'un roegó

La vida, etc.

¡Oh pare, lo meu pare!

Jo vos deman un dó

La vida etc.

Me filla Margalida

¿Quin dó volou qu'us dó?

La vida etc.

Oh pare, lo meu pare

Les claus de la presó

La vida etc.

Me filla Margalida

Aixo no faré, no

La vida etc.

Y demá qui es disapte

Penjarem el majó

La vida etc.

Oh pare, lo meu pare

Aixó no heu fassau, no

La vida etc.

Y demunt la seva fossa

Hi plantarem un fló

La vida etc.

Oh pare, lo meu pare

Vos n'en teniu amó

La vida etc.

Perque si aixó fessau

M'enterrareu a jo

La vida etc.

No sies filla ingrata

Defensant el traidó

La vida etc.

Oh pare, lo meu pare!

Me té robat el có

La vida etc.

Ma filla Margalida

Cual es ton ayador

La vida, etc.

El de les robes blaves

Y de cabell russó

La vida etc.

La sentenci está feta

No hi ha remisió

La vida etc.

Oh pare, lo meu pare

Jo vos deman un dó

La vida etc.

Ma filla Margalida

Quin dó voleu que us dó

La vida etc.

Si resau pare nostro

Que sig per ell y jo

La vida etc.

La confecció i comercialització de figues seques a Sóller (1868-1936)

Antoni Quetglas Cifre¹

Resum

En aquest article pretén exposar la història d'un dels aspectes més desconeguts de la història econòmica local, com fou la confecció i comercialització de figues seques entre finals del segle XIX i els primers dècennis del XX. Aquesta producció domèstica va possibilitar diversificar l'exportació local alhora que va donar feina a diversos centenars de persones.

1. Introducció

Arran de la crisi dels tarongers, els comerciants i productors sollerics cercaren altres productes per diversificar la seva producció i així no dependre tant dels cítrics. Un d'aquests productes foren les figues, les quals s'assecaven i s'exportaven llavors a l'estranger. Aquesta confecció de figues seques arribà a ser relativament important a Sóller entre finals del segle XIX i principis del XX, ja que donava feina –segons fonts orals– a unes 300 persones durant la temporada d'elaboració del producte (d'octubre a desembre). Malgrat la seva relativa importància dins l'economia local, pràcticament no hi ha dades documentals sobre aquesta activitat. Aquest és per tant aquest l'objectiu de la comunicació, l'estudi d'aquesta “indústria”: el seu origen, la producció, els agents implicats i el seu comerç.

El problema que tenim però, és la falta de documentació i de dades per quantificar i verificar aquesta producció. Com es tractava d'una tasca temporal, els seus promotors no estaven obligats a inscriure-la en les Matrícules Industrials –principal font documental sobre la història industrial i comercial–, així com tampoc pagaven cap tipus d'imposts. Tampoc no es conserva gaire documentació relativa als embarcaments fets des del Port, principal via de sortida d'aquest producte. Sortosament, l'any 1989, les mestres Antònia Marquès i Catalina Bernat en el marc del Curs de Reciclatge de Català per a Mestres, coordinat per Plàcid Pérez, realitzaren un treball d'entrevistes a algunes de les antigues treballadores de cases on s'elaboraven figues seques. Aquest treball de fonts oral, constitueix la principal i més valuosa font per estudiar aquest tema. També, recentment s'han localitzat diversos fons documentals d'antics comerciants, els quals noli-ajaren vaixells que transportaven figues seques. Amb tot això, i amb algunes dades extretes de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació hem intentat abastar tot aquest món i fer una aportació més a la història de Sóller.

¹ Doctor en Història i arxiver municipal de Sóller

2. El comerç i l'emigració a Sóller a finals del segle XIX i principis del XX

El comerç de la taronja cap a França i el llevant peninsular, fou un dels tres pilars de l'economia local i un dels factors claus del creixement sollerí durant tot el segle XIX i principis del XX. Aquest sector es va caracteritzar per l'especialització en el comerç i exportació dels cítrics; i va constituir la resposta als problemes de carestia i a la pressió demogràfica, enfront a uns recursos insuficients.¹

Malgrat el cultiu de la taronja està documentat des del segle XIV, la seva expansió no és donà fins el segle XVIII, gràcies a una sèrie de millores, tant legislatives com d'infraestructures, que reactivaren l'activitat comercial de la zona. El 1774, Carles III va atorgar privilegis al Port per poder comerciar i fer exportació dels cítrics i hortalisses que es produïen a la vall. Aquest fet va afavorir la possibilitat que el port de Sóller es convertís en un centre d'intercanvis i la conseqüent formació d'empreses comercials.² Posteriorment, el 1786, s'amplià la llicència per desembarcar-hi blat. Finalment el 1811, gràcies a les gestions del bisbe Bernat Nadal i Crespi s'aconseguí la total habilitació del port per al comerç. Paral·lelament a les mesures legals que afavoriren el comerç, al llarg del segle es varen produir una sèrie de millores en les infraestructures portuàries i de comunicacions que varen adaptar el port per acollir un major tràfic comercial. A més es va elaborar un reglament comú per a l'embarcament de la taronja.³

També s'ha de tenir en compte que quan el 1830 França va conquerir Algèria, es va posar fi definitivament a la pirateria al Mediterrani i a la inseguretat del comerç marítim.

Al mateix temps, els propietaris de terres varen crear circuits de comercialització dels cítrics,⁴ tant a l'est peninsular com al nord d'Àfrica i al migdia francès. Varen néixer així, els primers negocis de "fruits a l'engròs", primer com a empreses de temporada i més tard com a comerços permanents. Aquests negocis estaven organitzats al voltant d'una xarxa familiar que girava entorn a les relacions de parentiu entre productors, comerciants i venedors. Això abaratia els costos i produïa més beneficis. A la vegada, els exportadors proveïen als petits comerciants establerts a França.

Aquestes companyies navilieres, les seus de les quals radicaven a la Vall, aprofitaven la temporada baixa de la taronja per subscriure contractes de noliejament que els permetien transportar qualsevol tipus de mercaderia, sobretot matèries primeres, entre els ports de la Mediterrània occidental i també amb el nord d'Àfrica, gràcies a la perícia i experiència dels patrons en l'art de navegar.⁵

La malaltia dels tarongers de 1864⁶ i la crisi tèxtil local⁷ va provocar una caiguda del comerç local i arrossegà, al seu torn, les companyies navilieres. Moltes d'aquestes es varen dissoldre o bé cercaren nous clients i noves mercaderies que els permetien mantenir l'activitat comercial. Alhora, es va augmentar el corrent migratori local, iniciant-se el desviament del flux cap a França. Si bé, com hem dit, des del segle XVIII s'exportava taronja a França, fins a mitjans del XIX, els sollerics no s'hi començaren a establir de manera permanent. Així, l'emigració va esdevenir una sortida a la crisi local, a l'excés demogràfic i alhora, la creació de tota una xarxa de petites i grans empreses, que serviren per fer renéixer el comerç local. Podem afirmar que cap a finals del nou-cents aquest flux migratori s'havia convertit en estructural i tenia

1 CUBANO IGUINA, A: *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico: la emigración de Sóller (1830-1930)*, Colombres (Asturias), Fundación Archivos Indios, 1993, pàg. 23.

2 CASTANYER SASTRE, J: "L'activitat mercantil al Port de Sóller (1835-1862). Tendències conjunturals", *Revista de l'Institut d'Estudis Balearics* 25, Palma, IEB, 1984.

3 RULLAN I MIR, J: *Historia de Sóller*, tom I, Palma, Imprenta Guasp, 1876.

4 Aquest comerç de cítrics durava des de gener fins al setembre, que eren els mesos de la producció de taronges i llimones. Els conreadors locals diversificaren la producció des de fruits primerencs als tardans per així allargar el període de venda.

5 PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Sóller: Evolució econòmica i social entre 1840 i 1936", dins *IX Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller i Fornalutx, 2015, pàg. 216

6 RULLAN I MIR, José: *Cultivo del naranjo en las Baleares*, Sóller, Imprenta La Sinceridad, 1896.

7 QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Plàcid: *La producció de teixits a Sóller. De la manufactura a la indústria mecànica (s. XIV-XX)*, Sóller, +Cultura, 2014.

unes característiques molt determinades. Al país gal els sollerics s'especialitzaren en dedicar-se al comerç (al detall i l'engròs) i l'hoteleria, havent-hi un flux constant de mà d'obra.⁸

Referent al funcionament del comerç, com hem dit, foren fonamentals les xarxes familiars. Normalment hi havia una casa comercial “mare” que estava lligada a diverses botigues del seu entorn per llaços de parentiu, de capital o d'antigues relacions laborals. És a dir, el propietari d'una casa comercial o una botiga gran, radicada a la localitat més important d'una zona, tenia relacions comercials –com a soci o com a proveïdor– amb un grup de botigues més petites i que es localitzaven o a la mateixa ciutat o a les localitats dels voltants. Aquesta casa comercial a l'engròs s'encarregava d'abastir de productes a les botigues més petites i feia d'enllaç amb la producció que arribava des de Sóller o de les empreses solleriques radicades a l'estranger (exportadores de cafè i sucre de Puerto Rico, de taronges de València, de dàtils d'Algèria, etc.).

Embarcament de taronges i altres productes per enviar a França amb el Villa de Sóller. C. 1910. Arxiu de Joan Frontera

Per altra banda, el vell sistema de companyies comercials d'exportació, format per productors i naviliers, es va mantenir i va seguir funcionant donant sortida als productes locals.⁹

El comerç i l'emigració, per tant, anaren lligats durant tot aquest període i es pot dir que finalitzaren quasi al mateix temps, al decenni de 1930, quan per diversos motius es varen anar tallant i perdent els fluxos migratoris i d'exportació de productes locals.

3. La “indústria” de les figues seques

Segons l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, la figuera, després de l'olivera i l'ametller, era l'arbre que ocupava major superfície de cultiu a la Mallorca del decenni de 1870.¹⁰ També, segons aquest autor, el 1871, a la vall de Sóller no hi havia cap figuera.¹¹ Així i tot, a pesar de que Sóller no destacava com a productor de figues, el conreu d'aquest arbre és conegut a la Vall des del segle XVI.¹²

8 QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*; (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

9 Una iniciativa en aquest sentit fou la creació, el 1898, de la societat *Liga de Propietaris*, per poder ser més competitius per exportar els productes locals.

10 Ocupava un 6,5 % de la superfície conreada de tota l'illa.

11 LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, A.: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Palma, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, 2003, pàg. 179.

12 RULLAN I MIR, J.: *Historia de Sóller...*, I, pàg. 146.

Aquesta expansió del cultiu de la figuera es devia a la gran quantitat de figues consumides, sobretot per les classes baixes i va comportar que aquest arbre fos el tercer en nombre de sembrats a l'illa. A més, el fruit era utilitzat tant per l'alimentació humana com animal. Les figues es menjaven fresques i assecades i, s'utilitzaven per fer ensegonades pels porcs.¹³ Cal dir, que la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, des de finals del segle XVIII, també promovia aquesta "indústria" i l'exportació de figues seques. Des d'aquesta entitat, es varen impulsar millores i innovacions per perfeccionar l'elaboració d'aquest producte.¹⁴

Diu també l'Arxiduc, que les figues seques de Mallorca eren molt apreciades a mitjans del segle XIX,¹⁵ i el seu consum intern era molt elevat. Malgrat això, segons aquest autor la seva exportació no era important. Dit autor dona com exemple, les dades de 1867, quan s'exportaren uns 120.582 Kg des de tots els ports de l'illa, quan la producció total fou de 7.804.245 Kg.¹⁶

Com hem dit, el 1864, Sóller va partir l'anomenada Malaltia dels Tarongers, que va afectar a la producció d'aquest arbre, provocant una important crisi comercial. Això va comportar, que els comerciants cercassin altres productes amb els quals traficar i poder compensar la balança comercial.¹⁷ Una de les noves activitat a les quals s'ocuparen els sollerics fou el transport i comercialització de figues seques.¹⁸ Així, malgrat que Sóller no era productor de figues, si que n'era consumidor i a més, des de 1870 va passar a ser un dels principals centres exportadors. Segons dades de 1871, el port de Sóller era el port de la Part Forana amb més volum d'exportacions de figues seques de l'illa.¹⁹ La principal destinació d'aquest producte eren els comerços sollerics radicats a França i els països limítrofs (Bèlgica, Alemanya i Suïssa) així com alguns d'Amèrica (principalment Puerto Rico).

Sembla també que la demanada era tan gran, a finals del segle XIX, que la producció illenca no bastava i es va haver d'importar aquesta fruita d'Eivissa i de la Península.²⁰

Importacions de figues seques des del Port de Sóller

Any	Kg
1868	73.600
1869	112.100
1927	200
1929	200
1930	200
1931	600

.....
Taula confeccionada a partir de les dades de *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación* i l'obra de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria.
.....

Aquesta activitat va comportar la creació de centres especialitzats en la preparació de les figues per exportar, els quals donaven treball a més d'un centenar de persones.

Així, podem afirmar, que la confecció de figues seques va tenir una doble finalitat: diversificar els produc-

13 Les figues eren un dels principals aliments dels porcs i servien per fer-los engreixar. La venda de carn de porc i els seus derivats era una de les principals fonts d'ingressos de l'illa al segle XIX. L'expansió de la figuera va anar paral·lela a l'expansió del bestiar porcí i l'augment de la fabricació d'embotits d'aquest animal.

14 MUNAR I MUNAR, Felip: *De figues i de figueres*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2006, pàg. 61-65.

15 En contraposició a aquesta valoració subjectiva de l'Arxiduc, un altre viatger Louis Codet va afirmar a la seva obra *Imatges de Mallorca* que les figues no es podien comparar amb les del Rosselló, MORA I VIVES, Aina / DEYÀ MIRÓ, Jaume: "Viatgers de principis del segle XX a Sóller i Fornalutx: 1900-1920", a *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2012, pàg. 93.

16 LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, A.: *Les Balears descrites...*, pàg. 191-192.

17 Alguns dels productes que s'exportaren foren les pomes i els codonys.

18 RULLAN I MIR, J.: *Historia de Sóller...*, I, pàg. 205.

19 En bona part del decenni entre 1869 i 1879 els valors de les exportacions de figues seques varen superar als de les taronges. CUBANO IGUINA, A.: *Un puente entre Mallorca*, pàg. 33.

20 *Ibidem*.

tes exportables per no dependre tant de la taronja i poder allargar la temporada comercial pràcticament tot l'any.

Prova de la importància que va arribar a tenir, és que a la premsa local (setmanaris *Sóller*, *Heraldo de Sóller*, *El Pueblo* o *La Voz de Sóller*) cada temporada sortien notícies relatives a l'inici de la confecció o la seva exportació. Aquesta activitat, malgrat ser temporal, afectava directa o indirectament unes 300 famílies locals i movia de forma complementària la indústria de la fusta.

3.1 Els centres de producció

Referent a la preparació de figues, hem pogut constatar dos tipus de centres de producció: els que podríem denominar com “esporàdics” i els permanents. Els primers eren fruit d'una demanada puntual o del funcionament d'alguna empresa comercial; per exemple una companyia comercial concreta, s'encarregava de preparar figues per una, dues o més temporades, el temps que duràs dita companyia.

Per altra banda, hi havia una sèrie de cases que s'encarregaven de preparar anualment aquest producte. A Sóller, hem pogut localitzar tres d'aquestes cases permanents o que funcionaren en un període llarg i constant:

- **Can Fiol**

Segurament fou la més important i coneguda de totes, sobretot per estar lligada a la casa comercial i consignatària de vaixells del mateix nom, sota la direcció de Guillem Bernat Rullan.²¹ Aquesta empresa va ocupar tres espais diferents com a centres de producció: unes porxades davant Can Fiol al Castellet,²² la finca de Can Mayol i una casa al carrer de la Creu, núm. 5.²³

Segons Joan Marquès *-Pinoi-*, als anys vuitanta del segle XIX, bona part de la producció de figues de Can Fiol es feia davant mateix de la casa pairal del Castellet, entre Can Mariana i el pont del carrer Nou. Sembla que fins devers 1891, davant Can Fiol, a la vorera del

Casa de Can Fiol abans de ser derruïda. 1962. Setmanari *Sóller*.

21 Guillem Bernat Rullan de can Fiol (1856-1937), va estudiar comerç a Tolosa i després va entrar a formar part de la casa comercial de comissions i exportacions que el seu pare havia fundat (el qual també era propietari de la fonda *La Unió* al carrer del Príncep). A la mort del seu progenitor es va fer càrrec de l'empresa. La casa Bernat s'encarregava sobretot de l'exportació de productes, les comissions i la consignació de vaixells (entre ells els vapors *León de Oro*, *Villa de Sóller* i *Maria Mercedes*). Guillem Bernat a més fou comptable i director de la sucursal del banc *Cambio Mallorquín*. També fou membre directiu de les empreses navílieres *Compañía de Navegación de Soller*, *Marítima Sollerense* i *Compañía de Navegación Sollerense* i del Banc de Sóller. Fou membre també de la Societat Defensora Sollerense i regidor de l'Ajuntament de Sóller entre 1901 i 1902. *Sóller* 04-09-1937.

22 Nom popular de l'actual plaça d'Espanya.

23 Aquesta casa, situada devora la part de darrera de la fàbrica de Cas Pastor, estava llogada i era propietat d'Antoni Marquès Oliver de Can Baltasar. Era coneguda com Can Figueretes o Can Fiol. Veure MORELL GONZÁLEZ, Josep A.: *Sóller carrer a carrer. Carrer de sa Creu*, a *Sóller* 28-10-2006.

torrent, hi havia un edifici destinat a estable, cotxeria i foganya on es feia la producció de figues que després s'exportava.²⁴ Les obres d'embelliment de la zona el 1890-1891 varen provocar l'enderrocament d'aquestes estructures i obligaren als propietaris a traslladar la producció a un altre lloc. Això va forçar a Guillem Bernat a llogar, l'any 1892, la finca de Can Mayol per confeccionar l'encaixonament de taronges i llimones i per la preparació de les figues seques que després exportava, principalment a França.²⁵

Cap el tombant de segle la producció es traslladà a la casa del carrer de la Creu. Segons Miquela Huguet Manresa «*el local era molt gran. Tenia bona il·luminació i ventilació. El trespol estava enrajolat, de rajola ordinària. Les habitacions eren àmplies i hi cabien tres tires de dones fent feina*».²⁶ En aquest local també s'encaixonaven taronges i llimones durant la resta de l'any.²⁷

A més d'aquest immoble, s'utilitzaven les entrades de les cases veïnes (Can Garbulla, Can Mafresca...) per deixar-hi els caixons ja preparats abans de dur-los al Port.

Les oficines i el despatx es trobaven a la plaça del Castellet, a la casa també coneguda com Can Fiol. Tan important va arribar a ser com a centre productor de figues seques, que devers 1914 era famosa la glosa:²⁸

Tant si plou com si fa sol
prenim lo que Déu mos dóna
tot es salero de Sóller
fa figues a Can Fiol.

Casa de Can Fiol al carrer de la Creu, on s'hi confeccionaven les figues. 1985. Arxiu Municipal de Sóller

24 MARQUÈS ARBONA, J.: *Records de...*, pàg. 259.

25 Actualment convertida en l'estació del Ferrocarril de Sóller. Aquesta casa era propietat, a finals del segle XIX, del poeta Josep Lluís Pons i Gallarça i la seva construcció està datada el 1606. El posader de la casa era Sebastià Serra, qui hi habitava juntament amb la seva esposa i el seu fill. Mort el posader i el propietari, el 1894, la família va arrendar la propietat a diversos arrendadors. MARQUÈS ARBONA, Joan: *Records de temps enrera*, obra inèdita, 1936-1937, pàg. 345.

26 AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Miquela Huguet Manresa, 1989.

27 AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Maria Perelló Ques, 1989.

28 ARBONA, Miquel: *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977, pàg. 192.

Casa de Can Moreia al carrer de la Mar. 1985. Arxiu Municipal de Sóller

• Can Moreia

Aquesta empresa fou muntada per Antoni Arbona Bauzà²⁹ i fou continuada pel seu fill Damià Arbona Morey.³⁰ Estava localitzada a la casa coneguda com Can Morey al carrer de la Mar, núm. 44.³¹ La mateixa empresa també exportava taronges i llimones, per aquest motiu tenien llogades les dues cases veïnes de Can Mas.

Després de la mort del fundador, durant una sèrie d'anys es va mantenir la producció dirigida per la seva filla Francisca Arbona Trias (1901-†1990).

• Can Parrinyola

Es trobava al carrer de la Rectoria, on actualment hi ha l'edifici de Correus.³² Segons contà Catalina Vicenç Mayol, «*Can Parrinyola tenia un pati molt gran, amb un morer al centre, que donava al carrer de Cristòfol Pizà. Al carreró hi havia un portal gran i una porxada on hi havia la caldera i on hi dipositaven les figues. Del pati s'accedia a una sala gran, anomenada el magatzem, que tenia el trispol de fusta i on es feia la feina. A dalt d'aquesta sala hi havia els porxos on s'assecaven les figues.*»³³

L'empresa era propietat de Josep Pizà Castanyer –Parrinyola–³⁴ i, quan ell

Casa de Can Parrinyola abans de ser derruïda per construir l'actual oficina de correus. 1967. Setmanari *Sóller*.

29 Nascut el 1827, estava casat amb Francisca Morey Morell i figurava fiscalment com a "propietari". El matrimoni va tenir 6 fills: Lluís, Damià, Joan, Antònia Maria, Antoni i Francisca.

30 Nascut a Sóller el 1867 va emigrar a França devers el 1882 i s'establí a Marsella. Posteriorment va obrir negocis a Clermond-Ferrand. Estava casat amb Esperança Trias Casasnovas, amb qui va tenir dues filles: Francisca i Maria. Morí l'any 1929. *Sóller* 07-12-1929.

31 AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Francisca Arbona Trias, 1989.

32 Aquest edifici acollia les oficines postals des de 1935. L'any 1965 fou adquirit per la caixa postal per un preu de 950.000 ptes. El nou propietari va enderrocar l'antic edifici i n'aixecà un de nova planta. Les obres foren executades pel constructor Pere Marcé Canals.

33 AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Catalina Vicenç Mayol, 1989.

34 Nascut el 1850, era comerciant exportador de fruits de

morí, després passà als seus fills, que mantingueren l'empresa a nom de *Hijos de José Pizá*. L'empresa va tancar devers l'any 1925-1930.

Per diverses fonts orals, sabem que també s'elaboraren figues seques per exportar a Can Cabot,³⁵ al carrer de les Ànimes i a l'Horta, però no hem pogut determinar si es tractava de centres de producció ocasional o que varen tenir una continuïtat prolongada.

3.2 L'elaboració i confecció del producte

La temporada d'elaboració i confecció de les figues seques era limitada, es feia entre els mesos d'agost i desembre. Coincidia amb els mesos els quals no hi havia exportació de cítrics, complementant la manca de moviment comercial durant els mesos de tardor i hivern.

Normalment les figues, ja assecades, es compraven al Pla i Llevant de Mallorca, ja que la producció local era escassa.³⁶ Els principals llocs on es produïen eren Binissalem, Pollença, Selva, Caimari, Santa Eugènia, Sencelles, Sant Joan i Sineu. Els empresaris tenien persones als diferents pobles productors de figues que s'encarregaven d'adquirir el producte a canvi d'un tant per cent.³⁷ Normalment tenien aparellada la compra abans de la collita i en el preu es solia incloure el transport en carro. Un dels principals problemes era la irregularitat anual de la producció, sotmesa, com tot article agrícola, a les inclemències del temps; això provocava que no tots els anys la producció fos la mateixa.³⁸

Quan les figues provenien del centre de l'illa es duïen en carros però si s'adquirien en poblacions properes a la costa podien venir en vaixell.

Les principals classes de figues que es compraven eren: Bordissot Blanca, Carabasseta, Alacantina, Paretjal, De Frare i De Sant Joan. Les dues primeres eren considerades com les millors per assecar.

El procés de producció era senzill i es seguien una sèrie de passes per preparar el producte:

El primer que es feia quan arribaven les figues era deixar-les a un lloc determinat –normalment l'entrada de les cases– per desferrar-les, triar-les i classificar-les segons la raça. Aquestes venien senceres o en acops.³⁹

1. En segon lloc es posaven les figues dins paneres amb el fons reixat.
2. El tercer pas era bullir les figues dins les calderes.⁴⁰ Això es feia per reblanir-les i matar tota casta de corc que hi pogués haver.⁴¹ Les anaven girant de tant en tant perquè no s'aferrassin.
3. Quan estaven bullides es deixaven degotar perquè amollassin l'aigua.
4. El cinquè pas era estendre les figues damunt uns canyissos perquè s'asseccassin. Normalment

professió. Estava casat amb Catalina Vicens Rullan, amb qui va tenir 4 fills: Rosa, Pere Antoni, Josep i Catalina. Fou membre de les societats *Centro Maurista* i *Defensora Sollerense*. Morí l'any 1924. *Sóller* 20-09-1924.

³⁵ Es trobava a prop del cementeri municipal, a la finca de Can Gabriel.

³⁶ Cap el 15 d'agost es començava a fer el sequer. Es collien els fruits dels figuerals i s'estenien damunt canyissos. Aquests estaven de dia al sol i el vespre s'amagaven. Aquest procés solia durar entre 8 i 9 dies, fins que les figues eren ben seques. RAMIS, Andreu / GINARD, Antoni: "Per Sant Pere revolten la figuera: les figues a Mallorca", a VALERO I MARTÍ, Gaspar (coord.): *Elements de la societat pre-turística mallorquina*, Palma, Govern Balear / Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1989, pàg. 186.

³⁷ Per exemple a Can Moreia tenien a Antoni Rotger de Selva, qui s'encarregava de fer aquesta feina. AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Francisca Arbona Trias, 1989.

³⁸ «Hemos visto llegar algunas carretadas de higos pasos, pero á pesar de esto es probable que la confección no se haga en tan gran escala como se hizo en el año anterior; las lluvias han echado á perder la cosecha, pues no se han podido secar los higos que se hubieran secado á haberse prolongado un poco más la temporada de calor» *Sóller* 01-10-1887

³⁹ Miquel Arbona de can Caixal explicava la diferència entre aquests dos tipus «L'acop consistia en figues que, obertes, s'havien posat a assecar damunt canyissos; ja seques, s'ajuntaven de dues en dues –popa contra popa– per a la seva conservació i ulterior consum. Les que es posaven a assecar senceres, sense obrir, eren objecte d'una manipulació diferent» ARBONA, Miquel: *Converses solleriques...*, pàg. 190.

⁴⁰ Era costum utilitzar les antigues calderes d'aram anomenades Ses Tines, que anteriorment s'havien utilitzat a les botigues de teixidor per tractar el fil per teixir teles. *Ibidem*, pàg. 191.

⁴¹ Una altra manera de fer aquest pas era "passar pel forn", és a dir ficar-les dins un forn a temperatura elevada. Les figues "forneres" eren considerades de classe inferior, ja que si bé s'aconseguia una bona esterilització, el fruit perdia sabor i qualitat. *Ibidem*, pàg. 191.

els canyissos es trobaven en un pis superior, això feia que els covos de figues es pujassin amb un ternal. Les deixaven assecar uns 4 o 5 dies.

5. Una vegada seques passaven a les aprimadores, que s'encarregaven d'aplanar les figues fins a deixar-les com un disc prim –deixant el capoll enmig per una cara i l'ull de la flor per l'altra-
6. Llavors, les figues, passaven a les encaixonadores –que estaven just enfront de les aprimadores-, que s'encarregaven d'anar-les col·locant, de costat, dins caixons de fusta d'abet o de pi.⁴² L'interior dels caixons estava folrat amb paper. A dins també els hi posaven fulles de llorer o grans d'anís per aromatitzar-les. Es posaven les més maques a dalt per donar bona impressió; per aquest motiu no es deixava que les nines més joves fessin la cara de dalt de la caixa, ja que això es deixava per les més “veteranes”.⁴³
7. Després tapaven els caixons, normalment eren els fusters que ho feien, i els marcaven amb el logotip de la casa comercial.
8. La darrera passa era transportar els caixons al Port amb carro, des d'on s'exportaven, bàsicament a França.

El mobiliari i la maquinària per a la preparació del producte era molt simple. Els estris que s'utilitzaven eren:

- Bancs de fusta o cadires per seure i realitzar la seva tasca.⁴⁴
- Paneres amb cul reixat per poder escaldar les figues
- Calderes, normalment d'aram, per bullir les figues.
- Canyissos per assecar
- Paneres per posar les figues bullides i seques
- Caixons i tapadores de fusta per encaixonar les figues.⁴⁵
- Paper per embolicar les figues.⁴⁶
- Bàscula per pesar els caixons.

Centre de producció de figues seques de Sòller. C. 1900. Arxiu de Guillem Rullan –Guimó–.

⁴² Es feien caixons de 1, 5 i 10 Kg i es venien segons el pes.

⁴³ Nota aportada el 23-03-2015, per Lluïa Magraner Brunet segons va sentir contar a la seva mare, Lluïa Brunet, qui va fer feina a Can Fiol.

⁴⁴ A Can Fiol, les treballadores havien de dur la cadira de casa seva. AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Miquela Huguet Manresa, 1989.

⁴⁵ Els caixons que s'utilitzaven es solien comprar a les diferents fusteries de la localitat, principalment les de can Marcús, cas Lliberal o can Xesc Quart.

⁴⁶ El paper per embolicar es comprava a la Impremta Marcús.

3.3 Aspectes laborals i de funcionament

L'horari de feina era de les 6 o les 7 del matí fins a les 12 del migdia i de les 14 fins a les 18 hores, allargant-se en moments puntuals fins les 20 o les 21 hores del vespre. Hi havia mitja hora per berenar els matins. Abans de començar es passava llista per saber el personal que havia acudit a la feina.

Durant la temporada feien feina tota la setmana, excepte els diumenges i festes de guardar.

Cada treballador portava la roba de casa seva, no hi havia cap indumentària establerta. El que solien dur les treballadores eren bates o davantals de casa seva per no embrutar-se.

Era una feina de temporada, malgrat això el personal solia ser fix. Cada any es solien contractar les mateixes persones, que eren avisades oralment.⁴⁷

Els caps eren els propietaris de la casa o de l'empresa, que també es solien encarregar de la comptabilitat –podia ser que delegassin el control i l'ordre a un encarregat-. Es contractaven entre 30 i 50 persones, la majoria dones,⁴⁸ les quals triaven les figues, aprimaven i encaixonaven.⁴⁹ Els homes eren els responsables del transport de les figues, de la caldera i d'escaldar-les.

Pel que fa a les dones hi havia diversos tipus de categories, segons la tasca que realitzaven –malgrat normalment feien diverses feines alhora-:

- Majorales: encarregades de controlar la producció, agafar els caixons fets i donar els bitlles justificatius de la feina.
- Desferradores: encarregades de desferrar les figues quan arribaven a la casa per escaldar-les.
- Aprimadores: encarregades d'aplanar les figues.
- Encaixonadores: encarregades de posar-les dins els caixons.

.....
Treballadores de Can Fiol
a l'edifici de l'actual estació
del Ferrocarril. C. 1900.
Arxiu de Francesc Pastor
-Mariàina-
.....

Els obrers podien cobrar un sou fix o a escarada, és a dir, segons la seva producció.⁵⁰ Els homes cobraven més que les dones.⁵¹

47 AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Maria Perelló Ques, 1989.

48 Segons Miquel Oliver s'ocupava a moltes dones "matures i tendres", tot "es salero de Sóller". ARBONA, Miquel: *Converses solleriques ...*, pàg. 192.

49 Cada encaixonadora tenia una aprimadora.

50 Quan les dones acabaven una caixa avisaven a les majorales, les quals els donaven un bitllet per caixa, que després servia per justificar la caixa feta. El jornal d'una encaixonadora era de 9 caixons, cobrant un velló per caixó. AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Miquela Huguet Manresa, 1989.

51 AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Francisca Arbona Trias, 1989.

Durant el moment de treball les treballadores xerraven, cantaven o passaven el rosari.⁵²

4. La comercialització del producte

Com hem dit, la principal finalitat de la confecció d'aquest producte era l'exportació, ja que donava bons beneficis; segons Mn. Josep Rullan i Mir, a finals de la dècada de 1860 la confecció de figues donava un benefici d'uns 100.000 duros.⁵³ El principal mercat era França i els països limítrofs, així com també alguns països d'Amèrica. La destinació eren els magatzems i botigues dels sollerics establerts a l'estranger. L'inici de l'exportació començava després de Tots Sants i es mantenia fins que s'acabava la producció. El transport es feia exclusivament per mar, a través dels vaixells (de vela o vapor).

Les cases productores solien tenir la venta feta abans de la producció. Era comú que fossin proveïdores de diversos magatzems a França, normalment lligats a la mateixa família i aquests les distribuïen a les botigues de *fruits et primeurs*, també de sollerics.

Per exemple els de Can Moreia tenien magatzems a Clermond-Ferrand i els de Can Fiol eren consignataris del vaixells de vapor León de Oro i Villa de Sóller i tenien magatzems a Seta. Així i tot, els altres productors s'havien de relacionar amb l'empresa de Can Fiol, ja que eren allora els consignataris dels vaixells de vapor i de diverses barques de vela.

Malgrat es venia tota la producció, sembla que hi havia una forta competència entre les cases exportadores. Això solia provocar un encariment del preu de compra i un abaratiment de la venta, el que donava com a resultat menors beneficis dels que es podrien obtenir. La premsa local recollia aquests fet:

- *«La temporada que dedican los comerciantes de esta á la confección de cajones de higos toca á su fin; en algunas casas se ha terminado ya dicho trabajo. Deseamos que en la venta obtengan beneficiosos resultados, á pesar de que dudamos mucho de que así suceda, cuando vemos, con dolor, las pretensiones, rivalidades y competencias que los separan. Según noticias, en la compra de higos ya estuvieron discordes siendo causa tal discrepancia que subieran los precios hasta donde no hubieran llegado procediendo amistosamente, y creemos que otro tanto les espera en la venta, resultando siempre perjudicados en sus intereses; pues á nada conduce la manía de ver quien compra más caro y vende más barato. Si á esto se llama tener amor propio, podemos nosotros, previendo sus consecuencias, calificarlo de ridículo y lo probaremos tan luego tengamos espacio para ellos».*⁵⁴
- *«Esta semana han empezado en esta algunos comerciantes la confección de cajones de higos y, según parece, tienen ánimos de hacerlo con mayor escala que en años anteriores si se mantienen en los mercados de los pueblos del llano de la isla los precios actuales. Este trabajo, que durante algunas semanas ocupa en este pueblo infinidad de brazos, debería fomentarse, y sería suficiente para ello una buena inteligencia entre los que á dicho negocio se dedican, los cuales, tal como hoy hacen, tienen que sostener dos competencias á cada cual más ruinosas para comprar caro la una y la otra para vende barato después en sus establecimientos comerciales de la vecina República. ¡Cuan diferente sería si uno solo se encarga de las compras y, mediante la comisión consiguiente se encargara de la confección! Y lo peor es que todos están conformes y nos darán la razón al leer estas líneas, y ninguno se siente con valor para realizar en provecho propio tan conveniente mejora».*⁵⁵
- *«Algunas de las casas que en esta ciudad se dedican a la confección de cajones de higos, para su exportación al mercado francés, empezarán sus operaciones en la próxima semana. Según noticias, el número de cajones que se confeccionarán será de mucha importancia, debido a la abun-*

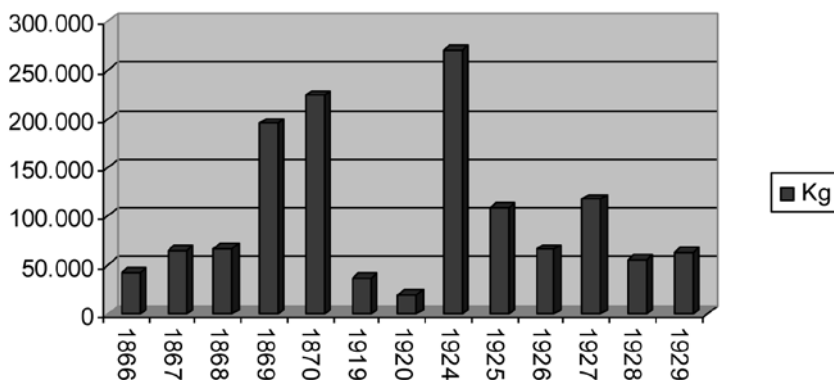
⁵² AMS. Arxiu Sonor. Entrevista a Miquela Huguet Manresa, 1989.

⁵³ RULLAN I MIR, J.: *Historia de Sóller...*, pàg. 205

⁵⁴ *Sóller* 23-10-1886

⁵⁵ *Sóller* 05-10-1889

Exportacions de figues seques des del Port de Sóller

Sabem que durant el període 1866-1936 hi ha dos moments en els quals l'activitat comercial del port va disminuir molt o pràcticament fou inexistent. El primer fou durant la I Guerra Mundial (1914-1919), quan es va aturar el principal mercat dels productes sollerics degut a la inestabilitat dels mars i la pròpia guerra. El segon període fou entre 1929 i 1936, ja que a banda de les conseqüències del crac de la borsa, durant els anys trenta es realitzaren les obres d'ampliació dels molls comercials, el que va obligar a aturar pràcticament tota l'exportació marítima. A partir del juliol de 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola la producció i comerç es va interrompre totalment. Així es pot dir que la "indústria" de les figues seques acabà en aquesta època.

5. Un exemple de confecció i exportació de figues seques: la companyia *Rullan y Alcover*

Com hem exposat en un capítol anterior, era freqüent la formació de companyies dedicades a l'exportació de productes locals. Malauradament no es conserven gaires documents que puguin testimoniar aquesta activitat. Recentment s'ha localitzat el fons d'una d'aquestes companyies comercials. Es tracta del fons documental del comerciant Jaume Rullan, el qual a més de ser patró de barca va formar part de diverses d'aquestes companyies. Aquest fons ha estat recuperat gràcies als seus descendents Jaume i Pere Darder i l'investigador Michel Waller. Així doncs, podem posar l'exemple de la companyia *Rullan y Alcover*, formada pels patrons i comerciants Jaume Rullan i Bartomeu Alcover. Aquests dos comerciants s'associaren devers el 1895 i funcionaren fins devers 1897, després d'aquesta data sembla que passà a ser la companyia *Jaime Rullan*. Noliejaren anualment el llaüt *Ebro*, amb el qual principalment es dedicaren al transport de taronges i figues seques. Del llibre de comptabilitat d'aquesta companyia es pot veure l'origen de les figues que comprava la companyia, el seu cost, com les produïen i la seva distribució.

Pel que es desprèn de les despeses, compraven principalment les figues a Pollença i Selva –malgrat també n'adquiriren a Binissalem, Andratx i altres localitats no especificades– i bàsicament eren figues *Alacantines*.⁵⁸ A aquestes poblacions s'hi desplaçaven un dels dos socis (normalment Alcover a Pollença i Rullan a Selva) on adquirien el producte i s'encarregaven del seu transport a Sóller.⁵⁹ Des de Pollença el transport es feia per mar i des de Selva amb carro per carretera. També utilitzaren els serveis de corresponsals com

⁵⁸ Les trobam escrites com "Cantines", que era la seva denominació popular a Sóller.

⁵⁹ Es contractava al carreter Pere Canals

Antoni Rotger de Selva o Guillem Vidal de Binissalem.

Aquesta companyia llogava cada temporada una casa a Joan Vicens Colom –*Calobra*– i es feia càrrec de totes les despeses de la producció. Per exemple, el 1896 les despeses de la campanya foren:⁶⁰

Despeses compra de figues de la campanya de 1896	
Activitat	Despeses amb pessetes
Compra de 38 quintars i 3 arroves d'alacantines de Pollença	416
Compra de 5 quintars i 2 arroves d'alacantines de Selva	52,25
Compra de 228 quintars de blanques en diferents punts	3.537,80
Sou de les dones per encaixonar	202,65
Dur caixons al Port amb carro	28,50
Viatges de Rullan als pobles	25
Lloguer de la casa	100
Dones per les figues alacantines	27,50
Per 1.011 caixons grans	353,85
Per 200 caixons mitjans	52,50
Per 399 caixons de quilo	54,85
Paper 1.000 caixons grans	45
Paper 200 caixons mitjans	7
Paper 400 caixons de quilo	10
Interessos al 6 %	300
Llenya per escaldar	20
Nolis de duana i altres	1.200
TOTAL DESPESES	6.433

Una vegada transportades amb vaixell a França les dipositaven a un magatzem de La Nouvelle i d'allí en ferrocarril les distribuïen a diverses botigues de la ciutat de Castres –on l'empresa hi tenia un magatzem–. També s'enviava part de la producció en vaixell a Agde, Marsella i Seta.

Cap a finals del XIX utilitzaren altres embarcacions pel transport de les figues, com els llaüts *Esperanza*, *Carmen* o *Ventura* i els vapors *León de Oro* i *Isleño*, els quals operaven tots des del port de Sóller.

A partir de 1900 participà amb ells per l'exportació de figues, Guillem Bernat –*Fiol*–.

6. Conclusions

Finalment podem arribar a les següents conclusions:

- La confecció de figues seques fou una part destacada de la producció agroalimentària local, entre 1868 i 1936, que va servir per pal·liar els efectes negatius de la malaltia dels tarongers i la posterior reducció de les exportacions de cítrics.
- Va servir també per allargar la temporada comercial dels productes locals.
- A Sóller es realitzava una part del procés de confecció de figues seques; és a dir s'adquirien ja seques als llocs productors i aquí s'enllestien, aromatitzaven i preparaven per exportar, d'on en podien treure més benefici.
- Està totalment lligada als moviments migratoris, especialment cap a França. I s'incorporà als fluxos comercials internacionals d'abastament de mercaderies a les botigues de sollerics establerts arreu d'Europa.
- Va arribar a donar feina a uns quants centenars de persones.
- La seva elaboració va formar part del panorama productiu solleric, donant feina a altres sectors com la fusta o els carros.

⁶⁰ AMS. Fons Jaume Rullan. Llibre de comptes del llaüt *Ebro* 1890-1902

7. Bibliografia

- ARBONA, Miquel: *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977.
- CASTANYER SASTRE, Joan: “L’activitat mercantil al Port de Sóller (1835-1862). Tendències conjunturals”, *Revista de l’Institut d’Estudis Baleàrics* 25, Palma, IEB, 1984.
- CUBANO IGUINA, Astrid: *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico: la emigración de Sóller (1830-1930)*, Colombres (Asturias), Fundación Archivos Indianos, 1993
- LLUÍS SALVADOR D’ÀUSTRIA, Arxiduc: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Palma, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, 2003.
- MANERA, Carles: *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*, Palma, Lleonard Muntaner, 2001.
- MARQUÈS ARBONA, Joan: *Records de temps enrera*, obra inèdita, 1936-1937.
- MORA I VIVES, Aina / DEYÀ MIRÓ, Jaume: “Viatgers de principis del segle XX a Sóller i Fornalutx: 1900-1920”, a *VI Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2012.
- MUNARI MUNAR, Felip: *De figues i de figueres*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2006.
- PÉREZ PASTOR, Plàcid: “Sóller: Evolució econòmica i social entre 1840 i 1936”. dins *IX Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller i Fornalutx, 2015.
- PONS I BOSCANÀ, Monsterrat: *Les figueres a les Illes Balears. Camp d’experimentació de Son Mut Nou (Llucmajor)*, Llucmajor, autoedició de l’autor, 2009.
- QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l’època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.
- QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Plàcid: *La producció de teixits a Sóller. De la manufactura a la indústria mecànica (s. XIV-XX)*, Sóller, +Cultura, 2014.
- RAMIS PUIG-GROS, Andreu: *El folklore i l’etnografia a les Balears (segles XIX i XX)*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2002.
- RAMIS, Andreu / GINARD, Antoni: “Per Sant Pere revolten la figuera: les figues a Mallorca”, a VALERO I MARTÍ, Gaspar (coord.): *Elements de la societat pre-turística mallorquina*, Palma, Govern Balear / Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1989.
- RULLAN I MIR, José: *Historia de Sóller*, tom I, Palma, Imprenta Guasp, 1876.
- RULLAN I MIR, José: *Cultivo del naranjo en las Baleares*, Sóller, Imprenta La Sinceridad, 1896.
- RULLAN I MIR, José: *Miscelánea histórica*, inèdit, 1906-1907, sense paginar.

8. Altres fonts

Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación 1913-1929

Arxiu Municipal de Sóller (AMS). Arxiu Sonor. Entrevistes a Francisca Arbona Trias, Antònia Puig Rullan, Miquela Huguet Manresa, Maria Perelló Ques, Margalida Colom Deyà, Rosa Enseñat Seguí i Catalina Vicenç Mayol, realitzades per Antònia Marquès i Catalina Bernat per l’assignatura Cultura II, de Curs de Reciclatge de mestres, 1989.

L'evolució urbanística i paisatgística de la zona del Castellet (1868-2015)

Antoni Quetglas Cifre¹

Resum

En aquest article pretenem explicar l'evolució urbanística i paisatgística d'una zona urbana de Sóller, la coneguda popularment com Es Castellet, l'actual plaça d'Espanya. Aquest espai ha sofert una profunda transformació en els darrers 147 anys que el va fer passar d'un espai marginal a uns dels centres de la vila.

1. Introducció

Durant els tres primers terços del segle XIX la xarxa urbana de Sóller no va sofrir grans canvis ni un creixement excessiu, a causa, en part, de la pèrdua demogràfica que es va donar a partir de la dècada de 1860. A pesar d'això, la construcció de la carretera del Coll i la introducció del carro com a mitjà de transport generalitzat, va comportar l'adaptació dels carrers a les amplades necessàries per al seu ús.¹ Posteriorment, el creixement econòmic derivat del retorn del capital emigrant i l'expansió del comerç i de la mecanització de les fàbriques, va provocar un augment demogràfic i del sol urbà.

En aquest article pretenem estudiar l'evolució d'un espai urbà, localitzat al centre de la població, conegut popularment com Es Castellet.² Aquest indret en poc menys de 75 anys va sofrir una profunda transformació, conseqüència de les causes abans esmentades. A més, és interessant poder analitzar com a través de l'estudi urbanístic podem entreveure els diferents elements que conformaren la història de l'Estat espanyol entre finals del segle XIX i principis del XX: el liberalisme, el caciquisme, la pressió urbanística, l'ideari burgès, la revolució dels transports o el franquisme.

Respecte a aquest tema, havia estat tractat puntualment per diversos historiadors i investigadors locals (Mn. Josep Rullan i Mir, Joan Marquès Arbona, Andreu Arbona Oliver, Francesc Pérez Ferrer i Plàcid Pérez Pastor) si bé no s'havia redactat un estudi que explicàs l'evolució en el seu conjunt. Alhora, hem intentat a partir de les memòries de Joan Marquès de Can Pinol i gràcies a la bona tasca del topògraf Josep Sunyer Ribas plasmar damunt un plànol com era el Castellet abans i després de les successives reformes que s'han anat fent en aquest indret.

¹ Doctor en Història i arxiver municipal de Sóller

² L'estretor dels carrers obligava els conductors de carros, a fer múltiples maniobres i llargs desplaçaments per transportar les mercaderies d'un punt a l'altre de la població, a la vegada que exigia una inversió constant de doblers públics en la reparació i/o el reempedrament dels carrers i els ponts. Per aquest motiu l'Ajuntament va decidir projectar l'alineació de diversos carrers per eixamplar-los, l'eliminació dels empedrats dels carrers i el cobriment de les siques. PÉREZ PASTOR, Plàcid: "La introducció del carro de rodes a la vila mallorquina de Sóller: impacte i conseqüències (1847-1914)", a *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2009, pàg. 533.

² On actualment es troba la plaça d'Espanya. Respecte al seu topònim hi ha diverses versions, la més acceptada de les quals fa referència al monticle que hi havia davant Can Gordo. Alguns autors també han apuntat que està lligat a la torre de la finca de Can Mayol o l'existència anteriorment de qualche element desaparegut que recordava l'aspecte d'un petit castell.

2. La zona del Castellet a mitjans del segle XIX

Gràcies principalment a les memòries de Joan Marquès Arbona –*Pinoi*– podem descriure com era aquesta zona a mitjans del segle XIX.

Si ens remetem a les primeres dades que tenim d'aquest espai urbà, es té documentat que després de la conquesta va formar part del lot de terres que s'adjudicà al comte d'Empúries. Posteriorment, al segle XIV aquesta porció fou cedida – per ell o els seus successors - a la parròquia, la qual anà parcel·lant i venent, en anys posteriors, la part esquerra del camí que pujava a la finca de Can Mayol.³ Pel que fa a la part dreta de dit camí, el 25 de juliol de 1684, els jurats de la vila verificaren que els terrenys entre el camí i el torrent varen passar a ser possessió de la vila per transacció i escriptura davant el notari Berenguer de Vilarí el 3 de setembre de 1360.⁴

Segons Marquès, la zona solament estava urbanitzada a la banda dreta immediatament després del pont de Can Fiol i la part esquerra del camí que pujava a Can Mayol. Referent a les cases que donaven fatxada al camí de ciutat, immediatament després del pont nou, hi havia tres habitatges: el de Guillem Bernat –*Fiol*-, el del patró Jaume Oliver –*Pixelis*-⁵ i el del xocolater Pere Pastor –*Mariaina*-.⁶ I donant fatxada al camí, en la seva llargària des de la cantonada del carrer de Santa Bàrbara cap amunt, hi havia sis cases: la primera començant per baix era la de Can Gordo,⁷ la casa que li feia costat era la de Josep Rullan,⁸ l'altra era propietat de Joan Colom –*Peça*-,⁹ les dues següents eren dels germans Antoni¹⁰ i Joan Albertí –*Sivella*-,¹¹ i la darrera, la que feia cantonada amb el carrer de Castañer era propietat de Lluís Arbona –*Lleig*-.¹² Al final del camí hi havia la finca de Can Mayol,¹³ la més important de la zona i que era propietat de Josep Lluís Pons i Gallarça.¹⁴

El camí d'accés a Can Mayol es feia per un camí estret i amb ferm de terra, d'una amplària no superior als 2,40 metres i per on hi passava un carro amb dificultat. Al costat esquerra, pujant en direcció a Can Mayol

3 L'historiador local Francesc Pérez va transcriure un document del segle XVI que descrivia aquest espai: «(...) arriba a una penya que serveix de devallador del torrent, about se troban plantats cinch morers, y de aquí afronta ab lo trast de Pere Juan Serra, y altre trast de Anthoni Ferrer, teixidor de lli, y altra trast de Pere Morell Addon (...) entre la dita Iglesia y la dita plaza dita la Reval se troben edificades vuyt cases que es dix son en alou del Reverent Rector dita vila». PÉREZ I FERRER, Francesc: *Notes històriques de Sóller. Aportació a la Història de Sóller*, Palma, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares, 1974, pàg. 150-151.

4 Acta de dia 15 de novembre de 1890. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Signu: 39.

5 En el decenni 1920-1930 la casa fou unida a la de can Mariaina. Devers 1951 s'hi va instal·lar l'agència CYRASA, que s'encarregava d'organitzar viatges de turistes a Sóller, principalment del club belga *Les Hirondelles*. Posteriorment es muntà el negoci de reparació d'aparells de televisió i de ràdio de Francesc Pastor –*Mariaina*-.

6 La fàbrica de xocolata de can Mariaina (*Chocolates Pastor*) estava muntada als baixos de la casa. A la part superior hi havia la botiga. La fàbrica fou oberta el 1866 i es va tancar a principis de 1980.

7 A mitjans del segle XIX aquesta casa estava habitada pel notari Francisco Alcalde i Palou, on hi tenia també l'oficina. La família propietària de Can Gordo habitava al carrer de l'Hospici. Aquest edifici fou adquirit per la Caixa d'Estalvis i Pensions de Catalunya "La Caixa" als anys setanta per fer-hi la seva seu a la localitat.

8 Fou batle de Sóller entre 1875 i 1876. En aquesta casa l'any 1924, Julio Lozano Albadalejo va instal·lar una casa d'hostes. Posteriorment es va transformar en la *Pensión Comercio*, que es va mantenir fins el 1966 regentada per Gabriel Porcel Bosch. L'edifici fou adquirit als anys setanta per la Caixa d'Estalvis i Pensions de Catalunya "La Caixa" i forma part de la seva seu.

9 En aquesta casa s'hi va instal·lar una botiga de joguines. Actualment hi ha instal·lada una agència immobiliària

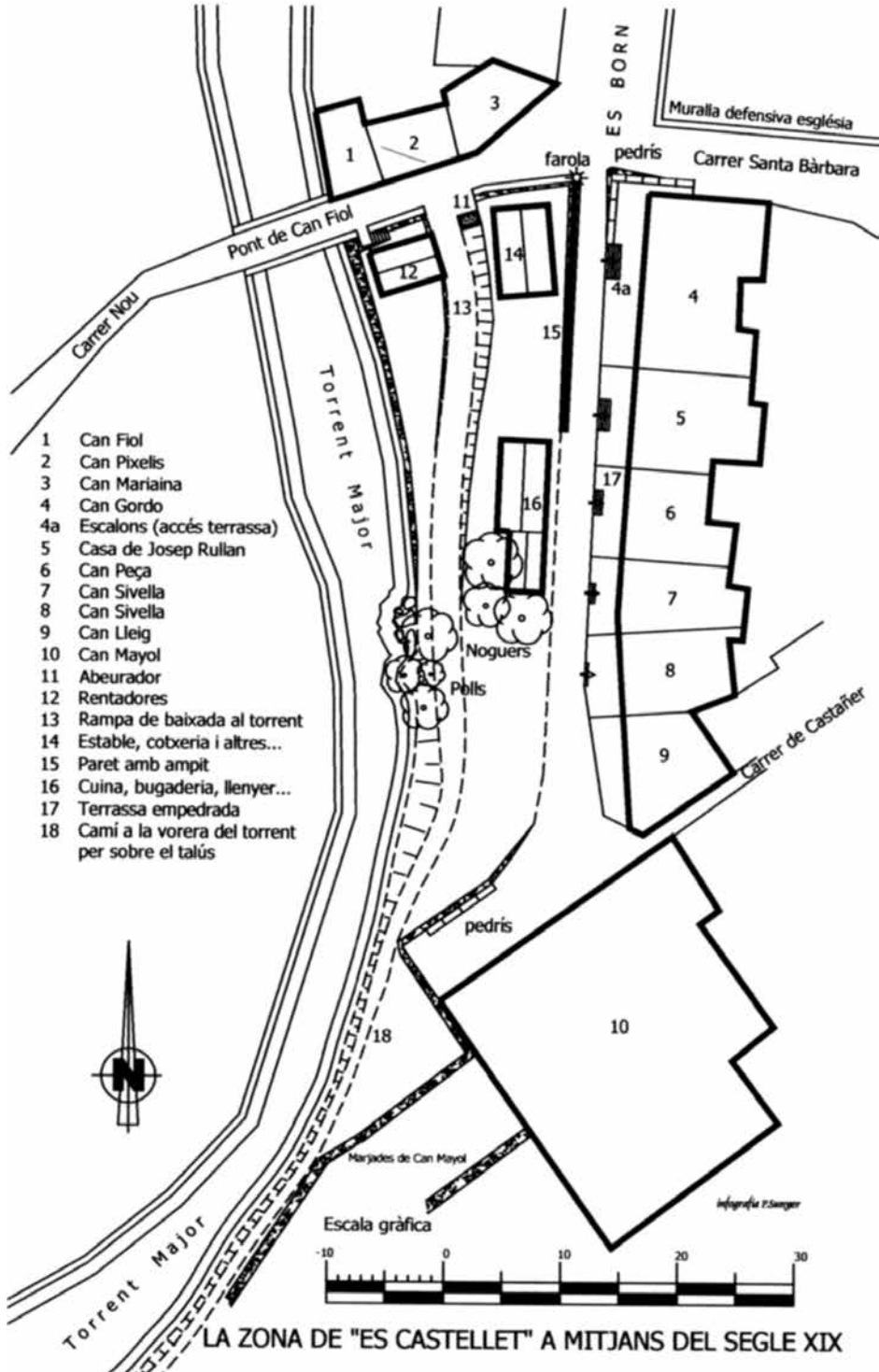
10 A la primera casa de can Sivella, posteriorment, a la planta baixa, s'hi va instal·lar una barberia (coneguda com la "barberia d'en Lluís"). Més tard hi va haver la joieria Vall d'Or. Actualment hi ha una gelateria.

11 A principis dels segle XIX les dues cases eren una de sola i hi havia hagut una botiga de teixidor, propietat del pare dels germans Sivella. Cap a l'any 1924, es va instal·lar a la casa de Joan Albertí (núm. 11) un estanc, administració de loteries i el primer assortidor de gasolina de la localitat, propietat de Ramon Rullan Frau, conegut com l'Estanc de Can Dulce. L'any 1954, ja tancat l'estanc, s'hi muntà l'oficina de la delegació local del Foment de Turisme. Actualment hi ha un negoci de forn i pastisseria.

12 Fou depositari dels fons municipals. En aquest immoble, el núm. 13, l'any 1921 s'hi va instal·lar una joieria propietat de Rafel Cortés Cortés. Posteriorment, el negoci es va canviar per una xocolateria (*La Cigüeña*, 1940-1965). Actualment als baixos hi ha instal·lat una cafeteria.

13 La finca de Can Mayol, anomenada també La Torre, era una de les més antigues de la zona. Almenys des del segle XVI era propietat de la família Mayol –aquesta família era propietària també de l'anomenat Camp d'en Mayol, vora el torrent de Fornalutx-. A mitjans del segle XIX la finca canvià de propietaris, passant el 1860 a Maria Pons Soler, de Palma i d'aquesta als esposos Maria Pons Santandreu i Josep Lluís Pons i Gallarça. A finals del segle XIX, el posader era l'amo en Sebastià Serra, qui habitava amb la seva esposa i el seu fill. PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Articles inèdits de mon pare: Es Castellet", a *Sóller* 28-08-1982, pàg. 7

14 Josep Lluís Pons i Gallarça (1823-1894) tot i haver nascut a Barcelona era de pares mallorquins. Llicenciat en Dret i en Literatura, es va destacar com a escriptor i jurista, participant en els primers Jocs Florals de Barcelona. Va retornar a Mallorca el 1861 ocupant la càtedra d'història i geografia a l'Institut Balear. A Sóller hi passava llargues temporades per escriure i descansar. Morí a Sóller el 1894.

LA ZONA DE "ES CASTELLET" A MITJANS DEL SEGLE XIX

Plànol de la zona del Castellet a mitjans del segle XIX. Elaboració: Antoni Quetglas i Josep Sunyer

i adossat a les cases hi havia una espècie de terrassa de pedra, d'una mida de poc més d'un metre i que servia d'eixida de dits immobles; al final de dit camí, entre el carrer de Castañer i Can Mayol hi havia una placeta. Joan Marquès descriu així aquest espai: «*seguint la línia de la fatxada lateral de Can Gordo, en el carrer de Santa Bàrbara, hi havia un pedrís, amb seient de grosses rajoles i respatlles de ferro, a mode de balconada. Aquest pedrís formava angle recte, a la seva terminació, i al costat de davant la fatxada principal de dita casa arribava fins a l'indret del portal major. L'edifici de can Gordo tenia ja llavors dos portals a aquest frontis, lo mateix que els té encara ara. L'alçada del indicat pedrís angular era al costat del carrer de Santa Bàrbara, d'uns 8 o 9 pams, o sia la a que obligava la horitzontabilitat d'una línia recta que partia a l'altra part – la de dalt – del pis del carrer de Castañer. Aquesta horitzontal, d'una amplada poc més de la acera actual, hi tenien sortida totes les cases d'aquesta banda del carrer, lo qual venia a ser una alegre terrassa de cada una, a la que s'hi pujava amb un, dos tres i més escalons perquè el carrer per on transitava el públic duia la mateixa pendent d'ara, que és la del Born, puix que era d'ell, com ho és, la continuació».¹⁵*

A l'altra banda del camí, a la dreta, aquest estava limitat per una paret-ampit que partia d'un fanal de columna amb basament de pedra situat davant Can Mariaina i arribava fins a la meitat de la longitud del carrer –agafant tota la façana de Can Gordo–; a continuació, hi havia unes casetes o porxadades accessòries de Can Peça - destinades a cuina suplementària, bugaderia, llenyer, galliner, etc. - amb diversos noguers al voltant; i entre aquests edificis i la fatxada de Can Mayol hi havia un pedrís de grosses lloses de pedra viva picada, amb respatlles també de pedra.¹⁶

Darrera la paret-ampit, les casetes accessòries i el pedrís de pedra picada, hi havia un fondal, al qual s'hi baixava per una rampa empedrada d'amplària suficient per poder passar un carro. Enfront d'aquesta hi havia en primer terme un gran abeurador per les bèsties.¹⁷ Darrera l'abeurador hi havia un espaiós edifici destinat a estable, cotxera i foganya a on el seu propietari, l'amo en Guillem Bernat –*Fiol*– hi escaldava les figures seques que llavors exportava. I, a l'altre costat, entre la rampa de baixada i el mur del torrent hi havia unes rentadores, de forma rectangular, construïdes amb lloses de pedra inclinades en tots els costats i cobertes per una teulada, i que estaven sostingudes a la part del terraplè per la sòlida paret d'aquest, i a la del torrent per dues columnes de marés unides per una biga de fusta, sobre la que es sostenia tota l'embigada. Devora les rentadores hi havia un petit bosquet de polls que ocupava tot l'espai comprès entre el terraplè i la ribera dreta de l'esmentat torrent, des d'on partia un caminet que vorejant el torrent anava als horts de Can Mayol.

Dins el llit del torrent hi havia dos grans gorgs, el “Gorg de Dalt” – entre les actuals rentadores i l'inici de la bòveda del torrent, enfront de l'estació – i el “Gorg de Baix” – uns 30 metres més abaix – i que eren utilitzats pels carritxers,¹⁸ els quals hi posaven els manats de càrritx en remull que després assecaven i venien al mercat del càrritx¹⁹ per fer d'aliment a les bèsties.²⁰

3. 1868: primera reforma del Castellet

La primera reforma que va tenir aquest espai va venir derivada dels fets posteriors al destronament de la reina Isabel II, el setembre de 1868. Després de la caiguda de la monarquia isabelina, es produïren a la localitat una sèrie de disturbis derivats del propi procés revolucionari i que tenien l'origen en el descontent de les classes populars envers els impostos, les quintes i el caciquisme. Els fets més destacats d'aquells

15 MARQUÈS ARBONA, Joan: *Records de temps enverra*, obra inèdita, 1936-1937, pàg. 171-172.

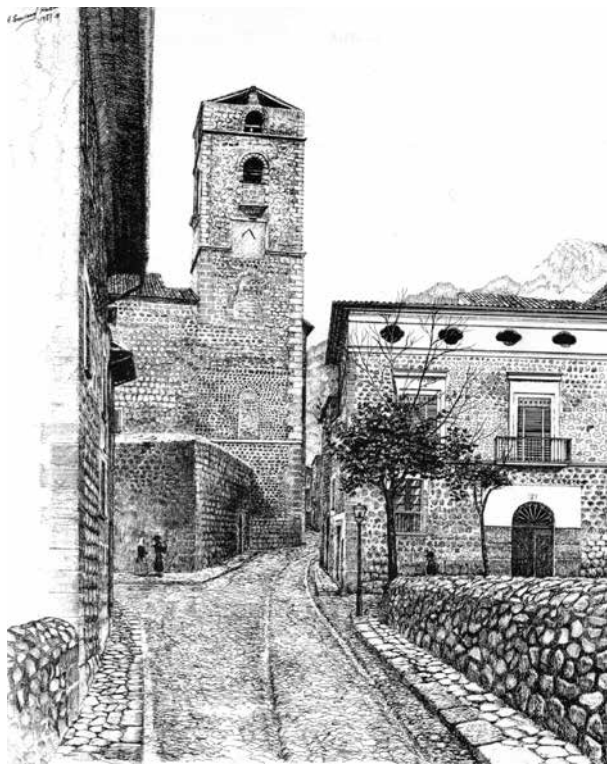
16 *Ibidem*, pàg. 177.

17 Aquest estava alimentat per una síquia que venia de la resclosa del molí de can Pentinat i que passava per sobre el torrent de Sa Coma, a la confluència amb el torrent Major i, per mitjà d'un aqüeducte, travessava els antics horts de Can Cirer i Can Mayol –actualment ocupats per la via fèrria i l'estació del Ferrocarril–.

18 El carritxer és la persona que puja a les serres a segar càrritx per al bestiar.

19 Aquest “mercat” es celebrava al carrer del Vent – actualment de Joan Baptista Enseñat -. També hi havia altres punts de venda com els hostals de can Peça al Born i el de Famo Lluc Morell a la plaça. Cap el 1886 el “mercat” es va traslladar a la plaça de l'Arraval i es va mantenir fins els inicis del decenni de 1890. MARQUÈS ARBONA: *Records de temps...*, pàg. 327-335.

20 ARBONA I OLIVER, Andreu: *Fent volar l'estel*, Sóller, Associació Cultural Veü de Sóller, 1996.

Dibuix en tècnica *plúmilla* del pintor Hubert Bronsard de la zona del Castelllet a finals del segle XIX. Propietat de Pere Suau Canals

primers dies revolucionaris, foren la cremada del retrat d'Isabel II i la mida dels soldats²¹ que es trobaven a l'Ajuntament i l'assalt a la casa del sastre Ferran Garau, un dels antics cobradors de consums de la localitat,²² i que es trobava a la mateixa plaça.²³

El tercer fet més destacat d'aquell mes revolucionari fou la reforma d'una part del Castelllet.²⁴ Ja, l'any 1862, hi havia hagut peticions al Consistori perquè es desmuntés el monticle que hi havia en aquest punt per així facilitar el pas de carruatges.²⁵ Aquesta petició però, no fou atesa pel Consistori, el qual al·legà que era innecessària. També feia anys que es demanava l'esbucament de la torre de l'església.²⁶ Aquestes mesures tenien una intencionalitat econòmica i higienista, derivat de les noves corrents liberals que s'introduïen a l'Estat i que propugnaven millorar les vies de comunicació per facilitar el pas de carruatges,²⁷ les alineacions de carrers, la creació de nous espais públics i la canalització de les aigües brutes.

Així, uns dies després d'haver-se propagat la notícia del destronament de la reina, el partidaris de la revo-

21 Objecte que servia per mesurar les mides dels joves que havien estat quintats i que havien de fer el servei militar.

22 Impost damunt certs comestibles i altres gèneres. La confecció del padró de contribuents d'aquest impost era competència de l'Ajuntament, que la delegava en una comissió i nomenava els cobradors. Tenia un caire polític i social ja que el repartiment en l'aplicació d'aquest impost generava rebuig perquè era considerada arbitrària i partidista. Afectava sobretot a les classes més baixes i amb menys poder adquisitiu, essent un impost molt impopular.

23 Aquesta sastreria era coneguda com Can Fernando i es trobava fent cantonada entre l'antic carrer del Pont (actualment desaparegut ja que aquest forma part de la plaça de la Constitució) i el carrer de Bauzá. Posteriorment s'hi va establir el forn de *La Laveña* -conegut popularment com Can Panxeta de plaça-, que encara continua. La botiga fou apedregada i saquejada i el propietari fou perseguit i amenaçat, havent de partir de la localitat.

24 PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Aquest carrer...", pàg. 7.

25 AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

26 Aquesta torre formava part de la murada del segle XVI que envoltava l'església parroquial i es trobava davant les Cases de la Vila, al carrer del Born. Era de planta quadrada i tenia planta baixa i dos pisos. El primer pis d'aquesta torre havia servit com a presó i els baixos foren utilitzats com a carnisseria i com seu de la societat recreativa *La Torre*, antecedent directe de *La Unió* (Sa Botigueta).

27 L'obertura de la nova carretera del Coll l'any 1847 va possibilitar la introducció a Sóller del carruatge, així com la proliferació del carro de rodes, que facilitaren el transport de persones i mercaderies i que tingueren com a conseqüència l'adaptació de l'espai urbà per aquest mitjàns de transports. PÉREZ PASTOR, *La introducció del carro...*, pàg. 525.

lució varen intentar enderrocar la torre de l'església però per la intervenció del rector Mn. Bernat Planas Nadal²⁸ va fer que les ires populars es desviassin cap a la terrassa del Castellet, que es trobava enfront de les cases del carrer.²⁹ Malgrat els autors contemporanis dels fets -Mn. Josep Rullan i Mir,³⁰ Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, Joan Marquès Arbona- simplificaren la intenció de fer aquestes obres a un desig de destrucció de les masses, aquesta acció estava més lligada als corrents ideològics liberals que havien promogut *La Gloriosa*, de millorar la higiene pública i els carrers i camins i de lluitar contra el caciquisme terratinent. Com hem dit, la petició d'eixamplament del camí que pujava a Can Mayol, ja s'havia fet anys abans, i sempre fou desestimada, sembla que per la intervenció del propietari de Can Gordo, Pere Lluç Ripoll Palou³¹ a qui no interessava que es realitzàs aquesta actuació.

Posteriorment, i continuant l'acció duta a terme pels revolucionaris, l'Ajuntament³² va decidir anivellar tota la zona, esbucar el marge i seguir la rasant del Born per formar un nou carrer.³³

Aquesta acció popular i la seva posterior acceptació municipal va provocar les queixes del propietari de Can Gordo, el qual s'hi oposa al·legant que aquests terrenys eren de la seva propietat.³⁴ Les influències d'aquest terratinent provocaren la intervenció del governador provincial, el qual va paralitzar les obres municipals fins que no es resolgués el litigi. Les autoritats locals defensaren la seva postura i varen recórrer la decisió del governador.³⁵ Després d'enviar l'arquitecte provincial i que el propietari de Can Gordo

28 Mossèn Bernat Planas Nadal, nat a Palma el 1810, era parent del bisbe Bernat Nadal i fou rector de Sóller entre 1857 i 1887.

29 Sembla que va costar desfer dita terrassa i que foren necessaris explosius per fer-ho. MARQUÈS ARBONA: *Records de temps...*, pàg. 173.

30 Mn Rullan descriu aquest fet de la següent manera: «(...) descargaron su manía de destruir sobre un terraplén llamado Es Castellet, ensanchando la calle que no notable ventaja del ornato público prolonga el Borne, fuese o no en detrimento de intereses particulares». RULLAN I MIR, José: *Historia de Sóller*, Tom I, Palma, Imprenta Guasp, 1876, pàg. 623.

31 Pere Lluç Ripoll Palou -Gordo- (1815-1891) era un dels principals terratinents de la localitat, essent propietari de diverses finques, de les quals destacaven s'Illeta de Can Gordo, Can Gordo de sa Figuera i Can Carabasseta a Sóller i Bàltx d'Avall a Fornalutx. Per la seva posició econòmica i social va ocupar diversos càrrecs destacats dins la milícia i l'administració municipal entre 1834 i 1868, essent síndic, regidor i bate.

32 Aquest consistori estava format per Josep Coll Terrassa (bate), Francesc Marquès Marquès (bate segon) i els regidors Salvador Coll Piña, Bartomeu Casanovas Magraner, Joan Joy Pizà, Josep Piña Cortés, Pere Joan Coll Estades, Josep Morell Estades, Pere Antoni Rullan Colom, Guillem Bernat Castañer, Antoni Morey Ferrer, Francesc Crespi Bauzá, Pere Joan Colom Rullan i Ramon Miró Arbona.

33 A l'Acta de Ple de dia 21 d'octubre de 1868 es determinà: «teniendo en consideración la conveniencia de que se derribe el Castellet y se siga la rasante del Borne hasta la casa de Dª Maria Pons, por las ventajas que ha de repercutir al ornato público; se acordó que la comisión de obras forme el correspondiente plano para llevar estas a efecto, siguiendo la alineación de las fachadas del Borne. Se acordó igualmente que la propia comisión forme el pliego de condiciones para subsanar la realización de dicha obra». El 28 d'octubre del mateix any s'exposà: «la (comisión) de obras expuso que en su concepto debía seguirse la misma rasante del Borne hasta la casa de Dª Maria Pons y que si en este punto resultaba demasiado alta se formara una especie de plazuela o plano para evitar perjuicios a los vecinos. Propuso igualmente que se construyera una acera en la parte izquierda subiendo, cuya anchura y forma quedara bajo la dirección de la comisión exponente, no considerando conveniente tratar por ahora de la alineación y si que las obras se ejecuten por administración». Les obres foren adjudicades a mestre Pere Joan Magraner. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

34 Acta de dia 07 de novembre de 1868: «Se dio cuenta de una solicitud presentada al Sr. Gobernador de la Provincia por D. Pedro Lucas Ripoll, reclamando contra el acuerdo de este Ayuntamiento en virtud del cual se están verificando las obras del Castellet para seguir en él la rasante del Borne, cuya solicitud ha pasado dicha autoridad superior a informe de este Ayuntamiento, y este acordó que pasase a la comisión de obras». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

35 Acta de dia 10 de novembre de 1868: «Se resolvió informar las reclamaciones contra las obras que se están verificando en el Castellet. Se informó de la de D. Pedro Lucas Ripoll de la manera siguiente: "M.Y.S.=El Ayuntamiento de la villa de Sóller evacuando el informe que U. se sirve pedirle con respeto al recurso que D. Pedro Lucas Ripoll y Palou ha elevado a ese gobierno de provincia quejándose del acuerdo de esta Corporación relativo a las obras del punto llamado el Borne de la mencionada villa, se ve en caso de manifestar que el referido recurso contiene así en los hechos como en las consideraciones que entraña, errores manifiestos que conviene rectificar. No hay duda que frente al portal de la casa del recurrente existía un terraplén que avanzaba en medio de la calle, en el cual se construyeron algunos bancos de piedra con respaldos de hierro de los que siempre ha hecho uso el público, pero no es cierto que semejante terraplén haya sido considerado jamás como parte integrante de la casa del mismo recurrente ni del solar en que aquella se edificó. La línea de la casa del que recurre sigue la misma dirección que sigue por una parte el murallón que forma el límite de la anchura de la calle, y por otra las casa de los otros vecinos inmediatos, de manera que el mencionado terraplén esta formado con una porción del ancho de la citada calle. Su construcción como a simple vista puede observarse es muy posterior a la edificación de la casa del que recurre lo que prueba que al levantarse la antedicha casa el terraplén no existía. La piedra fría de que esta resguardada la parte inferior de la esquina de la nombrada casa, y que se hallaba enterrada en el terraplén, así como la parte inferior de la fachada están patentizando que la casa fue edificada mucho antes que el terraplén. Pero no solo hay estos datos irrecusables sino que se tiene noticia que el terraplén fue construido en fecha no muy remota y que el objeto de su construcción fue nivelar en aquella parte el terreno que ofrecía una pendiente muy rápida, levantándose para que sirviese como de bancal al terreno que se hallaba en declive y pudiera ponerse al mismo terreno en dirección horizontal frente a la puerta de la casa del instante, y si en el terraplén se construyeron bancos este se hizo no hace muchos años, quedando aquellos del uso del público.= La necesidad reclamaba imperiosamente el arreglo de la expresada calle tirándose en ella un rasante que hiciese desaparecer la curvatura que su área ofrecía, pero esta necesidad no pudo nunca satisfacerse por causa de las influencias poderosas del que recurre. Como de dicha rasante había de resultar que el portal de la casa del antedicho D. Pedro Lucas Ripoll se quedase a mayor altura que el piso de la calle, se comprenda que el propio Ripoll atendiendo mas a su conveniencia que el interés público, haya procurado que esta obra no se realizase y esto ha podido conseguirlo fácilmente prevalido de la circunstancia de ocupar siempre uno de los puestos mas importantes del cuerpo municipal cuando no ha desempeñado la alcaldía del pueblo.= Mas ahora que las perniciosas influencias de personas determinadas nada

no pogués justificar documentalment la propietat dels terrenys afectats, finalment el governador va autoritzar l'obra desestimant el recurs.³⁶

Després d'anivellar i eixamplar el carrer també es decidí construir una acera pels vianants.³⁷ La construcció de la nova voravia va obligar a rebaixar el portal i l'entrada de les cases del carrer, per arribar al nivell del nou pis i per no haver de pujar-hi amb tants d'escalons com pujaven abans a la terrassa.

Una vegada les obres foren acabades, el Consistori va decidir anomenar al carrer del Born i la nova prolongació "carrer del Príncep", en record de la vinguda d'Isabel II i el seu fill Alfons l'any 1860.³⁸

Pel que fa al costat dret, a la vora del torrent, l'espai no va ser modificat, tret de la tala d'alguns dels oms que hi havia, després de les inundacions de 1885.³⁹

El torrent Major a la zona del Castellet devers 1885.
Arxiu de Joan Frontera

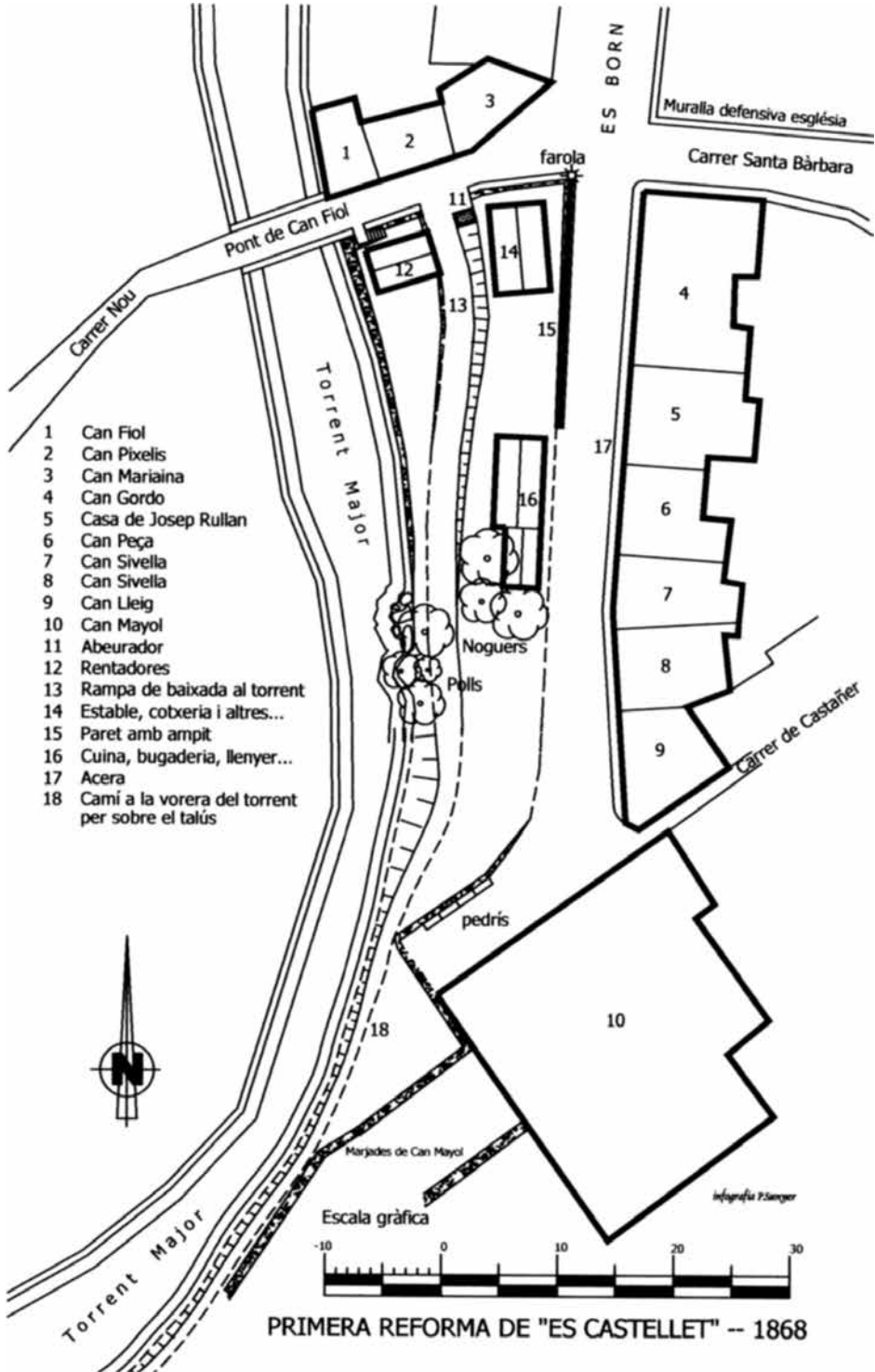
pueden valer ante la conveniencia pública y que el interés general, sin salir de la esfera de la ley se antepone al privado, justo es que se lleve a cabo una obra que reclama casi unánime el pueblo de Sóller, y que tan pocos sacrificios ha de costar al municipio.= Lo que se ha proyectado no es una alineación de calle como se ha querido indicar, ni obra alguna de semejante índole, sino una simple rasante del piso de la misma calle de que han de reportar grande comodidad de los transeúntes y mucha mas los carruajes, y esta obra puede costearla el Ayuntamiento, y su acuerdo es inmediatamente ejecutivo a tener de lo dispuesto en el caso décimo del art. nº 49 de la vigente ley municipal. Y si para llevar a efecto estos acuerdos hay que derribar construcciones del dominio del público que se oponen a la realización de las expresadas obras, el Ayuntamiento se cree con las atribuciones necesarias para acordar dicho derribo, que en el caso concreto se refiere a dos insignificantes bancos y un pequeño murallón o bancal existente todo ante la fachada de la casa del recurrente pero incluido en el área de la calle referida.= El recurrente califica este hecho como un ataque directo a su propiedad, pero esto no es mas que una simple suposición, pues tan inexacto es que el acuerdo del Ayuntamiento haya valorado los derechos de nadie en la obra en cuestión, como incierto es que la propiedad del relacionado terraplén pertenezca al recurrente y que este tenga título alguno que lo acredite. No puede pues el Ayuntamiento informante haber dejado de corresponder en manera alguna con su acuerdo a la misión que le esta confiada ni haberse excedido en el uso debido de sus atribuciones.= Esta municipalidad no debía expropiar a un particular de lo que es del dominio público, y siendo esto así, ni debía instruir expediente de expropiación para practicar la obra consabida, ni tenía necesidad de notificar el derribo del terraplén al recurrente que no tiene derecho alguno de propiedad sobre él.= Cree pues la municipalidad haber obrado bien y legalmente cuando ve desprovisto de apoyo alguno el recurso. Con lo cual termina el informe que su V.S. le tiene pedido en su decreto de 6 del actual con devolución del recurso original». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

36 Acta de dia 24 de març de 1869: «Se dio cuenta de un oficio del Sr. Gobernador de la provincia fecha 22 del actual, en que traslada el acuerdo de la Diputación provincial, con el cual se ha conformado referente al recurso presentado por D. Pedro Ripoll y Palou de esta vecindad, en queja de esta Corporación por haber procedido al derribo de un terraplén contiguo a una casa del recurrente, en el Castellet, en cuyo acuerdo aprueba la Diputación el de este Ayuntamiento». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

37 Acta de dia 11 de juny de 1869: «se acordó que se construyera una acera en el Castellet que empezando en la esquina que forma la plaza Arrabal con la calle de Santa Bárbara terminará en la que forma la del Castellet con la de Castañer, y que estas obras se ejecutasen por medio de subasta pública, a cuyo efecto se formuló el pliego de condiciones, que fue aprobado». Les obres foren adjudicades a mestre Gabriel Magraner per la quantitat de 219 escuts. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

38 QUETGLAS CIFRE, Antoni / ENSENYAT JULIÀ, Jaume: *Una visita real: Isabel II i la real família a Sóller. Setembre de 1860*, Sóller, Acadèmia de la cuina i el vi de Mallorca, 2013.

39 Dia 21 d'octubre de 1885, l'Ajuntament va acordar que es tallassin tots els arbres que es trobaven a les vores dels torrents per evitar possibles taps als ponts i que l'aigua es desbordés. Mn. Rullan va descriure així el pas de la torrentada d'aquell any per la zona del Castellet: «Por esto, bate con tanto ardor la casa de Can Mayol, arranca los alamos, y, al atravesarse estos en el puente de la plaza, los rompe cual débil caña». RULLAN i MIR, José: *Inundación de Sóller i Fornalutx*, Palma, Imprenta de Felipe Guasp i Vicens, 1885, pàgs. 27 i 70.

Plànol de la zona del Castellet després de la reforma de 1868. Elaboració: Antoni Quetglas i Josep Sunyer

4. 1891-1893: segona reforma del Castellet

Pocs anys després aquesta zona va tornar a ser reformada. Sóller es trobava en un context de bonança i creixement econòmic -per la inversió del capital procedent de l'emigració, la indústria i el comerç-, dintre del qual es va donar un destacat creixement urbanístic que va comportar una modificació substancial de la xarxa urbana de la localitat. En aquest anys s'obriren els carrers Unió, Creu, La Palma i Sol (1885-1886) i s'inicià el projecte d'eixample del Celler (1889).

Dins aquest context d'ampliació i revisió de la xarxa urbana, en la sessió de Ple de 25 d'octubre de 1890, el Consistori⁴⁰ va acordar també resoldre el problema de la torre de l'església, de la qual feia anys que es demanava que s'esbucàs i així donar amplària a la plaça i al carrer del Born.⁴¹ La demolició d'aquest edifici fou adjudicat a mestre Francesc Estades i Pastor per un valor de 250 pessetes i s'acordà també que el material sobrant quedava en possessió del municipi.

Arran de l'enderrocament de la torre i de l'amplitud que havia deixat al carrer, l'Ajuntament va decidir, l'1 de novembre de 1890, fer un altre actuació urbanística i ampliar el carrer del Príncep a l'altura del Castellet fins al torrent Major, el que facilitava alhora poder dipositar els materials sobrants de l'esmentada torre. Per dur a terme la realització d'aquesta obra es va nomenar una comissió formada pels regidors Joan Joy, Bartomeu Colom, Miquel Arbona, Bartomeu Canals, Antoni Enseñat, Joan Pons i Ramon Mayol, ja que implicava la cessió -voluntària o forçosa- d'alguns dels terrenys entre el carrer i el torrent Major.⁴² Concernent a aquest tema, alguns dels veïnats propietaris cediren gratuïtament els terrenys al municipi però demanaren ser indemnitzats per l'enderrocament dels edificis que en aquella zona hi tenien.⁴³ Inicialment s'acordà pagar els següents preus per les expropiacions:⁴⁴

- Edifici núm. 26, Hereus de Guillem Bernat Castañer: 150 ptes.
- Edifici núm. 28, Hereus de Guillem Bernat Morell: 70 ptes.
- Edifici núm. 30, Joan Colom Ferrer: 250 ptes.
- Edifici núm. 32 i 34, Hereus de Pere Joan Albertí Arbona: 150 ptes.

Aquest fet però, va provocar que, des del Consistori, s'instàs a recopilar tota la informació possible sobre les propietats municipals, en especial dels terrenys de la plaça de la Constitució, la zona del Castellet i de l'edifici de l'Ajuntament. La Comissió encarregada va procedir a investigar la propietat real d'aquest espai i es va determinar que eren del municipi, ja que es va demostrar que havien passat a la vila el 1360. Malgrat això, el Consistori aprovà el pagament de les quantitats acordades, expressant que sols es referien a les molèsties causades per l'esbucament dels edificis i no per la propietat -que s'havia demostrat municipal-, ja que fins llavors les autoritats municipals no s'havien procurat aclarir la titularitat d'aquell espai i havien permès que es construïssin dites edificacions i que es considerassen els terrenys com a privats sols amb la declaració de paraula dels propietaris.⁴⁵

Així aquesta reforma va consistir en aixecar el mur del torrent fins a l'altura dels carrers del Príncep i Isabel II, destruint el safareix-rentador, l'edifici-cotxera de Can Fiol, l'abeurador de les bísties, la paret-ampit de davant Can Gordo, les casetes de Can Peça i el pedrís del costat del portal de Can Mayol i, posteriorment omplir el gran fonadal així resultant amb els materials provinents de la demolició de la torre i deixar convertit en una gran explanada unida al primitiu carrer, el vast espai comprès entre aquest i el torrent.

⁴⁰ Estava format per Joan Joy Pizà -Xicolater- (batle), Pere Joan Santandreu Ferrà, Nicolau Pons Deyà, Joan Pons Castañer, Ramon Mayol Muntaner, Francesc Trias Bernat, Jaume Rullan Miró, Bartomeu Canals Crespí, Francesc Bernat Casasnovas, Miquel Arbona Colom -Caixal-, Bartomeu Colom Morell, Antoni Enseñat Caparó i Josep Forteza Pomar.

⁴¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

⁴² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

⁴³ Acta de dia 8 de novembre de 1890. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

⁴⁴ Acta de dia 15 de novembre de 1890. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

⁴⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

.....
 El torrent Major a la zona del Castellet abans de 1891, a l'esquerra es veuen les antigues rentadores que foren eliminades. Arxiu de Joan Frontera

.....
 El torrent Major a la zona del Castellet després de la reforma de 1891. Arxiu de Joan F. Rullan.

Després, per adornar l'espai, aquest va ser rematat el mur de sosteniment en tota la longitud per un pedrissos amb respatller de ferro, separats un dels altres per columnetes coronades per hidres, que hi foren col·locades pel desembre de 1893 amb la finalitat de donar al conjunt major vistositat.⁴⁶ Per substituir l'abeurador per les bísties, que havia quedat enterrat, es col·locà una gran pica de pedra davant la casa de Can Gordo, amb raig d'aigua continu per un grifó clavat a una columneta, també de pedra, adossada a la pica i a la que hi estava gravada amb baix relleu la data en que aquesta obra s'havia acabat. Per acabar el conjunt es sembraren arbres al voltant d'aquest espai.

.....
 La plaça del Castellet després de la reforma de 1891. Arxius de Lluç Coll i Joan Frontera

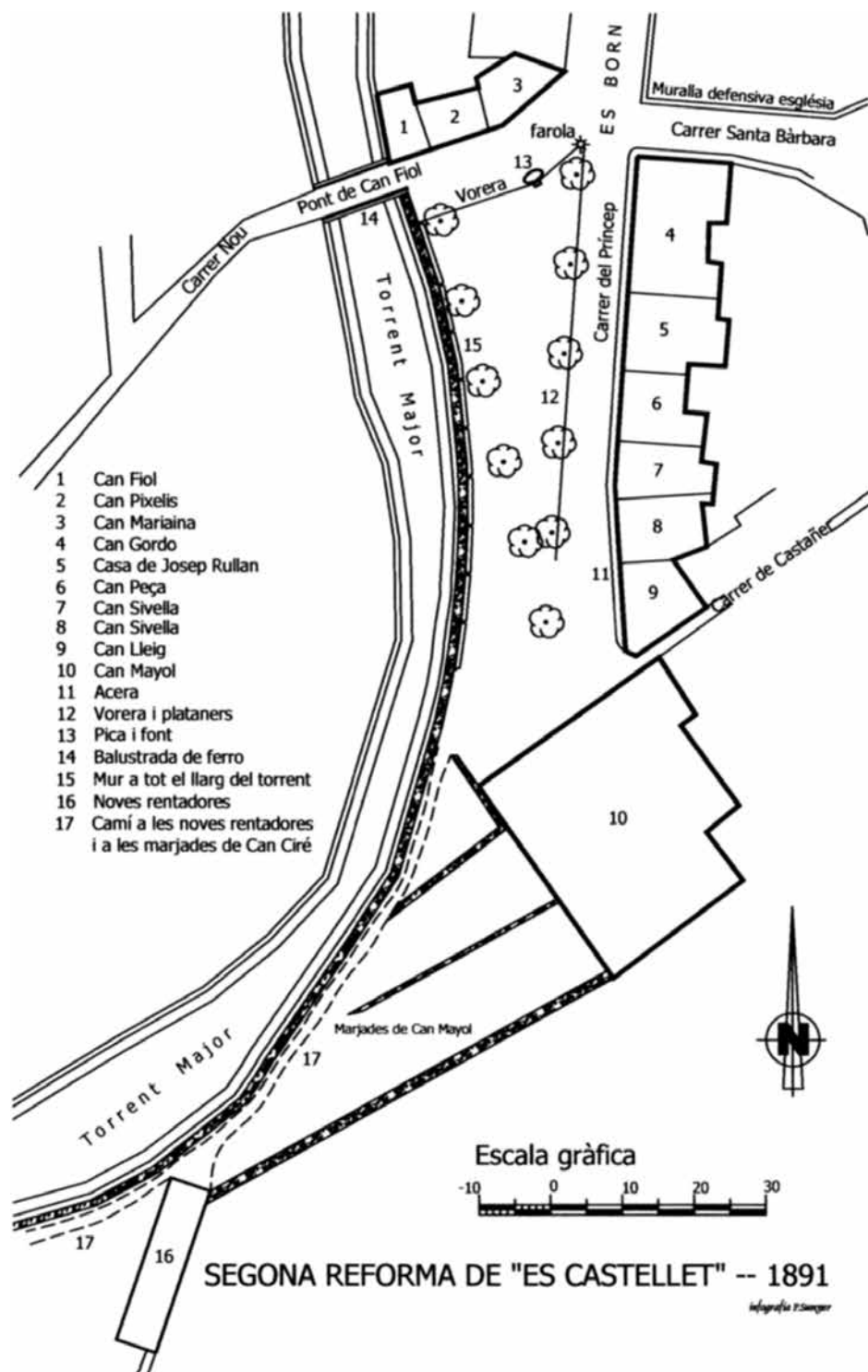
.....
 La plaça del Castellet l'any 1897. Arxiu de Joan Frontera

Ja que s'havien destruït les rentadores, el Consistori n'aprovà la construcció d'unes de noves, les quals s'ubicaren a la vora del torrent baix els horts de Can Mayol.⁴⁷ Les noves rentadores s'acabaren a mitjans de 1891.⁴⁸ L'obra la va rea-

46 Acta de dia 04 d'abril de 1891: «Se acordó también construir un apoyo de piedra caliza sobre el muro de contención de una parte de la calle del Príncipe y punto nombrado el Castellet en todo su trayecto con su correspondiente barandilla de hierro para mayor ornato y prevenir al mismo tiempo las desgracias que ocurrir atentó a la gran altura que tiene el citado muro» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

47 Estaven ubicades a l'espai enfront dels jardins de Can Llinàs, davant l'entrada de l'antic hotel Ferrocarril.

48 Acta de dia 05 de maig de 1891: «la sesión tenía por objeto tratar sobre el lavadero, abrevadero y demás obras acordadas realizar en la calle del Príncipe, pendientes de estudio las concernientes a dicho lavadero, en cuanto a la inclinación que ha de tener para el lavado y respecto a las otras si bien resueltas en definitiva, a la práctica ofrecen algunos inconvenientes para poderse obtener el laudable objeto que se había propuesto esta corporación y explicados que fueron aquellos, se abrió amplia y detenida discusión sobre los extremos mencionados y después de discutido suficientemente el asunto se acordó: 1º: que el apoyo que se ha de construir sobre el muro del torrente se haga en tramos de cuatro metros cada uno, divididos por medio de columnas de piedra sillar a los que se pondrá una barandilla de hierro de setenta centímetros de alto. Se acordó colocar una hidria de barro sobre cada una de las columnas; 2º: que el piso de la parte de la mentada calle que se ha prolongado se le señalarán dos rasantes para mayor comodidad del tránsito público y no se cause molestia alguna a los que deseen recrearse en el propio sitio; 3º: que para el abrevadero se construirá una pila de piedra caliza de una sola pieza arregladamente al diseño confeccionado por el maestro de obras D. Gaspar Reynés con su correspondiente grifo de latón, la cual será colocada en el centro de la citada calle y en el punto en donde se dio comienzo a su prolongación; 4º: que el lavadero tenga la inclinación hacia la parte del torrente, es decir que las personas que laven tengan la mirada a dicho sitio, el que será cubierto por medio de un tinglado de madera con su correspondiente tejado». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1891-1892. Sign.: 40.

Plànol de la zona del Castellet després de la reforma de 1891. Elaboració: Antoni Quetglas i Josep Sunyer

litzar el mestre d'obres Mateu Colom.

Com a nota curiosa d'aquesta mateixa època, esmentar que l'any 1897, en el context de l'Exposició Balear d'Agricultura, Indústria i Belles Arts, es va instal·lar devora la font un quiosc de fusta octogonal d'estil modernista, si bé sembla que fou llevat poc temps després.

5. 1910-1912: tercera reforma del Castellet

La tercera reforma de la zona del Castellet està relacionada amb la posada en funcionament de la línia de Ferrocarril de Palma a Sóller i la variant del Port. La decisió de la Companyia de Ferrocarril d'adquirir Can Mayol i transformar aquesta casa en l'estació principal del tren, va comportar la necessitat de dita empresa d'eixamplar l'explanada del davant de la casa, per donar fàcil sortida a la via del ferrocarril que s'havia de prolongar fins el Port, i al mateix temps donar major comoditat al trànsit de persones i vehicles en els dies d'extraordinari moviment o de majors aglomeracions, que es preveia s'havien de produir.

Al mateix temps que es presentà la proposta del tren, l'Ajuntament va presentar també un projecte per allargar el carrer del Príncep fins al carrer del Fossaret.⁴⁹ Per aquest motiu hi va haver una confluència d'interessos entre el municipi i la companyia per cobrir el torrent entre el pont de Can Fiol i la finca de Can Mayol.

Per estudiar la viabilitat dels projectes es nomenà una comissió formada pels regidors que formaven part de la comissió d'obres. Aquests es reuniren amb la direcció del Ferrocarril la qual va proposar que envers de dur a terme el projecte municipal s'eixamplàs el carrer cobrint el torrent i afavorint als seus interessos.

⁵⁰ Alhora es va informar d'aquestes propostes a la Diputació Provincial perquè dictaminàs quina era la millor opció. L'organisme supramunicipal va enviar l'arquitecte de la província, el qual va informar de les dues propostes, amb els avantatges i desavantatges de cada un. En el seu informe deia:

- Referent a la proposta d'unir el carrer del Príncep amb el del Fossaret, el principal avantatge era la millora de la comunicació entre aquests llocs i els beneficis que suposarien pels veïnats. En canvi preveia diversos punts en contra: primer, la destrucció de Can Mayol que suposaria una pèrdua patrimonial important;⁵¹ segon, haver de salvar un desnivell molt gran pel poc tram de terreny que es volia guanyar; i tercer, el cost que suposarien per una part les obres i per l'altra l'expropiació de Can Mayol.
- Respecte a cobrir el torrent, l'arquitecte veia més factible aquest projecte, allargant aquest cobriment fins els horts de Can Cirer, vora la confluència entre el torrent Major i el torrent de Sa Coma. Els principals desavantatges que hi posava però, eren les complicacions a l'hora d'expropiar horts i l'impacte que tendria aquesta obra i l'oposició que hi hauria per part de l'opinió pública i els que defensaven el manteniment del torrent destapat.⁵²

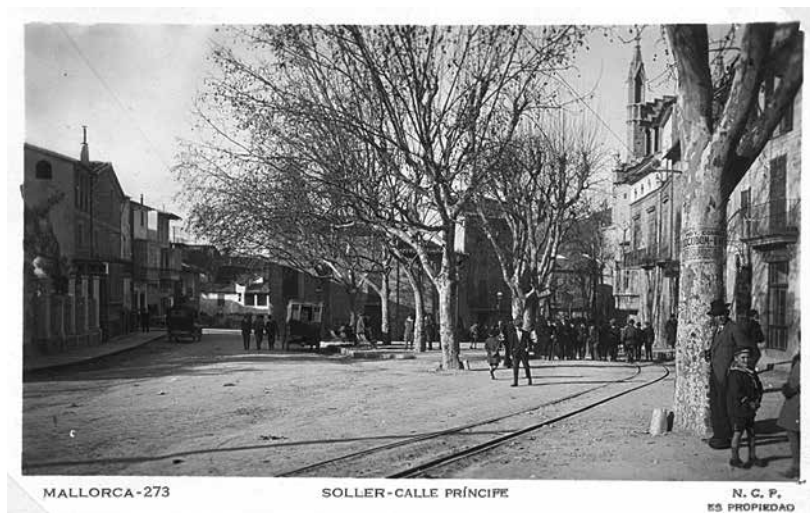
El projecte va quedar aturat fins que a finals de juliol de 1911 el director-gerent del Ferrocarril, Jeroni Estadés Llabrés va sol·licitar construir un mur per millorar l'accés del tramvia i va proposar a l'Ajuntament

⁴⁹ Actual carrer de Joan Marquès Arbona

⁵⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1910 - 1911. Sign.: 59

⁵¹ Acta de 7 d'abril de 1911: *«tendría que derribarse un triángulo de 25 metros de base por 12 de altura, lo que equivale a decir que quedaría el edificio inutilizado completamente. La inutilización de aquella casa equivale a la pérdida de uno de los edificios más típicos de aquella ciudad. La amplia portalada de medio punto de entrada, los espaciosos vanos de su pétreo fachada y el elegante porche que la corona le dan aspecto de señorial mansión. No está tan sobrada la ciudad de Sóller de edificios monumentales de anteriores épocas que pueda verse con indiferencia la desaparición de uno de estos edificios tan característicos de la arquitectura mallorquina»*. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1910 - 1911. Sign.: 59

⁵² Si bé en aquest projecte no hi va haver gaire oposició, si que anys després es va muntar una gran campanya en contra de tancar el torrent entre el tram del pont de Can Fiol i la plaça de la Constitució. Aquesta campanya va tenir el suport de destacats intel·lectuals mallorquins del moment com Miquel Ferrà, Guillem Colom, Francesc Bernareggi, Maria Antònia Salvà, etc. LLADÓ I ROTGER, Francesc, *La lluita per un Sóller que no pogué ser. Noucentisme i nacionalisme al setmanari «Sóller» (1911-1915)*, Sóller, El Gall Editor, 2008.

Plaça del Castellet als
anys vint. Arxiu de Joan F.
Rullan.

que es duigués a terme el projecte de cobriment d'una part del torrent. La companyia proposà que les despeses fossin a parts equitatives entre aquella i el Consistori.⁵³ Per aquest motiu s'anomenà una comissió⁵⁴ per estudiar el projecte. Dita comissió va dictaminar que era positiu realitzar aquesta obra, si bé tenia com a principal inconvenient la manca de projecte i dotació pressupostària. La solució proposada fou concedir una subvenció al Ferrocarril perquè duigués a terme la totalitat de les obres, que després entregaria a l'Ajuntament. El Consistori acceptà la proposta de la comissió, i subvencionà en 15.000 ptes. a l'empresa ferroviària per cobrir una part del torrent –uns 30 metres-. S'acordà que l'altra zona de cobriment aniria a càrrec de la pròpia empresa –uns 15 metres-. Aquesta subvenció es va consignar en els pressupostos de l'any següent i es pagaren al tren l'any 1912. D'altra banda, el Ferrocarril a canvi de dur a terme les obres va obtenir el dret per passar la via del tramvia per sobre el tram cobert.⁵⁵ Al mateix temps el govern municipal desistí de cobrir el torrent fins a Can Cirer per l'elevat cost que això suposaria.⁵⁶

Les obres de cobriment d'aquesta part del torrent obligaren a modificar la ubicació de les rentadores públiques, col·locant-les uns metres més enfora.

Les obres finalitzaren a principis de març de 1912,⁵⁷ si bé fins el mes d'abril de 1913 no es pogueren donar totalment per acabades ja que l'acondicionament de l'accés a les rentadores es va allargar un any.⁵⁸ El cobriment del torrent va suposar que els horts, jardins i cases que confrontaven amb el torrent -i que tenien l'entrada principal pel carrer d'Isabel II- passaren a tenir accés per la nova plaça.

⁵³ Acta de 28 de juliol de 1911. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1910 - 1911. Sign.: 59

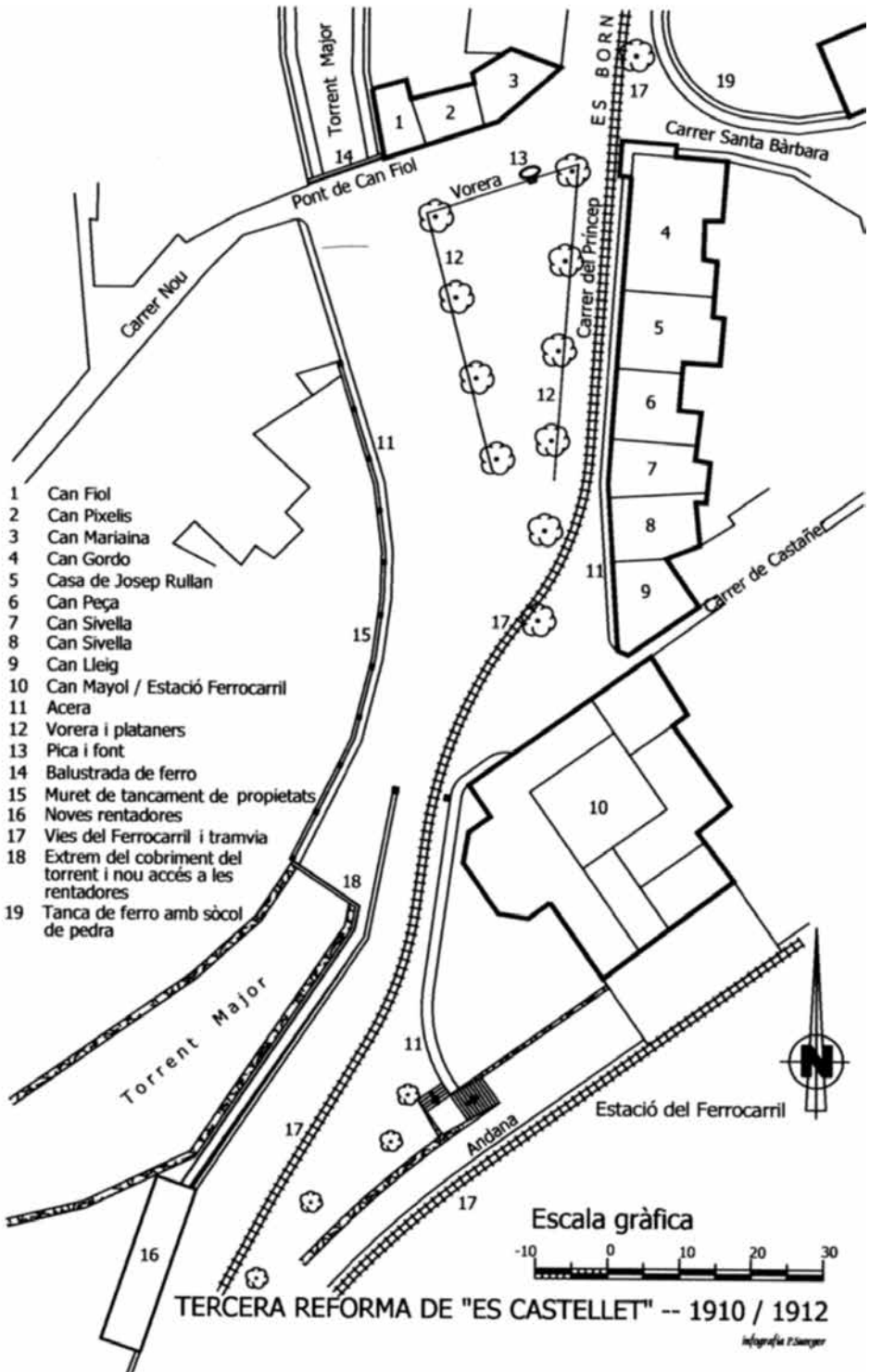
⁵⁴ Formada pel batle Pere J. Mora i pels regidors Lluç Solivellas, Antoni Castañer, Miquel Colom, Antoni Castañer Arbona, Antoni Josep Colom, Miquel Forteza i Francesc Enseñat, tots del Partit Conservador.

⁵⁵ Malgrat no hi va haver crítiques obertes cap aquest projecte no s'ha de deixar de comentar que alguns dels membres del Consistori –entre ells el batle Pere J. Mora i els regidors Lluç Solivellas i per tant, de la comissió designada per estudiar el projecte, eren allora membres de la junta directiva del Ferrocarril, el president de la qual –Jeroni Estades Llabrés- era el cap del Partit Conservador, partit al qual dits membres hi estaven adscrits, i considerat el cacic del poble. En aquest sentit el setmanari republicà *El Pueblo*, que va sorgir uns anys després (1913) va criticar molt l'actitud de l'Ajuntament cap a l'empresa del ferrocarril i denuncià l'actitud servil dels membres del Consistori cap a Jeroni Estades i la destinació de diners públics a dita empresa privada.

⁵⁶ Acta de 4 d'agost de 1911. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1910 - 1911. Sign.: 59

⁵⁷ *Sóller* 09-03-1912

⁵⁸ Mentre no es va dotar a les rentadores d'un accés adequat, es va col·locar un passadís provisional el qual sembla que era bastant perillós i que va causar diversos ferits, sobretot per caigudes de gent al torrent. *Sóller* 15-02-1913.

Plànol de la zona del Castellet després de la reforma de 1911-1913. Elaboració: Antoni Quetglas i Josep Sunyer

6. 1941: quarta reforma del Castellet

El darrer canvi de fisonomia important que va sofrir aquest espai es va donar després de la Guerra Civil, quan l'Ajuntament decidí ubicar-hi el monument als *Caídos por la Patria*. S'acordà ubicar-lo a la vora del camí cap a Palma davant Can Mariana. Per aquest motiu es va decidir eliminar la font que hi havia des de 1891, si bé mantingueren la pica de pedra. Uns anys abans, el 1937, s'havia canviat la denominació oficial d'aquest lloc, que passà a ser denominat plaça d'Espanya.⁵⁹

Aquest monument fou inaugurat el 25 de març de l'any 1940,⁶⁰ seguint disposicions governatives d'erigir conjunts en honor als caiguts del bàndol franquista durant la Guerra Civil. El conjunt fou encarregat, a instàncies de Falange Espanyola, pel Consistori solleric⁶¹ i fou obra de l'arquitecte Josep Alomar. Es tractava d'un monument d'estil racionalista, constituït per dos safareigs simètrics⁶² que flanquegen una gran creu situada sobre un basament, amb una obertura quadrada a cada costat. La cara oposada incorpora l'escut de Sóller sobre una pica-abeurador ovoïdal més antiga (de 1891) de pedra massissa, acomodada damunt quatre escalons, amb dos jardinets elevats a cada costat. A la cara que confronta amb la plaça es manté l'escut franquista i voltant el monument hi ha la inscripció incisa "A LOS CAIDOS POR DIOS Y POR LA PATRIA. PRESENTES".

L'aixecament d'aquest monument va canviar la fisonomia de l'espai, ja convertint-lo en una petita plaça, eixamplant-se les aceres.

Imatges de la plaça del Castellet i el monument als *Caídos* abans de la reforma dels safareigs. Arxiu de Joan Frontera

59 QUETGLAS CIFRE, Antoni: *La guerra civil a Sóller: la desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012, pàg. 207.

60 «Se celebra en la Iglesia Parroquial por el Reverendo. Vicario D. José Morey, y con asistencia del Excmo. Sr. Gobernador Civil de Baleares, los jefes provinciales de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, de Propaganda y Sindicatos, del Alcalde y Comisión Gestora del Ayuntamiento, el Juzgado Municipal, los Jefes de Correos y Telégrafos, el Comandante Militar de esta ciudad, el Jefe Local de Falange, Representaciones de las Oficinas de la Base Naval, Jerarquías Locales del Movimiento, Ayudante de Marina, Guardia Civil y Carabineros, los familiares de los Caídos, los Presidentes y Juntas Directivas de las Entidades: Banco de Sóller, Sucursal del Crédito Balear, Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros, Ferrocarril de Sóller, El Gas, Sindicato Agrícola Católico de San Bartolomé, Sindicato Agrícola Tafona Cooperativa, Sindicato de Riegos, Cruz Roja, Defensora Sollerense, La Unión y Círculo Sollerense, las afiliadas a Falange Femenina, Organizaciones Juveniles, Excombatientes, el autor del proyecto Sr. Alomar, y los miembros de la Comisión Pro-Monumento Cruz de los Caídos. Habiendo público invadido con anticipación todo el perímetro de la Plaza de España. Previo un toque de atención del cornetín, y en medio de un impresionante silencio, el Sr. Cura-Párroco procedió a la bendición de la Cruz. Seguidamente el Jefe Provincial de Propaganda dio lectura a la Oración por los Caídos de la Cruzada, compuesta por don Rafael Sánchez Mazas, dando lectura seguidamente a los nombres de los Caídos de Sóller, en número de 18, prorrumpiendo el público en un vibrante ¡Presente!, después de la mención en voz alta de cada uno de estos nombres, militares muertos en campaña, religiosos y paisanos víctimas de la crueldad de los rojos». *Sóller* 30-03-1940

61 Aquest estava encapçalat per Jaume Casanovas Pastor (batle) i format per Josep Bauzá Pizà (primer tinent de batle), Guillem Bernat Castanyer (segon tinent de batle), Miquel Casanoves Castanyer (gestor), Antoni Castanyer Rullan (gestor), Jaume Escarxell Muntaner (gestor), Francesc Mayol Tries (gestor), Lluç Miquel Quart (gestor), Francesc Castanyer Mayol (gestor), Ramon Oliver Ferrà (gestor), Guillem Morell March (gestor), Rafel Forteza Forteza (secretari), Miquel Roca Salvà (interventor) i Andreu Oliver Bernat (dipositari).

62 L'any 2014 els safareigs foren transformats en jardins i s'hi sembraren plantes ornamentals i dues oliveres.

7. 1950-2015: transformacions i darreres reformes

Els canvis posteriors d'aquesta zona, ja als anys seixanta i setanta, varen venir marcats per l'enderrocament de la majoria de cases dels voltants i l'aixecament de blocs de pisos. Així, s'esbucaren Can Fiol (1962), Can Lleig (1968) i Can Gordo (1978)⁶³ i es va reformar totalment Can Mariaina i Can Pixelis (1969). En aquesta època també s'hi celebrava, entre aquest espai i la plaça de l'Arraval, el mercadet setmanal dels dissabtes.⁶⁴

L'any 1997, l'Ajuntament de Sóller va dur a terme la convocatòria d'un concurs d'idees per reformar el centre urbà de Sóller, afectant les places de la Constitució, Arraval i d'Espanya i els carrers que les enllacen. El projecte guanyador⁶⁵ proposava per la plaça del Castellet l'eliminació del monument a les víctimes de la Guerra Civil, limitar el tràfic de vehicles i modernitzar el mobiliari urbà.⁶⁶

Als anys noranta també s'habilità la zona entre l'accés a l'estació i els jardins de Can Llinàs, com a parc infantil⁶⁷ i es tancà l'accés de les rentadores.

L'any 2002 s'hi instal·là un dels antics furgons de correu del ferrocarril per ubicar-hi la oficina d'informació turística de Sóller. En aquesta època també el ferrocarril de Sóller eixampla l'acera de davant l'estació i va instal·lar-hi una olivera.

En sessió plenària de 14 d'octubre de 2015, l'Ajuntament de Sóller va acordar l'aplicació de la Llei 52/2007 de Memòria Històrica, per la qual es va decidir eliminar la simbologia franquista del monument dels Caignuts.⁶⁸ El mes de gener del 2016 el Consistori va procedir a l'eliminació d'aquests símbols.

8. Bibliografia

ARBONA I OLIVER, Andreu: *Fent volar l'estel*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller, 1996.

ARBONA, Miquel: *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977.

LLADÓ I ROTGER, Francesc: *La lluita per un Sóller que no pogué ser. Noucentisme i nacionalisme al setmanari «Sóller» (1911-1915)*, Sóller, El Gall Editor, 2008.

LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Palma, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, 2003.

MARQUÈS ARBONA, Joan: *Records de temps enrera*, obra inèdita, 1936-1937.

PÉREZ I FERRER, Francesc: *Notes històriques de Sóller. Aportació a la Història de Sóller*, Palma, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares, 1974.

PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Aquest carrer...(article inèdit de Francesc Pérez i Ferrer)", a *Sóller* 18-02-1978, pàg. 7.

PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Articles inèdits de mon pare: Es Castellet", a *Sóller* 28-08-1982, pàg. 7.

PÉREZ PASTOR, Plàcid: "La introducció del carro de rodes a la vila mallorquina de Sóller: impacte i conseqüències (1847-1914)", a *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2009.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *La transició democràtica a Sóller (1973-1983)*, Pollença, El Gall editor, 2007.

QUETGLAS CIFRE, Antoni: *La guerra civil a Sóller: la desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Do-

⁶³ L'enderrocament de l'edifici va provocar que caignés l'immoble del costat, on hi estava ubicada la popular gelateria de Can Willy.

⁶⁴ L'any 1981 es va traslladar a l'esplanada existent enfront del Mercat Municipal, degut als embossos i trastorns circulatoris que s'ocasionaven en aquell lloc. QUETGLAS CIFRE, Antoni, *La transició democràtica a Sóller (1973-1983)*, Pollença, El Gall editor, 2007.

⁶⁵ L'equip guanyador estava representat per l'arquitecte sollerica Antònia Mayol.

⁶⁶ *Veu de Sóller* 10-10-1997.

⁶⁷ Aquest fou desmuntat l'any 2015.

⁶⁸ Veure expedient 22/2015.

cumenta Balear, 2012.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / ENSENYAT JULIÀ, Jaume: *Una visita reial: Isabel II i la reial família a Sóller. Setembre de 1860*, Sóller, Acadèmia de la cuina i el vi de Mallorca, 2013.

QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

RULLAN I MIR, José: *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876.

RULLAN I MIR, José: *Inundación de Sóller i Fornalutx*, Palma, Imprenta de Felipe Guasp i Vicens, 1885.

Les germanes terciàries Carmelites de la Caritat a Sóller

Josep Antoni Morell González

Resum

Aquest treball vol donar a conèixer l'estada de les Germanes Terciàries Carmelites de la Caritat a Sóller. Aquestes monges fundades a Palma l'any 1874 només arribaren a fundar tres cases: la del carrer del Bisbe de Palma, la de la barriada de Gènova també a Ciutat i la de Sóller. Volem explicar l'estada a la nostra Vall des de la seva arribada l'any 1935 amb la participació de l'Arquebisbe-Bisbe Miralles i la seva discreta partida de Sóller l'any 1951. També parlarem de Francisca Ozonas Vallès que cedí la seva casa per a la nova fundació.

1. Introducció

Les religioses de la congregació de les Carmelites de la Caritat les fundà a Palma, l'any 1874, Joaquina Conté Ribes, amb l'ajuda del carmelita Àngel Torrens. L'any 1880 obtingueren l'aprovació diocesana. El 15 d'octubre de 1951 per iniciativa del bisbe Joan Hervàs s'uniren amb la congregació de Carmelites del Sagrat Cor de Jesús. Les Carmelites de la Caritat només arribaren a tenir tres convents abans de la seva desaparició: un a Palma al carrer del Bisbe, el segon a Gènova i el tercer a Sóller.

L'1 de setembre de 1934 el Consell General de les Terciàries Carmelites de la Caritat es reuní per decidir sobre la fundació d'una nova comunitat a Sóller. Llegint de la crònica de les Carmelites que les condicions que posaven les religioses eren:

- 1^a. Que la superiora local havia de tenir el règim i govern de la casa segons preveuen les Constitucions.
- 2^a. Que el govern de les superiores fos per un trienni tal com es reflecteix a les Constitucions.
- 3^a. Que es pogués complir totalment el Reglament de les monges. Per exemple en el silenci al refectori.

Per altra part Francisca Ozonas posava les següents condicions:

.....
 Casa de Francisca Ozonas i
 Vallès que va ser el Convent
 de les Carmelites de la
 Caritat

1a. Que ella volia habitar a la casa.

2a. Que havia de dispondre d'unes habitacions pel seu ús exclusiu i poder rebre parents i amics.

3a. Volia el dret de poder anar per tota la casa menys als dormitoris de les monges.

4a. Que volia poder entrar i sortir de la casa quan volgués i, en conseqüència, tenir una clau.

Per altra part, Francisca Ozonas, es comprometia a passar a les religioses una quantitat mensual sense especificar més que «*como buenamente pueda*» i si és trobàs malalta l'havien d'atendre. També Francisca Ozonas diu: «*como las consideraré como hermanas, les cederé la sepultura de mi propiedad que poseo en el cementerio católico de esta ciudad y en cuanto pueda les dejaré unas rentas para que puedan hacer celebrar misas para mis padres, hermanos Simón y Miguel y para mi en el oratorio o capilla de la casa*».

Aleshores la Superiora General era sor Maria de l'Encarnació Matas i la Secretària sor Maria de la Trinitat Vidal.

Un decret de l'Arquebisbe-Bisbe de Mallorca, Josep Miralles amb data de 18 d'octubre de 1934, on tenia en consideració les gestions fetes pel rector de Sóller Rafel Sitjar, autoritzava la nova fundació.

.....
Talla de la Mare de Déu del
Carme que presidia l'oratori
de les Carmelites. Actual-
ment ubicada a la parròquia
de Sant Bartomeu.
.....

Hem trobat una religiosa Terciària Carmelita de la Caritat nascuda a Sóller, tot i que mai va residir a la comunitat de la nostra Vall. Es tracta de sor Teresa del Cor de Jesús Vives Ozonas, que havia nascut a Sóller el 24 de novembre de 1859 i morí un 6 d'abril de 1938. L'any 1917 fou nomenada superiora de la comunitat de Gènova. Era filla de Bartomeu Vives i Catalina Maria Ozonas. Entrà al convent de les Carmelites de Palma el 7 de febrer de 1880. Prengué l'hàbit el dia 24 de setembre de 1880 i professà el 9 d'octubre de 1881.

Dedicà tota la seva vida als malalts. Va ser Procuradora General de la Congregació i Consiliària del Consell General en diferents ocasions.

Degut a una diabetis i a unes catarates quedà pràcticament cega els darrers anys de la seva vida. Després d'estar dos mesos al llit degut a unes febres morí l'esmentat dia a les 14:30 del capvespre.

2. L'espiritualitat de les Carmelites de la Caritat

Les Carmelites de la Caritat varen ser deixebles del beat Francesc Palau i Quer. El beat Francesc Palau, de l'ordre dels Carmelitans Descalços, segons el canonge penitencier Mn. Llorenç Alcina Rosselló, fundà l'any 1861 a Ciutadella, les Germanes Carmelitanes de Santa Teresa. Aquestes religioses eren d'una regla de vida molt semblant a les Carmelites de la Caritat. Mn. Llorenç Alcina ens explicà que hagués estat més adequada la unió de les Carmelites de la Caritat amb les Germanes Carmelitanes de Santa Teresa ja que ambdues són de la línia espiritual de Francesc Palau i Quer.

La unió d'aquestes religioses amb les carmelites del Sagrat Cor de Jesús, fundades a Màlaga, va canviar notablement el seu esperit fundacional.

3. La família Ozonas

Bartomeu Ozonas Deyà era fill de Bartomeu Ozonas Bernat i de Maria Deyà Oliver; va néixer dia 4 de febrer de 1840 a la casa de can Ozonas coneguda avui per can Det a l'Alqueria del Comte. Es va casar amb

Maria Frontera Jordà el 24 de setembre de 1863. D'aquest matrimoni nasqueren Maria, Bartomeu, Antoni Maria i Esperança Ozonas Frontera.

Bartomeu Ozonas Deyà era majorista de fruites a Agde, França. Maria Frontera morí als 35 anys, dia 1 de maig de 1874 a Agde.

Bartomeu Ozonas, viudo, es casà amb la binissalemera Apol·lonia Vallès Pascual i d'aquest matrimoni nasqueren Miquel, Francisca i Simó Ozonas Vallès.

Francisca Ozonas Vallès nasqué a Binissalem el 29 de juny de 1876. Va ser la fundadora del convent de Carmelites de la Caritat a Sóller i morí a la nostra ciutat el 16 de desembre de 1955. Quan partiren les monges carmelites de Sóller, l'any 1951, tengué cura de Francisca Ozonas Vallès el seu nebot Bartomeu Coll Ozonas de can Figueretes. Bartomeu Coll era fill d'Esperança Ozonas Frontera. Vicenç Coll Vicens de can Figueretes, fill de Bartomeu Coll, era fillol de Francisca Ozonas Vallès.

Bartomeu Ozonas Castañer, que també esmentam al nostre treball, era fill d'Antoni Maria Ozonas Frontera i Maria Castañer Vallès.

4. El Convent de les Carmelites

Francisca Ozonas Vallès va fer donació de la seva casa del carrer de la Lluna a la Parròquia de Sóller. Allà, després d'adaptar l'edifici i construir-hi una capella, passarien a residir les Carmelites de la Caritat. Les carmelites havien de tenir cura i servei de Francisca Ozonas que continuaria a la casa fins a la seva mort. Al setmanari *Sóller* del dissabte 18 de maig de 1935 ja es concreta que s'estan fent les obres oportunes a la casa per poder acollir les monges.

El diumenge 2 de juny de 1935, tengué lloc la benedicció del nou convent.

Al setmanari *Sóller* del dissabte 8 de juny de 1935 podem llegir:

«Acto solemne y memorable fué el que se celebró en esta ciudad el próximo pasado domingo: la bendición del local convenientemente transformado para convento de religiosas carmelitas y de algunos objetos destinados al culto en el mismo, y la instalación definitiva de éstas para consagrarse, como dijimos ya, al cuidado de los enfermos que sus caritativos servicios necesiten y soliciten.

Para efectuar la mencionada bendición vino el Excmo. y Rdmo. Sr. Arzobispo-Obispo de esta Diócesis, Dr. José Miralles, y le acompañaron, conforme también adelantamos, el Protonotario Apostólico, Ilmo. y Rdmo. Sr. Antonio Rosselló y de Alemany, el M. I. Sr. D. José Riera, Canónigo de la Catedral de Barcelona, y el Rdo. D. José Payroló, capellán de honor de nuestro Prelado diocesano. Llegaron Su Ilma. y distinguidos acompañantes por vía de Valldemossa y Deyà a cosa de las cuatro y media de la tarde, siendo recibidos por el Párroco-Arcipreste Sr. Sitjar que, en el auto de D. Guillermo Colom Ferrà, les había salido al encuentro y en el edificio-convento por la comunidad que, con cruz alzada, se había trasladado allí con anticipación, y por la Rda. Madre Superiora y demás religiosas de la Institución Carmelitana, que habían llegado de Palma, también poco antes, en el tren, habiendo sido ellas recibidas a su vez, en la estación, por los hermanos D. Bartolomé y D. Guillermo Colom Ferrà y esposas respectivas, Dª Francisca Rotger y Dª Antonia Rullan. En el auto de éstos trasladáronse al nuevo convento la Rda. Madre Superiora de las Carmelitas de Palma y la Superiora del Convento de esta ciudad, y las demás religiosas en los autos de los Sres. D. Juan Magraner, D. Juan Ripoll y D. Guillermo Frontera, galantemente cedidos por sus dueños a este fin, y a su llegada las saludó el numeroso público apostado frente al edificio con prolongada y calorosa ovación.

Revestido el Excmo. y Rdmo. Dr. Miralles con los or-

.....
Sagrari de l'oratori de les
Carmelites. Actualment
ubicada a la parròquia de
Sant Bartomeu.
.....

.....
D'esquerra a dreta: sor
Maria de Lourdes Ferragut
Munar i sor Antònia de la
Puresa Ferragut Munar. Por-
ten l'hàbit de les Carmelites
i la capa que duïen per anar
a missa.
.....

namentos pontificiales, bendijo, primeiramente el oratorio y convento, siendo padrinos en esta ceremonia los sobrinos de la propietaria, Srta. Francisca Ozonas Vallés, Dª María Ozonas Mulet y D. Bartolomé Ozonas Castañer, hijos, respectivamente, de los difuntos hermanos de aquella D. Bartolomé y D. Antonio. Bendijo después la mesa, el Sagrario, el Copón, las imágenes de la Virgen del Carmen y del Niño Jesús y un precioso Crucifijo. En estas bendiciones fueron padrinos:

De la Mesa, Juanito Magraner Castañer y Francisquita Casellas Bernat.

Del Sagrario, los jóvenes Srto. Ramón Rullan Bauzá y Srta. Francisca Alcover Morell.

Del Copón, los niños Bartolomé Colom Rullan y Rosa María Colom Rotger.

De la imagen de Ntra. Sra. Del Carmen, titular de la Institución, los niños Jaime Antonio Mayol Castañer y María Ripoll Colom.

Del Niño Jesús, Pedrito Mora Albertí y Jerónima Rullan Casasanovas.

Y del Crucifijo, los niños Andrés Canals Suau y Catalina Rullán Colom.

Terminadas las bendiciones, entonó su Ilma. el Te-Deum, que cantaron solemnemente, no sólo el clero y la escolanía parroquiales, sino también el numeroso público que frente al edificio se apretujaba ocupando un buen tramo de la calle de la Luna, y terminados los cantos dirigió la palabra al público asistente el Prelado diocesano, pronunciando inspirada y elocuentemente improvisación que sentimos no haber podido recoger para darla a conocer a nuestros lectores íntegramente. Dijo, en síntesis, el Dr. Miralles, que se gloriaba de que en su diócesis había una verdadera profusión de culto a la Santísima Eucaristía, siendo una de las glorias de Mallorca, que se puede decir en verdad que en el mundo no hay otra diócesis que la aventaje en esta devoción. “Una segunda gloria –dijo- es la antiquísima y muy arraigada devoción que ha tenido y tiene nuestra Mallorca a la Virgen del Carmen, y una tercera de las glorias es la gran diversidad y número de congregaciones religiosas diocesanas, todas ellas merítisimas, y que atienden a las obras de la caridad e instrucción. Una de las congregaciones es esta de las religiosas carmelitas que vienen hoy para vivir entre vosotros; vienen para fines elevados: para el ejercicio de la caridad. Corresponded vosotros a estos fines con vuestra simpatía y vuestra generosidad. Yo, conociendo la caballerosidad e hidalguía de Sóller, no dudo que la correspondencia será segura”.

Terminado el religioso acto regresaron el clero y escolanía procesionalmente a la Parroquia, y poco después salieron el Prelado y sus ilustres acompañantes para ocupar los automóviles en que debían efectuar su viaje de regreso a la capital. Antes de despedirse de las religiosas, fue obsequiado S.E.I. por las jóvenes que forman el centro catequista de Binibassí con un precioso ramo de flores, que le ofreció, en nombre de dicho Centro, la Srta. María Borràs Mayol.

Habiéndose concedido después la entrada al público, fue visitada por éste la casa destinada a convento durante el resto de la tarde.

El decorado de la capilla y fachada del edificio era sencillo y elegante. En el balcón encerrada en una guirnalda de arrayán y flores, destacaba la inscripción “Benvingudes siau les qui veniu en nom del Senyor”. En el interior, el mobiliario, ornamentos sagrados y objetos dedicados al culto, todo nuevo, pulcro y brillante, estaba colocado con el mayor orden.

De dicho edificio ya dijimos que era el antiguo domicilio del conocido comerciante D. Bartolomé Ozonas, propiedad actualmente de la Srta. Francisca Ozonas y Vallés, única superviviente de los hijos de este, y que había sido acertadamente distribuido para el fin a que se iba a destinar. En efecto, ya esta distribución no podía estar ideada con mayores inteligencia y utilidad; puede decirse que no hay en todo el edificio un solo centímetro que no haya sido apropiadamente aprovechado.

No obstante las relativamente reducidas dimensiones del conjunto, resulta espacioso el oratorio, y queda todavía en la latitud del solar un espacio para zaguán y un corredor de entrada para comunicar con la sacristía, un saloncito de recepción, un amplio comedor y cocina. En los pisos superiores están, a demás de las habitaciones de la propietaria, un saloncito para labores, un cuarto enfermería, una espléndida terraza y los dormitorios de las religiosas. Y en los sótanos, muy vastos y aireados, la coladuría, con agua a grifo fría y caliente, pilas para el lavado, y una espaciosa despensa, bien provista por cierto de todo, lo mismo que los roperos, pues que la celosa y previsora propietaria nada ha escatimado de lo que creyó necesario para que fuera todo lo cómoda y completa posible la instalación. De modo que las religiosas no habrán tenido que traer, al venir a residir a esta ciudad, más que el hábito que visten.

Son estas religiosas en número de cuatro: sor Alberta de Santa Teresa, sencilla,

.....
 Sor Antònia de la Puresa Ferragut Munar amb l'hàbit que duïen les Carmelites dins la casa.

D'esquerra a dreta: sor Maria de Lourdes Ferragut Munar i sor Antònia de la Puresa Ferragut Munar. Porten l'hàbit i la capa que duïen les Carmelites quan sortien al carrer.

afable y abnegada, que ya cuida con cariño maternal en su enfermedad a D. Simón Ozonas y Vallès, y sor Isabel de la Visitación, sor María del Carmen del Espíritu Santo y sor Juana de los Sagrados Corazones, todas ellas dispuestas a ejercer aquí su caritativa misión, cuidando con solicitud y cristiano afecto a los pacientes que, como hemos dicho, de sus servicios necesiten y soliciten.

Y conviene advertir —ya que la chismografía popular, o quizás la maledicencia intencionada, han inventado una especie calumniosa para desvirtuar la benéfica finalidad de esas carmelitas— que por tales servicios no se va a exigir a los enfermos a quienes los presten retribución alguna, pues que no les guía para sacrificarse para el bien del prójimo otro estímulo que el amor de Dios. Lo que si deben tener presente las familias o personas beneficiadas, que son de carne y hueso esas buenas religiosas, sujetas por lo mismo a las necesidades de los demás mortales para su subsistencia, y que para esta es justo se les ayude en la forma que su posición les permita, en compensación a los beneficios morales y materiales que de ellas reciban.

Por de pronto, muéstranse agradecidas de la benévola acogida que les ha dispensado el pueblo de Sóller, así nos lo han manifestado y tenemos nosotros especial satisfacción en poderlo consignar. Más todavía, nos ha suplicado la dignísima Rda. Madre Superiora de la Institución, que en su nombre y en el de las demás religiosas carmelitas aquí residentes, hagamos pública, para que la conozca este vecindario la expresión de su gratitud. Al cumplir nosotros gustosamente el encargo, damos a dichas religiosas nuestra cordial bienvenida y a los aplausos y felicitaciones entusiastas que con tal motivo han recibido ellas y la munífica Srta. Francisca Ozonas y Vallès unimos también los nuestros muy sinceros».

A un paper sense numerar de l'arxiu parroquial hem trobat un primer contracte signat per Francisca Ozonas i el rector de Sóller Mn. Rafel Sitjar:

«En la ciudad de Sóller, á treinta y uno de mayo de 1935.

Presentes en un solo acto doña Francisca Ozonas y Vallès, mayor de edad, soltera, de este vecindario, y don Rafael Sitjar y Picornell, cura párroco de esta ciudad; obrando la primera en nombre propio, y el señor Sitjar como delegado y en nombre y representación del Exmo. é Ilmo. Sr. Arzobispo-Obispo de Mallorca, según nota en oficio que tiene en su poder y con capacidad para otorgar este documento dicen: Que doña Francisca Ozonas y Vallès es dueña de una casa situada en esta ciudad en la calle de la Luna, número 85, que adquirió en una mitad por compra hecha á su padre don Bartolomé Ozonas y Deyà mediante escritura otorgada ante el notario don Jaime Domenge, el treinta de agosto de 1918, y en la otra mitad por herencia de su hermano don Simón Ozonas y Vallès, fallecido el 18 de junio de 1932, bajo testamento otorgado el 16 de agosto de 1925 y ante el consulado de España en Nueva York.

Y que la doña Francisca Ozonas y Vallès, otorga promesa de venta de la casa antes expresada á favor de la Iglesia Católica, representada por el Exmo. e Ilmo. Sr. Arzobispo-Obispo de Mallorca.

Se otorga este contrato bajo las condiciones siguientes:

1. La doña Francisca Ozonas y Vallès, se reserva el derecho de habitación (estatge), en la casa de que se trata, para durante toda su vida.
2. El precio de venta se estipula y fija en la cantidad de 1.500 pesetas, que será entregado á la vendedora al otorgarse la escritura definitiva de compra-venta.
3. La parte compradora entrará con esta fecha en posesión de la finca de referencia.
4. Será otorgada la escritura definitiva dentro del término máximo de quince días, contados desde hoy.

Así lo otorgan y firman bajo la consiguiente responsabilidad.

Signat Rafel Sitjar i Francisca Ozonas».

Francisca Ozonas ven a l'Església Catòlica la seva casa pel preu de 1.500 pessetes. L'escriptura l'atorgà el notari Jaume Domenge Mir en data de 13 de juny de 1935. Francisca Ozonas volia que les carmelites tenguessin cura d'ella.

En un contracte manuscrit i signat per Mn. Rafel Sitjar Picornell i Francisca Ozonas Vallès, amb data de 15 de juny de 1935, Francisca Ozonas manifesta que l'escriptura pública de dos dies abans s'ha realitzat

per evitar despeses després de la seva mort. Que no vol que es posi en venda la casa tot el temps que hi hagi una comunitat de les Carmelites de la Caritat. Si les carmelites deixassin de residir en aquesta casa no se'n poden dur cap moble, ni res de la seva propietat. Vol que aquests objectes serveixin per a una causa benèfica i que se'n faci càrrec el rector de Sóller.

No s'entén que -si a Sóller ja hi havia les Germanes de la Caritat- venguessin les Carmelites amb un objectiu semblant. Probablement no degueren vetllar els vespres gaires malalts ja que aquest treball el realitzaven des de feia molts d'anys les monges de la Caritat. Tampoc la casa de Francisca Ozonas, reunia les condicions d'espai per acollir una comunitat religiosa que també havia de tenir cura de la senyora Ozonas. Això si no tenim en compte que Francisca Ozonas s'havia reservat unes habitacions per al seu ús exclusiu. Sabem que les carmelites passaren a atendre els fills de famílies benestants al seu domicili fent de mainaderes i que també atenien a les parteres al llarg de tot el temps que havien de romandre al llit però sense fer de comares.

Pensem que quan el rector Rafel Sitjar va recolzar la fundació d'aquesta comunitat no va valorar bé tots els factors a favor i en contra. De manera que les carmelites, que no podien ser moltes perquè no hi havia espai a la casa, devien passar autèntiques penúries per mantenir dignament la comunitat.

A la seva capella tenien una talla de la Mare de Déu del Carme, propietat de la parròquia, que havia policromat el pintor Albert Hauf Stern ja que havia perdut bona part dels seus colors.

Segons el setmanari Sóller del 20 de juliol de 1935 el mateix any de la seva arribada ja es celebrà a l'oratori de les carmelites una novena preparatòria de la festa de la Mare de Déu del Carme el 16 de juliol. Aquest dia, a les set del matí Mn. Rafel Sitjar celebrà una missa cantada amb la comunió *intra missam* de tots els confreres i devots de la Mare de Déu del Carme. Un cor femení format per Magdalena i Joana Sampol Mayol, Catalina Bauzà Garcia i Antònia Ballester Pons interpretà la composició musical "Cor de Maria". Tocà l'harmòniu Magdalena Sampol Mayol.

Diu l'esmentat setmanari:

«Durante todo el día, y ya también durante la tarde anterior, fueron en gran número las personas que desfilaron por el coquetón oratorio para lucrar el jubileo del Carmen. A las cinco de la tarde impuso el mencionado señor Sitjar el escapulario a numerosos devotos, y al anochecer, a las siete y media, se rezó el rosario y se cantó el Trisagio por el susodicho coro de señoritas, terminándose la función con el canto del Himno Carmelitano, por éstas y por el público asistentes».

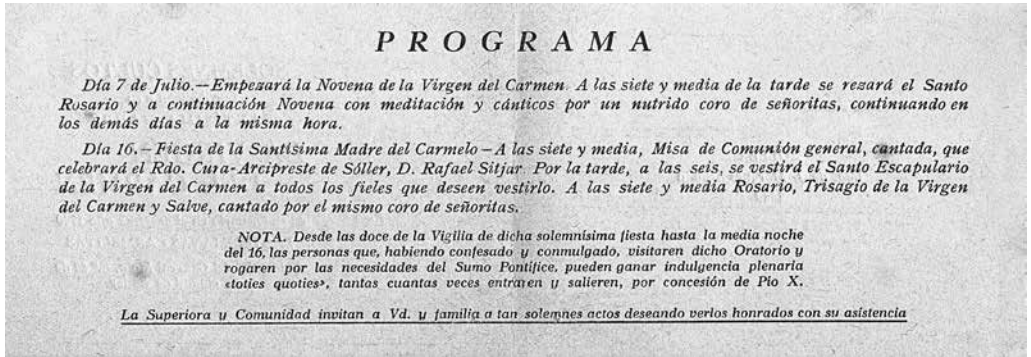
L'any 1937 la superiora de la comunitat de Sóller era sor Maria de la Trinitat Vidal.

Segons el padró municipal de l'Ajuntament, l'any 1940 vivien al convent, juntament amb Francisca Ozonas, les carmelites sor Francisca Juan Serra de Puigpunyent, sor Antònia Ferragut Munar de Sencelles, sor Francisca Tugores Perelló de Selva i sor Catalina Serra Pocoví de Marratxí. L'any 1945 les religioses que formaven la comunitat eren sor Maria Enseñat Cardell de Palma, sor Esperança Tugores Rosselló de Selva i sor Magdalena Martorell Prats de Palma. L'any 1949 hi trobam les següents monges: sor Catalina Serra Pocoví de Marratxí, sor Isabel Servera Miralles de Porreres i sor Maria Ferragut Munar de Sencelles (germana de la religiosa sor Antònia, abans esmentada).

L'any 1950 formaven la comunitat: sor Maria Ramis Pol de Marratxí i sor Maria Ferragut Munar (ja esmentada).

El temps que les religioses carmelites estaren a Sóller tingueren una vocació. Una al·lota criada a una casa del carrer de la Lluna, propietat dels germans Francisca i Antoni Oliver Frontera, coneguda com ca s'Olivò es va fer monja. Aquesta al·lota nomia Isabel Servera Miralles i sabem que anys després va estar destinada a la comunitat de Sóller.

Podem veure que les monges d'aquesta comunitat no duraven gaire i que cada vegada eren menys. Pensem que a Sóller no es devien sentir prou motivades; en primer lloc perquè no podien complir amb els objectius de la seva congregació i havien de fer de mainaderes, també hem de tenir present que havien de servir a la senyora Francisca Ozonas que s'havia reservat unes habitacions per a ella tota sola i, a més,

Anvers i revers del programa de les festes de la Mare de Déu del Carme que tengueren lloc a Sóller l'any 1940.

l'espai de la casa era petit per a un convent.

Tenim coneixement per un altre manuscrit de l'arxiu parroquial que Francisca Ozonas i Vallès, el 28 de juliol de 1943, ingressà 25.000 pessetes a la Caixa Diocesana perquè es fundàs una beca al seminari de Palma per als nins de Sóller i Binissalem (Francisca Ozonas havia nascut a Binissalem). Si el seu fillol Vicenç Coll Vicens volgués fer els seus estudis al seminari tendria prioritat davant qualsevol altre. Sabem pel mateix Vicenç Coll que no hi va anar mai al seminari.

Cosa degué passar quan Francisca Ozonas el 20 de gener de 1947 a un manuscrit que porta la seva signatura escriu que si les carmelites en qualque moment deixen d'habitar la casa el seu dret a la tomba quedarà estingit. També manifesta que si se'n van les monges l'hereu de tot el que hi ha dins la casa serà, el seu nebot, Bartomeu Ozonas Castañer. Després comença a fer un inventari de tot el que hi ha.

Gràcies a l'inventari esmentat, hem sabut que a part dels mobles, quadres i estris de cuina hem vist que, a la sagristia de les carmelites hi havia una casulla blanca pagada per Francisca Ozonas i un camis fet per ella; un missal del rector Sitjar; una casulla verda de Joan Magraner Oliver; una casulla morada de Guillem Frontera Magraner; unes canelles de plata de Joan Deyà Ozonas; una randa de ganxet grossa amb raïms i espigues de Joana Maria Forteza; un viacrucis del cosí de la fundadora Bartomeu Ozonas Deyà; un sagrari de Pere Antoni Alcover Pons; un copó dels germans Bartomeu i Guillem Colom Ferrà; sis canelobres daurats de Miquel Casanovas Castañer; una creu grossa que fajoc amb els canelobres de Marcel·lí Rullan Oliver; i la campana grossa que regalaren els ferrers Damià Bauzà i Josep Bauzà Llull.

5. Les carmelites deixen Sóller

El 30 de març de 1951 les Carmelites de la Caritat deixaren la casa del carrer de la Lluna i tancaren la co-

munitat de Sóller. Només una breu nota, a la pàgina 4, del setmanari *Sóller* del 7 d'abril de 1951 diu que deixen la casa: «*Por no reunir condiciones para alojar con la suficiente holgura y confort a las hermanas que formaban la pequeña comunidad local*». També diu el setmanari que s'acomiadaren dels seus amics i benefactors i que és una llàstima, per la bona feina feta, que després de 16 anys se'n vagin de Sóller.

A una carta de Mn. Joan Canals dirigida al bisbe Joan Hervás i Benet hem pogut llegir que les carmelites es veien obligades a guardar els nins de les famílies benestants per a poder subsistir: «*Pues alguno de ellos tenia todas las noches una religiosa carmelita solo para atender a sus niños pequeños en buena salud -teniendo además varias criadas en casa-, con perjuicio de otras familias humildes que tenían enfermos necesitados de ayuda. - La Superiora General me habló varias veces de este abuso y al fin llegamos a cortarlo, al menos en parte*».

Es realitzaren les obres oportunes per tornar a convertir la capella en sala d'estar i la sagristia en rebedor. A un nou contracte, signat el 25 d'octubre de 1951, s'acordà que es farien les obres i que, Francisca Ozonas, rebria 500 pessetes mensuals de la parròquia en compensació de l'atenció i els serveis que rebia de les carmelites.

Les obres a la casa de la senyora Ozonas costaren un total de 9.411,75 pessetes. Mn. Joan Canals rebé d'almoines 3.411,75 pessetes i demanà un préstec de 6.000 pessetes a la Caixa de Pensions de Sóller.

El vitalici de 500 pessetes el rebé fins a la seva mort. Entre el mes de maig de 1951 i el mes de novembre de 1955 va rebre un total de 27.500 pessetes.

6. Mort i testament de Francisca Ozonas i Vallès

Francisca Ozonas i Vallès va morir a Sóller el dia 16 de desembre de 1955. Les despeses del seu funeral, de primera amb creu alçada, foren de 4.278,45 pessetes, deixà a tres familiars un total de 6.500 pessetes i va fer les següents donacions benèfiques:

A la parròquia de Binissalem	1.000 pessetes
Al Convent de Sant Felip Neri de Sóller	500 pessetes
Al Convent del Sagrats Cors de Sóller	500 pessetes
A la Casa Bressol de Sóller	100 pessetes
A la Roberia de Sóller	100 pessetes
A l'Asil de Sant Joan de Déu de Palma	100 pessetes
A l'Hospital de Sóller	100 pessetes
A les Germanetes dels Pobres de Palma	100 pessetes
TOTAL	2.500 pessetes

També fundà mitja beca, per un total de 30.000 pessetes, a favor del *Instituto Español de San Francisco Javier* per a missions estrangeres. L'esmentat institut es trobava a Burgos.

El bisbat de Mallorca, en data de 14 de febrer de 1956, autoritzà que es realitzassin les obres necessàries a la casa del carrer de la Lluna, número 75, antic convent de Carmelites, per convertir-la en residència dels vicaris de Sóller. A partir d'aquest moment, la casa de la senyora Ozonas va estar habitada per Mn. Joan Lliteres Miralles, Mn. Mateu Grimalt Sureda, Mn. Felip Guasp Nadal, Mn. Domingo Mateu, Llorenç Lladó Calafat i Francesc Munar Servera (aquests dos darrers hi residiren abans de la seva ordenació sacerdotal, que tengué lloc a la parròquia de Sóller). Des de fa uns anys l'habitatge està llogat a efectes comercials.

7. Fonts consultades

- Arxiu de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller

- Arxiu Municipal de Sóller
- Arxivo General Histórico de las Hermanas Carmelitas del Sagrado Corazón de Jesús (Madrid)
- Arxiu del Jutjat de Pau de Sóller
- Arxiu de Pere Frontera Alemany
- Arxiu de Pere Cirer Ferragut
- Setmanari Sóller

8. Agraïments i Fonts Orals

Llorenç Alcina Rosselló, prevere

Pere Cirer Ferragut, prevere

Vicenç Coll Vicens

Josefa del Valle Martínez, carmelita del Sagrat Cor de Jesús

Joan Frontera Alemany

Josep Sunyer Ribas

Pere Frontera Alemany

Marià Gastalver Martín, prevere

Felip Guasp Nadal, prevere

Miquel Mulet Bujosa, prevere

Miquel Ozonas Joy, e.p.d.

Guillem Puig Mascaró

Antoni Quetglas Cifre

Conchita Tejerina. Secretària General de les Carmelites del Sagrat Cor de Jesús plasmar damunt un plànol com era el Castellet abans i després de les successives reformes que s'han anat fent en aquest indret.

Patrimoni

Una colometa de l'edat del ferro de la cova de s'Alova

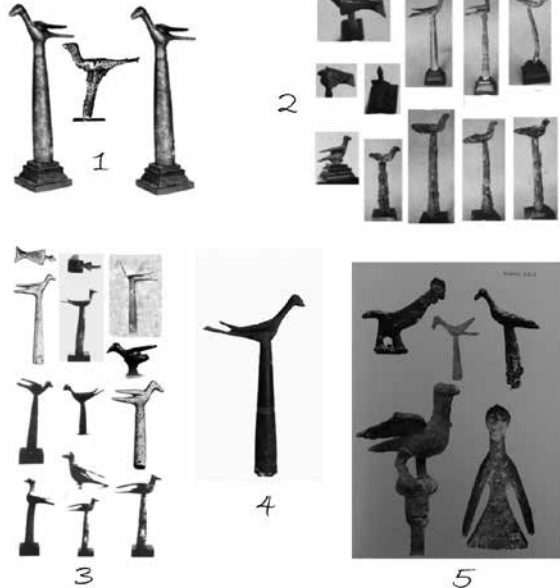
Jaume Deyà Miró

Resum

Uns treballs d'estudi al Museu de Mallorca han permès treure a la llum una peça arqueològica inèdita de la prehistòria de Sóller, una colometa de l'edat del ferro procedent de la Cova de s'Alova. Corrien rumors de la seva existència però aquesta es donava per perduda. La casualitat ha fet possible la seva troballa i ser presentada en aquest article. Les colometes són un element característic dels aixovars funeraris del període postalaiòtic (S. V-II aC) i aquest és el primer cas documentat a la nostra vall.

1. Introducció

Unes tasques de catalogació del fons del Museu de Mallorca permeteren recuperar de l'oblit una peça arqueològica inèdita de la prehistòria de la nostra vall, una Colometa de ferro. Inicialment no es tenia cap referència del seu origen. La fitxa de restauració remetia la seva procedència, amb una interrogació, a la cova de s'Alova. Una recerca bibliogràfica de les publicacions que tractaven sobre aquesta civilitat¹ no donà cap tipus de fruit. Posteriorment aquest fet, es localitzà un segon document del fons documental del Museu de Mallorca. Aquest, en data del 30 d'agost de 1972, explica que el Sr. B. Enseñat lliurà al Museu de Mallorca un total de 9 caixes de material arqueològic procedents de jaciments del terme municipal de Sóller com; la Roca Rotja, el Coval d'en Pep Rave, Ca na Lluïsa i la Cova de s'Alova. De la civilitat tractada en aquest article s'especifica que fou entregada una caixa que contenia fragments ceràmics i fragments de ferro.² Amb aquest fet es tingué una primera evidència que el Museu de Mallorca té dipositat al seu fons material arqueològic procedent d'aquest jaciment.

Colometes localitzades a Mallorca: Son Taixaquet (1), Cova Monja (2), Son Cresta (3), Son Ribot (4) i Cometa des Mortis (5).

1 Els arqueòlegs que han intervingut arqueològicament parlant o publicat en respecte a aquesta civilitat foren; Bartomeu Enseñat i Catalina Enseñat.

2 *Totes les sospites fan pensar que entre els fragments de ferro s'hi trobés la peça aquí exposada.*

Un cop recopilada aquesta informació fou necessari entrevistar a dos dels ajudants de B. Enseñat; Antoni Estades i Antoni Matheu, que havien participat a vàries campanyes d'excavació que s'hi havien dut a terme. Els dos coincidiren en la troballa d'una au de ferro sobre una espiga, la qual es trobava en molt mal estat de conservació. Dita figura es donava per perduda degut a que B. Enseñat no la donà a conèixer a la comunitat científica després de la seva troballa, i que tampoc es trobava dins la seva col·lecció arqueològica que fou entregada al Museu de Sóller.

En base a la informació recopilada s'ha pogut confirmar la seva procedència. Gràcies a la bona disposició i ajut de la Directora Joana Mª Palou i Conservadora Mª Rosa Aguiló del Museu de Mallorca, aquesta recerca ha estat possible.

Les figures d'aus a la prehistòria mallorquina (Fig.1)

L'aparició de figures d'aus a la prehistòria de Mallorca es pot situar entorn al s. IV amb una pervivència fins el s. II aC aproximadament, sempre relacionat en contextos funeraris, normalment amb enterrament en calç viva. La gran majoria de figueretes d'aus localitzades s'han atribuït a colometes, menys al cas dels dos galls de la Cometa dels Morts. Tipològicament totes segueixen un mateix patró, elaborades en bronze o ferro, estan formades per una au sobre un espigó que normalment presenta un clau de subjecció a la seva part basal. Els exemplars fins al moment coneguts procedeixen de: la Cova Monja (16 de ferro i 4 de bronze), Son Cresta (11 de bronze i 1 de ferro), Cometa dels Morts (6 de bronze), Son Taixaquet (2 de bronze i 1 de ferro), Son Vaquer (2 de bronze) i Son Ribot (1 de bronze).³

2. La Cova de s'Alova

La cova de s'Alova (Fig. 2-3), es situa dins el barranc de Biniaraix, la qual està formada per dues cambres interconnectades per un pou d'accés d'uns 5 metres d'altura. Aquestes en origen formaven un única gran sala que és dividit degut el despreniment del sostre. És una estació arqueològica ben coneguda dins la historiografia de la prehistòria mallorquina. Actualment aquesta està catalogada per l'Ajuntament de Sóller amb el codi SO-25. La primera intervenció arqueològica que es té constància en ella fou la realitzada per B. Enseñat⁴ als inicis dels anys 50. L'estudi i descripció dels nivells arqueològics i dels materials recuperats fou molt pobre. Detalla que els jaciments es trobava molt regirat degut a la caiguda del sostre de la cambra, podent-se documentar fins a tres nivells d'enterraments en calç, en els quals aparegueren objectes com contes de pasta vítria, plaquetes de plom, campanetes, discs de coure, fragments d'espases, etc, elements d'aixovar típics

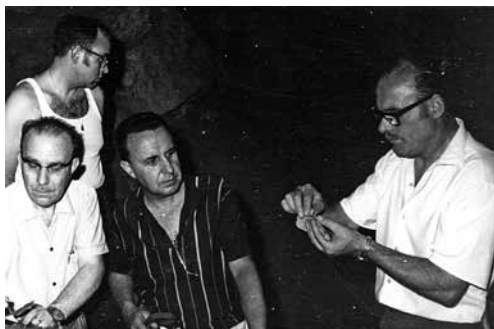
Entrada a la cavitat.

Sala superior.

3 BALAGUER, P.: *Aproximación cronotipológica a la materialidad del postaloyótico mallorquín: El ajuar funerario no cerámico*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona, 2005, p. 312-319.

4 ENSEÑAT ESTRANY, B.: "Soller, Mallorca. IV, Cueva S'Alova". *Noticiario Arqueológico Hispánico*, núm. III-V, 1954-55

Excavació a la sala superior (1968). Imatge B. Ferrà.

Trobada de les ceràmiques de l'edat del bronze (1968). Imatge B. Ferrà.

Material procedent de la Cova de s'Alova exposat al Museu de Sóller.

del postaloiòtic (S.V-II aC). A banda d'aquest nivells Enseñat afirma l'existència d'una fase d'ocupació de l'edat del bronze i un ús esporàdic de la cavitat en època musulmana.

Des de llavors fins a l'any 1968 es seguiren realitzant algunes excavacions puntuals per alguns col·laboradors de B. Enseñat⁵, moment en el qual es degué exhumar la Colometa aquí presentada. Aquests treballs es centraren principalment a la sala superior, tot i que també intervingueren puntualment a la inferior. Les actuacions dutes a terme en aquest període constataren que sota els nivells d'enterraments en calç, corresponents a l'edat del ferro, s'hi trobada una necròpolis de l'edat del bronze, la qual s'estenia per les dues cambres. Així ho evidencien les nombroses restes ceràmiques corresponents a ceràmiques globular, troncocòniques i bitrocòniques. A l'any 1968 aquest grup de col·laborador descobrí una diminuta cambra taponada per pedreny, a la qual hi recuperaren fins a tres ceràmiques (una globular i una bitrocònica coberta per una segona globular) (Fig.4-5) i dos cranis amb alguns ossos llargs. Dues de les tres peces ceràmiques estan actualment dipositades al Museu de Sóller (Fig.6). Aquesta troballa mai fou publicada.

Anys després, 1981, l'arqueòloga Catalina Enseñat publica el seu estudi sobre les coves sepulcral de l'edat del ferro⁶ dedicant un apartat a la cova de s'Alova. No inclou cap novetat en quan a l'excavació i a la seva estratigrafia però sí que realitza un detallat i minuciós inventari dels materials exhumats per la intervenció del seu pare.

La darrera aportació al jaciment fou la identificació de ceràmica de cronologia precalcolítica, corresponent a varis fragments de tonells tipus els documentats a Son Matge i Son Gallard.⁷ Aquest fet podria marcar el primer ús de l'indret.

5 Guillem Rullan, Antoni Estades, Pere Suau, Antoni i Simó Mateu, entre altres.

6 ENSEÑAT, C.: *Las Cuevas sepulcrales mallorquines de la edad del Hierro*. Excavaciones arqueológicas en España. 1981.

7 DEYÀ, J.: "Noves aportacions a l'arqueologia sollerica". *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, 2011, p. 137-138.

La Colometa de la Cova de s'Alova (fig.7)

L'exemple aquí presentat segueix els esquemes tipològics i característics dels exemples coneguts. Malauradament, degut haver estat realitzada en ferro, el seu mal estat de conservació fer necessària una important intervenció de restauració i consolidació.

La figura de l'au es troba fusionada amb l'espigo de suport. El mal estat de conservació de l'extrem inferior de l'espigo no ha permès identificar si en origen existia la perforació del clau de subjecció. L'espigo mesura; 12,9 cm de llarg,

Colometa de s'Alova.

al punt d'unió amb la figura presenta un diàmetre de 0,9 cm i l'extrem inferior un diàmetre de 1,7 cm. En quan a la palometa presenta; una llargada de 12,2 cm, una altura màxima de 5,1 cm i una amplada de màxima del cap de 0,8 cm, del coll de 1,8 cm, del cos central de 3,4 cm i de la cua de 2,7 cm.

3. Bibliografia

BALAGUER, P.: Aproximación cronotipológica a la materialidad del postalayótico mallorquín: El ajuar funerario no cerámico. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona, 2005.

DEYÀ, J.: “Noves aportacions a l’arqueologia sollerica”. V Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, 2011, p. 137-138.

ENSEÑAT, B.: “Soller, Mallorca. IV, Cueva S’Alova”, Noticiario Arqueológico Hispánico, núm. III-V, 1954-55

ENSEÑAT, C.: Las Cuevas sepulcrales mallorquines de la edad del Hierro. Excavaciones arqueológicas en España. 1981.

GUAL, J.: Figures de bronze a la protohistoria de Mallorca, Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Palma de Mallorca. 1993

Grafit de vaixells a Fornalutx i Sóller

Jaume Deyà Miró

Resum

Els grafitos o representacions de naus són una manifestació “artística” de tipus espontani que és dona de forma recurrent dins l’edat moderna i períodes anteriors. Els seus anònims autors elegien murs o altres suports improvisats on plasmar de forma idealitzada o esquemàtica un o varis vaixells, formant en alguns casos autèntiques escenes navals. A Fornalutx ja és coneixia algun cas però gràcies a l’avis rebut per Jaume Pinya s’ha pogut documentar un nou exemple a unes obres particulars. A més, també s’han pogut identificar altres exemples al municipi de Sóller.

1. Introducció

Aquests darrers anys han aparegut a la vall de Sóller alguns exemples de grafitos de diversa importància, essent els casos de Fornalutx els més rics i de major interès. Aquest article té com objectiu donar a conèixer un cas descobert recentment, i alguns altres apareguts d’antic. Aquest tipus de manifestació de vaixells tenen uns orígens remots, des de l’aparició de la primera navegació. Tot i això,

Vista general dels gravats del C/ de l’església.

és durant el segle XVII-XVIII quan aquesta pràctica sembla ser més popular o, almenys, més casos han arribat fins els nostres dies. Esperem que la difusió d’aquests elements permeti la documentació de nous exemples, ja que aquests apareixen normalment en obres de reformes de cases particulars, i per ignorància, descuit o por, la gran majoria tenen el seu destí en abocadors de runa.

Mural del Carrer de l’església núm. 3 (Fornalutx).

Les obres de reforma d’una vivenda al carrer de l’Església núm. 3 de Fornalutx posaren de manifest l’existència de grafitos sota les capes de morter d’un mur de la vivenda (fig. 1). La troballa fou duta a terme per Jaume Pinya, el qual ens va comunicar el succés. Les restes apareguren a la primera planta de la vivenda, a l’estança que s’obri al mateix carrer. El propi Jaume Pinya va destapar, acurada i minuciosament, tot el conjunt. Degut a la seva importància va considerar oportú fer-nos arribar la seva preocupació pel futur de l’element. En molt de gust procedirem a la seva visita i posterior documentació.¹

¹ Agrair a Jaume Pinya la seva amabilitat i confiança i, a Pablo Galera alhora de realitzar els treballs de calcat.

2. Treball de documentació i calc

.....
Procés de calc.
.....

Per tal de no perdre cap tipus d'informació de l'element, degut al mal estat d'alguns trams del mur i els treballs de rehabilitació que es duien a terme a l'immoble que en feien perillar la seva integritat, és va procedir a la documentació de l'element mitjançant fotografies. Un cop realitzat aquesta primera labor, es va efectuar el calc. El plafó decorat fou dividit en varis segments, els quals foren coberts per folis de "film" subjectats amb petits claus.

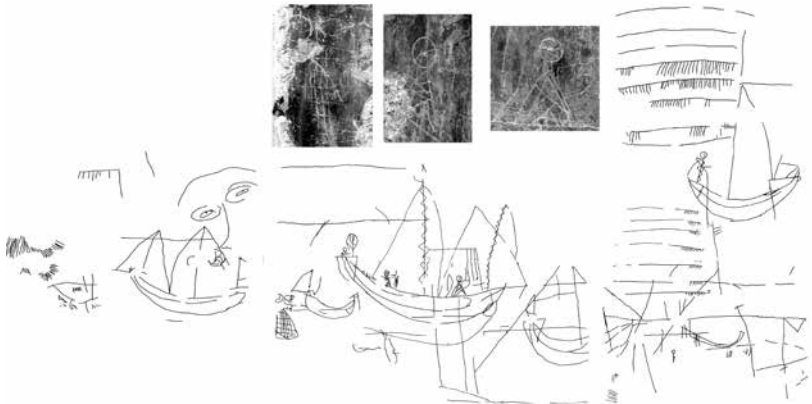
La capa de film sobre el mur permet tenir una superfície de calc immòbil i al mateix temps flexible, a més que transparent. Mitjançant un indeleble de punta fina, es varen anar resseguint les línies incises del mur (fig.2). Un cop immortalitzades sobre els fulls les línies visibles, és va dur a terme una segona fase per tal d'obtenir alguns detalls o elements que haguessin pogut passar desapercebuts a simple vista. Es va deixar l'habitació en total obscuritat, i amb una llum en posició obliqua sobre el mur es pogueren observar les línies incises més febles.

.....
Acabat final del calc després
del processat digital.
.....

Posteriorment al treball de camp, es va procedir a l'escaneja't dels fulls de film i a la seva unió mitjançant programes informàtics de retoc fotogràfic (fig.3).

3. El plafó

.....
Detall de l'escena naval del
centre del mural.
.....

El plafó ocupa un espai d'uns 3,5 m de llarg per uns 2,5 m d'altura. La seva totalitat està realitzat mitjançant incisions sobre el referit del mur. Un primer anàlisi evidencia varies concentracions de motius, en algun cas sembla que superposats. Es fa difícil determinar si tot el conjunt fou realitzat en un mateix moment o en un ampli ventall de temps. Bàsicament podem definir tres conjunts principals:

- El primer, ubicat a l'extrem esquerra, està compost exclusivament per línies verticals successives, atribuïble a contes de quantitats.
- El segon (fig.4), situat al centre, està format per una escena naval de cinc embarcacions de diversa mida, on a una d'elles si representa la seva tripulació armada. Entre els vaixells, a l'extrem esquerra, apareix una figura femenina molt esquemàtica caracteritzada per una gran falda².
- El tercer (fig.5), emplaçat a l'extrem dret, presenta dificultat alhora de la seva interpretació. Apareixen dues figures humanes armades en actitud amenaçant amb un conjunt de línies incises paral·leles formant una gran columna, on sembla que s'hi recolza part de la proa d'una embarcació.

.....
 Detall de l'escena lateral
 dreta del plafó.

.....
 Vista general dels gravats
 i dibuixos del C/ del Sol.
 Fotografia: C. Weedon

La interpretació i datació d'un mural d'aquestes característiques és del tot complicat. Sembla que l'autor o autors tingueren interès en plasmar una escena naval de tipus bèl·lic. Aquesta representació tan podria ser fruit d'un imaginari personal o una representació d'algun esdeveniment històric. Les característiques estilístiques podrien emmarcar el conjunt entre el segle XVI-XVIII, moment on són comunes aquests tipus de representacions. El fet de trobar-se la vall de Sóller propera al mar, a un període que les costes mallorquines eren constantment saquejades pels sarraïns del nord d'Àfrica, podrien haver estat font d'inspiració a l'autor o autors.

Mural del Carrer del Sol, núm. 1 (Fornalutx)³

Fou descobert pel Sr. Robert Landreth durant la reforma del citat immoble. El mural, que ocupa un espai d'uns 3 metres de llarg per 2 d'altura, és de gran qualitat tan per la seva bona conservació com pel volum

² Existeix una teula pintada al fons de can Xoroi que té gran similitud. Això fa pensar que aquesta representació esquemàtica té algun significat, a nivell popular, que avui dia desconeixem.

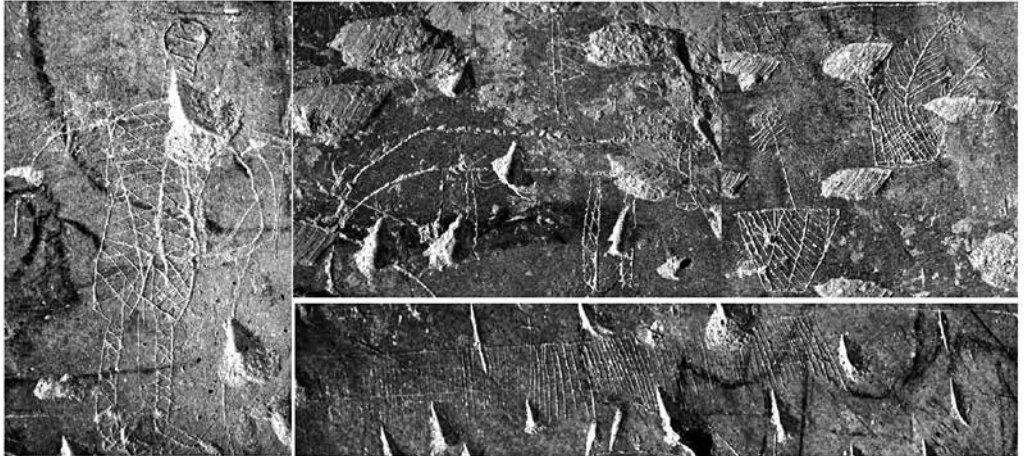
³ Agrair a Robert Landreth, Cordelia Weedon i Jaume Pinya la cessió del material gràfic d'aquest element.

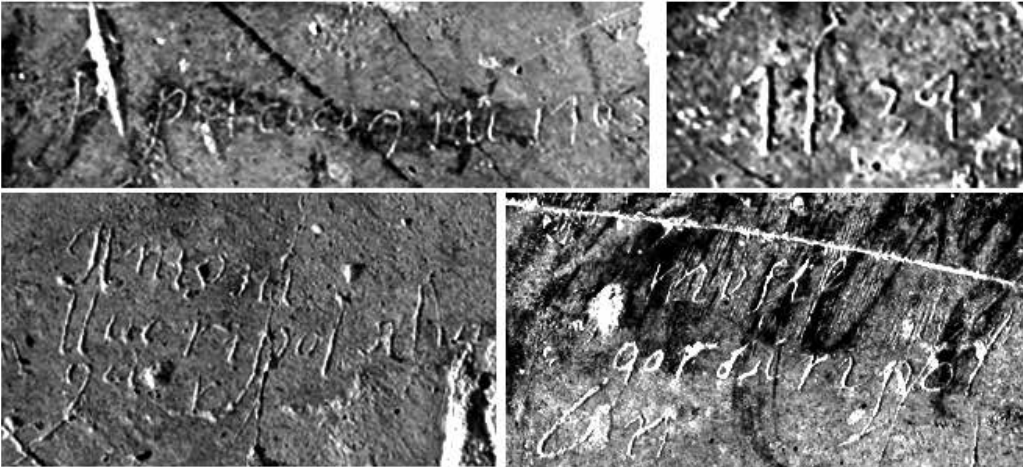
Vaixell situat a l'esquerra del conjunt. Fotografia: C. Weedon.

Vaixell situat al lateral dret del conjunt. Fotografia: C. Weedon.

Detall d'alguns motius del mural del C/ del Sol. Fotografies: C. Weedon.

Mostra d'algunes inscripcions del mural del C/ del Sol. Fotografies: C. Weedon.

d'elements que s'hi representen (fig. 6). En aquest cas hi trobam dues tècniques de dibuix, una al carbó i l'altra mitjançant incisions, les quals es superposen una sobre de l'altra. La primera capa està conformada per dos grans vaixells alineats al carbó. El situat a l'esquerra (fig. 7) presenta cert detallisme en quan els

elements que configuren la nau, a més de representar-se alguns tripulants realitzant algunes labors. Per mala fortuna el buc del vaixell actualment no és visible pel seu mal estat de conservació⁴. Igual ocorre amb la segona nau (fig.8), situada a la dreta, que tan sol roman visible la seva part superior. El traçat del dibuix en aquest cas és menys acurat.

Per sobre aquesta escena naval, s'hi superposa incís un gran mural que conté un ric conjunt de motius. L'element més abundant, i comú, correspon amb els típics llistat per a fer contes de quantitats. També hi apareixen identificables cercles concèntrics realitzats al compàs, creus, una figura humana, tests amb flors i un curiós genet cavalcant sobre una bístia (fig.9). Per gran fortuna també apareixen un gran nombre d'inscripcions i dates (fig. 10) que permeten situar tot el conjunt entre el mitjans del segle XVII / inicis del segle XVIII. Aquestes són:

1. 1639
2. *antoni / lluc ripol ... / juan / 1700*
3. 1701
4. 1702
5. Jo poicoconiu 1703
6. 1706
7. nofre / jordi ripol
8. Joan

Grafit de la Torre Picada (Sóller) i de na Seca (Fornalutx)

Un altre cas de vaixell, en aquesta ocasió gravat a la roca, el trobam a les proximitats de la Torre Picada del Port de Sóller. Els afloraments rocosos de pedra calcària que envolten la construcció defensiva concentren un gran volum de gravats i inscripcions, la gran majoria daten dins el segle XVIII i atribuïbles en tota probabilitat als talaiers que custodiaven la costa nord. El cas del nostre interès consisteix en un gravat d'un vaixell acompanyat de la següent inscripció "*Ja ..NL / a de la / torra picada / 1728*" (fig.11).

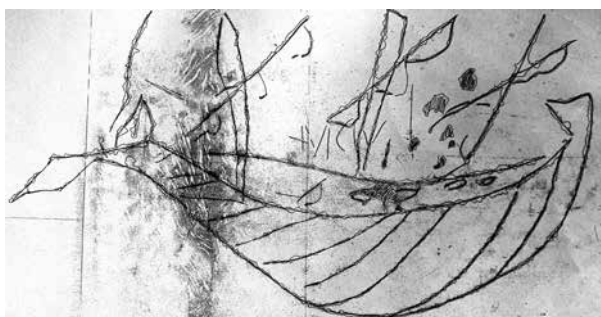
En quan a l'exemple de na Seca, el grafit és troba incís sobre el morter de l'aljub de la talaia. Fins el moment és l'únic documentat a l'indret (fig.12).

Possessió de Muleta Gran (Sóller)

.....
Gravat de la Torre Picada
"Ja ..NL / a de la / torra
picada / 1728"
.....

Gravat de na Seca. Calc:
Robert Landreth.
.....

⁴ Aquest exemple fou publicat a; González, E.; Oliver, B: Los Barcos de Piedra. La Arquitectura Náutica Balear A Través De Los Grafitos Murales. Siglos XIV-XVIII. Institut d'Innovació Empresarial de les Illes Balears. 2007.

.....
 Dibuix esquemàtic en
 almagra de la Torre de
 Muleta Gran

El seguiment arqueològic de les actuals cases de possessió de Muleta Gran, han posat de manifest també alguns elements d'interès. Al pis superior de la torre, a l'interior d'un espitllera, apareix en almagra un dibuix esquemàtic atribuïble a una visió frontal d'una nau (fig. 13). Sembla que dintre la cambra haurien existit altres grafit, però degut el mal estat dels murs i la caiguda dels referits aquests s'han perdut. Dintre del mateix conjunt de la torre, germen de la possessió, s'han pogut documentar altres elements⁵ (fig.14). Al primer pis, enfront del portal d'accés a la torre, s'hi troba una fornícula decorada per un motiu

floral daurat que l'emmarca i, al seu centre, s'hi representa un conjunt edificacions amb una torre central. L'altre representació localitzada és refereix a un motiu decoratiu situat a la pedra cuixera de la tafona de la possessió. Aquest motiu gravat a la pedra simbolitza els elements que configuren la producció de l'oli (la biga de la tafona, la bístia, la feina (ferradura) i una bona collita d'oliva (una flor). En molta probabilitat aquests elements podrien tenir un significat més de tipus apotropaic que purament estètic.

.....
 Pintura mural i decoració
 de la cuixera de la tafona de
 Muleta Gran

Els grafit són molt més nombrosos del que un es pot imaginar. Estan realitzats d'una forma espontània, sense cap intencionalitat monumental ni artística però sí de permanència. Grafit en trobam a tot arreu, murs, coves, arbres, entre altres molts suports i és una pràctica ben popular que ha perdurat fins a dia d'avui. A la tafona de Can Bardí (Port de Sóller), s'hi troba un grafit a carbó (fig. 16) del tot curiós. A simple vista un podria pensar que ens trobam davant un altre cas del segle XVIII, degut a les seves característiques. Uns genets sobre cavalls, creus i altres elements no són res més que els dibuixos d'una criatura que somiava sobre els murs històries de vaquers de l'oest. Així ens ho contà el propietari de la finca, autor del mural quan era un infant. Aquest cas seria del tot extrapolable a temps passats, on els autors cercaven plasmar el seu imaginari, emocions, records o pel simple fet de deixar una petjada. Els casos del C/ del Sol com el de la Torre Picada són interessants pel fet d'aparèixer "signats". Els seus autors es preocupaven

5 També s'ha pogut observar que dins el pati de la possessió s'hi conserva una petita volada del portal forà que conserva teules pintades (fig. 15), al buc principal, tan sols se'n conserva un exemplar.

.....
 Teules pintades pati Muleta
 Gran.

.....
 Figures de la tafona de Can
 Bardí.

ren en signar la seva autoria per deixar gravada la seva presència tan a l'espai com en el temps. La preservació d'aquests elements no és tan sols necessària pel fet de conservar un element històric i artístic, sinó també per fer memòria a aquests anònims artistes, que de ben segur mai s'haurien imaginat que les seves "privades obres" serien valorades com un element patrimonial.

Arquitectura i recepció del turisme de masses al Port de Sóller (1948-1973)

María Sebastián Sebastián¹

Resum

El Port de Sóller és un dels primers indrets de Mallorca on es reprenen projectes arquitectònics turístics després de la Guerra Civil. Des de llavors i fins a la crisi del petroli el 1973 el nucli pateix la transformació urbanística més radical de la seva història.

A través de l'anàlisi de casos des d'un punt de vista constructiu, urbà i de context, es posa de manifest com vint-i-cinc anys d'intensa activitat han generat una arquitectura que exemplifica l'esforç efectuat per adaptar la tradició local popular als estils internacionals que dominaran la construcció per al turisme de masses.

1. Introducció

Aquest text presenta un anàlisi de l'arquitectura turística aixecada al Port de Sóller a les dècades centrals del segle XX i la seva contextualització en relació amb la resta de Mallorca. L'estudi proposa unes fases de creixement d'aquests equipaments al llarg del temps delimitades per qüestions arquitectòniques i constructives com el tipus de projectes, el seu grau de desenvolupament i la seva adscripció estilística.

La cronologia, 1948-1973, està marcada per dos fets decisius per a l'arquitectura. La data d'inici ve donada per la presentació del projecte de les dues primeres construccions turístiques al Port després de la Guerra Civil, fet que coincideix amb la recuperació de la zona per a usos civils. La de tancament és la de la crisi del petroli que genera un acusat descens en el nombre de visitants i per tant, redueix la necessitat de dur a terme nous projectes. El període és especialment significatiu tant pel Port de Sóller com per altres indrets turístics dins i fora de Mallorca ja que la febre constructora canvia completament la fisonomia de molts nuclis mentre que l'arquitectura viu una gran renovació degut a l'assoliment de noves tècniques, materials i formes.

L'estudi presenta casos vinculats amb el que es denomina arquitectura turística, terme que es pot definir com el conjunt d'edificacions que tenen com a usuari principal el visitant forani i que estan destinades a cobrir les seves necessitats d'allotjament, manutenció i esbarjo des de la seva arribada al destí vacacional fins al seu retorn al lloc d'origen. Entre les nombroses tipologies que s'hi engloben, les més abundants al Port de Sóller són els hotels i els apartaments, seguits per restaurants i altres equipaments de lleure. És necessari remarcar que el treball s'ha focalitzat en construccions de nova planta i, en el cas dels allotjaments, en edificacions plurifamiliars sense entrar en un turisme de caire més aviat residencial.

¹ Becaïria predoctoral de la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats del Govern de les Illes Balears. La beca predoctoral de la que és beneficiària l'autora ha estat seleccionada en el marc d'un programa cofinançat pel Fons Social Europeu. Adreça electrònica: m.sebastian@uib.eu

Per finalitzar aquesta introducció, cal indicar que l'estudi s'ha fonamentat en la recerca de materials d'arxiu, fonamentalment llicències d'obra. Per tant les dates que es prenen com a referència per als diferents edificis són les de redacció del projecte, assenyalant-se altres criteris excepcionals com inauguracions o primeres ampliacions. La tasca s'ha complementat amb fonts gràfiques, bibliografia i altres documents així com amb visites als diferents emplaçaments. En tot moment l'atenció s'ha centrat en temes arquitectònics, ja siguin tècnics (materials, distribucions en planta) o d'estil (anàlisi de façana, ornamentacions), procurant una aproximació sense els prejudicis habituals que veuen en la construcció turística una arquitectura purament comercial.

2. L'arrencada del turisme a Mallorca i a Sóller

Després dels primers viatgers com l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, Gustave Doré o la parella formada per Frederick Chopin i George Sand que arriben a Mallorca al llarg del segle XIX, el canvi cap al XX ve acompanyat dels primers turistes. Aquests pertanyen a classes socials altes o de la burgesia que permeten posar en marxa construccions turístiques com el modernista Gran Hotel (1901) de Lluís Domènech i Montaner a Palma, el també modernista però un tant més eclèctic hotel Alhambra¹ (1906) de Gaspar Bennàzar a Cala Major o l'historicista hotel Ciudad Jardín (1918) de Jaume Alenyà al nucli del mateix nom.

Al llarg de les tres primeres dècades del segle XX el nombre de turistes augmentarà de la mà de nous establiments com l'hotel Formentor (1929) d'Adán Diehl o el racionalista hotel Calamayor (1932) de Carles Garau. L'any 1936 l'esclat de la Guerra Civil posa fi al creixement de manera sobtada.

El Port de Sóller, malgrat el seu difícil accés, participa en aquest procés. Una mostra de l'apertura al turisme és la seva presència a guies com la que el 1898 José Rullán dedica al terme. A ella figuren establiments d'allotjament com la Fonda de la Marina² i es proposen excursions des de Sóller cap al Port per veure la mar i visitar l'oratori de Santa Catalina i el far.

El 1912 la inauguració de la línia de ferrocarril que uneix Sóller amb Palma i un any més tard la del tramvia (Fig. 1) cap al Port facilitaràn l'arribada de turistes. Com afirma Joan-Carles Cirer, el tren de Sóller era l'únic de tota la xarxa ferroviària de Mallorca emprat de manera freqüent pels viatgers³. A més del transport per terra, no s'ha d'oblidar que el Port comptava amb connexions marítimes amb destinacions com Barcelona que també s'anuncien a guies de principis del segle XX⁴.

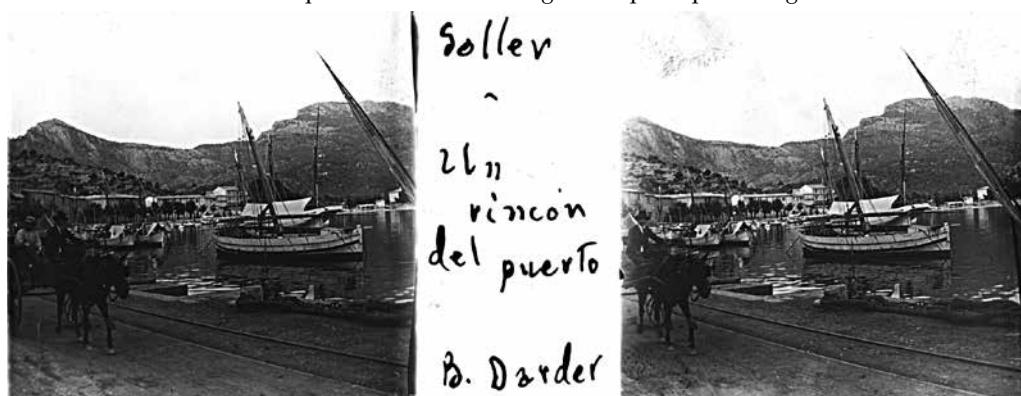

Figura 1 Sóller - Un racó del Port, Bartomeu Darder i Pericàs, posterior a 1913. Fotografia estereoscòpica. Llegat BDP-CAIB

1 Establiment canvià el seu nom pel de Hotel Príncipe Alfonso.

2 RULLÁN, José: *Guía de Sóller*, Sóller, 1898, 83.

3 CIRER I COSTA, Joan-Carles: *El turisme a les Balears (1900-1950)*, Palma, 2006, 20-21.

4 FOMENTO DEL TURISMO DE MALLORCA: *Guía de las Islas Baleares (Mar Mediterráneo)*, s/l, 1914, 155.

Els primers hotels del terme s'ubiquen a Sóller. L'exemple més paradigmàtic és el Gran Hotel Marina inaugurat el maig de 1903⁵, una arquitectura tradicional de tres plantes a un solar en cantonada entre mitgeres. També s'obren altres com el Denis a més de tot un seguit de fondes i pensions⁶. Abans de la Guerra Civil apareixen els primers equipaments al Port de Sóller com l'hotel Terramar o el Marisol (c.1929). L'adaptació del nucli al turisme també afecta l'urbanisme. En aquest sentit, el 1935 Francesc Casas redacta un projecte d'ordenació del front marítim fonamentat en un passeig de terra compactada que transcorre entre la via del tramvia i la línia de platja vorejat per palmeres i bancs.

3. Fallida i recuperació (1948-1953)

Un cop finalitzada la Guerra Civil espanyola, l'estat de pobresa i ruïna en el que queda el país junt amb l'inici de la Segona Guerra Mundial i les restriccions imposades pel règim franquista al moviment de persones tant nacionals com estrangeres afecten directament al turisme, que pràcticament desapareix. L'any 1948 es suprimeixen les traves per a l'arribada de turistes⁷. Tot i això, les xifres de visitants no milloren substancialment fins la dècada de 1950, quan la recuperació econòmica de la resta d'Europa i dels Estats Units i la generalització del dret a les vacances pagades fan possible la reaparició dels turistes entre els que cada cop s'engloba major varietat de capes socials. El 1950 és el primer any en què es supera la xifra de visitants internacionals prèvia a la Guerra Civil, tot i que l'increment en aquests anys encara és lent. Malgrat les difícils circumstàncies, a la dècada de 1940 alguns promotors enceten noves obres hoteleres a l'illa. Entre els termes que encapçalen la represa de l'activitat constructora estan Palma, Calvià i Sóller. Cal destacar que en la majoria de casos es tracta d'edificis molt modestos, de petita capacitat i aferrats a la tradició constructiva mallorquina.

3.1. Els pioners. Els hotels Costa Brava i Marina

El Port de Sóller és un dels primers punts on torna l'activitat. El 1939 la zona passa a jurisdicció militar fins que el 1948 recupera l'ús civil gairebé en la seva totalitat i tot d'una es presenten els dos primers projectes hotelers de postguerra, l'hotel Costa Brava i l'hotel Marina. Com la resta dels edificats en aquesta primera fase, estan ubicats en primera línia de mar i són de mides discretes.

La llicència d'obra de l'hotel Costa Brava es sol·licita el febrer de 1948⁸. No es tracta d'una empresa de nova creació, sinó d'un canvi d'emplaçament. Abans de la Guerra ja existia un hotel Costa Brava ubicat a les instal·lacions de l'Estació Naval i publicitat l'any 1933 a la *Guía hotelera de Baleares*⁹. La nova seu de l'hotel es situa aproximadament a la part oposada del Port i duu la firma d'Antoni Coll Sancho, que serà responsable de bona part dels projectes edificats al Port de Sóller. Obtingué el títol d'arquitecte el 1940 a Barcelona i entre les dècades de 1950 i 1960 compaginà la feina al seu despatx amb els càrrecs d'arquitecte municipal de Sóller i de delegat del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears.

L'edifici és una senzilla construcció entre mitgeres amb una marcada verticalitat ja que es preveuen quatre plantes a un solar de nou metres d'amplada. La distribució interna és poc apta per a un ús hotelier contemporani i manquen espais fonamentals com la recepció mentre que les habitacions, concentrades a les dues plantes superiors, són de mides irregulars i algunes no tenen vistes a l'exterior ja que ventilen a través de petits patis interiors.

L'element més destacable del projecte és la sala de festes que ocupa la segona planta quasi per complet.

5 CIRER I COSTA, Joan-Carles: *La invenció del turisme de masses a Mallorca*, Documenta Balear, Palma, 2009, s/p.

6 Sovint la terminologia és molt imprecisa i per a un mateix establiment s'empren de forma indistinta els termes hotel, hostal, pensió, etc.

7 CIRER I COSTA, Joan-Carles: *El turisme...*, 51.

8 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 14/1948.

9 *Guía hotelera de Baleares*, s/ed., s/l, 1933, p.2.

És un espai completament diàfan i de grans mides, aproximadament 9 x 14 metres, si es compara amb l'escala de l'edifici. La seva existència és possible gràcies a l'ús de jàsseres de formigó armat paral·leles a la façana que transmeten les càrregues a les parets mitgeres sense cap altre tipus de recolzament. Aquesta estructura, juntament amb l'ús de finestres de guillotina a la façana principal, fan pensar en reminiscències d'un Racionalisme que havia arribat a Mallorca durant la dècada de 1930 encara que el seu grau de desenvolupament mai va ser massa important.

Però l'edifici construït dista molt del projecte, comptant amb un pis menys i un cos sortint a la manera de tribuna que agrupava les obertures dels dos pisos superiors. L'any 1953 un projecte d'ampliació de Rafael Llabrés proposà un canvi en la composició de la façana addicionant un volum de cinc plantes amb una cantonada resolta amb una torre i l'ús d'un llenguatge a mig camí entre el classicisme oficial i la moderna puresa de línies.

El segon projecte de l'any 1948 és l'hotel Marina de Josep Oleza Fratés, per al qual es sol·licita llicència al mes de setembre¹⁰. Com el Costa Brava, és de poca alçada -només tres plantes- i es situa a un solar entre mitgeres si bé en aquest cas ocupa la cantonada d'una illeta des del principi. La distribució interior presenta una clara divisió dels usos. Els espais de servei com la cuina es col·loquen al semisoterrani, els espais comuns a la planta baixa i les habitacions als dos pisos superiors amb una regularitat molt major que a l'hotel anterior malgrat que amb un confort encara molt allunyat de les exigències contemporànies, amb banys compartits per diversos dormitoris.

L'estructura de murs de càrrega i l'aparença exterior són més conservadors que al projecte inicial del Costa Brava. La façana marítima, amb una planta baixa molt oberta i part de les finestres de les habitacions agrupades en tribunes protegides superiorment per teules àrabs, té un aire d'arquitectura colonial.

3.2. Canvis d'ús

No tots els establiments tenen un ús turístic des dels seus inicis. L'any 1949 es presenta un projecte d'edifici d'habitatges signat per Antoni Coll¹¹ a un petit solar de fort pendent a l'inici de la carretera del Far. La construcció es limita a un garatge en planta baixa, tres pisos superiors amb un habitatge a cada un d'ells i un pati posterior. Exteriorment respon a l'arquitectura tradicional amb coberta de teules (Fig.2), aspecte que manté quan el 1952 Coll afegeix una planta i l'edifici es reconverteix en un "hotel de viatgers"¹², l'embrió de l'hotel Marbell.

Aquest no és l'únic cas de canvi d'ús residencial a hotel. L'any 1950 es registra un nou projecte d'Antoni Coll per a construir dos grups d'habitatges a un solar allargat del passeig d'Es Través¹³. És una obra ambiciosa formada per dos blocs de quatre plantes separats per una escalinata a l'aire lliure que actua com a eix de simetria. Com s'assenyala a la memòria, el pendent del terreny és molt acusat fet que obliga a esglaonar la construcció de manera que els dos pisos inferiors queden parcialment soterrats. A la planta baixa se li atorga un ús de cotxera, comerços i cafeteria. L'entresòl i les dues plantes superiors es reserven als habitatges amb una distribució interior preocupada per qüestions de salubritat. Així, totes les vivendes de la primera i segona planta disposen de, com a mínim, finestres a dues de les façanes a la vegada que compten amb patis interiors. La distribució està marcada pel sistema estructural de murs de càrrega amb crugies paral·leles a les façanes principal i posterior. I és que tot i les grans magnituds de l'obra -sempre en relació amb el seu context- és una arquitectura tradicional amb materials locals, coberta inclinada de teules i una façana eclèctica i d'aspecte pesant amb arcs de mig punt en planta baixa i obertures petites tancades amb persianes mallorquines a la resta de plantes. L'obra s'inicia seguint el projecte però com es veurà més en-

10 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 60/1948.

11 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 38/1949.

12 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 11/1952.

13 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 71/1950.

davant, poc temps després el programa patirà una modificació.

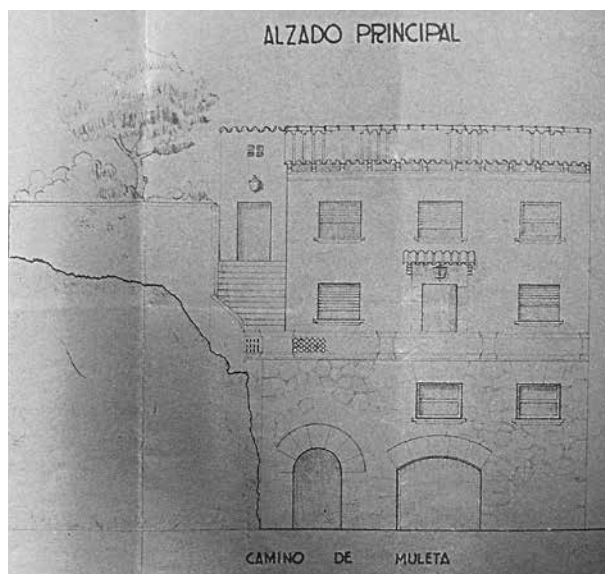

Figura 2 Façana principal d'habitatges a camí de Muleta (futur hotel Marbell), Antoni Coll, 1949. Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 38/1949.

3.3. Altres casos

Als primers anys de la dècada de 1950 obriran les seves portes altres establiments hotelers que mantenint la línia conservadora dels seus predecessors, presenten unes mides i una intenció de visibilitat majors.

Malgrat que l'objectiu de l'estudi es centra en les construccions de nova planta, cal ressenyar l'apertura de l'hotel Es Port que reaprofitava una possessió del segle XVII¹⁴ i que és el primer establiment del nucli que s'allunya de la mar. Fins el moment no ha estat possible localitzar documents de projecte però es té constància de què el 1957 es sol·licita llicència per afegir una planta amb l'hotel ja en marxa.

També l'hotel Miramar, en funcionament al voltant de 1952, sembla derivar d'una construcció anterior, però molt més humil, amb coberta inclinada i petites finestres amb persiana mallorquina.

Més grandiloqüent és el projecte d'un hotel al camí de Muleta redactat el 1951 per Antoni Coll. La sol·licitud de llicència d'obra figura com a caducada¹⁵, però l'emplaçament i alguns dels trets de l'edifici fan pensar en un primer tempteig per a l'hotel Brisas¹⁶ que posteriorment hauria estat substituït per la proposta que guià la construcció definitiva. Situat a un solar en desnivell, el projecte arrenca d'un semisoterrani de planta rectangular destinat a garatges. Les plantes superiors tenen un perímetre en "L" amb el braç llarg paral·lel a la costa i el curt, que no es construirà, endinsant-se cap a la muntanya. Com a l'hotel Costa Brava, es preveia la combinació de mur de càrrega amb formigó armat que constituïa els pilars del menjador, un espai que havia de ser el més obert possible. En façana l'edifici mostra una composició propera a la d'un gran casal: accés central en forma d'arc de mig punt, tres pisos superiors i una última planta de porxo. Aquest darrer és un recurs habitual de l'arquitectura popular que a les dècades de 1940 fou reprès pel que Miquel Seguí anomena *estil mallorquí*, un Regionalisme despulpat de la seva càrrega reivindicativa d'allò propi de la terra i reduït a un repertori d'elements tradicionals com a simple ornamentació¹⁷.

14 ENSEÑAT, Bartolomé: *Hostal "Es Port". Resumen de un discurso ofrecido por Bartolomé Enseñat a un grupo de profesores y alumnos de la Universidad de Louvain cuando visitaban esta casa de "Es Port"*, Gráficas Jorvich, Palma, 1976, 14.

15 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 67/1951.

16 Actualment hotel Citric.

17 SEGUÍ AZNAR, Miquel: *La arquitectura del ocio en Baleares. La incidencia del turismo en la arquitectura y el urbanismo*, Lleonard Muntaner,

Aquest *estil mallorquí* es pot veure a grans projectes de l'arquitectura hotelera illenca com l'hotel Maricel (1948) de Francesc Casas a Cal Català.

4. Petits grans projectes (1954-1959)

L'any 1953 els arquitectes Francisco J. Goicoechea i Jacinto Vega Ramos projecten l'hotel Bahía Palace al Passeig Marítim de Palma. L'edifici, inaugurat el 1955, marcà una fita en la trajectòria de l'arquitectura turística de Mallorca¹⁸. Es tracta d'un paral·lelepípede col·locat a 45° respecte la mar, sobri i plenament contemporani. El seu programa inclou tot tipus de serveis en planta baixa i unes habitacions perfectament modulades i amb vistes cap al Mediterrani a les plantes superiors. Les dates d'aparició de l'hotel marquen l'inici de les infraestructures turístiques contemporànies, que s'alineen progressivament en un Estil Internacional que en pocs anys estarà completament assolit, amb estructures de formigó modulades, racionalitzades i despullades d'ornamentació més enllà de la que ofereixen els materials constructius.

Aquestes edificacions són possibles gràcies l'increment en el nombre de turistes que arriben a les Balears i especialment a la recuperació del turisme estranger que el 1959 ja representa el 79,76% del total, una forta pujada enfront el 22,18% que ocupava l'any 1950¹⁹.

4.1. Punt d'inflexió. Els hotels Espléndido i Marbell

En la segona meitat de la dècada de 1950 el Port de Sóller comença a acceptar els pressuposts de la Modernitat arquitectònica amb uns edificis de mides més grans, sens dubte animats pel major nombre de visitants.

Els projectes que marquen un punt d'inflexió cap a la Modernitat són dos, l'hotel Espléndido i l'ampliació de l'hotel Marbell, ambdós signats per Antoni Coll i amb la col·laboració de Rafael Pomar al primer d'ells. L'aportació de l'hotel Espléndido a la contemporaneïtat resideix en que fou pensat com a un macroprojecte tot i que és un edifici ambigu que estilísticament arrossega el pes de l'historicisme. La sol·licitud d'obres es realitza el gener de 1954²⁰ però no es tracta d'un hotel de nova planta, sinó que parteix del ja esmentat complex d'habitages al passeig d'Es Través projectat el 1950 i aleshores en fase de construcció. Per tant el canvi a l'ús hotelier ha de fer-se en funció d'una estructura ja executada que condiciona la distribució interna restant-li flexibilitat²¹. Concebut ara com un sol volum, continua comptant amb un eix de simetria marcat en planta baixa per l'accés i la recepció des d'on es controlen el trànsit cap a les plantes superiors i al bar-restaurant. La resta de la planta baixa es dedica a garatge i a espais de serveis com la cuina i el menjador de personal. La inclusió de zones per als treballadors fa palès que el projecte empresarial tenia prevista una plantilla important i per tant, esperava una clientela nombrosa. Dins aquests espais de servei, s'ha de destacar que a la part posterior del menjador d'hostes de la primera planta apareixen un seguit de passadissos, escales i petits muntacàrregues que connecten amb la planta baixa i que són inaccessibles pels clients, una separació de circulacions segons usuaris que també indica un interès per crear una infraestructura moderna capaç d'atendre el turista amb la major eficiència possible. En canvi als tres pisos superiors destinats a habitacions els

Palma, 2001, 19-20.

18 SEBASTIÁN SEBASTIÁN, María: La creación arquitectónica y fotográfica de un espacio de ocio sobre el mar. El paseo Marítimo de Palma, a FAVA, Nadia; GARCÍA VERGARA, Marisa (dirs.): *Actes del Seminari Internacional. Territoris del Turisme: l'imaginari turístic i la construcció del paisatge contemporani*, Viguera Editores, Barcelona, 2014, 717.

19 BARCELÓ I PONS, Bartomeu: Història del turisme a Mallorca, *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 50, 2000, 42.

20 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient s/n, any 1954.

21 A la memoria del projecte es diu: "Habiéndose iniciado anteriormente un proyecto para la construcción de un grupo de viviendas y estando construida parte de la estructura nos hemos visto obligados a conservar los elementos sustentantes y proyectar una distribución que satisficiera las necesidad a que se va a destinar el nuevo edificio". Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient s/n, any 1954.

plànols de planta només mostren la meitat de la superfície deixant la resta en blanc per a una ampliació (Fig.3). El mateix revelen els plànols de la façana principal, on la part prevista per a un futur es grafia amb una línia molt més subtil i sense marcar les ombres (Fig.4). Sembla que hi hagués dubtes sobre les possibilitats de futur de la indústria turística malgrat el diseg de generar un hotel d'importància, de manera que es deixen espais lliures per augmentat de volum. Poc temps després l'hotel va créixer com estava previst.

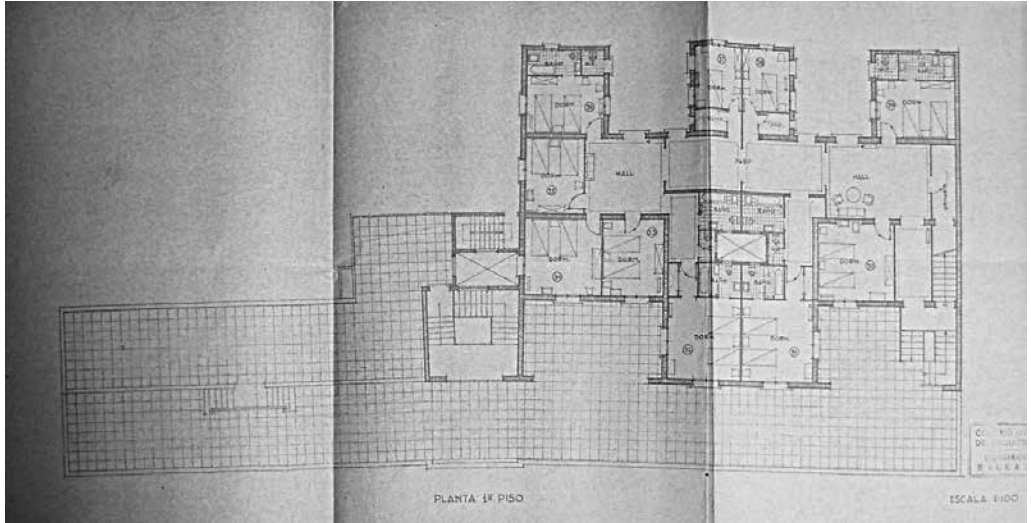

Figura 3 Planta tercera de l'hotel Espléndido, Antoni Coll i Rafael Pomar, 1954. Arxiu Municipal de Sóller, fons llicències d'obra.

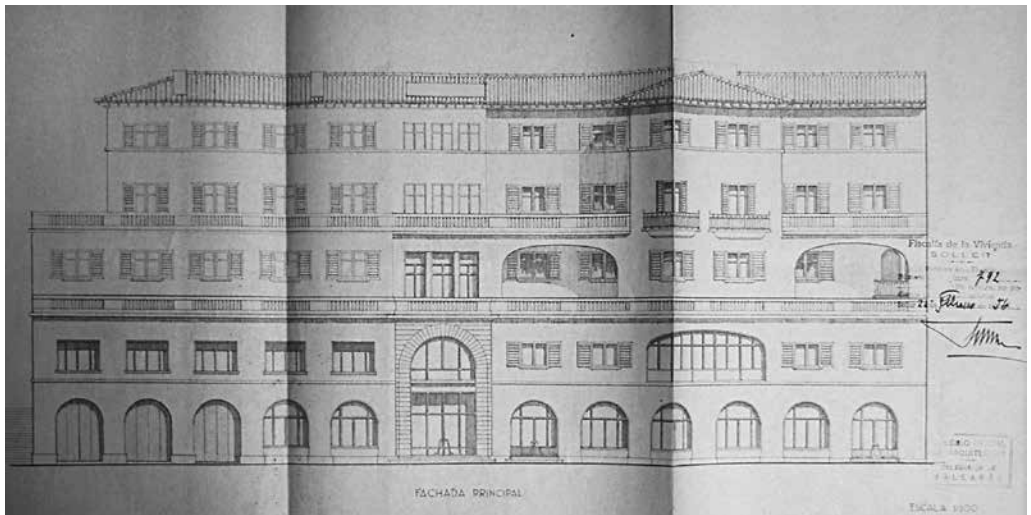

Figura 4 Façana principal de l'hotel Espléndido, Antoni Coll i Rafael Pomar, 1954. Arxiu Municipal de Sóller, fons llicències d'obra.

Però com ja s'ha avançat, l'aparença exterior de l'edifici connecta encara amb l'estil mallorquí i l'historicisme en estructurar la planta baixa amb una arqueria on es ressalta l'accés amb un arc de mig punt adovellat, balustrades a les terrasses, finestres amb persianes mallorquines, coberta de teules i un revestiment en les dues plantes inferiors de pedra calcària local.

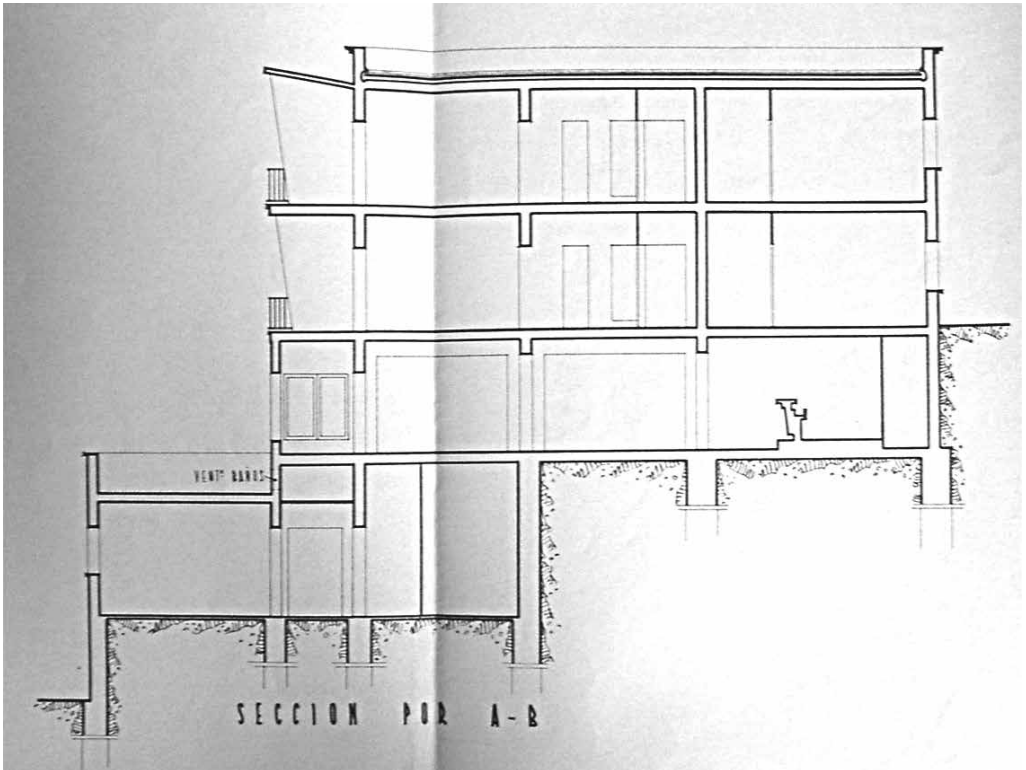

Figura 5 Secció de l'hotel Marbell. Antoni Coll, 1959. Arxiu Municipal de Sóller, fons llicències d'obra, expedient núm. 25/1959.

Per contra, l'ampliació de l'hotel Marbell feta per Antoni Coll el 1959²² sí que és moderna en qüestions estilstiques. L'antic edifici, una construcció senzilla de coberta inclinada, quedarà absorbit per una estructura de formigó armat aixecada sobre el sòcol de pedra existent que canvia radicalment la imatge de l'hotel.

La distribució interior es renova i es milloren els estàndards de confort. Per primer cop, un hotel del Port disposa de bany privat i armari empotrat a totes les seves habitacions. I encara que no tots els dormitoris tenen la mateixa profunditat, sí que són de la mateixa amplària, fet que permet modular l'aparició de les terrasses i per tant, la façana principal. Aquesta es presenta com una retícula de tres plantes col·locada sobre el ja mencionat basament de pedra format pel semisoterrani i la planta baixa, ambdós ampliat cap a l'extrem nord. El sostre d'aquesta planta baixa actua com a terrassa de la primera planta on es situen el bar i el menjador. La voluntat d'obtenir unes vistes panoràmiques sobre el Port fa que la façana d'aquesta planta sigui molt oberta, amb grans finestrals i portes balconeres delimitades per pilars. La distància entre els suports verticals coincideix amb l'amplada de les habitacions superiors i per tant, amb la dels corresponents balcons.

Les dues plantes superiors són les que més ressalten ja que la seva composició provoca un pronunciat joc de llums i ombres visible des de pràcticament la totalitat del Port. En elles els balcons estan formats per lloses contínues de formigó dividides per particions verticals que limiten l'espai pertanyent a cada dormitori i els doten de privacitat donat que són opaques. Però el que més destaca dels murs de separació és la seva forma obliqua. Així, en mirar l'edifici en secció (Fig.5) s'observa com la seva

²² Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 25/1959.

longitud canvia essent menor la línia que contacta amb el terra i major la que arriba al sostre, com si es projectessin cap a davant. Es genera una línia inclinada que es torna a repetir a la visera que tanca els balcons de la darrera planta amb un pendent invertit cap a l'interior de l'edifici en lloc de cap a l'exterior com sol ser habitual. Aquest ús de diagonals és freqüent dins l'arquitectura de l'oci de la dècada de 1950 i fa que l'edifici s'aproximi a alguns dels que Juan Antonio Ramírez inclou dins el que bateja com "arquitectura del relax", una mena d'avantguarda per a tothom²³ que hauria estat "el primer intent sistemàtic de donar expressió visual al mode de vida optimista i relaxat del turisme estacional"²⁴. El 1962, novament Antoni Coll, realitza una altra ampliació de l'hotel Marbell on a més de regularitzar encara més la planta, s'augmenta el volum amb un pis que manté les característiques compositives de l'anterior ampliació²⁵.

4.2. Popularització de la Modernitat

El funcionalisme de l'hotel Marbell sembla estendre's ràpidament. Al voltant de 1957 s'inaugura l'hotel Roma, actualment desaparegut²⁶, que feia ús d'unes formes similars. Es tractava d'un volum cúbic de quatre plantes aixecat sobre un semisoterrani i amb una composició en façana fonamentada de nou en una retícula creada per les lloses contínues dels balcons i les seves divisions, amb unes dimensions menors i una inclinació invertida respecte de les del Marbell.

El solar de l'hotel Roma limitava amb el de l'Edén projectat per José de Oleza el 1955²⁷. El mateix any Antoni Coll signa l'hotel Mare Nostrum²⁸ i ja estava en funcionament l'hotel Generoso. Els tres fan ús d'un llenguatge propi de la segona meitat del segle XX amb balconades formades per lloses volades i obertures allindanades i seriades, que no suposa cap gran aportació en el vessant arquitectònic i anuncien la construcció estereotipada que més endavant colonitzarà bona part del litoral mediterrani.

5. Boom! (1960-1973)

La dècada de 1960 representa l'eclosió del turisme de masses. L'any 1965 es supera per primer cop el milió de turistes a les Illes Balears. El boom en el nombre de visitants ve de la mà del boom de la construcció. Es comença a créixer en altura i amb una geometrització cada cop més accentuada.

Encara que es produiran grans obres dins l'arquitectura turística, el resultat del fervor edificatori ha quedat gravat a l'imaginari col·lectiu com un seguit de platges de dins i fora de Mallorca resseguides per una línia de construccions sense gaire trets distintius que creen una vertadera murada.

El ritme d'expansió continuarà imparable fins la crisi del petroli de 1973 que, entre altres conseqüències, provocarà una frenada sobtada en el sector de l'edificació.

5.1. Esgotament de la primera línia de mar

El Port de Sóller es manté relativament al marge de la massificació extrema encara que el nombre de construccions hoteleres continua en augment. Comencen a escassejar el solars disponibles a la primera línia de mar i s'inicia la colonització de zones allunyades de la costa.

Els darrers en aprofitar la línia del passeig marítim són l'hotel Los Geranios (1963) d'Antoni Coll o l'hotel

23 RAMÍREZ, Juan Antonio: *El estilo del relax. N-340. Málaga, h. 1953-1965*, Colegio de Arquitectos de Málaga, Málaga, 1987, 12.

24 RAMÍREZ, Juan Antonio: *El estilo del relax...*, 17.

25 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 13/1962.

26 Al solar resta una cafeteria.

27 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient s/n, any 1955.

28 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient s/n, any 1955.

Ladan (1966) de Bartolomé Vaquer Colom, arquitecte nascut a França d'ascendència mallorquina, llicenciat el 1957 i anomenat arquitecte en cap de l'Ajuntament de Palma el 1958.

Entre les noves opcions d'emplaçament s'hi troben ubicacions privilegiades com la de l'hotel Atalaya sobre un penya-segat damunt la mar o, més freqüentment, terrenys completament aliens a la costa. Entre aquests existeix l'opció de triar terrenys als afores del nucli urbà, com en el cas de l'hotel Rocamar, edificació polèmica enderrocada el 2014. El 1965 Bartolomé Vaquer presenta un primer projecte de on l'edificació estava destinada a habitatges²⁹. L'opció definitiva fou doncs, un nou canvi d'ús com s'ha vist que havia succeït en altres equipaments. Arquitectònicament era un exemple més de construcció estandaritzada, un bloc rectangular de set plantes enfrontat amb un annex de dues que anava acompanyat d'una piscina de línies corbes.

Una altra opció és la tria de solars amb vistes cap a paisatges no marítims. Per exemple, l'hotel Monte Azul³⁰ (1966) de Francesc de Oleza, que en la seva cara posterior comunica amb un ampli espai arbrat, cap a on també mira l'hotel Porto Sóller (1969) de Bartolomé Vaquer³¹. En aquest segon l'emplaçament és més arriscat donat que el solar està molt enfonsat respecte el nivell del carrer. Tant és així, que la planta d'accés és en realitat la quarta i darrera de l'hotel, que creix cap a baix fins a trobar el fons del terreny on es col·loca la piscina. Pel que fa als interiors, l'edifici s'adossa al fort desnivell de manera que els espais nobles i dormitoris miren cap a l'exterior i es sacrifiquen els passadissos que queden entre ells i el terreny. És en aquesta etapa quan irrompen amb força els apartaments. Alguns complementen la indústria hotelera, com els que es preveuen per a una segona fase de creixement de l'hotel Porto Sóller³². Altres són independents com els apartaments del carrer de Santa Caterina d'Alexandria projectats per Cosme Vidal en dues fases, 1962 i 1965³³, i formats per quatre crugies que s'esglaonen resseguint el pendent del terreny. El projecte fou impulsat per un ciutadà procedent d'Orleans (França). S'ha de destacar que la presència de promotors estrangers havia estat un fet inèdit fins llavors, amb l'excepció de l'anglesa Noreen Harbord que havia promogut l'ampliació de l'hotel Costa Brava el 1953.

També el promotor de la ciutat de vacances Mini Rancho era de nacionalitat francesa. Aquesta altra opció d'allotjament ja estava en funcionament a altres parts de l'illa quan s'introdueix al Port l'any 1969 amb projecte d'Antoni Coll³⁴. Consisteix en un seguit de vint-i-set bungalows d'una planta situats a un solar de 37.000 m². allunyat de la mar i devora l'actual plaça dels Reis de Mallorca. Les construccions adopten una estètica kitsch propera a la de les cabanes d'alta muntanya o del llunyà oest americà. Són petites estructures de 4,50 x 3,50 metres de fusta sobre una fonamentació de formigó i amb coberta inclinada de fibrociment que vola uns dos metres a la part davantera per generar un porxo. A l'interior compten amb un equipament mínim, una petita cuina i un rentamans, donat que les dutxes i el w.c. eren comuns.

Un any més tard s'annexiona un solar que pràcticament duplica la superfície del conjunt i on a més de nous bungalows s'afegeixen un edifici per al vigilant i un bar restaurant, ambdós d'obra de fàbrica. Als espais lliures restants s'habiliten una piscina, pistes esportives i minigolf que completen les possibilitats d'entreteniment sense necessitat de sortir dels límits de l'establiment. Aquest creixement accelerat del complex sembla testimoniar que la nova oferta d'allotjament degué de tenir grans perspectives de futur.

5.2. Programes de lleure

Paral·lelament a l'allotjament sorgeix l'oferta complementària de lleure i restauració. Aquests tipus de programes no es regeixen per un patró estilístic determinat, sinó que mides, materials i tendències varien

29 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 31/1966.

30 Actualment és l'hotel Edén Nord.

31 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 36/1969.

32 Els apartaments es grafen a la planta general de situació. Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 36/1969.

33 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 11/1963.

34 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 23/1969.

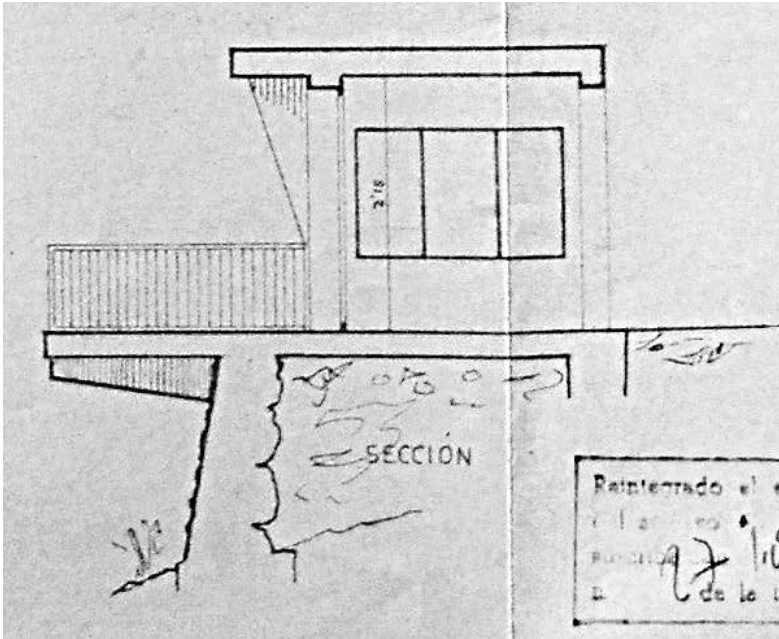

Figura 6 Secció del primer projecte per al Mirador de Ses Barques, Antoni Coll, 1961. Arxiu Municipal de Sóller, fons llicències d'obra, expedient núm 16/1961.

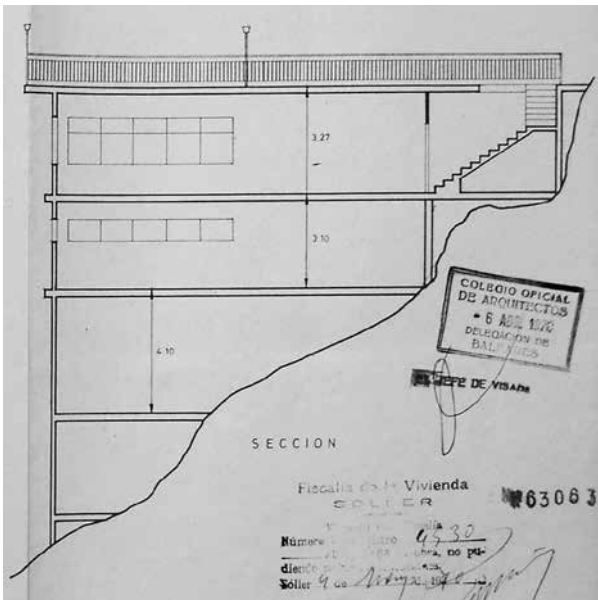

Figura 7 Secció de la tercera ampliació de l'edifici del Mirador de Ses Barques, Antonio Parietí, 1970. Arxiu Municipal de Sóller, fons llicències d'obra, expedient núm 19/1970.

molt en funció de factors diversos com modes o previsions d'èxit.

El primer projecte turístic no vinculat a l'allotjament que s'ha localitzat al Port és una petita construcció quadrangular de planta baixa projectada el febrer de 1960 per Antoni Coll identificada com a “merendero”³⁵ i ubicada a un solar en cantonada al passeig marítim. No és més que una arquitectura auxiliar on, com especifica la memòria, els “materials seran lleugers i corrents suposat el caràcter de l'edificació,

35 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 3/1961.

atenent a un fàcil desmuntatge i aprofitament dels materials en cas de convenir aixecar sobre el solar una edificació de major importància³⁶.

Com succeeix amb els apartaments, algunes propostes estan vinculades a establiments d'allotjament existents com un projecte de 1964 de Bartolomé Vaquer per convertir uns terrenys ubicats darrere de l'hostal Mar Blau, entre el torrent i la via del tramvia, en un espai a l'aire lliure amb minigolf, petanca i bolera però on també s'aprofita per introduir un nou edifici que serviria com annex a l'hostal³⁷ i que no es va arribar a executar.

Però el que es pot considerar com l'establiment d'oci més important d'aquest període no es troba al nucli del Port sinó terra endins i a una alçada considerable. Es tracta del Mirador de Ses Barques, un punt d'aturada obligatori per als turistes al bell mig d'una corba de la carretera Ma-10 que travessa la Serra de Tramuntana. El primer projecte que s'ha pogut localitzar està signat per Antoni Coll el maig de 1961³⁸, dos mesos abans de la inauguració oficial de la carretera i mentre la plataforma del mirador estava en execució. Consisteix en una petita construcció d'una planta i uns escassos 17 m² de superfície que es divideixen a parts iguals entre un espai cobert per al qual no es marca cap ús als plànols i una terrassa. L'edifici es fonamenta a una zona de pendent molt important i arrenca d'un basament de paredat tradicional. Als seus extrems superiors sorgeixen dues mènsules de formigó que sustenten la cara inferior de la terrassa i la secció de les quals disminueix a mida que s'apropen al cantell del balcó. Apareixen doncs les línies inclinades que ja s'han vist a la façana de l'hotel Marbell i que es poden relacionar amb l'arquitectura del relax. Però l'edifici no mantindrà gaire temps aquest aspecte avantguardista i fins i tot és possible que no s'arribàs a executar com estava previst ja que quan el 1965 Antonio Parietti redacta un projecte d'ampliació³⁹ l'edifici estava format per dues plantes en lloc d'una. Amb la modificació de 1965 la planta baixa queda destinada a magatzem, la superior s'equipa amb una barra i la coberta plana s'habilita per ser transitable mitjançant l'adició d'una barana.

Les ampliacions no s'aturen aquí i Parietti signa dues més. El 1966, a més de completar elements pendents de projectes anteriors, s'addiciona una nova planta⁴⁰. Com a conseqüència de la major disponibilitat d'espai a més de bar i restaurant, es planteja la col·locació d'un habitatge per als propietaris. A la darrera modificació del 1970 s'afegeix una quarta planta i s'amplien les existents⁴¹. El resultat final de tots aquests canvis és un edifici que té poc a veure amb la primera idea (Fig.6 i 7).

6. Conclusions

La construcció turística a Sóller té punts en comú amb la de la resta de l'illa de Mallorca. Pateix un procés evolutiu que després de la Segona Guerra Mundial inicia una arquitectura de mides contingudes i arrelada a la tradició constructiva. Amb aquesta base s'enceten projectes puntuals d'una escala cada cop major enfocats a la previsible massa creixent de turistes a la vegada que s'introdueix la Modernitat arquitectònica. El procés desemboca en la massificació amb un seguit d'edificacions sense trets gaire característics fruit d'una certa urgència per donar servei a l'arribada desmesurada de visitants.

Però a la vegada també té trets distintius. Per una banda, la pervivència d'estils historicistes als anys centrals de 1950, representats per l'hotel Espléndido, en un moment en què la Modernitat arquitectònica ja havia entrat amb força. I també l'arribada de noves tipologies amb un lleuger retràs respecte la resta de l'illa, com en el cas de les ciutats de vacances. Tot i que no s'han localitzat testimonis que expliquin ambdós fets, la situació aïllada del Port de Sóller fa pensar en un menor flux d'idees i models.

36 Memoria descriptiva. Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 3/1961.

37 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient s/n, 1964.

38 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 16/1961.

39 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 17/1965.

40 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 27/1966.

41 Arxiu Municipal de Sóller. Llicències d'obra, expedient núm. 19/1970.

I per altra banda, tot i l'evident canvi i expansió que ha patit el Port, destaca la capacitat de la construcció turística per mantenir una escala continguda, tant en superfície (Fig.8) com en alçada. Això es fa palès si es compara amb altres indrets de Mallorca com ara l'Arenal o Cala d'Or on poc queda del medi natural originari (sistemes dunars en el primer cas i petites cales verges en el segon). Aquí també són els condicionaments d'emplaçament, amb una marcada orografia com a característica més acusada, els que han limitat molt l'espai lliure susceptible de ser edificat i gràcies als qual l'expansió urbana s'ha viscut amb certa mesura.

Figura 8 386- PUERTO DE SÓLLER (Mallorca), Comercial Cavi, posterior a 1965. Targeta postal. Observatori Fotogràfic del Paisatge de les Illes Balears, www.observatorifotograficbalears.com

L'autora vol agrair a l'Arxiu Municipal de Sóller la facilitació de les tasques de recerca i a Vanesa Lomas la seva ajuda en el treball de camp.

7. Bibliografia

- BARCELÓ I PONS, Bartomeu: Història del turisme a Mallorca, *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 50, 2000, 31-55.
- CIRER I COSTA, Joan-Carles: *El turisme a les Balears (1900-1950)*, Edicions Documenta Balear, Palma, 2006.
- CIRER I COSTA, Joan-Carles, *La invenció del turisme de masses a Mallorca*, Documenta Balear, Palma, 2009.
- ENSEÑAT, Bartolomé: *Hostal "Es Port". Resumen de un discurso ofrecido por Bartolomé Enseñat a un grupo de profesores y alumnos de la Universidad de Louvain cuando visitaban esta casa de "Es Port"*, Gráficas Jorvich, Palma, 1976.
- FERRAGUT CANALS, José: *El arquitecto José Ferragut Pou*, José J. de Olañeta, Palma, 2015.

FOMENTO DEL TURISMO DE MALLORCA, *Guía de las Islas Baleares (Mar Mediterráneo)*, Establecimiento tipo-litográfico Amengual y Muntaner, s/l, 1914.

Guía hotelera de Baleares, s/ed., s/l, 1933.

RAMÍREZ, Juan Antonio: *El estilo del relax. N-340. Málaga, h.1953-1965*, Colegio de Arquitectos de Málaga, Málaga, 1987.

RULLÁN, José: *Guía de Sóller*, Imprenta de la Sinceridad, Sóller, 1898.

SEBASTIÁN SEBASTIÁN, María: La creación arquitectónica y fotográfica de un espacio de ocio sobre el mar. El paseo Marítimo de Palma, a FAVA, Nadia; GARCÍA VERGARA, Marisa (dirs.): *Actes del Seminari Internacional. Territoris del Turisme: l'imaginari turístic i la construcció del paisatge contemporani*, Viguera Editores, Barcelona, 2014, 713-724. Accés on-line: <http://hdl.handle.net/10256/8798>.

SEGUÍ AZNAR, Miquel: *La arquitectura del ocio en Balears. La incidencia del turismo en la arquitectura y el urbanismo*, Lleonard Muntaner, Palma, 2001.

SEGUÍ LLINÀS, Miquel: *El turisme a les Balears (1950-2005)*, Edicions Documenta Balears, Palma, 2006.

Fonts arxivístiques i gràfiques

ARXIU MUNICIPAL DE SÓLLER. Fons llicències d'obres.

LLEGAT BARTOMEU DARDER I PERICÀS. Fons fotogràfic. Accés online: <http://llegatdarder.balearsfaciencia.org>

OBSERVATORI FOTOGRÀFIC DEL PAISATGE DE LES ILLES BALEARS. Fons documental del territori. Accés online: www.observatorifotograficbalears.com.

